

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Necdet ÇAĞIL

BASRA İMAMLARININ KIRAATLARI VE HÜCCETLERİ

42627

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd.Doç.Dr. Necati TETİK

ERZURUM - 1995

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BASRA İMAMLARININ KIRAATLARI VE HÜCCETLERİ

Necdet ÇAĞIL

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Necati TETİK
1995, SAYFA: 284

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Necati TETİK

.....
.....

Bu çalışmada Basra ekolünün kıraat özellikleri üzerinde duruldu. Bu ekolün iki büyük temsilcisi olan Ebû Amr Zebbân b. El-Alâ' ve Ya'kûb el-Hadremî, tezin ağırlık noktasını oluşturdular. Kıraatçı olmalarının yanı sıra iki meşhûr gramerci olan bu âlimlerin hayatı, yaşadıkları dönem, ilmî şahsiyetleri, kıraattaki yerleri, hocaları ve talebeleri üzerinde duruldu. Basra ekolünün sâhib olduğu kıraatın, diğer kıraat ekolleriyle birleşen ve ayrılan noktaları tesbit edilirken, Arap dilinin arzettiği lehçe farklılığının, Kur'ân tilâvetine ne şekilde yansıdığı, kıraatı nasıl etkilediği hususu araştırıldı. Kavram olarak "Kur'ân" ve "Kıraat" kelimelerinin taşıdığı lügavî ve ıstılâhî (terimsel) manalar, geniş bir biçimde ele alınarak, bu iki kelimenin filolojik ve etimolojik tahlilleri yapıldı. Ayrıca, Basra kıraatıyla, gramer ve fıkıh ilmi arasındaki alâkaya kısmen işâret etmenin yanı sıra, bu kıraatın hüccetleri; yani, yaşayan bir dil olarak Arap lügatına uygunluğu araştırıldı ve bu kıraatttan örnekler sunuldu.

ABSTRACT

Master Thesis

Necdet ÇAĞIL

Supervisor: Assoc Prof. Dr. Necati TETİK

1995, Page : 284

Jury: Assoc.Prof. Dr. Necati TETİK

.....
.....

A STUDY ON THE CHARACTERISTICS OF BASRA SCHOOL OF READING KUR'AN BASED ON GRAMMATICAL EVIDENCES

This study attempts to investigate the characteristics of the system of reading of Kur'ân introduced by the Basra School. The primary emphasis is placed on Abu Amr Zebban b. al'Alâ and Yakub al'Hadremî, the most well-known representatives of this school, who appeared to be prominent grammarians as well as readers. The main chapter of the present study is devoted to their life-stories, their scholarly features, their place in the history of reading Kur'an and to the established facts about their masters and disciples. The common and different features of Basra system and those of other schools are compared and contrasted. We have also tried to establish how different dialects of the Arabic language are reflected and to what extent they influenced on reading systems. On the other hand, the denotative and connotative meanings of the words "Kur'an" and "reading" and their etymological and philological origin have been investigated.

The present study also aims at finding out the links between this reading system and Arabic grammar and the foundations of Fiqh, followed by a presentation of some significant examples of this reading system, pointing out the evidences of its conformity with Arabic lexicography.

ÖNSÖZ

Mensûbu olmakla müşerref olduğumuz yüce dînimiz İslâmın istinâd ettiği temel esasların başında hiç şüphesiz Allah'ın Kitâbı olan Kur'ân-ı Kerîm gelir. O, bu vasfıyla, zengin bir kültür ve mirâs hâzinesine sâhib olan İslâm Hukuku'nun da temel esâsı ve baş kaynağıdır. Öyle ki, Asr-ı Saâdedet'ten günümüze kadar İslâm Hukukçuları, her ne zaman bir dîni mesele için hüküm isbât etme yollarını aramışsalar, önce Kur'ân'a müracaat etmişlerdir. Zira Kur'ân, öyle bir İlâhî statüye sâhiptir ki, O, hâdiselere bazan direkt olarak müdâhale ederken, bazan ufkî bir bakışla, ama hâkim bir pozisyonda, olup bitenleri enginlerden izler. İşte Kur'ân, bu müstesnâ yapısıyla, insanın akıl ve fikir potansiyeline hak tanıyarak, bir taraftan ilmî hâsılların oluşmasını temin ederken, diğer taraftan getirdiği hukuk düzeniyle, insana dünyada ve âhirette mutlu olmanın yollarını gösterir. Bunu yaparken, yürüyüş şekli gibi en basît, ama mutlaka bir ölçüye göre olması gereken bir olaydan, "devlet idâresi" gibi en kompleks bir olguya kadar insan yaşamının her safhasına müdâhale eder ve belli kurallar koyar.

Böylesi bir hususiyet arzeden Kur'ân'ın, unutulmaması gereken mühim bir vasfı daha vardır: Okunan bir kitâp olması... Zira okunmayan, işitilmez. İşitilmeyen de, uygulama sahası bulamaz. Bunun içindir ki, "okunma" vasfı, bütün semâvî kitaplarda mevcuttur. Aksi takdirde risâlet davası nasıl gerçekleşecekti? Fakat Kur'ân'ın, "okunur" olma vasfı, diğer semâvî kitaplardan farklıdır. Şöyle ki, her Peygamber, kendisine gönderilen kitabı, bizzat okuyarak, ümmetine risâletini tebliğ ettikten sonra, yerini, zamanın akışı içerisinde kendisinden sonra gelen diğer bir Peygamber'e bırakıyordu. Böylece bir önceki kitâbın getirdiği tevhîd akîdesi ve gerektirdiği kadarıyla şer'î statüsü, bir sonraki kitâba aktarılırken, bir önceki kitâbın metni zâil olup gidiyordu. Tâki, Hz. Muhammed (S.A.V.) e kadar bu, böylece devam edip geldi. Semâvî kitapların bu okunur olma vasfı, Hz. Peygamber'le yepyeni bir statüye kavuştu. Bundan böyle o İlâhî Kitâp, Hz. Adem'le başlayan tevhîd akîdesini, günümüze kadar taşımanın yanı sıra, kendisinin getirdiği "neshedilmez" vasfını taşıyan şeriatıyla birlikte, "okunur olma" özelliğini, kıyâmete kadar devam ettirecektir. İşte Kur'ân'ı, diğer İlâhî kitaplardan ayıran en belirgin vasıf budur. Cenâb-ı Hakk'ın, bu ümmete bahş ettiği müstesnâ bir ihsân olarak, bundan böyle her müslüman, Kur'ân'ın manasını hayata tatbîk etmenin hemen yanı başında, onun nazm-ı belîğini bizzat gözleriyle görebilecek, gönüllere sürûr veren bülbül-i hoş

edâ kıraatını da dinleyebilecektir.

Bir sistem, ne kadar mükemmel olursa olsun, içinden doğduğu yazılı metni ortada bulunmadığı takdirde, müntesibinin kalbinde zaafet ve burukluk hâsıl edecektir. Kur'ân mensûpları için böyle birşey söz konusu değildir.

Semâvî kitapları, ilk kez okuyanlar peygamberlerdir ve ümmetin icâbet etmesini te'min için, Allah'ın bir lütfu olarak, en güzel okuyanlar yine onlardır.

Kur'ân, bu noktada Hz. Dâvûd'u bir misâl olarak takdîm eder: "Andolsun, Dâvûd'a tarafımızdan bir üstünlük verdik. "Ey dağlar ve kuşlar! O'nunla beraber tesbîh edin!" dedik..." (Sebe', 10.).

"Doğrusu biz, akşam sabah O'nunla beraber tesbîh eden dağları, toplu halde kuşları, O'nun emri altına vermiştik. Hepsi, O'na yönelmiştir" (Sâd, 18-19.). Bu âyetlerin ışığında, kendisinden sonra gelecek devirler için, mûsikî âleminde "Dâvûdî" mahlasıyla anılacak olan nâdîde bir nağme hediye eden Hz. Dâvûd'un, o güzel ve gür sesiyle Zebûr okurken, bütün kuşların, vahşi hayvanların dinlemek üzere, onun etrafında toplandıklarını öğrenmiş bulunuyoruz.

Aynı şekilde Kur'ân'ı da, ilk defa ve en güzel bir tarzda okuyan Hz. Peygamberdir. O'nun güzel sesine ve hüsn-i tilâvetine dair rivâyetler çoktur. Biz onlardan bir tanesini misal vererek yetineceğiz:

Sahâbeden Berâ b. Azib (R.A.) anlatıyor: "Peygamber (S.A.V.) i, yatsı namazında: *والتين والزيتون* sûresini okurken işittim. O'ndan daha güzel sesli, daha güzel okuyan bir kimse dinlemedim"¹. Kanaatimize göre bu noktada Peygamberlerin müşterek bir vasfı var. Zira *وما أرسلنا من قبلك من رسول ولا نبي إلا*

... *إنا قمى ألقى الشيطان فى أمنيته* "(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resül ve nebi göndermedik ki, o, bir temennide bulunduğu şeytan onun dileğine illâ da (beşeri arzular) katmaya kalkışmasın..." (Hacc, 52) âyetinde geçen *تمنى* ve *أمنية* kelimelerinin ifade ettikleri "arzu, dilek" manalarının yanısıra "kıraatta bulunma" manasını da taşıdıklarını pek çok müfessir söylemekte ve o meyanda geniş izahlar serdedip, "Garânik" hadisesinin bir efsane olduğuna işaret etmektedirler. işte *تمنى* fiilinin, *قرأ* manasına da geldiği bu noktada mahall-i istişâd olarak, Hz. Hassân'ın Dâvûdî bir eda ile çok güzel Kur'an okuyan Hz. Osman'ı medh ettiği şu beyti, tefsir kitaplarında bir misal olarak takdim edilmektedir:

تمنى كتاب الله أول ليله تمنى داود الزبور على رسل

"(O Emîru'l-mü'minîn, şehid edildiği) gecenin ilk saatlerinde, Dâvud (A.S.)'un ağır ağır, yumuşak yumuşak Zebûr okuduğu gibi Allah'ın kitabını okumuştur".

¹ el-Buhârî, es-Sahîh, "Ezân", 101 (I, 186).

Beyitte تمنى fiiliyle onun masdarının : "kıraat" manasında isti'mal olduğu her cihetten âşikârdır. Bu istişhada göre herbir resül ve nebinin ümniyye'si, onun kıraat'ı demek oluyor². Gerek Hz. Dâvud'un, gerekse Hz. Osman'ın ne denli güzel okudukları, izahtan vârestedir. Mübarek bir nebinin ve mübarek bir Nebi damadının okuyuşları, Sultânü'ş-şu'arâ Hassân tarafından: تمنى kelimesiyle karşılandığına göre, aynı kelimenin ilgili âyette geçmesi, kendisine kitap verilen herbir peygamberin güzel bir kıraata sahip olduğu kanaatini bizde uyandırıyor. Hem, Yahudilerden bazı ümmîlerin kulaktan dolma şeylerden başka Tevrat'tan hiçbir şey bilmediklerini ifade eden âyette (Bakara, 78) geçen أمانى kelimesi, أمنية kelimesinin çoğulu olup "nostaljik bir edâ ile anlatılan dilnevâz efsaneler" manasına gelmesi de bu kanaatimizi destekler mâhiyettir. Zira hoşâ giden bir edâ, bir üslup sözkonusudur.

Hz. Peygamber, kendisi bizzat Kur'ân'ı çok güzel okuduğu gibi, güzel Kur'ân okuyan sahâbelerini araştırır, onları dinler ve güzel sesle Kur'ân okumayı teşvîk ederdi. Bu hususa dair sahih hadis kaynaklarında pekçok hadis rivâyet olunmuştur. Şu halde Kur'ân'ın yaşayan bir kitâp olmasında, tilâvet faktörü önemli bir rol üstlenmiştir. Hatta "kıraat", bu çalışmamızın GİRİŞ bölümünde ele alacağımız gibi, Kur'ân'ın tarifine yansımıştır. Kelamcılar ve usulcüler, Kur'ân'ı tarif ederken saydıkları vasıflar arasında, "dillerde okunan" tâbirini kullanmışlardır. İşte Kur'ân'ın, manası gibi, nazmının da mu'ciz olması sayesinde, hiçbir tahrifâta uğramadan günümüze kadar tevâtüren naklolunup gelmesinde kıraatın rolü pek büyüktür. Bu yüzden ümmet içinde sayısız hâfızlar çıkmış ve Kur'ân'ın, kıraat olunuşuna âzamî derecede titizlik gösterilmiş, o meyanda kıraatla ilgili pekçok kıymetli eser kaleme alınarak, Kur'ân okurken riâyet edilmesi gereken bir çok tilâvet kuralları tesbît edilmiş, bu kurallar sayesinde mehâric-i hurûf'a riâyet ve tilâvet esnasındaki hüsn-i edâ temin edilebilmiştir.

Kur'ân'ın, tâ Asr-ı saâdette, Kureyş lehçesi dışında bir çok lehçelerle kıraat olunuşu, bilinen bir gerçektir. Bunun kaynağı, Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'e Kur'ân'ı, birden çok lehçe ile ümmetine okuyabileceğine ve okutabileceğine dair müsâde etmesidir ki, buna dair pek çok hadis-i şeriflerle "Ahruf-i Seb'a" diye isimlendirilen hâdise ortaya çıkmış oluyordu. Bu hâdisenin yansımalarından biri olan "Yedi Lehçe" olgusu, daha sonra Tâbiûn devriyle başlayan kıraat ekollerinin oluşmasına esas teşkil etti. Bu ekollerden birisi de, Basra ekolüdür. Biz de, kıraatla ilgili bu çalışmamızı, Basra ekolüne tahsîs ettik ve bu sayede Basra kıraatının kendine has özelliklerini yakından tanıma imkanı bulduk.

² Bkz. el-Beydâvî, Envâr, II, 108.

VI

Bizi, böyle bir çalışmaya sevkeden âmil, bu konuda teferruatlı bir araştırma yapılmadığı kanaatine varmamız ve Basra ekolünün zengin bir lehçe özelliğine sâhip olmasıdır.

Basra kıraatını, tanıtmadan önce GİRİŞ bölümünde Kur'ân ve Kıraat hakkında bazı bilgiler vermeye çalıştık. Çalışmamızın bu kısmında konuyla yakından alâkası olduğu için Yedi Harf'le ilgili bir nebze bilgi sunmayı uygun bulduk. Zira, yaşayan bir dil olması açısından Kur'ân'la, bu Yedi Harf arasında sıkı bir münâsebet bulunmaktadır. Daha sonra çalışmamızı 5 bölüm altında sunmayı planladık. Birinci bölümde Basra ekolünün oluşumu ve temsilcileri hakkında incelemelerde bulduk ve bu ekolün baş temsilcileri olan Ebû Amr b. el-Alâ' ile Ya'kûb-i Hadremî'nin ve bunların râvilerinin hayatları ve ilmi şahsiyetleri üzerinde durduk. Ayrıca kıraat senetlerini, hocalarını ve talebelerini inceledik.

İkinci bölümde, Basra kıraatının özelliklerini işledik. Bunu yaparken tabii olarak, lügatın ve nahiv ilminin, kıraatı nasıl etkilediğini tahkîk etmeye çalıştık.

Üçüncü bölümde, Basra kıraatının tatbikâtını sunduk ve böylece bu kıraatın daha yakından tanınmasını sağlamış olduk.

Dördüncü bölümde, Basra kıraatının hüccetleri ve nahvî özellikleri üzerinde durduk ve yine bu bölümde nahivle kıraat arasında bazı ilgi odakları oluşturmaya çalıştık.

Beşince ve son bölümde ise, Basra kıraatını, kısmen de olsa, fıkıh ilmi yönünden değerlendirme yoluna gittik.

Bütün bu çalışmaları yaparken, "Tabakât" ve "Kıraat"a dair kaleme alınan kitaplar başta olmak üzere, tefsîr, usûl, hadis ve fıkha dair te'lîf edilen pekçok kıymetli eserden istifâde ettik.

Bu çalışmam esnasında, bana hertürlü çalışma imkânı hazırlayan ve yardımlarını esirgemeyen, tez yöneticisi sayın Yrd. Doç. Dr. Necâti Tetik Bey'e teşekkür ederim. Ayrıca birçok konuda kendilerinden istifade ettiğim sayın Prof. Dr. Sâdık Kılıç Bey'e ve sayın Prof. Dr. Lütfullah Cebeci Bey'e; hadis ıstılahları konusunda desteklerini gördüğüm sayın Yrd. Doç. Dr. İbrahim Bayraktar Bey'e ve sayın Yrd. Doç. Dr. Tevhid Bakan Bey'e şükranlarımı arzederim.

Necdet ÇAĞIL

Erzurum 1995

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT.....	II
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	XIV

GİRİŞ

I-Kur'ân ve Kıraat.....	1
A-Kur'ân'ın Lügavî Tarifi.....	1
B-Kur'ân'ın Istılâhî Tarifi.....	11
C-Kıraatın Lügavî ve Istılâhî Tarifi	16
D-Kıraatın, Tefsir İlmindeki Yeri.....	17
Şazz Kıraatla Hüküm İsbat Olunabilir mi?.....	20
Yedi Harf Mes'elesi	
A- "Harf" Kelimesinin Tarifi.....	31
B-Yedi Harfin Nass ile Sübûtu.....	31
C-Yedi Harften Kasıt Nedir.....	34
D-Yedi Kıraat ile Yedi Harf Arasındaki Münâsebet.....	38
E-Yedi Harfin Tatbik Edilmesi.....	40
F-Yedi Harfin Hikmeti.....	47

BİRİNCİ BÖLÜM

BASRA İMAMLARI

A-Basra'nın Tanıtımı.....	50
B-Basra Ekolü.....	51
C-Basra Kıraatının Temsilcileri.....	54
1-EBU AMR	
A-Hayatı.....	55
B-Yaşadığı Dönem.....	56
C-İlmî ve Manevî Şahsiyeti.....	57
D-Kıraat İlmindeki Yeri.....	62

VIII

E-Hocaları.....	64
a-Mekkeli Hocaları.....	64
b-Medîneli Hocaları.....	65
c-Basralı Hocaları.....	66
F-Talebeleri.....	66
G-Râvîleri	
1-DURÎ.....	68
2-SUSÎ.....	71
H-Ebû Amr'ın Kıraatının İsnâdı.....	71
2-YA'KUB el-HADREMÎ	
A-Hayatı.....	75
B-İlmî ve Manevî Şahsiyeti.....	75
C-Kıraat İlmindeki Yeri.....	77
D-Hocaları.....	80
E-Talebeleri.....	81
F-Râvîleri	
a-RUVEYS.....	82
b-RAVH.....	82
G-Ya'kûb'un Kıraat İsnâdı.....	83

İKİNCİ BÖLÜM

BASRA KIRAATININ ÖZELLİKLERİ

I-EBÛ AMR	85
Ebû Amr'ın Kıraat Vecihleri.....	85
A-İDĞAM	
1-Tarifi.....	86
2-Kısımları.....	87
a-İdğâm-ı Kebîr.....	87
b-İdğâm-ı Sağîr.....	87
a ¹ -İdğâm-ı Kebîr'in "Misleyn" Kısmı.....	88
a ² -İdğâm-ı Kebîr'in Şartları.....	88
a ³ -İdğâm-ı Kebîr'in "Mütecâniseyn" ve "Mütekâribeyn" Kısımları...	89
İdğâm-ı Sâğîr	
b ¹ -Tarifi.....	92
b ² -Kısımları.....	92
c-Câiz İdğâm'ın Kısımları.....	93

IX

B-İMALE

Kısımları.....	95
1-İmâlenin Sebepleri.....	98
2-İmâlenin Vecihleri.....	100
3-İmâlenin Faydası.....	101
4-İmâle Yapanlar.....	101
5-İmâle Olunan Kelimenin Cinsi.....	102
6-Ebû Amr'ın İmâle ve Vechi ve İmâle Ettiği Kelime Nevîleri.....	102
İmâle Vechini Yadırgayanlara Karşı Yerinde Bir Müdâfaa.....	105
C-İSKÂN	107
D-TAHFÎFU'L-HEMZE	112
Hemze'nin Tahfifinde Ortaya Çıkan Kelime Nevîleri.....	113
Ebû Amr'ın Bu Kelimelendeki Hemze'yi Tahfif Metodu.....	113
E-YÂ-İ İZÂFE	135
İzâfet Yâ'sının Kısımları ve Ebû Amr'ın Bu Husustaki Metodu.....	135
F-CEM-İ MÜZEKKER GÂİB ZAMİRİ	138
G-BAZI FİİLLERİ DEĞİŞİK BÂBLARDAN OKUMA	139
H-MEDD	142
II-YA'KUB el-HADREMİ	143
Ya'kub'un Kıraat Vecihleri.....	143
A-İSBÂT	143
B-İLHÂK	145
C-CİNSTEN HÜKMÜNÜ NEFYEDEN İâ (y)	147
D-TESNİYE VE CEMİ GÂİB ZAMİRLERİ	147
E-İŞMÂM	148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASRA KIRAATININ TATBİKİ

Besmele.....	150
Fâtiha Sûresi.....	152
Bakara Sûresi.....	151
Al-i İmrân Sûresi.....	160
Nisâ Sûresi.....	164
Mâide Sûresi.....	166

X

En'âm Sûresi.....	168
A'raf Sûresi.....	171
Enfâl Sûresi.....	173
Tevbe Sûresi.....	174
Yûnus Sûresi.....	176
Hûd Sûresi.....	177
Yûsuf Sûresi.....	179
Ra'd Sûresi.....	180
İbrâhîm Sûresi.....	180
Hıcr Sûresi.....	181
Nahl Sûresi.....	182
İsrâ Sûresi.....	182
Kehf Sûresi.....	183
Meryem Sûresi.....	185
Tâhâ Sûresi.....	186
Enbiyâ Sûresi.....	187
Hacc Sûresi.....	188
Mü'minûn.....	189
Nûr Sûresi.....	189
Furkân Sûresi.....	190
Şuarâ Sûresi.....	191
Neml Sûresi.....	191
Kasas Sûresi.....	193
Ankebût Sûresi.....	193
Rûm Sûresi.....	194
Lokman Sûresi.....	194
Secde Sûresi.....	195
Ahzâb Sûresi.....	195
Sebe' Sûresi.....	196
Fâtır Sûresi.....	197
Yâsîn Sûresi.....	198
Sâffât Sûresi.....	198
Sâd Sûresi.....	199
Zümer Sûresi.....	199
Mü'min Sûresi.....	200
Fussilet Sûresi.....	201
Şûrâ Sûresi.....	201
Zuhruf Sûresi.....	201

Duhan Sûresi.....	202
Câsiye Sûresi.....	202
Ahkaf Sûresi.....	203
Muhammed Sûresi.....	203
Feth Sûresi.....	203
Hucurât Sûresi.....	204
Kaf Sûresi.....	204
Zâriyât Sûresi.....	204
Tûr Sûresi.....	205
Necm Sûresi.....	205
Kamer Sûresi.....	205
RahmânSûresi.....	206
Vâkıa Sûresi.....	206
Hadîd Sûresi.....	206
Mücâdele Sûresi.....	206
Haşr Sûresi.....	207
Mümtehine Sûresi.....	207
Saff Sûresi.....	207
Münâfikûn Sûresi.....	208
Teğâbun Sûresi.....	208
Talak Sûresi.....	208
Mülk Sûresi.....	208
Kalem Sûresi.....	208
Hâkka Sûresi.....	208
Meâric Sûresi.....	209
Nûh Sûresi.....	209
Cin Sûresi.....	209
Müzzemmil Sûresi.....	210
Müddessir Sûresi.....	210
Kıyâme Sûresi.....	210
Dehr Sûresi.....	211
Mürselât Sûresi.....	211
Nebe' Sûresi.....	211
Nâziât Sûresi.....	212
Abese Sûresi.....	212
Tekvîr Sûresi.....	212
İnfitâr Sûresi.....	212
Mutaffifîn Sûresi.....	213

XII

Târik Sûresi.....	213
A'lâ Sûresi.....	213
Gâşiye Sûresi.....	213
Fecr Sûresi.....	214
Beled Sûresi.....	214
Kâria Sûresi.....	214
Hümeze Sûresi.....	214
Kâfirûn Sûresi.....	215
Tebbet Sûresi.....	215
İhlâs Sûresi.....	215

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BASRA KIRAATININ HÜCCETLERİ VE NAHVÎ ÖZELLİKLERİ

İDĞÂM-I KEBİR.....	219
İMÂLE.....	224
İSKÂN.....	228
TAHFİF-İ HEMZE.....	233
İbdal.....	234
Teshil.....	234
İskât	235
İZÂFET YA'SI.....	237
CEM'İ MÜZEKKER GAİB ZAMİRİ.....	238
İSBÂT.....	240
İLHÂK	241
İŞMÂM.....	242
CİNSTEN HÜKMÜNÜ NEFYEDEN Lâ.....	243
BAZI KELİMELERİ DEĞİŞİK BABLARDAN OKUMA.....	244
BAZI KELİME SİGALARINDA VAKİ OLAN İHTİLAF.....	252
BAZI KELİME BİNALARINI DEĞİŞTİRME.....	254

BEŞİNCİ BÖLÜM

BASRA KIRAATININ FIKIHLA MÜNÂSEBETİ

Kadınlara Ait Özel Hal.....	265
-----------------------------	-----

XIII

Helal Mal	266
Guslü Gerektiren Durum.....	268
Abdeste Ayakların Hükümü.....	271
Secdeyle İlgili Bir Yorum.....	274
SONUÇ.....	276
BİBLİYOGRAFYA.....	278
ÖZGEÇMİŞ.....	284

KISALTMALAR:

a. g. e., a. y. : adigeçen eser(ler), aynı yer(ler)

A.S.: Aleyhisselâm.

b. : İbn.

Bkz. : Bakınız.

C.C. : Celle Celâlüh.

H.z. : Hazreti.

h. : Hicrî,

İst. : İstanbul.

Krş. : Karşılaştırın.

Md. : Maddesi.

ö. : Ölümü.

R.A. : Radıyallahu Anhü (Anhâ, Anhüm).

S.A.V.: Sallelâhu Aleyhi ve Sellem.

s. : Sayfa.

Thk. : Tahkîk Eden.

Trc. : Terceme Eden.

tsz. : Tarihsiz.

v.dv. : ve devamı.

ys. : Yersiz.

GİRİŞ

I.KUR'AN ve KIRAAT

Kırâatte, Basra Ekolü'nü tetkike başlamadan önce **Kur'ân** ve **Kırâat** hakkında kısa bir bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira kırâatın **Zarf'**ı (tatbikat alanı) Kur'ân'dır. Kur'ân'ı tanımadan kırâatı tanımaya kalkışmak, kabı tanımadan içerisindekileri araştırmaya benzer. Bu yüzden Kur'ân'ın lugavî ve ıstılâhî tariflerini gördükten sonra kırâat meselesini ele almamız isabetli olacaktır.

A.Kur'an'ın Lugavî Tarifi :

Kur'an (القرآن) kelimesinin me'haz-ı ıstikâk-ı (etimolojik yapısı) hakkında İslâm âlimleri önce iki gruba ayrılmaktadır:

- 1)- القرآن kelimesinin, Mehmûz (hemzeli) olmadığını savunanlar.
- 2)- Mehmûz bir kelime olduğunu savunanlar.

Ayrıca her iki grup ulemâ kendi aralarında ikiye ayrılırlar:

1^a- القرآن kelimesinin me'haz-ı ıstikâk'ı (etimolojik kökü) olmadığını söyleyenler.

1^b- القرآن kelimesinin bir kökü olduğunu söyleyenler.

2^a- القرآن kelimesinin lügatte "okumak" manasına geldiğini söyleyenler.

2^b- "Cemetmek " yanıtalamak manasına geldiğini savunanlar.

Herbiri aynı zamanda meşhur bir filolog ve etimolog olan bu âlimlerimizin îzâhlarını tasnif sırasına göre vermeye çalışalım.

1^a- القرآن kelimesinin, hemzesiz olup, herhangi bir kökü olmadığını söyleyenlerin başında İmâm Şâfiî gelmektedir. Ona göre القرآن kelimesi ne müştak (türemiş) bir kelimedir, ne de hemzelidir. Bilakis o, Nebiy-yi Muhterem (S.A.V.)'e indirilmiş olan İlâhî Kelâm'a irticâlen konulmuş özel bir isimdir. O, "okudum" manasına gelen قرأتُ fiilinden alınmamıştır. Şayet öyle olsaydı , her okunana **Kur'ân** denirdi. Fakat o, التوراة (Tevrât) ve الانجيل (İncil) gibi (Hz.

Muhammed'e indirilen) Kitâbullah'a mahsus özel bir isimdir¹.

Ayrıca Suyûtî'nin verdiği malumatta , Beyhakî, Hatîb ve diğer başkalarının rivayetine göre, Şâfiî, "kırâat"la ilgili قرأت filini hemzeli okurken, Kur'ân kelimesini القرآن şeklinde hemzesiz okumuş². Nitekim kırâat imamlarından İbn-i Kesir'de böyle okumuştur³.

Fakat, ileride göreceğimiz gibi, Şâfiî ve İbn-i Kesîr'in hemzesiz olarak okudukları القرآن kelimesini Zeccâc, başka bir etimolojik yönden ele alarak bu görüşe karşı çıkacaktır.

^{1b} القرآن kelimesinin hemzesiz olup, fakat müştak türemiş bir yapıya sahip olduğunu iddia edenlerin başında ise İmam Eş'ârî gelmektedir. İmam Eş'ârî'ye göre القرآن kelimesi, "yakın oldu" manasına gelen قَرَنَ fiilinden türemiş bir masdardır. Meselâ قَرَنَ الشَّيْءُ بِالشَّيْءِ "Bir şey bir şeye eklendi , yakın oldu " denir. Kurân'a böyle bir isim verilmesi, içindeki harflerin, âyetlerin ve sûrelerin herbiri yekdiğeriyle irtibatlı olup, böylece birbirlerine yakın olmaları sebebiyledir⁴.

Meşhur nahiv âlimi Ferrâ'ya göre Kur'ân, الْقُرْآنُ ifadesinin çoğulu olan الْقُرَائِنُ kelimesinden türemiştir. Çünkü âyetlerin bir kısmı, bir kısmına benzer. Dolayısıyla bazısı bazısının karînesidir. Üstelik الْقُرَائِنُ kelimesindeki (ن), aslî bir harf olup, sonradan katılmamıştır⁵. Şu halde Kur'ân'ın hemzeli bir kelime olmadığını iddia eden üç âlim vardır: Bunlar Şâfiî, Eş'ârî ve Ferrâ'dır.

^{2a} القرآن kelimesinin lügatte: "okumak" manasına gelen bir masdar olduğu görüşünü savunanların başında Lihyânî gelmektedir. Lihyânî ve onun gibi düşünenlere göre القرآن kelimesi: قَرَأَ - يَقْرَأُ - قِرَاءَةً şeklinde 3. bâb'dan gelen

¹ er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer el-Huseyn, et-Tefsîru'l-Kebîr, 1. baskı, Matbaatü Behiyye, Mısır, 1357/1938, V,94;el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, 3. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1387/1967, II, 298; es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm) 1. baskı, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, I, 146; Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, 9. baskı, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 1977. s. 18.

² es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I,146.

³ İbnu'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dîmeşkî, en-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr (Thk. A. Muhammed ed-Dabbba'), Matbaatü Mustafa Muhammed, Mısır, tsz. I, 414; Pâlûvî, Abdu'l-Fettâh, Zübdetü'l-İrfân, Hilal Yayınları, Arif Efendi Matbaası, İst. 1312 h. s.33.

⁴ es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I,146; Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s.18.

⁵ Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s. 18.

القراءة mastarıyla eş anlamlı olup, lügatte "okumak" manasına gelir⁶. Buna göre Kur'ân , "okudu" manasına gelen قَرَأَ fiilinden türemiş olup, الرَّجْحَانُ ve الْغُرْكَانُ vezninde bir mastardır.Bu durumda الْقُرْآنُ masdarı "okunan şey" anlamında kullanılıp, ism-i mef'ûl olan الْقُرْؤُ kelimesinin yerini almaktadır. Yani "mef'ûl'ün, masdarla isimlendirilmesi "bâbından Kur'ân'a, okunan bir kitap olması hasebiyle bu isim verilmiştir. Zira mef'ûl, bazen masterla isimlenir. Nasıl ki الشَّرَابُ " içilen şey" yerine : الشَّرَابُ ; ve الْمَكْتُوبُ : "yazılan şey" yerine de : الْكِتَابُ masdarlarının kullanılması gibi⁷.

Bu görüşü savunanların delilleri şunlardır :

A-Kur'ân'dan Getirilen Deliller :

الْقُرْآنُ kelimesinin, "okumak" manasına geldiğine dâir yine Kur'ân'ın bizzat kendisinden delil getirebiliriz:

Misâl 1:

أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا

"Güneşin (zeval vakti) kayması ânından, gecenin kararmasına kadar güzelce namaz kıl! Sabah namazını da (öylece edâ et!) Çünkü sabah namazı şahitlidir" (İsrâ, 78.).

Bu âyette geçen قُرْآنَ الْفَجْرِ tabirinden maksat sabah namazıdır. "Zikr-i cüz, irâde-i küll" veya "Zikr-i ba'z, irâde-i 'âm " kabilinden bir "mecâz" yapılıp, namazın mühim bir rüknü olan "Kur'ân" ; yani "Kırâat" zikredilip, onunla namazın tümü kasdolunmuştur. Nitekim Cenâb-ı Hak muhtelif âyetlerde namazı, onun bazı rükünleri ve fiilleri ile ifade buyurmuştur: وَارْكَعُوا مَعَ الرَّكْعَيْنِ "...ve rükû edenlerle beraber rükû edin! " (Bakara, 43.) ; وَنَمِ الْكَلِيلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا "Gecenin bir kısmında O'na secde et...! " (İnsan, 26.). âyetlerinde "rükû" ve "sücûd" gibi namazın iki rüknü zikrolunup , bunlarla namazın kasdolunduğunu misal verebiliriz.

Delil olarak getirilen âyette, sabah namazına işâret etmek için صَلَاةَ الْفَجْرِ yerine قُرْآنَ الْفَجْرِ buyurulmasındaki hikmet, kırâatsiz bir namazın asla câiz olmayacağına ve fukahânın beyânı doğrultusunda sabah namazındaki kırâatin, sâir namazlardaki kırâatten daha uzun olmasının sünnet olduğuna dikkat

⁶ İbn Manzûr, Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî, Lisânu'l-Arab, ed-Dâru'l-Misriyye, Mısır, tsz. I, 124 (قَرَأَ)

⁷ el-Kurtubî. el-Câmî li Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 298; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, V,94; es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I,146; Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân , s. 19.

çekmek içindir⁸.

Misâl 2-

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقِرَاءَهُ فَإِذَا قَرَأَهُ فَاتَّبِعْ قِرَاءَهُ

"O'nu (göğsünde) toplamak ve onu (dilinde akıtıp) okutmak şüphesiz bize âittir. Öyleyse biz onu (Cebrâîl'in diliyle) okuduğumuzda, sen, onun kırâatine uy!" (Kıyâme, 17-18.) âyetlerinde geçen قرآن kelimesi de , yine kırâat manasına gelmektedir. Eğer Zeccâc ile Ebu Ubeyde'nin iddia ettiği gibi, الجمع (toplamak) manasına gelseydi, aynı manaya gelen iki kelimenin bir biri üzerine atfı kabilinden olurdu ki, bu sahih değildir. Zira genel anlayışa göre "ma'tûf" ile "ma'tûfun aleyh" in birbirlerinden farklı olmaları gerekir. Nitekim قَعَدْتُ و جَلَسْتُ "ben oturdum ve oturdum" denmez, قَعَدْتُ و قَمْتُ : "oturdum ve kalktım" denir. Maturîdîler "Amel, imandan bir cüz değildir" yargısına varırlarken,

والذين آمنوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "Onlar ki, imân ettiler ve sâlih amel işlediler..." âyetindeki atıfla ilgili kuraldan hareket etmişlerdir. "Ma'tuf" olan "amel", "ma'tufun aleyh" olan "imân"ın gayri olmak îcâb eder. Misâldeki âyette de:

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقِرَاءَهُ buyrulurken , قرآن kelimesi, "ma'tûf", جمع kelimesinin de, "ma'tûfun aleyh" olduğunu görüyoruz. Ma'tûf, ma'tûfun aleyh'in gayri olması gerektiğinden, ma'tûf olan قرآن , ma'tûfun aleyh olan ve zaten "toplamak" manasına gelen جمع 'den farklı olmak zorundadır. O halde قرآن kelimesine جمع manası vermek sahih olmaz⁹.

B-Lügatten Getirilen Deliller :

"Kur'ân" kelimesine: "okumak" veya "okunan şey" manasını verenler, Kitâbullah'tan hüccet getirmenin yanısıra, Arap dilinin isti'malinden de hüccet getirirler.

Bu konuda zikredilen başlıca deliller şunlardır:

ضَحُوا بِأَشْمَطَ عُنُوقِ السَّجُودِ بِهِ يُقَطِّعُ اللَّيْلَ تَسْبِيحًا وَقِرَاءًا

⁸ er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, XXI, 27; ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm es-Serî, Maâni'l-Kur'ân ve İrâbuhû (Thk. Dr. Abdu'l-Celîl Abduh Çelebî), 1. baskı, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1408/1988, III, 255.

⁹ Bkz. ez-Zerkeşî, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm) 1. baskı, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1376/1957, I, 277.

İsmi zikredilmeyen şâir, bu beytinde, kim olduğu anlaşılmayan, geceyi namaz kılarak, tesbîh ederek ve Kur'ân okuyarak geçiren bir zâtı methederken, 2. şatırın sonundaki قرآن kelimesini, "kırâat" manasında kullandığı anlaşıl-maktadır¹⁰.

Medîne-i Münevvere'de Mescid-i Nebvî'nin inşası sırasında, Peygamber Şâiri Abdullah b. Revâha, bir yandan çalışıp, bir yandan da:

أَفْلَحَ مَنْ يُعَالِجُ مَسَاجِدَا
وَيَقْرَأُ الْقُرْآنَ قَانِمَا وَ قَاعِدَا
وَلَا يَبِيتُ اللَّيْلُ عَنْهُ رَاقِدَا

" Bu mescidin inşasına çalışan kimseler seâdete ermiştir. Burada ayakta olsun, otururken olsun Kur'ân okuyanlara ne mutlu!... Gecelerini uyku ile geçirmeyenlere ne seâdet!..." recezleriyle çalışanları neşelendirirken, 2. beytinde "kırâat" manasını kullandığını görüyoruz¹¹.

2b- "Kur'ân" kelimesinin, "cem' etmek" manasına geldiğini savunanların başında Zeccâc ve Ebu Ubeyde gelmektedir. Bu iki âlime göre القرآن kelimesi, "toplamak" manasına gelen الْقَرَأَ masdarından türemiştir. الْقَرَأَ kelimesi ise, Zeccâc'a göre قَرَأْنَا - يَقْرَأُ - قَرَأَ şeklinde 1. bâb'dan gelen bir masdardır. Süreleri biraraya toplayıp, bir kısmını bir kısmına kattığı için, Kur'ân'a bu isim verilmiştir¹².

Yine Zeccâc'a göre "Kur'ân", "Fu'lân" vezninde hemzeli bir kelime olup , "toplamak" manasına gelen الْقَرَأَ masdarından türemiştir. Meselâ; Araplar, "Suyu havuzda topladı" derler. Keza hiç doğum yapmamış deve için de: مَا قَرَأَتْ هَذِهِ النَّاقَةُ سَلَى قَطُ "Bu deve döl yatağında asla bir cenin oluşturamadı" derler ki, bunun manası: "Devenin rahim cidarları, yavrunun oluşması için yumulup biraraya gelmedi, yavruyu toplayamadı" demektir¹³.

İbn-i Kuteybe de إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ âyetindeki قرآن kelimesini جمع (toplamak) manasıyla tefsir etmektedir¹⁴.

¹⁰ el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 298; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, V,94.

¹¹ Bkz. Kâmil, Mirâs, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, 8. baskı, Ankara, 1984, X,106.

¹² İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, I, 124 (قَرَأَ) ; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, V,94-95 ; ez-Zeccâc, Maâni'l-Kur'ân,I,170.

¹³ es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I,147 ; ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 278 ; ez-Zeccâc, Maâni'l-Kur'ân,I,170 ; Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s. 19.

Bu noktada vech-i iştikak, Kur'ân'ın, geçmiş tüm semâvî kitapların semerelerini, hatta bütün ilimlerin özünü kendisinde toplamasıdır ki, meşhur bir iştikakçı (etimolog) olan Râğıb el-Isfehânî'nin de görüşü budur¹⁵.

"Kur'ân" kelimesine, "cem' etme, (toplama)" manası verenlere göre Kur'ân-ı Kerim'in bu ismi almasının sebeplerini üç madde altında toplamak mümkündür:

1-Zeccâc ve Râğıb el-Isfehânî'ye göre, daha önce inen semâvî kitapların tümünün semeresini içinde topladığı için;

2-Ebû Ubeyde'ye göre, sûrelerin bir kısmını, bir kısmına katıp , biraraya topladığı için;

3-Yine Râğıb el-Isfehânî ve bir grup ulemâya göre, ilim türlerinin tümünü (hulâsa olarak) kendisinde cem ettiği için. Zira Cenâb-ı Hak :

... "Biz, o kitapta hiç bir şeyi eksik bırakmadık..." مَا فَرُطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ... (En'âm,38.) ; ... وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ... (Nahl,89.) olarak indirdik" (Nahl,89.) buyurmaktadır¹⁶.

Bu görüşü savunanların delilleri :

A-Kur'ân'dan Sunulan Deliller :

Misâl 1- **والمطلقات يتربصن بأنفسهن ثلاثة قروء...** "Boşanmış kadınlar, kendi başlarına (evlenmeksizin) üç ay hâli (hayız ve temizlik müddeti) beklerler..." (Bakara, 228.). Bu âyette geçen **قروء** , çoğul bir kelime olup, bunun müfredi, **قُرء** 'dür. Belli zamanlarda kadının rahminde kan biriktiği için bu isimle tesmiye olunmuştur. Dolayısıyla **قُرء** (kur'), kadının döl yatağında kanın biriktiği günlere denir¹⁷. Bundan yola çıkarak, Kur'ân'ın da geçmiş kitapların tüm semerelerini kendisinde biriktirdiği için, bu kelimedenden türemiş olan **Kur'ân**

¹⁴ İbn-i Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân (Thk. es-Seyyid Ahmed Sakar), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1395/1978, s.500.

¹⁵ el-Isfehânî, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed er-Râğıb , Mu'cemu Müfredât-ı Elfâzi'l-Kur'ân (Thk. Nedim Maraşlı), Dâru'l-Kâtibi'l-Arabî, ysz. ve tsz. s.414 ; es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I,147; ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 278 ; ez-Zeccâc, Maâni'l-Kur'ân, I, 170 ; Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s. 19.

¹⁶ el-Isfehânî, Râğıb , el-Müfredât, s.414 ; es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I,146-147; ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 277-278.

¹⁷ er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, V, 95.

isimini aldığını söyleyebiliriz.

Öte yandan Zeccâc ve Ebû Ubeyde gibi filologların, böylesi etimolojik yaklaşımları, bu âyette geçen قروء kelimesini, "hayız günleri" olarak yorumlayan Ebû Hanîfe'yi destekler mahiyettedir.

Misâl 2- **إِنْ عَلَيْنَا جَمْعُهُ وَقُرْآنَهُ** " O Kur'ân'ı senin göğsünde biriktirmek ve onu (onun kırâatını senin dilinde toplayıp) okutmak, şüphesiz bize âittir" (Kıyâme,17.).

Bu âyette geçen قُرْآن kelimesi de, yine bu zevâta göre : "toplamak" manasına gelir. Lıhyânî ve onun gibi düşünenlerin iddia ettiği gibi, burada bir "tekrar" söz konusu olmayıp, bu nedenle atfın sıhhatine hâlel gelmez. Zira önce gelen جمعه kelimesiyle Kurân'ın, Resûl-i Ekrem (S.A.V.)'in kalbinde toplatılıp hıfz olduğuna; قرآنه kelimesiyle de, kırâatının, dilinde derlenip toparlandığına işaret buyrulmaktadır. Şu halde âyetin manası :

"O Kur'ân'ın, kalbinde hıfzını, dilinde de kırâatını toplamak şüphesiz bize düşer" şeklindedir.

Nitekim Ebû Alî el-Fârisî'nin, bu âyeti bu şekilde tefsir ettiğini, Zerkeşî nakletmektedir¹⁸. İbn-i Kuteybe'nin de aynı görüşü paylaştığını yukarıda belirtmiştik.

Fahreddîn Râzî ise, âyete daha ilginç bir yorum getirmektedir. Ona göre "Kur'ân" kelimesine "toplamak" manası verildiği takdirde, "tekrar"ın önüne geçmek şöyle mümkün olabilir: Muhtemeldir ki جمعه kelimesiyle, Kur'ân'ın, bizzat kendi varlığı ile hârici âlemde; şu müşahede ettiğimiz varlıklar âleminde, veya Hz.Peygamber'in zâtında cemolup vücut bulması, قرآنه kelimesiyle de O'nun zihninde ve hâfızasında ezberlenmiş bir halde toplatılması kastedilmiş olabilir. Böylece "tekrar" bertaraf edilmiş olur¹⁹. Râzî'nin, "ihtimâlî"lik vasfıyla sunduğu bu görüşü, onun işârî yanının bir yankısı sayabiliriz.

B-Lügatten Getirilen Deliller :

"Kur'ân" kelimesinin, "cemetmek" manasına geldiğini savunanlara göre, bu hususta Arap literatüründen de örnek vermek mümkündür.

Şâir Amr b. Külsûm:

ذِرَاعِي عَيْطِلٍ أَدْمَاءَ بَكْرٍ هَبْجَانِ اللَّوْنِ لَمْ تَقْرَأْ جَنِينًا

"...Ön ayakları ve boynu uzun, rengi beyaz ve parlak, döl yatağında asla

¹⁸ ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 278.

¹⁹ er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, XXX, 224.

bir cenin toplayıp, peyda etmemiş genç bir deve yavrusu (gibi) ..." beytiyle teşbihli bir ifadede bulunurken, 2. şatırda geçen لم تَجْمَعْ fiilini: (toplamadı) manasında kullanmıştır.Yani, " Döl yatağında henüz bir yavrusu oluşmamış, hiç hâmile kalmamış" demeye getiriyor²⁰.

Keza Arapların: مَا قَرَأَتِ النَّاقَةُ سَلَى قَطُ "Deve, döl yatağında asla bir cenin zarı oluşturamadı" ; بِنْتُ عَمْرِو بْنِ كَلْثُومٍ لَمْ تَقْرَأْ جَنِينًا "Amr b. Külsûm'ün kızı, rahiminde hiçbir cenin oluşturup, toplayamadı, hâmile kalamadı" ifadelerinde yer alan: مَا قَرَأَتِ ve لَمْ تَقْرَأْ filleri: مَا جَمَعَتْ ve لَمْ تَجْمَعْ (toplayamadı) manasında kullanılmışlardır²¹.

İbnu'l-Esir ise, kelimenin delâletiyle ilgili olarak "Hâdislerde tekrarlanan (toplamak) الجمع : القرآن، القارئ، الاقتراء، القراءة manası vardır. Kur'ân kıssaları, emir ve nehiyeleri, va'd ve va'dleri, âyet ve sûreleri biraraya cemettiği için bu ismi almıştır." açıklamasını yapar²².

Bir Şâirin şu beyti de bu manaya delâlet eder:

هُنَّ الْحَرَائِرُ لَا رِيَاءَ أَحْمِرَةَ سُوْدُ الْمَحَاجِرِ لَا يَقْرَأْنَ بِالسُّورِ

"O benim kavmimin kadınları, (izzet ve şeref sahibi) hür kadınlardır. Eşek sürülerine bakan, siyah yaşmaklı (çirkin suratlı), yüksek seciyeleri (kendilerinde) toplayamamış köle kadınlar değildirler".

Bu beyitte, mef'ûlünü, zâit olan ب harf-i ceriyle alan لا يجمعن fiili: لا يجمعن manasına hamlolunabilir²³.

Bu mevzuyla alakalı olarak yöneltilmiş olan üç mühim tenkid de dikkat çekicidir.

1-Zeccâc'ın, القرآن şeklinde hemzesiz okuyanları tenkidi:

قَرَأْتُ الْقُرْآنَ "Kur'ân okudum" derken, قَرَأَ fiilini hemzeli okudukları halde, الْقُرْآنَ kelimesini hemzesiz okuyan İbn-i Kesîr'in kırâatını delil getiren Şâfiî, Eş'ârî ve Ferrâ'nın başını çektikleri zümreyi tenkit ederken, İbn-i Kesîr'in bu tür kırâatından bu kelimenin hemzesiz olduğu sonucunun çıkarılamayacağını, Zira,

²⁰ ez-Zeccâc, Maâni'l-Kur'ân,I, 305 ; el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, III, 114; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, XXX, 224.

²¹ ez-Zeccâc, Maâni'l-Kur'ân, I,170 ; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, XXX, 224.

²² İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab,I, 124 (قَرَأَ).

²³ a. g. e., a. y.

kelimenin telaffuzunda kolaylık olsun diye hemzenin hazfedilip, harekesinin, öncesindeki sâkin ر (râ) harfine naklolunduğunu; sahih görüşün de bu olduğunu iddia eder²⁴.

Nitekim sarf ilmiyle alakalı kitaplarda **Nakl u İbdâl** ve **Nakl u Hazf** kısımlarında bu tür i'lâllara (etimolojik tahlillere) sıkça raslamak mümkündür. O cümleden olarak, meselâ, ortadaki harfi hemzeli bir mâzî fiil olan سَلَ 'den gelen اسْتَلْ emr-i hâzırını, hemzeyi göstererek aslı üzere, bu şekliyle telaffuz edebileceğimiz gibi, hemzenin harekesini (sîn)'e nakledip sonra da hemze'den ve (lâm) doğan iki sükûn'un cemolmasını önlemek için, hemze'yi ve kendisine ihtiyaç kalmadığı için baştaki (elif)'i de hazfederek سَلْ şeklinde de telaffuz edebiliriz.

Nitekim Kur'ân'da, سَلَ fiilinden gelen tüm emr-i hâzırları, İbn-i Kesîr, Kisâî ve Halef-i Aşir hemze'yi hazfedip, harekesini bir önceki harfe naklederek: سَلْ ve سَلُوا şeklinde okumuşlardır. Meselâ Nisâ sûresinin 32. âyetini diğer imamlar وَاسْتَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ şeklinde okurken, ismi geçen üç imam : وَاسْتَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ şeklinde okurlar. Ayrıca Hamza da vakf halinde bu üç imama muvâfakat eder²⁵.

Biz, İbn-i Kesîr'i, القرآن kelimesini de bu kaideye göre okurken görüyoruz. Bütün bu kırâatlar ve isti'maller, kelimada kolaylık olmasını temin eder. Gerçekten hemze, mahreci en uzak ve telaffuzu en zor olan bir harftir. İşte bu tür ameliyelerle bu harfin ağırlığı giderilmiş oluyor. Zira, kelimenin evvelinde olmasa bile, ortalarında hemzenin telaffuzu zorlaşmaktadır.

Şu halde Zeccâc'ın yorumuna göre İbn-i Kesîr'in kırâatı, kelimesinin, قَرْنَ fiilinden, veya الْقَرِينَةُ kelimesinden doğduğuna delil teşkil etmemektedir. Demek ki İbn-i Kesîr'e göre de القرآن , aslında hemzeli bir kelimedir.

2-Bazı âlimlere göre, قَرَأَ fiili : الْقَى (attı) manasına gelir, yoksa topladı manasına gelmez. Meselâ Araplar : مَا قَرَأَتِ النَّاقَةُ سَلَى قَطُ derken, " Deve ne bir yavru doğurdu, ne de bir düşük yaptı" manası anlaşılır. Yani, "Deveden gözle görülen herhangi bir doğum olayı meydana gelmedi" demektir. İşte kadınların özel günlerine de الْقَرُّ denmesi bu manaya binâendir. Zira, o günlerde kadının rahmi dışarıya gözle görülen bir kan atmaktadır. Çünkü "tevkît"; yani kadının âdet vakitlerinin tesbit edilmesi, ancak kanın ortaya çıkmasıyla mümkün olabilir²⁶.

İbn-i Manzûr'un verdiği bilgiye göre Lıhyânî de قَرَأَ fiiline: "topladı"

²⁴ es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I,146; ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 278.

²⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.47.

²⁶ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab,I, 124 (قَرَأَ); er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, V, 95.

manası verenleri tenkit etmektedir. Ona göre هجان اللون لم تقرأ جنيينا mısraındaki قرأ لم تقرأ (toplamadı) manasına değil de, ما طرحت (atmadı) manasına gelmektedir. Bu durum da ولدت الناقة = قرأت الناقة (Deve doğurdu) demektir²⁷.

Ayrıca Râzî ve Zeccâc'ın verdikleri bilgiye göre Kutrub da Amr b. Külsûm'un şiirinde geçen قرأ لم تقرأ fiiline : لم تلد (atmadı, tam bir doğum yapamadı) manasını vermiştir²⁸.

Bu yaklaşıma göre o şiire : "... hiç yavru doğurmamış, genç deve yavrusu..." şeklinde mana verilebilir.

İşte bu izahlardan yola çıkarak denebilir ki, Kur'ân okuyan kimse, O'nu okurken telaffuz edip kelimeleri ağızından attığı için O'na Kur'ân ismi verilmiştir²⁹.

Şu halde Kutrub da bu yorumuyla, قرأ fiiline "okudu" manası veren Lihyânî ve onun görüşünde olanları desteklemiş oluyor.

3-Zerkânî'nin, قرأ 'ye "okudu" manasını vermeyenlerin tümünü tenkidi:

Zerkânî'ye göre القراءة lügatte القرآن kelimesinin mürâdifi olan bir masdardır. Cenâb-ı Hakk'ın: إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقِرَاءَهُ kavlı-i şerifinde de bu manaya gelmektedir. Daha sonra القرآن , masdar manasına nakledilip, Hz.Peygamber (S.A.V.)'e indirilen mu'ciz Kelâm'a has bir isim kılınmıştır. Yoksa "cemetmek" manasına gelen القُرْءُ masdarından vasıflandığı, veya القرائن kelimesinden türemiş olduğu, yahut da hemzesiz ve lâm-ı târifsiz olarak evvel emirde inzâl buyrulan Kelâm-ı Mu'ciz'e alem olmuş bir isim olduğu şeklindeki görüşlerin fazla ağırlığı yoktur³⁰.

O halde en sahih görüş bunlardan hangisidir:

القرآن kelimesinin etimolojik tahlili sadedinde yapılan bunca izâhât içerisinde görüşlerin en kuvvetlisi ve tercih edileni, Subhî Sâlih'in yorumuna göre, القرآن kelimesinin lügatte القراءة kelimesine mürâdif bir masdar olduğu şeklindeki görüştür. إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقِرَاءَهُ فإذا قرأناه فاتبع قرآنه âyetleri de buna delildir³¹.

²⁷ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, I, 124 (قرأ).

²⁸ ez-Zeccâc, Maâni'l-Kur'ân, I, 305 ; er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, V, 95.

²⁹ Bu izahlar için bkz. er-Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, V, 95; es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 147; ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 277.

³⁰ ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, tsz. I, 7.

³¹ Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s. 19.

Öyle görülüyor ki, Subhî Sâlih bu tercihte bulunurken, az önce tenkitler bölümünde görüşünü naklettiğimiz Zerkânî ile aynı görüşü paylaşmış gibidir. Hatta Subhî Sâlih o meyanda bazı müfessirlerin : علم القرآن : "(O Rahmân olan Allah) Kurân-ı öğretti" (Rahmân, 2.) âyetinde geçen القرآن kelimesine, القراءة manasını verdiklerini söylemektedir³². Bu yoruma göre ilgili âyete, " O Rahmân olan Allah, insana) okumayı öğretti" şeklinde bir mana verilebilir.

Suyûtî ise bu noktada şahsî kanaatını belirterek: " Bu meselede bana göre tercihe şâyân görüş, Şâfiî'nin sözüdür" demektedir³³.

Fakat kanaatimize göre Suyûtî'nin bu tercihi biraz yorum götürür. Şöyle ki, İmam eş-Şafiî, القرآن kelimesinin, hemzesiz olduğunu iddia etmenin yanısıra, herhangi bir me'haz-ı iştikâk-ı (kökü) bulunmadığını da iddia ediyordu. Halbuki meşhur bir Endülüs müfessiri olan Kurtubî, القرآن kelimesinin, ister "okumak", isterse "cemetmek" manasına gelsin , her hâlükârda me'haz-ı iştikâkının bulunduğunu ve sahîh olan görüşün de bu olduğunu tefsirinde söylemektedir³⁴.

Bizim kanaatimize göre bu hususta tercihe şâyân olan Zerkânî ile Subhî Sâlih'in görüşleridir.

B-Kur'ân'ın Istılâhî Tarifi

Biz, akâid, fıkıh usûlü, tefsir ve ulûmu'l-Kur'ân (Kur'ân ilimleri) ne dair yazılmış eserlerden yararlanarak müşterek bir ta'rif sunmaya çalışacağız.

Buna göre:

"Kur'ân, nazm-ı belîğ'i ve ma'na-i ezeliî ile Hz.Muhammed'e Arapça olarak indirilen, bize kadar tevâtür yoluyla nakledilmiş olan, mushaflarımızda yazılı, gönüllerimizde mahfûz olarak bulunan, dillerimizde okunan, kulaklarımızla dinlenen, tilâvetiyle ibâdet olunan, en kısa sûresinin dahi getirilemeyeceği husûsunda beşeriyeti âciz kılan, mahluk olmayan, Fâtiha sûresiyle başlayıp, Nâs sûresiyle sona eren bir Allah Kelâmıdır"³⁵.

Bu tarifte özellikle usulcülerin, Kur'ân hakkında: "lafız" yerine "nazm"

³² Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s. 19.

³³ es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 147.

³⁴ el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 298.

³⁵ ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 12; et-Taftâzânî, Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer, Şerhu'l-Akâid, Bahar Matbaası, İst. 1973, s. 91-93 ; es-Sâvî, Ahmed b. Muhammed , el-Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz. I, 83; Kamhavî, Muhammed es-Sâdık, el-Burhân fî Tecvîdi'l-Kur'ân, Matbaatu Muhammed Ali Subeyh, Mısır, 1981, s.55 ; Molla Hüsrev, el-Kâdi Muhammed b. Firâmûz, Mir'âtu'l-Usûl fî Şerh-i Mirkâti'l-Vusûl, Ofset Basım Evi, İst. 1966, s.28 ; Zekiyyüddîn, Şa'bân, İslâm Hukuk İlminin Esasları (Trc. İbrâhîm Kâfi Dönmez), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, s.45-46.

tabirini kullandıklarını görmekteyiz. Bu noktada pek latif bir "istâre" sanatı icrâ edilmiştir. Şöyle ki, "lafız" kelimesi lügatte: "ağızla atmak" manasına gelmektedir. Meselâ Arap: أَكَلْتُ التَّمْرَةَ وَلَفِظْتُ التَّرَاةَ "Hurmayı yeyip, çekirdeği attım" der. Nahiv kitaplarında "kelime"nin tarifi yapılırken bu misal verilmektedir³⁶. İşte "atmak"manasına gelen bu kelimeyi, Kur'ân'ın tarifinde kullanmak yerine, edebe riâyeten, lügatte: "ipe inci dizme" manasına gelen (النظم) kelimesini kullanmışlardır ki, bu kelime aynı zamanda (اللفظ) kelimesini de karşılayabilmektedir. İşte bu noktada hoş bir istiâre yapılarak, Kur'ân lafızları, mücevherlerin en nefisi olan inciye benzetilmiştir³⁷.

Bu târifler ışığında Kur'ân'a mahsûs bazı şartları da öğrenmiş bulunuyoruz. Yalnız bu şartlar tesbit edilirken farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Bunlardan bir kaçını vermeye çalışacağız.

"Mir'ât" sahibi Molla Hüsrev'in, muhtemel ki kendi tercihini de yansıtan, başlangıçta verdiği birinci görüşe göre:

1-Kur'ân mûciz olacak, yani bir mislinin getirilmesinden insanları âciz bırakıcı bir vasfı hâiz olacak.

2-Hz.Muhammed (S.A.V.)'e indirilmiş olacak.

3-Sahifelerde yazılıp, tesbît edilmiş olacak.

4-Tevâtür yoluyla nakledilmiş olacak³⁸.

Görüldüğü üzere bu şıkta Kur'ân'ın hüviyyetini oluşturan dört şart bulunmaktadır³⁹.

İkinci görüşe göre Kur'ân:

1-Allah katından indirilmiş olacak.

2-Mu'ciz olacak.

Bu görüşü tercih edenler, sadece iki şartla yetinmişlerdir. Bunlara göre yazı ile tesbît ve tevâtür yoluyla nakil, şart değildir. Zira Hz. Peygamber'in devrinde Kur'ân yazı ve tevâtür tarîki olmaksızın tahakkuk edebilmişti. O halde

³⁶ Bkz.Molla Câmî, Nuruddîn Abdurrahman, el-Fevâidü'd-Dıyâiyye alâ Şerhi'l-Kâfiye, Matbaayı Amire, İst. 1279 h. s.3.

³⁷ İbn Melek, Abdullatîf, Şerhu'l-Menâr fi'l-Usûl, Ofset Basımevi, İst., 1965, s.9.

³⁸ "Tevâtür" veya "Mütevâtir": Yalan üzerinde kasıtlı ya da kasıtsız ittifâk etmeleri mümkün olmayan, sayılarında, herhangi bir azalma olmaksızın, kalabalık bir cemaat tarafından görüp, işitilerek nakledilen rivâyet demektir. Bkz. Koçyiğit, Talat, Hadîs Istılahları, 2. baskı, Ankara, 1985, s. 346.

³⁹ Molla Hüsrev, Mir'âtu'l-Usûl fi Şerh-i Mirkâti'l-Vusûl, s.26.

kitâbet ve tevâtüren nakil, lâzım (olmazsa olmaz) vasıflarından değildirler⁴⁰. Öyle görülüyor ki bu görüşü benimseyenler, daha sonraki asırlar için vaz geçilemeyecek olan diğer iki şartı; kitâbet ve tevâtüren nakil şartını zâit vasıf addedip, Kur'ân'ın Asr-ı Saâdet'te, asgarî seviyede kendileriyle vücut bulabildiği iki şartı; inzâl ve i'câzı yeterli bulmaktadırlar. Zira Kur'ân'ın ezber yoluyla tesbîti mümkündür.

Üçüncü görüş :

1-Kur'ân, Allah katından indirilmiş olacak.

2-Yazı ile tesbit edilmiş olacak.

3-Tevâtüren nakledilmiş olacak.

Zira, Hz.Peygamber'in zamanına yetişememiş kimsenin, Kur'ân'ı tanıyabilmesi için yazı ve nakilden başka imkân yoktur⁴¹.

Bu görüşü tercih edenler, ikinci görüşe pek sıcak bakmıyorlar. Çünkü, hernekadar Asr-ı Saadet'te Kur'ân'ın ezber yoluyla tesbîti tahakkuk edebiliyorsa da, hâfız sahâbîlerin vefâtıyla, Kur'ân'ın nakil yolu kesilmiş olacaktır. O halde kitâbet şarttır.

Dördüncü görüş:

Bu görüşü savunanlar, Kur'ân'ın tahakkuk etmesi için bir tek şart koşmaktadırlar ki o da, Kur'ân'ın, sahîfelerde tevâtüren nakledilmesidir. Çünkü böylesi bir keyfiyet, Kur'ân'ı, Kur'ân olmayan herşeyden ayırmaktadır. Şöyle ki eski semâvî kitaplar, Kudsî hadislerde dahil olmak üzere, tüm hadisler ve tilâveti nesholunmuş âyetler; bunlardan hiçbirisi Mushaf'ın iki kapağı arasında tevâtüren nakledilmiş değildir. Geriye sadece "şazz" kıraatlar kalıyor ki, onlar da tevâtür derecesine ulaşmamaktadırlar. Dolayısıyla bu tek şartla Kur'ân tahakkuk edebilmektedir⁴².

Kanaatimizce bu dört görüşten birincisi daha tutarlı görünmektedir. Nitekim Molla Hüsrev de, az önce kaydettiğimiz gibi, birinci sırayı bu görüşe vermek sûretiyle bunu ihsâs ettirmiştir.

Kur'ân'ın ıstılâhî tarifıyla alakalı olarak geriye halledilmesi gereken bir tek mesele kalıyor: Acaba "Kur'ân" yalnız Mana-yı Ezelî'nin mi, yoksa hem "nazm"ın hemde "manâ"nın mı bir ismidir? Gerçi biz tarifte "nazm"a da yer vermiştik, ama Ebû Hanife'nin bu meseleye yaklaşımı, Cumhûr-i Ulemâ'dan biraz farklıdır.Şöyle ki, Ebû Hanife, Kur'ân için mücerret manayı şart koşmaktadır.Hatta .bu yüzden O, herhangi bir şer'i mazeret bulunmasa bile, namazda, meselâ. Farsça okunmasını câiz görmüştür. Gerçi kıraat namazda

⁴⁰ Molla Hüsrev, Mir'âtu'l-Usûl fî Şerh-i Mirkâti'l-Vusûl, s.26.

⁴¹ a. g. e., a. y.

⁴² a. g. e., a. y.

farzdır ve Ebû Hanife, hem nazm'a hemde manâ'ya Kur'ân dendiği hususunda itiraz etmemektedir. Fakat ona göre "nazm" Kur'ân'ın lâzımî sıfatı değildir. Dolayısıyla Arapça "nazm"ı , namazda aslî rükun olarak görmemektedir⁴³. Böylece Ebû Hanife, mananın karşılığı olan Farsça ibareyi, Kur'ân'ın Arapça olan "nazm-ı belîğ"i yerine ikâme etmiştir. Buna karşılık onun iki arkadaşı olan Ebû Yûsuf ve Muhammed b.Şeybânî, ancak özür halinde, meselâ Arapça olarak kıraatta bulunmaktan âciz kalınması durumunda, bu yola gidilebileceği görüşündedir. Ebû Hanife ise, o makamda kulun, Rabbi ile münâcâtını nazar-ı itibara alıp, bu münâcâtın, Arapça olmayan bir dille de tahakkuk edebileceği görüşünden hareket etmiştir. Esâsen münâcât, manâlardan hasıl olur. Namaz da münâcâtın mahallidir⁴⁴.

Yine Ebû Hanife'nin ictihâd cümlesinden olmak üzere, bir kişi Arapça: **الله أكبر** diyerek iftitâh tekbirini getirmeye muktedir olsa dahi, böyle demeyerek, Farsça : **خدا بزرگ است** diye tekbir alsa, onun bu tekbiri câizdir ve bununla namaza girmiş olur. Zira Arapça'dan başka bir dille îmân etmenin câiz olduğunda nasıl icmâ varsa, kezâ telbiye de bulunmak, selâm verip, almak ve hayvan boğazlarken Allah'ın adını anmak, Arapça'dan başka bir dille de câiz oluyorsa, aynı şekilde Arapça olmayan herhangi bir dille de iftitâh tekbiri almak câizdir⁴⁵. Fakat bütün bu mülâhazalara rağmen İbn-i Melek'ten şunları öğreniyoruz: "Bu konuda en sahih olan görüş, Ebû Hanife'nin bu ictihâdından vaz geçtiğidir. Nitekim Nûh b. Meryem⁴⁶ de bu şekilde rivâyet etmiştir. Zira Ebû Hanife'nin bu ictihâdı iki durumdan birini gerektirmektedir: Ya Kur'ân'ın bilinen tarifinin butlânı, ya da Kur'ân okumaksızın namaz kılabilmenin cevâzı. Zira birinci şıkkı ele alacak olursak, bu Kur'ân'ın tarifine ters düşer. Çünkü Kur'ân, mushaflarda Farsça yazılı olarak bulunmamaktadır. İkinci Şıkkı ele alırsak, Kur'ân, aynı anda hem nazmın hem de manânın ismidir"⁴⁷. O halde Farsça kıraat esnasında Arapça lafız bulunmayacağından, Kur'ân'ın mühim bir şartı fevt olacak ve bu durumda Kur'ân'sız namaz tecvîz edilmiş olacak ki, her iki durumun da butlânı âşikârdır.

Kur'ân'ın tahakkuk etmesini sağlayan şartlar husûsunda Serahsî'nin

⁴³ İbn Melek, Şerhu'l-Menâr, s.9.

⁴⁴ a. g. e., a. y.

⁴⁵ Molla Hüsrev, Dürerü'l-Hukkâm fî Şerh-i Ğureri'l-Ahkâm, Ofset Basım Evi, İst. 1978, I, 66; es-Şurun Bilâlî, Hasan b. İmâd b. Ali el-Vefâî, Ğunyetu Zevi'l-Ahkâm fî Buğyet-i Düreri'l-Hukkâm (Dürerü'l-Hukkâm kenarında), İstanbul, 1978, I, 66.

⁴⁶ Meşhur bir Hanefî fıkıhçısı ve muhaddisidir. Onun hakkında bkz. Ahmed Naîm-Kâmil Mirâs, Tecrîd-i Sarîh Tercemesi, Ankara, 1984, I, 285-287, III, 405-407.

⁴⁷ Krş. İbn-i Melek, Şerhu'l-Menâr, s.9-10.

yaklaşımı, Molla Hüsrev'e göre biraz farklıdır. Esasen onun bu farklı yaklaşımı, Kur'ân'ın getirdiği tariftten kaynaklanmaktadır. Zira, Serahsî'nin tarifine göre Kur'ân: "Resullah (S.A.V.)'a indirilen, mushafların iki kapağı arasında yazılı bulunan ve meşhûr 'Ahruf-i Seb'â' üzere, tevâtüren nakledilerek bize kadar gelen kitaptır"⁴⁸.

Serahsî'nin bu tarifinde Kur'ân'ın "mu'ciz olması" vasfına yer verilmemiştir. Serahsî'nin "Usûl'ünü incelediğimizde bunun başlıca iki sebepten kaynaklandığını görüyoruz:

1-Kur'ân'ın mu'ciz olması, Hz.Peygamber'in, haber verdiği şeyler hususunda doğruluğuna delâlet eder, yoksa kendisinin Allah Kelâm'ı olduğuna delâlet etmez. Zîrâ Allah, Peygamberini, bir benzerini getirmekten insanları âciz kılabacak bir "kelâm"a muktedir kılabılır, bu câizdir. Tıpkı, Hz. İsmâ'yı, kendi izniyle ölüleri diriltmeye ve çamurdan kuş şekli dizip ona üflemesiyle uçan canlı bir kuş haline getirmeye muktedir kıldığı gibi. (Şu halde Allah, Hz.Muhammed (S.A.V.)'e öyle bir konuşma ve hitap özelliği bahşetmeye kâdirdir ki, hiç bir insan o kelâmın bir benzerini konuşamaz. Halbuki bu durumda o kelâm, yine de bir beşer kelâmı olup, ilâhî kelâm olmayacaktır.).

2-İ'câz vasfı, en küçük sûrede, veya vasat âyette tahakkuk edebildiği halde, en kısa bir âyette bu olmamaktadır.Ya uzun bir âyet, ya da Kevser sûresi gibi, kısa bir sûre olmalı ki, "i'câz" vâki olsun. Bu durumda ise:

فَأَقْرَأْ مَا تَنْسَرُ مِنَ الْقُرْآنِ " O halde Kur'ân'dan kolayınıza geleni okuyun..." (Müzzemmil, 20.) âyetini delil getirerek, namazda farz olan kıraatın, bir kısa âyetle de olsa îfa edilebileceği ictihâdında bulunan Ebû Hanife'nin bu görüşü çözümsüz kalacaktır.Zira en kısa âyetin mu'ciz olmamasına rağmen, Kur'ân olduğu kat'î olarak ilmen sâbittir. İşte bu yüzden ; yani, en kısa bir âyette "i'câz" vasfı bulunmadığı için Ebû Yûsuf ve Muhammed, kıraat hususunda ancak üç kısa, veya bir uzun âyete cevâz vermişlerdir. O halde şunu iyi bir şekilde öğrenmiş oluyoruz ki, Kur'ân'ın tahakkuku hususunda nakl-i mütevâtîr'den başka yol yoktur ve biz ancak Kur'ân'ın, mushafların iki kapağı arasında sâbit vücut olabileceğine itibar etmişizdir. Çünkü Sahâbe de, Kur'ân'ın, tevâtüran naklinin gerçekleşebilmesi için, onu, mushafların iki kapağı arasında hıfzedip, sâbitleştirmekten başka bir iş yapmamışlardır⁴⁹.

Serahsî'nin bu yorumlarından, onun, Ebû Hanife'yi desteklediği anlaşıl-maktadır. Çünkü Ebû Hanife, kısa bir âyetle de olsa kıraatın tahakkuk edebileceğini savunuyor. Halbuki kısa âyette "i'câz" vasfı bulunmamaktadır. Bu durumda ise "i'câz"ı, Kur'ân'ın vazgeçilemez vasıflarından addedenlere göre, o

⁴⁸ es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b.Ebî Sehl, Usûl-i Serahsî (Thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî), 2. baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1393/1973, I ,279.

⁴⁹ es-Serahsî, Usûl, I ,280.

kısa âyetin Kur'ân olmaması ve neticede Ebû Hanife'nin bu ictihâdının hükümsüz kalması gerekmektedir. Zira kısa da olsa âyetin, Kur'ân olduğunda şüphe yoktur. O halde "i'câz", Kur'ân'ın sıfat-ı lâzime'si değildir.

Netice olarak diyebiliriz ki, Serahsî'ye göre Kur'ân'ın bir tek sıfat-ı lâzime'si vardır, o da mushafların iki kapağı arasında yazıyla tesbît edilip, tevâtüren nakledilmesidir. Fakat biz, bu hususta Molla Hüsrev'in ilk verdiği görüşü benimsediğimizi kaydetmiştik.

Kur'ân'ın ıstılâhî târifinde "mahlûk olmayan" diye bir vasf zikretmiştik. O vasfın kaydıyla da, "Kur'ân mahluktur" yargısına varan Mûtezile'nin bu görüşü benimsenmemiş oluyor.

C-Kıraatın Tarifi

Az önce Kur'ân'ın tanımıyla alâkalı görüşleri aktardık. Burada ise, "Kur'ân" teriminin ayrılmaz vasfı olan "kıraat" konusunu işleyeceğiz.

a-Lügavî Yönden:

"Kur'ân" kelimesi, lügatte "okumak" anlamına gelmektedir⁵⁰. Okunan şey ne olursa olsun, bu işe mutlak manada "kıraat" adı verilir.

Diğer bir tarife göre de : "Yazıya döküleni nakletmek, konuşup dile getirmek" demektir⁵¹.

b-Istılâhî Yönden:

Kur'ân terminolojisinde ise, "kıraat, Hz.Peygamber'e indirilen vahiy lafızlarının, çeşitli lehçelerde (ki edâsında), veya şeddesiz ve şeddeli okuma v.s. gibi diğer keyfiyetlerde farklılık arzetmesine verilen isimdir"⁵².

Diğer bir tarife göre ise "kıraat" medd, kasır, nakl v.s. gibi Kur'ân kelime-lerinin ahvâlinde bahseden bir ilimdir⁵³.

Diğer tarifleri de şöyle sıralamamız mümkündür:

Kıraat, Kitâbullâh'ı nakledenlerin hazf, isbât, tahrîk (harekeli okuma), teskîn (cezimli okuma), fasl, vasl ve bunların dışında telaffuz etme şekilleri, ibdâl v.s. gibi ancak işitme yoluyla sâbit olabilecek, vecihlerdeki ittifak ve ihtilâf noktalarının, kendisinin sâyesinde bilindiği bir ilimdir⁵⁴.

⁵⁰ Âsım Efendi, Kâmûs Tercemesi, Matbaa-yı Bahriye, İst. 1304 h., I, 80.

⁵¹ Levis, Ma'lûf, el-Müncid, Beyrut, 1937, s. 50 (لُغَا).

⁵² ed-Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Abdi'l-Ğanî, İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-

Kırââti'l-Erbâa Aşer, Matbaa-yı-Amire, İst. 1285 h. s.3.

⁵³ a. g. e., a. y.

Kıraat, ittifak ve ihtilâf yönünden her bir vecihi, nakledenine nisbet etmekle, Kur'ân kelimelerinin okunuş keyfiyetinin ve edâ metodunun, kendisi sayesinde öğrenildiği bir ilimdir⁵⁵.

Zerkeşî'ye göre ise kıraat tahfif, teskîl ve diğer vecihlere göre harflerin yazılışı ve keyfiyeti hususunda mezkûr elfâzın ihtilâflarıdır⁵⁶.

Kırratla ilgili bu tariflerden de anlaşılacağı gibi, Kur'ân'ın tilâvetinde kıraat imamları değişik vecihler uygulamaktadırlar. Bir şekilde ki; herbir kıraat üstâdı, kendine has bir edâ keyfiyeti ile temeyyüz etmektedir. Meselâ, "idğâm-ı kebîr" denilince, Ebû Amr; "ilhâk" denilince Ya'kûb akla gelmektedir⁵⁷. Keza "terkîk" (râ harfini bazı yerlerde ince okumak) İmam Nâfi'in; "sekte" ise İmam Hamza'nın kıraat özelliklerindedir.

Kıraatın ıstılâhî tarifleri ışığında şu hakikatı da öğrenmiş oluyoruz. Kıraatta öyle özellikler vardır ki, onlara hâkim olmak için "müşâfehe" den; yani, bizzat üstâdın ağzından belleyip, kuşaktan kuşağa nakletmekten başka bir yol yoktur⁵⁸.

Şu halde kıraat ilmi sadece soyut bilgiye dayalı bir yöntemle elde edilemez. Pratik usûle mutlaka ihtiyaç vardır. Meselâ, işmâm, ihtilâs, harflerin sıfat ve mahreçleri v.s. gibi kıraatla ilgili vecihler ancak müşâfehe yoluyla öğrenilebilir.

II-Kıraatın Tefsir İlmindeki Yeri

Basra kıraat ekolüne geçmeden önce başlıktaki konuya da kısaca temas etmek istiyoruz. Yalnız şunu hemen kaydedelim ki bu konuyu işlerken getireceğimiz malzemelerin hepsi mütevâtir kıraat olmayabilir. Zira kıraat denilince, mutlak manada mütevâtir, âhâd ve şazz kıraatların hepsi bu tâbirin şümûlüne dahildir. Hatta ileride göreceğimiz gibi, mütevâtir olmayan kıraatların tilâveti câiz değilse de, onlarla hüküm isbât edilip, edilemeyeceği hususunda âlimler ihtilâfa düşmüş ve bu tür kıraatlarla şer'i bir hükmün sâbit olabileceğini savunan müctehidler olmuştur. Tefsir ilmi, bir âyetin bünyesinde mündemiç olan İlâhî murâdı anlamaya çalışıp onu aktarabilmeyi kendisine düstur edindiğine göre, o meyanda yeterince malzeme kullanabilmeye tevessül etmek tenkide konu olmamalı. Kaldı ki, Beydâvî gibi müfessirler bile tefsir ilminde mütevâtir

⁵⁴ ed-Dimyâtî, İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbaa Aşer, s.3.

⁵⁵ el-Kâdî, Abdulfettâh, el-Budûrû'z-Zâhire fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtire min Tarıkayîş-Şâtibiyye ve'd-Dûrâ, 1. baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1401/1981, s.7.

⁵⁶ ez-Zerkeşî, el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân, I, 318.

⁵⁷ Bu iki kıraat ıstılâhî ileride ele alınacaktır.

⁵⁸ Bkz. ed-Dimyâtî, İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbaa Aşer, s.3.

olmayan kıraatları çekinmeden kullanabilmişlerdir. Hem de o meyanda şiirle istiḥād ederek,

Meselâ; **إِنَّكُمْ لَنَأْتُوا الْعَذَابَ الْإِلِيمَ** " Elbette siz, o acıklı azabı tadacaksınız" (Sâffât, 38.) âyetinde, muzâfun ileyh olduğu için sahih kıraatta kesre ile okunan **الْعَذَابِ** kelimesinin, şazz bir kıraatta: **الْعَذَابَ** şeklinde fetha ile okunduğuna dâir Kâdî Beydâvî, Ebu'l-Esved ed-Düelî'nin : **وَلَا ذَاكَرَ اللَّهِ إِلَّا قَلِيلًا** "...ve ancak az bir şey müstesnâ (onu), Allah'ı zikretmeyen birisi olarak (buldum)" mısraını delil olarak getirmektedir. Bu durumda "mef'ule muzâf olma" kaidesine binâen, **لَنَأْتُوا الْعَذَابَ** takdirinde, **الْعَذَابَ** kelimesinin, **ذَاتُوا** ism-i fâiline mef'ul düşmesi söz konusudur. Ne varki âyette, izâfet sebebiyle ve kelimada kolaylık olsun diye **لَنَأْتُوا** kelimesinden cemi nûn'u hazfolunmuştur. Aynı şekilde, mahall-i istiḥād olan mısradaki **ذَاكَرَ اللَّهِ** kısmında , **اللَّهُ** Lafza-i Celâli, **ذَاكَرَ** ism-i fâiline mef'ul düştüğü için fethalı olarak telaffuz edilecektir. Zira **ذَاكَرَ** kelimesi aslında tenvinli iken, tenvinden ve **اللَّهُ** Lafza-i Celâli'nin hemze-yi vaslından iki sâkin oluşmasın diye tenvîn hazfolunmuştur. İstiḥād nokta-yı nazarından dikkat edilirse, gerek ilgili âyette, gerekse şâhid olarak getirilen beyitte; her ikisinde de izâfet va hazfin yanısıra, muzâfun ileyh olan kelimenin fetha okunması söz konusudur⁵⁹.

Bir başka misalde : **وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا** "Ayetlerimizi alabildiğine yalan saymışlardı" (Nebe', 28.) âyetinde geçen ve meşhur kıraata göre (zâl)'ın şeddesiyle okunan **كِذَابًا** kelimesinin, meşhur olmayan bir kıraatta şeddesiz olarak **كِذَا** şeklinde okunduğuna dâir, sâhibi bilinmeyen bir şiirin: **وَالْمَرْءُ يَنْفَعُهُ كِذَا** ve **وَالْمَرْءُ يَنْفَعُهُ كِذَا** "...Zâten kişiye (bazen) yalanı fayda verir" mısraını, yine Beydâvî delil getirmektedir⁶⁰. Zira beyitte de **كِذَا** kelimesi şeddesiz olarak gelmiştir. İstiḥād mahalline dikkat edildiğinde şu inceliği keşfediyoruz: Ayette geçen **كَذَّبُوا** fiili, Tef'îl bâbından olduğu halde, şazz kıraata göre, masdarın sülâsî olarak gelmesi, inkarcıların, âyetleri yalanlamalarında yalancı olduklarını ortaya koymaktadır⁶¹. Yani onlar, **كَذَّبُوا** fiiliyle, âyetleri yalanlarken, Cenâb-ı Hak da: **كَذَّبُوا** sülâsî masdarıyla, onları yalanlıyor ki, pek belîğdir.

Bu şazz kıraata göre âyet-i kerimeye : "(O azgınlar) âyetlerimizi yalan yere (asılsız olarak, boşu boşuna) yalanlamışlardı" şeklinde bir mana verilebilir.

Görüldüğü gibi şazz kıraatlardan bazan ince manalar çıkabilmektedir.

⁵⁹ Bkz. el-Beydâvî, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hayr el-Kâdî Nâsüriddîn, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1303 h., II, 324.

⁶⁰ el-Beydâvî, Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, II, 579.

⁶¹ a. g. e., a. y.

Kıraat ilminin Tefsir'e olan katkılarını bir kaç madde altında sunmak mümkündür:

a-Şer'î hükümlerden herhangi birisini beyan etmek...

Bu, her ne kadar fıkıhla ilgili bir konu ise de, netice itibariyle o konuya dâir âyetin tefsirine varıp dayanmaktadır.

Misâl:

وإن كان رجل يورث كلاً أو امرأة وله أخ أو أخت (من أم) فلكل واحد منهما السدس

"...Eğer bir erkek veya kadının, ana-babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalır ve hem de (ana bir) erkek, yahut bir kız kardeşi varsa, herbirine altıda bir (hisse) düşer..."(Nisâ, 12.).

Bu âyette, parantez içerisinde gösterdiğimiz, (من أم) ziyâdesi, mütevâtir olmayıp, şazz bir kıraattır. Bu kıraatın sahibi hakkında ihtilâf vardır. Zerkeşî, İbn-i Cezerî, Suyûtî, Kurtubî, Cassâs ve Hâzin gibi âlimlere göre Sa'd b. Ebî Vakkâs (R.A.) dır⁶². Yine Suyûtî'nin, Celâleyn Tefsîrî'ndeki kaydına göre Abdullah b. Mes'ûd, Beydâvî'ye göreyse Übeyy b. Ka'b ve Sa'd b. Mâlik (R.A.) dir⁶³.

İşte bu şazz kıraat olan (من أم) ziyâdesiyle , ana-baba bir ve baba bir kardeşlerin bu hükümde yer almadığı beyan edilmiş ve böylece bu, bir icmâ' meselesi olmuştur⁶⁴.

Adı geçen sahâbîlerin bu tür bir kıraatıyla istidlâl ederek, bütün müfessirler, bu âyette zikrolunan erkek ve kız kardeşlerin, ana bir kızkardeş oldukları hususunda görüş birliğine varmışlardır. Hem zaten aynı sûrenin sonunda yer alan: ... **يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ** " Senden fetvâ isterler, De ki: " Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor..." (Nisâ, 176.) âyetin devamında iki kız kardeşe malın üçte ikisinin; ikiden çok olduğunda ise, iki hisse erkeğe, bir

⁶² ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 337 ; es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 216 ; İbnü'l-Cezerî, Takrîbu'n-Neşr fî'l-Kırâati'l-Aşr (Thk. İbrâhîm Atve İvad), 1. baskı, Matbaatu Mustafa, Mısır, 1381/1961, s. 59 ; el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, V, 78; el-Cassâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, Kitâbu Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, (1. Baskıdan ofset, Matbaatu Evkâfi'l-İslâmiyye, İst.1335h.), II, 89; el-Hâzin, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî, Lübâbu't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl, Matbaa-yı Amire, Mısır, 1328 h., I, 327.

⁶³ es-Sâvî, Ahmed, el-Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn, I, 208; Şeyhzâde, Muhyiddîn Muhammed b. Muslihiddîn Mustafa, Hâşiye alâ Tefsîri'l-Kâdî el-Beydâvî, Bulak baskısı, Kahire, 1263 h. II, 16.

⁶⁴ ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 140.

hisse kadına olmak üzere, kardeşlere malın tümünün düştüğü bildirildiğine göre, sûrenin son âyetinde zikrolunan bu tür bir hisse bölüşme, ana bir çocuklar için münâsîp düşmez. Bir de konuyla ilgili bu âyette annenin hissesi takdir olunduğuna göre, artık, bu âyette ana bir kardeşlerin kasdolunduğu ve o hissenin bunlara münâsîp düşüp, amca ve hala çocuklarına münâsîp düşmediği anlaşılmış oluyor⁶⁵. Ana-baba bir, veya baba bir kardeşlerin mirasının, ana bir kardeşlerinki gibi olmadığı hususunda âlimler arasında hiçbir ihtilâf yoktur. Mevzuya başlık olan âyette zikri geçen kardeşlerden, ana bir kardeşlerin; sûre sonunda zikrolunan kardeşlerden ise ana-baba bir, veya baba bir kardeşlerin kasdolunduğu hususunda icmâ' vardır⁶⁶.

Yeri gelmişken şazz kıraatlar hakkında kısa bir mütâlaada bulunmak istiyoruz:

a-Şazz kıraatla namazda ve namaz dışında tilâvet câiz midir?

b-Şazz kıraatla amel etmek , yani hüküm isbâtı câiz midir?

Birinci soruya dört mezhep imamının da dâhil olduğu cumhûr-i ulemâ hayır cevabını vermektedir. Hatta meşhur bir Mâlikî âlimi olan İbn-i Abdi'l-Berr, bu hususta icmâ' vaki olduğunu nakletmektedir⁶⁷.

İkinci sorunun cevabına gelince, bunda ihtilâf vardır. Suyûtî'nin, "el-İtkân" daki kaydına göre, İmâmu'l-Harameyn (el-Cüveynî), "el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh" adlı eserinde, Şafiî mezhebinin, şâyân-i tercih olan görüşünün, bunun câiz olamayacağı doğrultusunda olduğunu söylemektedir ki, Ebû Nasr el-Kuşeyrî de bu görüştedir. Şafiî âlimi olan, "el-Kâfiye" sâhibi İbn-i Hâcib'in de kesin görüşü budur. Zira şazz kıraatın, Kur'ân'muş gibi naklolunduğu halde Kur'ân olmadığı sâbittir. Çünkü tevâtür şartı fevtolunmuştur⁶⁸.

Kâdı Ebu't-Tayyib, ve Kâdı Hüseyin ile er-Rûyânî ve ar-Râfiî ise Haber-i Ahâd derecesinde görerek, şazz kıraatla amel etmenin cevâzına kâil olmuşlardır. İbn-i Sübkî de bu görüşün sahih olduğunu söylemiştir. Ebû Hanife ve ashâbının görüşü de bu merkezdedir. Meselâ : ...فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ... .. Fakat, kim (bunları) bulamazsa, o halde üç gün oruç (tutması lazımdır)... (Mâide, 89.) âyetini, Abdullah b. Mes'ûd'un : مُتَّابِعَاتُ Ziyâdesiyle okuduğunu delil getirerek, bu şazz kıraata binâen yemin

⁶⁵ el-Cassâs, Kitâbu Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 89 ; Şeyhzâde, Hâşiye alâ Tefsîri'l-Kâdî el-Beydâvî, II, 16-17.

⁶⁶ el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, V, 78.

⁶⁷ ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 332-333.

⁶⁸ es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 228; İzmirî, Muhammed, Hâşiyetü Mir'âti'l-Usûl, İst. tsz., I,100.

keffâreti olarak tutulacak üç günlük orucun, ara vermeksizin, peşpeşe tutulması gerektiğine dâir Ebû Hanîfe ve ashâbının ictihâdı vardır. Zira eğer bu kıraat, Kur'ân'sa zaten mesele yok. Eğer Kur'ân değilse, Haber-i Ahâd'dan da aşağı değildir, hatta ondan üstündür. Çünkü bu şazz kıraat, tarîk-i şöhretle naklolunduğundan, **meshûr** olmuştur. Dolayısıyla da ictihâda medardır ve onunla amel etmek vâciptir⁶⁹.

Ahkâmu'l-Kur'ân sâhibi Cassâs'ın verdiği bilgiye göre, فصيامٌ ثلاثة أيامٍ âyetindeki ziyâde : مُتَّابِعَاتٍ şazz kıraatını Mücâhid, İbn-i Mes'ûd'dan, Ebu'l-Aliye ise Übeyy b. Ka'b'dan rivâyet etmiştir. İbrâhîm en-Nahâî, Katâde ve Tâvûs: "O üç günün arasını açmak câiz olmaz" demişlerdir. Dolayısıyla tetâbu' (keffâret-i yemin olarak tutulan üç günlük orucun ardarda tutulması), bu zatların ictihâdıyla sâbit olup, bu şazz kıraatın tilâveti sâbit değildir. Zira tilâvetinin neshedilmiş olup, hükmünün sâbit kalması câizdir. Bu, biz Hanefîlerin görüşüdür. Mâlik ve Şafîf ise (şazz kıraatla hüküm isbât olunamayacağını savundukları için) bu günlerde ara verilerek oruç tutulabileceğini câiz görmüşlerdir⁷⁰.

Keza, ... وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا... "Hırsızlık yapan erkeğin ve kadının ellerini kesin...!" (Mâide, 38.) âyetini, أَيْمَانُهُمَا ziyâdesiyle okuyan İbn-i Mes'ûd'un bu şazz kıraatıyla istidlâlen, hırsızın sağ elinin kesilmesi gerektiği hususunda ictihâd vâkidir⁷¹.

Ayrıca فاقْطَعُوا أَيْمَانَهُمَا kıraatı, İbn-i Mes'ûd'un yanı sıra İbn-i Abbâs, Hasan el-Basrî ve İbrâhîm en Nahâî'nin de kıraatıdır. Böylece kesilecek elin sağ el olduğunda ittifak vâki olmuştur. Öyle ki, âyette sanki (direkt olarak) أَيْمَانُهُمَا buyuruluyor gibidir⁷².

Öte yandan Şâfiîler, şazz kıraatın, tevâtür şartını taşımadığı için, Kur'ân sayılamayacağı gerekçesiyle, onunla amel etmezler. Bu yüzden, daha önce belirttiğimiz gibi, keffâret-i yemin orucunun peşpeşine tutulması onlara göre şart değildir. Bu üç günlük oruç ara verilerek de tutulabilir.

Hanefîlere göreyse, şazz kıraat şöhret derecesine ulaştığında, onunla nass üzere ziyâde câiz olur ve hüküm isbât edilebilir. Tıpkı mest üzerine mest edileceğine dâir rivâyet olunan hadislerin, şöhret derecesine ulaşması sebebiyle, Mâide sûresinin, abdestle ilgili 6. âyetinde yer alan "ayakların yıkanması" hükmüne, mesh hükmünün ziyâde kılınması gibi.

Ashâbı Şâfiyye' ye göreyse, şazz kıraatın derecesi ne olursa olsun, neshi

⁶⁹ İzmirî, Muhammed, Hâşiyetü Mir'âti'l-Usûl, I,100.

⁷⁰ el-Cassâs, Kitâbu Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 461.

⁷¹ es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 228.

⁷² el-Cassâs, Kitâbu Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 423.

sâbit olup, Mushafta mevcut değildir. Mushafta mevcut olmayan bir kıraat ise medâr-ı hüccet olamaz.

Mâlikîlere gelince, onlar bu hususta Şâfîileri desteklerler⁷³.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, hırsızın ilk kesilecek olan elinin sağ el olduğunda icmâ' vardır. İkinci hırsızlık ve sonrası için nasıl davranılacağı hususunda ihtilâf vardır. Cassâs'ın verdiği bilgiye göre; hırsızın, çalmaya devam etmesi halinde nasıl davranılacağı hususunda Ömer (R.A.), Ashâb-ı Kirâm'la istişâre ederek şu sonuca varmışlardır: Hırsız, ikinci kez çalarsa sol ayağı kesilir. Üçüncü kez çalarsa, artık sol eli kesilmeyip, hapse konur. Başta Ebû Bekir, Ömer, Ali ve İbn-i Abbâs (R.A.) olmak üzere ashâb bu hususta icmâ' ettiler⁷⁴.

Hiz.Ömer, hırsızın üçüncü kez çalması halinde, önceleri farklı bir ictihâtta bulunurken, sonra Hiz.Ali'nin sözüne dönüp, eski yorumundan vazgeçmiştir. Hiz.Ali (R.A.)'nin o meşhûr sözü şudur:

إِنِّي لَأَسْتَحْيِي مِنَ اللَّهِ أَنْ لَا أَدَعَ يَدًا يَبْطِشُ بِهَا وَرِجْلًا يَمْشِي بِهَا

"Ben, gerçekten, ona (hırsıza) kendisiyle tutacağı bir el, yürüyeceği bir ayak bırakmamam hususunda Allahu Teâlâ'dan hayâ ederim"⁷⁵.

Bu sözün:

إِنِّي أَسْتَحْيِي أَنْ لَا أَدَعَ لَهُ يَدًا يَسْتَنْجِي بِهَا وَلَا رِجْلًا يَمْشِي بِهَا

"Ben, ona kendisiyle istincâ edeceği (def'i hâcetten sonra temizleneceği) bir el, ve yürüyeceği bir ayak bırakmamaktan hayâ ederim" şeklinde bir varyantı da mevcuttur⁷⁶.

İşte Hiz.Ali 'nin, aynı zamanda fikhî görüşünü de yansıtan bu sözü, ileride Ashâb-ı Hanefiyye için medâr-ı ictihâd olacaktır.

Hırsızın, üçüncü kez çalması halinde, sol elinin kesilmeyip, ta'zîr ve hapis cezasıyla tecziye olunacağına dâir bu görüş, başta Ali b. Ebî Tâlib (R.A.) olmak üzere ashâb-ı kirâmın ictihâdı olmasının yanısıra Zührî, Hammâd b. Ebî Süleymân, Ebû Hanife, Ebû Yûsuf, Muhammed, Züfer ve Ahmed b. Hanbel'in de ortak ictihâdlarıdır. Hatta Zührî: "Bize gelen sünnette sadece (sağ) el ve

⁷³ Geniş bilgi bkz. es-Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 228; İzmirî, Muhammed Hâşiyetü Mir'âti'l-Usûl, I,100.

⁷⁴ el-Cassâs, Kitâbu Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 422.

⁷⁵ Molla Hüsrev, Dürerü'l-Hukkâm fî Şerh-i Ğureri'l-Ahkâm, I,82; Şeyhzâde Abdurrahman b. Şeyh Muhammed b. Süleymân (Dâmâd), Mecma'u'l-Enhur fî Şerh-i Mülteka'l-Ebhûr, Matbaa-yı Amire, İst. tsz. I, 580.

⁷⁶ el-Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl fî Maâni't-Tenzîl, I, 456.

(sol) ayağın kesilmesi sözkonusudur" demiştir⁷⁷.

Kurtubî'nin verdiği bilgiye göre Atâ'nın istisnâî bir ictihâdı var ki, o da hırsızın, kaç kere çalarsa çalsın, sadece sağ elinin kesilmesi gerektiğine dâir görüştür. Fakat bu görüş, ashâbın görüşüyle çeliştiği için hüsn-i kabul görmemiştir⁷⁸.

Diğer ulemâdan, başta imam Mâlik olmak üzere Ehl-i Medîne, Süfyân-ı Sevrî ve Şâfiî'ye göre ise, hırsızın üçüncü çalmasında sol eli, dördüncü çalmasında sağ ayağı kesilir. Bu hususta gerek Kurtubî, gerekse Cassâs, yaklaşık olarak, aynı bilgileri veriyorlar⁷⁹. Hırsızlığın, üçüncü merhaleden sonra devam etmesi halinde kesmenin de devam edeceğine dâir ulemânın ictihâdı, Ebû Bekir ve Ömer (R.A.)'den rivâyet olunmuştur⁸⁰. Fakat bu sadece tek bir rivâyettir, ve daha önce belirttiğimiz gibi, Hz.Ömer, Hz.Ali'yle yaptığı bir istişâre sonucunda ilk görüşünden vazgeçmiştir.

Keza yemin keffâretiyle ilgili Mâide sûresinin 89. âyetinde, güç yetirildiği takdirde, oruçtan önce gelen köle azat edilmesine dâir: **أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ** kısmını, (مؤمنة) ziyâdesiyle kıraat edenin bu şazz kıraatıyla istidlâl olunarak, keffâret-i yeminde âzâd edilecek köle için, "mü'min olma" vasfı aranmıştır⁸¹.

Daha önce bu hususta serdettiğimiz mütâlaalara bakılırsa, Şâfiî'nin ictihâdı olan bu görüşe, Şâfiî'nin, şazz kıraatla varmaması gerekir. Ona göre keffâret-i kâtilde âzâd edilecek kölenin "mü'min olma" vasfı, başka bir âyette (Nisâ,92.) zikrolunduğundan, "Mutlak, mukayyede hamlolunur" usûlünce, bütün keffâretlerde (keffâret-i zihar, keffâret-i yemin v.s.) âzâd edilecek kölenin mutlaka mü'min olması gerekir⁸². Mü'min olma vasfının her âyette zikrolunması şart değildir. Bir yerde geçiyorsa kâfidir. Zira bir kere dahi geçiyorsa, artık mukayyedlik tahakkuk etmiştir. Mutlak ve mukayyed hükmünün tahakkuk ettiği sebep muhtelif olsa dahi, bu iki hükümden birisinin takyîdi, diğerinin de takyîdini iktizâ eder. Meselâ keffâret-i kâtilde âzâd edilecek kölenin "mü'min olma" vasfı, keffâret-i ziharda âzâd edilecek olan ve fakat vasıfsız olarak mutlak zikredilen (Mücâdele,3.) köle için de gereklidir⁸³.

⁷⁷ el-Kurtubî, el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'ân, VI, 172; el-Cassâs, Kitâbu Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 422.

⁷⁸ el-Kurtubî, el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'ân, VI, 172.

⁷⁹ a. g. e., a. y.

⁸⁰ Bkz. el-Kurtubî, el-Câmî' li Ahkâmi'l-Kur'ân, VI, 172; el-Cassâs, Kitâbu Ahkâmi'l-Kur'ân, II, 422.

⁸¹ ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 140.

⁸² İbn Melek, Şerhu'l-Menâr, s.185-186.

⁸³ er-Razî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn, el-Mahsûl fî ilm-i Usûli'l-Fıkh (Thk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alevânî), 2. baskı, Beyrut, 1412/1992, III,144.

Şu halde mukayyed dururken, mutlaka gidilmez. Zira mutlak, sâkit (susun), mukayyed ise nâtık (konuşan) dır, (konuşan haliyle konuşmayana tercih edilir). Hem mukayyed'in içerisinde mutlak mündemiç bir halde bulunduğundan, mutlak, mukayyed'in cüzü mesâbesindedir. Çünkü mukayyed, kendi hükmünü taşımanın yanısıra mutlakın da hükmünü taşımaktadır. (Meselâ, keffâret-i katlin hâricinde âzâd edilecek kölede "mü'min olma" vasfını aramayarak, mutlak hükme göre hareket eden Hanefilere göre hüküm malzemesi olarak sadece "köle" (رَقَبَة) mevcut iken, yukarıda arzettiğimiz kâideye binâen, keffâret olarak âzâd edilecek bütün kölelerde "mü'min olma" vasfını şart koşan Şâfiilere göre ise hüküm malzemesi olarak hem **rakabe** (köle), hem de "**mü'mine**" (mü'min olma) vasfı mevcuttur). Dolayısıyla mutlak'a göre hareket eden sâdece bir delille amel ederken, mukayyed'e göre hareket eden, iki delille amel etmektedir. O halde mukayyed evlâdır⁸⁴.

Hanefilere göreyse, "âmm" lafız, Kat'iyyet ifâde ettiğinden⁸⁵, (مُؤْمِنَةً) kaydı olmaksızın, mutlak olarak sâdece "köle" (رَقَبَة) âmm lafzının geçtiği âyetlerle ihticâc edilerek, ilgili keffâretlerde mü'min olsun, kâfir olsun (mürted olmamak kaydıyla) her cins köle âzâd etmek câizdir. Yalnız keffâret-i katil müstesnâ... Zira onunla alâkalı âyette (مُؤْمِنَةً) kaydı geçtiği için, sırf o mevzûda âzâd edilecek kölenin mü'min olması şarttır. Şayet hükme medâr olan sebep değişmez ve mutlakla mukayyed'in varıp dayanacağı hüküm, aynı hüküm olursa o zaman mutlak, mukayyede hamlolunur. Meselâ keffâret-i yeminde tutulacak üç günlük oruca dâir: ... فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ... "O halde üç gün oruç tutulmalıdır..." (Mâide,89.) âyetinin ifâde ettiği mutlak hüküm, İbn-i Mes'ûd (R.A.)'un: فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ şeklinde kıraatından hâsıl olan: "bu üç günlük orucun peşpeşine tutulması gerektiği" ne dâir mukayyed hükme hamlolunur. Çünkü burada tek hüküm, "oruç tutma" dır. Oruçsa, iki zıt vasfı (ardarda tutmayı veya ara vermeyi) bir arada kabûle müsâit değildir. Ayrıca İbn-i Mes'ûd'un bu kıraatı, şazz kıraat olmasına rağmen **meşhûr** derecesine ulaşmıştır. Öyle ki onunla, Kitâbullâh'a ziyâdede bulunmak câizdir. Şu halde, bu noktada mutlak, mukayyede hamlolunarak, bu üç günlük orucun muttasıl olarak; yani peşpeşe tutulması gerekir. Fakat hükme medâr olan sebepler değiştiğinde, Hanefiyye'ye göre mutlak, mukayyede hamlolunamaz ve mukayyed lafz ancak kendi sahasında geçerli olur⁸⁶.

⁸⁴ er-Razî, Fahrüddîn, el-Mahsûl, III,142; İbn Melek, Şerhu'l-Menâr, s.185.

⁸⁵ Bkz. İbn Melek, Şerhu'l-Menâr, s.74.

⁸⁶ Geniş bilgi için bkz. İbn Melek, Şerhu'l-Menâr, s.185-187; Şeyhzâde, Muhyiddîn Muhammed b. Muslihiddîn Mustafa, Hâşiye alâ Tefsîri'l-Kâdı el-Beydâvî (Bulak baskısı), Kahire, 1263 h., II, 130; el-Hâzin, Lübâbü't-Te'vîl, I, 483-484.

b-İki farklı kıraatın birarada bulunmasından doğan iki farklı hükmün arasını bulmak:

Meselâ: *... وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّىٰ يَطْهُرْنَ...* "... Onlara, temizlenecekleri vakte kadar yaklaşmayın...! " (Bakara, 222.) âyetindeki sülâsî bir fiil olan *يَطْهُرْنَ* kelimesini, Tefa'ul bâbından okuyan kurrânın bu kıraatı dikkate alınarak, bazı müctehidlere göre, kadının sâdece ay hâlinin sona ermesi, onun temizliği için kâfi gelmeyip, boy abdesti de alması zorunlu görülmüştür. Zira mezkûr fiilin, ikinci kıraatta harf ziyâdeliği söz konusudur. " Mebnâ (kelime yapısı)'nın ziyâdesi, mananın ziyâdesine delâlet eder" düsturunca, her iki tür kıraata itibar eden ve böylece iki farklı yorum getiren müctehidler görüşleri asgarî bir noktada birleşir ki, o da, azamî adet sınırının altında kan kesilse bile, kadın gusl etmedikçe veya kâmil bir vakit geçmedikçe, cinsel ilişkinin haram olduğudur⁸⁷. Hatta ilgili kıraattan yola çıkarak, kadının, azamî hayız müddetini doldursa dahi yıkanmadıkça onunla ilişkide bulunmanın haram olduğunu iddiâ eden müctehidler bu tür bir icthâdı nazar-i itibara alınarak, ihtiyâta binâen, maksimum hayız müddetini tamamlayan kadınla, yıkanmadıkça cinsel ilişkide bulunulmamasının müstehâb olacağı, Hanefî fıkıh kitaplarında kayıtlıdır⁸⁸. Oysa ki, böyle bir kadınla cinsel ilişkide bulunma, Hanefî mezhebinde helaldir. Şu halda müctehidler, yerine göre özveride bulunarak bazen kendi görüşlerine olabildiğince bir elastikiyet kazandırıp, diğer müctehidler görüşleriyle de amel edebilmeye imkan tanıma gibi bir centilmenlik numûnesi sergilediklerini söyleyebiliriz.

c-İki farklı okuyuşta, iki ayrı şer'î hükme delâlet etmek:

... وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ... "... ve ayaklarınızı topuklara kadar..." (Mâide,6.) âyetinde olduğu gibi. Burada (أرجل) çoğul kelimesini esre okuyanlara göre iki farklı yorum ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla meshin, mest giyene, yıkamanın da mest giymeyene gerekli olacağını, bu âyetin ışığında **meşhûr** derecesine ulaşmış sünnetten öğrenmiş bulunuyoruz⁸⁹.

Peygamber Efendimizin, mestlerini meshettiğine dâir gelen rivâyetler oldukça kalabalıktır. Öyle ki, rivâyet eden sahâbi sayısı yetmiş civarında olup, bu rivâyet **şöhret** derecesine ulaşmıştır. Mesh hadisini rivâyet etmeyen muhaddis, hemen hemen yok gibidir. Biz, bu maddeyle ilgili olarak hüccet teşkil etmesi açısından, Buhârî'den bir iki misâl vermekle yetineceğiz.

⁸⁷ ez-Zerkeşî, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 326; ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 141; Molla Hüsrev, Dürer, I, 42.

⁸⁸ Bkz. İbn-i Nüceym, Zeynüddîn, el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, 2. baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz. I, 213; es-Şurun Bilâfî, Gunye, I,42.

⁸⁹ ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 141.

"Abdullah b. Ömer'in, Sa'd b. Ebî Vakkâs'dan rivâyetinde, Peygamber (S.A.V.) mestleri üzerine meshetti". Bu rivâyetin devamında İbn-i Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs'ın meshle alâkalı rivâyetinden yana herhalde tatmin olmamış olacak ki, bu mesh hususunu babası Hz.Ömer'e de sorunca, Ömer: " Sa'd, sana Resûlullah (S.A.V.)'tan herhangi bir şey haber verdi mi, artık onu başkasına sorma!" diyerek oğlunu karşılamıştır⁹⁰.

Urve b. Muğîre, babası Muğîre b. Şu'be'den rivâyet ettiğine göre: Resûlullah (S.A.V.), bir ihtiyâcını görmek üzere çıkmış, Muğîre de, içinde su bulunan bir kapla Hz.Peygamber'i izlemişti. Hz.Peygamber, ihtiyâcını görünce, Muğîre, kendisine su döktü, o da abdest alıp, mestlerini meshetti"⁹¹.

Yine Urve'nin, babası Muğîre (R.A.)'den rivâyetine göre Muğîre şöyle demiştir: "Ben bir sefer Peygamler (S.A.V.)'le beraber bulunuyordum. (abdest almaya başlayınca) ben, ileri atılıp, mestlerini çıkarmaya yeltendim. Bunun üzerine: "Onları bırak! Zira ben, onları temiz bir halde (abdest alıp ayaklarımı yıkadıktan sonra) giyinmişim" buyurdu ve mestlerinin üzerine mesh etti"⁹².

İşte bu ve benzeri rivâyetler, abdest âyetiyle birleşince, (أَرْجُلُ) kelimesini kesre okuyanların bu kıraatı ışığında mest giyene mesh, giymeyene de yıkamanın gerekeceği tebeyyün etmiş oluyor.

d-Herhangi bir emrin, İlâhî bir murâd olduğu vehmini bertaraf etmek:

Meselâ ; ...فاسعوا إلى ذكر الله... " ...hemen Allah'ı anmaya koşun!..." (Cum'a,9.) âyeti, meşhûr olmayan bir kıraatta: ...فامضوا إلى ذكر الله... "... Allah'ı anmaya gidin!..." şeklinde okunmuş olup, birinci ve meşhûr olan kıraattan anlaşılması muhtemel olan: "Cum'a namazı için suratle koşma"nın vâcib olduğu vehmi bertaraf edilmiştir. Zira المضي kelimesinin delâlet ettiği manada "sûrat" mefhumu yoktur.

e-Bazı kimselere müphem gelebilecek bir lafzı beyan etmek:

Meselâ : وتكون الجبال كالعهن المنفوش " ve (o gün) dağlar, atılmış renkli yün gibi olur" (Kârî'a,5.) âyeti, meşhûr olmayan, bir kıraatta : كالصوف المنفوش şeklinde okunup, böylece, العهن kelimesinin "yün" manasına geldiği beyan edilmiştir.

f-Bazı insanların, içine düşüp sapıtabileceği bir akîdeyi açığa çıkarmak:

⁹⁰ el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, el-Câmiu's-Sahîh, el-Mektebetü'l-İslâmiyye (ofset), İst. 1979, "Vudû", 48 (I, 62).

⁹¹ a. g. e., a. y.

⁹² a. g. e., a. y.

Meselâ ; cennet ve cennet ehlini vafeden: **وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمَا كَأَنَّ** "Ne yana bakarsan bak, (yığınla) nimet ve ulu bir saltanat görürsün" (İnsân,20.) âyeti, yine, meşhûr olmayan bir kıraatta, mîm'in fethası ve lâm'ın da kesresiyle, **مَلَكًا** şeklinde okunmuş olup, "Ru'yetullâh (Allah'ın Cennette Görüleceği)" hususunda Ehl-i Sünnet'i te'yid ederken, Mu'tezile'yi reddetmiştir⁹³.

Bu şazz kıraata göre âyet-i kerîmeye, "Ne yana bakarsan bak, (yığınla) nimet ve ulu bir Hükümdâr (yani Allah'ı) görürsün" şeklinde bir mana verilebilir ki, bu da cennette Allah'ın görülemeyeceğini iddiâ eden Mu'tezile'yi reddeder.

g-Kıraat şekillerinin, kelimenin etimolojik yapısına tesiri:

Meselâ; **أَلَّا يَسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ** "(Şeytan böyle yapmış ki), göklerde ve yerde gizleneni açığa çıkararak, gizlediklerinizi ve açıkladıklarınızı bilen Allah'a secde etmesinler" (Neml,25.) âyetinin evvelindeki **أَلَّا يَسْجُدُوا** kısmı, 'أَلَّا' nın şeddeli okunmasına göre müevvel masdar iken, Kisâî, Ebû Ca'fer ve Ruveys'in kıraatlarında şeddesiz olarak **أَلَّا** şeklinde okunmasıyla bu kelime **tenbîh** edatına döner ve bu durumda şu etimolojik tahlil ve değişmeler ortaya çıkar:

1-Şeddeli kıraata göre kelimenin açılımı : **أَلَّا يَسْجُدُوا** şeklinde olup, tecvîd kuralı gereği (لا) 'a idğâm edilen **أَلَّا** , mastar edâtı iken, şeddesiz okuma sonucunda, bir **tenbîh** (alarm) edâtı olan **أَلَّا** şekline dönüşmüştür.

2-Şeddeli kıraata göre nefy-i istikbâl fiilinin muzâraat harfi olan (ي), şeddesiz kıraata göre, aslı (يَا) olan, elifi hafzedilmiş bir **nidâ** edâtına dönüşmüştür.

3-Şeddeli okumada cümlenin tüm unsurları zâhir olduğu halde, şeddesiz okumada (يَا) harf-i **nidâ**'sının gereği olarak cümlede "**münâdâ**" mahzûftur ve böylece cümle **يَا قَوْمُ اسْجُدُوا** takdirindedir.

4-Şeddeli okumada **يَسْجُدُوا** fiili, cemi sîgasında, olumsuzluk ifade eden bir muzârî olup, "en-i masdariye" sebebiyle sonundaki "i'rab nûn'u" düşerken, şeddesiz okumada bu muzârî fiil, emr-i hâzır sîgasına dönüşmüştür.

Bu etimolojik tahlilleri gördükten sonra, şeddesiz kıraata göre âyet-i kerimenin ifâde ettiği yeni manayı görelim: "Ey (kavim)! Göklerde ve yerde bulunan (her) gizliyi (meydana) çıkararak, gizlediğiniz ve açıkladığınız her şeyi bilen Allah'a secde edin!".

Ayetin, böylesi yepyeni bir mana revnaklığı sergilemesine sebep teşkil eden şu **أَلَّا** kelimesinin şeddesiz olarak kıraat edilmesi sadedinde Beydâvî,

⁹³ Saydığımız bu maddeler için bkz. ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 140-142.

mahall-i istişhâd olarak şu beyti takdim etmektedir⁹⁴:

فَقَالَتْ أَلَا يَا أَسْمَعَ أَعْظَمَ بِخُطْبَةٍ فَنُفْتُ سَمِيحًا فَانْطَبِي وَأَصِيحِي

"(O mâşûkam) dedi ki: Agâh ol ey (arkadaş), dinle! Sana mühim bir haslet öğütleyeyim! (Ben de) dedim ki: Dinlemeye hazırım, haydi konuş ve de (nasihatında) isâbet et!"

İlgili âyette يَا kelimesinin şeddesiz okunması durumunda ortaya çıkan etimolojik tablonun bir benzeri işte bu beyitte de mevcuttur. Şöyle ki, beytin birinci mısrasında يَا edât-ı tenbîh'inden sonra gelen (يَا) harf-i nidâ'sının münâdâsı mahzûf olup, يَا صَاحِبِي أَسْمَعُ takdirindedir.

Bir başka misâl: حَقِيقٌ عَلَى أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقُّ "Allah hakkında gerçekten başkasını söylememek benim üzerime borçtur..." (A'râf,105.) âyetinde başlı başına bir harf-i cerr olan عَلَى kelimesini Nâfi', (يَا) nın şeddesiyle عَلَى şeklinde okumuştur⁹⁵. Bu durumda harf-i cerr'e bir mütekellim yâ'sı eklenmiş oluyor. Böyle olunca da أَنْ لَا أَقُولَ cümlesi, te'vîl-i müfred olarak muahhar mübtedâ, حَقِيقٌ ise mukaddem haberdir. Nâfi'in bu kıraatına göre haberin; diğer bir tabirle müsnedin öne alınmasıyla manada bir te'kid ve ihtisâs (husûsiyetlik) hasıl olmuştur. Şöyle ki, Hz. Mûsâ (A.S.), âdetâ Firavun'a şöyle seslenmektedir: "Ey Firavun, bana bak! Allah hakkında gerçekten başka hiçbir şey söylemek bana yaraşmaz. Allah hakkında ancak ve ancak hak söz söylenir ve o hak sözü konuşmak da bir peygamber olarak öncelikle bana düşer".

Nâfi'nin dışında bütün kurrânın kıraatına gelince, bu durumda mübtedâ mahzûf olup, حَقِيقٌ kelimesi, o mahzûf mübtedâyâ haber düşer. Yani cümle اِنِّي حَقِيقٌ وَاَجِبُ عَلَى قَوْلِ الْحَقِّ takdirindedir. Hal böyle olunca âyet-i kerimede "kalb, yani cümle unsurlarına, mana itibariyle yer değiştirme" sanatı vaki olmaktadır. Şöyle ki, bu takdire göre âyete: "Muhakkak ki ben, Allah hakkında hak söz söylemeye gerçek zorunlu ve borçluyum" şeklinde bir mana verilecektir. Fakat bu sözü, Hz. Mûsâ (A.S.)'nin, Firavun'a söylediği malum olduğu için, manada iltibas (karışıklık) hasıl olmamakta ve böylece âyete, Nâfi'nin kıraatına göre mana verilmektedir.

İşte bu noktada, âyet-i kerimede geçen "kalb" sanatını izâh sadedinde yine Beydâvî, Hıraş b. Züheyr'in şu beytini şahid getiriyor:

وَيَلْحَقُ خَيْلٌ لَا هَوَادَةَ بَيْنَنَا وَتَشْتَقِي الرِّمَاحُ بِالضَّبَاطِرَةِ الْحُمْرِ

⁹⁴ el-Beydâvî, Envâr, II, 196.

⁹⁵ Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 60.

"Aramızda hiçbir sulh bulunmayan bir takım insanlar (bizimle savaşmak için) arka arkaya gelirler. (Bunlar öyle yaman kimselerdir ki, ellerinde tuttıkları) kargılar (bile, bu) kızıl suratlı (aşağılık), şişman, meteliksiz herifler yüzünden haydut kesilir".

Bu beytin ikinci mısraında "kalb" sanatı vardır. Şöyle ki cümle'nin aslı: *وتَشَقَّى الضَّيْطِرَّةَ بِالرَّمَا ح* şeklindedir. Yani aşağılık insanlar, mızraklarla haydutluk yaparlar, yoksa mızraklar, insanlarla haydutluk yapamaz. Fakat şâir, enterasan bir nükte yapmak için "kalb" sanatını kullanarak, cümle unsurlarına yer değiştirmiş. Tâki zemmettiği kimselerin şekâvetinde mübâlağa hasıl olsun. Yani, bu herifler, öyle yaman haydutlardır ki, ellerinde tuttıkları mızraklar bile, onların tînetine uyarak haydutlaşmaktadır⁹⁶.

Aynı şekilde âyet-i kerimede de böylesi bir kalb sanatı var. Bu kalb sanatı, Nâfi'in kıraatı sayesinde ortaya çıkmaktadır.

h-Kıraat farklılığının nahive tesiri:

M i s â l ;

"Derken Adem, Rabbinden bir takım kelimeler aldı.(O'na yalvardı) O da tevbesini kabul etti. Çünkü tevbeyi ancak kabul eden, asıl esirgeyen O'dur" (Bakara, 86.) âyet-i kerîmesindeki *أَدَم* kelimesi fâil olduğu için merfû; *كَلِمَات* kelimesi de mef'ûl olduğu için mansûbdur. Dokuz imam da böyle okumuştur. Fakat Mekke ekolünün temsilcisi olan İbn-i Kesir, bu noktada bütün kurrâdan ayrılarak *أَدَم* kelimesini mef'ûl sadedinde üstün, *كَلِمَات* kelimesini ise fâil sadedinde ötre okumuştur. Bu durumda birbirine taban tabana zıt iki nahvî değişiklik ortaya çıkmış olup, bir kıraatta ötre okunan, öbür kıraatta üstün okunmuştur. Birinin fâil gördüğünü, diğeri mef'ûl görmüştür. *تَلَقَّى* fiilinin yapısını incelediğimiz zaman, bu iki muhâlif grametikal sonucun ortaya çıkmasına son derece elverişli olduğu derhal anlaşılır. Zira *تَلَقَّى* fiili sülâsî olan *تَلَقَّى* fiilinin, "Tefa'ül" bâbına nakledilmiş şeklinden başka bir şey değildir. "Tefa'ül" bâbının da "tekellüf" ; yani bir şeyin peyder pey, tadrîci olarak elde edildiğini ifâde için kullanıldığı bilinmektedir. Şimdi her iki kıraata bu tekellüf manasını tatbîk edersek, mananın sahîh olduğunu görürüz. İbn-i Kesîr hâriç diğer kurrânın kıraatine göre, bir hikmet gereği Rabbi'ne âsî olan Hz. Adem (A.S.), Rahîm olan Allah'dan, peyder pey bir takım tevbe ve istiğfâra medâr olan kelimeler bellemektedir. Bu durumda Hz.Adem (A.S.) fâil olmaktadır. İbn-i Kesîr'in kıraatına göre ise Cenâb-ı Hak'tan, Hz.Adem (A.S.)'e peyder pey aynı kelimeler, müteselsilen gelmektedir. Bu durumda da Hz. Adem (A.S.) mef'ûl

⁹⁶ Şeyhzâde, Hâşiye-yi Beydâvî, II, 259.

olmaktadır. Her iki durumda da Hz. Adem (A.S.)'e, her defasında bir başka tevbe ve istiğfâr kelimesinin öğretilmiş olduğunu öğrenmekteyiz.

Bu maddeyle ilgili bir başka misâl de şudur:

وَكذلكَ زَيْنَ لِكثيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاءُ هُمْ " Bunun gibi onların ortakları (putları), müşriklerden çoğuna çocuklarını (kızlarını) öldürmeyi hoş gösterdi...". (En'am, 87.). Ayet-i kerimde ma'lûm sîga ile okunarak شُرَكَاءُ kelimesini ref edip fâil, قَتَلَ yi de nasbedip mef'ûl alan زَيْنَ fiili, İbn-i Amir'in kıraatında meçhûl sîga ile okunmakta⁹⁷ ve bu durumda قَتَلُ masdarı nâibu'l-fâil olması hasebiyle amel edip, izâfet arasına giren أَوْلَادُ cemi kelimesini nasbedip, mef'ûl almaktadır. Tabîki شُرَكَاءُ kelimesinin nasbîne de muzâfun ileyh olmak düştüğü için meksûr okunmaktadır. Bu kıraate göre izâfeti gösterirsek: قَتَلُ شُرَكَاءُ şekli ortaya çıkar. İşte Arap literatüründe nâdiraattan sayılmasına rağmen, muzâf olan قَتَلَ kelimesiyle, muzâfun ileyh olan شُرَكَاءُM terkibi arasına, mef'ûl olan أَوْلَادِهِمْM terkibi girmiştir. Hatta, izâfetin bu şekilde bölünmesini nahiv kıurallarına aykırı bulan Cârullah Zemahşerî, kanaatimizce pek yerinde olmayarak, İbn-i Amir'in bu sahih kıraatını epeyce tenkîd etmiştir. Halbuki, izâfetin bölünebildiğine dâir Arap şiirinde bir hayli şâhid mevcuttur⁹⁸.

Buraya kadar izâh etmeye çalıştığımız maddelere bakıldığında, kıraatın, tefsîr ilmîne ne denli katkılar sağladığına dâir müsbet bir kanaat oluşmaktadır. Esasen, Keşşâf ve Beydâvî gibi meşhûr dirâyet tefsirlerine baktığımızda kıraat farklılıklarından doğan pek çok mana zenginlikleriyle karşılaşmaktayız. Üstelik bu kıraat ihtilaflarından doğan mana zenginliği, ayrıca konu ile ilgili olan şiir malzemeleriyle de desteklenmiştir. Şunu da hemen belirtelim ki, bu tür detaylandırmalarda ne yazık ki, sahih kıraat her zaman bulunamamakta, bunun yerine bazan şazz kıraatlara da tesâdüf edilmektedir.

Yedi Harf Mes'alesi

Önemine binâen bir nebze temâs etmeye çalışacağımız bu konuyla Basra kıraat ekolü arasında sıkı bir münâsebet vardır. Zira kıraatla ilgili eserlerde meşhûr yedi kıraat sâhibi olan imamlar tasnîf edilirken, üçüncü sıranın, Basra ekolünün en büyük temsilcisi olan Ebû Amr'a verildiğini görmekteyiz⁹⁹.

⁹⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 57.

⁹⁸ Bu hususta geniş bilgi için bkz. Şeyhzâde, Hâşiye-yi Beydâvî, II, 211-212.

⁹⁹ Pâlûvî, a. g. e, s. 5.

Kıraat-ı Seb'â, veya **Eimme-yi Seb'â** diye iştihâr eden bu yedi ekol içerisinde Basra ekolünün de kendine has bir yeri vardır. Gerçi Basra ekolünün ikinci güzîde sîmâsı olan İmam Ya'kûb, her nekadâr bu yedi imam arasında yer almasa da, onun içerisinde bulunduğu ve daha sonra yedi imama, üç imam ilâvesiyle **Eimme-yi Aşere** ; yani **On imam** adını alan silsilenin de konu başlığına dâhil olduğunu göreceğiz.

A- "Harf" Kelimesinin Tarifi

Harf (الحرف) , Arapça bir kelime olup, aslî itibârıyla lügatta " bir şeyin ucu, kenarı" manalarına gelir¹⁰⁰. Ancak, bu manaların, konumuzla pek alâkası olmadığı için onlar üzerinde durmayacağız.

Bu kelimenin konumuzla alâkalı olarak "lügat" ve "lehçe" manalarına geldiğini, Yedi Harf'le alakâlı hadislerde geçen (الحرف) "harf" kelimesinden maksadın "lügat" olduğunu; ayrıca Kur'ân'da vecihlere göre okunan her bir kelimeye de "harf" dendiğini görmekteyiz¹⁰¹.

B-Yedi Harf'in Nass ile Sübûtu

Kur'ân'ın, yedi harf üzere indirildiğine dâir gerek Kütüb-i Sitte'de, gerekse diğer eserlerde yeter derecede malzeme mevcut olup, konuyu uzatmamak için biz sâdece Buhârî ve Müslim'den bir kaç delil sunmakla yetineceğiz.

Kur'ân'ın, yedi harf üzerine indirildiğine dâir Hz. Peygamber (S.A.V.)'den rivâyet edilen hadislerin belki de en meşhûru, Hz.Ömer ile Hişâm b. Hakîm arasında cereyân eden olaydır. Şimdi bu olayın nasıl olduğunu, Buhârî ve Müslim'in rivâyetlerine dayanarak bizzat Hz.Ömer'den dinleyelim:

Hişâm b. Hakîm b. Hizâm'ı, Furkan sûresi'ni, benim okuduğumdan başka bir şekilde okurken işittim. Halbuki o sûreyi bana Rasûlullâh (S.A.V.) okutmuştu. Az kaldı ki acele edip üzerine atılacaktım. Derken (namazından) dönünceye kadar onu bekledim. Sonra ridâsını boynuna dolayarak yakapaça tutup, Rasûlullâh (S.A.V.)'a getirdim. Rasûlullâh, bana: " Onu serbest bırak!" buyurdu. Sonra Hişâm'a: " Ey Hişâm oku!" buyurdu. O da, okurken onu işittiğim şekilde kıraat etti. Rasûlullâh: "Bu sûre işte bu şekilde indirildi" buyurdu. Sonra bana dönerek: "Oku!" diye emretti. Bende okudum. Yine "İşte (Kur'ân) böylece indirildi" buyurdu. (ve devamla şöyle buyurdular): "Şüphesiz şu Kur'ân, yedi harf üzerine indirilmiştir. Artık siz ondan kolayınıza geleni okuyun!"¹⁰². Dikkat

¹⁰⁰ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, IX, 41 . (حرف) .

¹⁰¹ İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, IX, 41 . (حرف) ; Âsım Efendi, Kâmûs Tercemesi, III, 544.

edilirse hadîsin yarısına yakın kısmı sahâbî sözü, diğeri ise esas mahall-i istidlâl olan metin kısmıdır; yani Hz.Peygamber (S.A.V.)'in bizzat kendi sözüdür. Bu hadisi, Buhârî ve Müslim, bir iki farklı kelime dışında aynen ve müştereken rivâyet etmişlerdir. Müslim'in, aynı babda, aynı hadisin diğeri bir varyantını: "...O namazda iken az kala üzerine atılacaktım. Derken, selâm verene kadar zor tahammül ettim..." şeklinde rivâyet ettiğine de şâhid oluyoruz¹⁰³. Rivâyetin bu kısmından, Hz. Ömer'in garîbine giden kıraatı, Hişâm b. Hakîm'in namazda iken tilâvet ettiği anlaşılmaktadır.

Yine Müslim'in, bu konuda İbn-i Abbâs'tan rivâyetine göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

"Cibrîl (A.S.), bana Kur'ân'ı bir harf üzere okuttu. Ben de (bu harflerin artırılmasını ricâ ederek) kendisine mürâcaat ettim". Derken ben ondan artırmasını istedikçe o da bana artırıyordu. Nihâyet yedi harfe varıncaya kadar devam etti"¹⁰⁴.

Bu hadisin senesinde yer alan meşhûr İbn-i Şihâb ez-Zührî, şunları söylemektedir: "Bana ulaşan bilgiye göre bu yedi harf ancak aynı şey (tek bir hakîkat) hakkında meydana gelmektedir. Ne bir helâl, ne de bir haram hususunda farklılık arz etmemektedir"¹⁰⁵. İbn-i Şihâb'ın bu pek değerli malumat kaydından, yedi harfin, sâdece değişik lehçelerden teşekkül eden bir kıraat ruhsatı, ümmet için bir kolaylık olup, helâlî, haram; harâmı, helâl yapma gibi Kur'ân'ın özüne dokunacak en ufak bir şeye kapı aralamadığını öğrenmiş oluyoruz.

Yine Müslim'in aynı konuyla alâkalı olarak şu enterasan rivâyetini görüyoruz:

Übeyy b. Ka'b (R.A.) diyor ki: "Mescitte bulunuyordum. Derken bir kişi namaz kılmak üzere içeri girdi. (Namazda) kendisini yadırgadığım (hoşuma gitmeyen) bir kıraatta bulundu. Sonra bir başkası girdi. O da arkadaşınınkinden başka bir kıraatta bulundu. Namazı bitirince hep birden Rasûlullâh (S.A.V.)'in huzuruna çıktık. "Şu adam, onu yadırgadığım bir kıraatta bulundu. Şu diğeri de içeri girip arkadaşınınkinden başka bir şekilde kıraatta bulundu" dediğimde, Rasûlullâh (S.A.V.), o kişilerin okumalarını emretti. Onlar da okudular. Peygamber (S.A.V.), onların bu kıraatını çok beğendi. Bunun üzerine benim içime, Câhiliyye döneminde bulunduğum sıralarda bile düşmeyen bir şüphe düştü. Rasûlullâh, (S.A.V.) içine düştüğüm bu sıkıntılı hali görünce göğsüme

¹⁰² el-Buhârî, Husûmât, 4 (III, 88) ; Müslim, Ebu'l-Huseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, es-Sahîh, 1. baskı, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1374/1955, Müsâfirîn, 270 (I, 560).

¹⁰³ Müslim, Müsâfirîn, 270 (I, 560).

¹⁰⁴ a. g. e., a. y.

¹⁰⁵ a. g. e., a. y.

(eliyle) vurdu. Derhal şiddetli bir ter döktüm. Sanki o anda Azîz ve Celîl olan Allah'a ayân beyan bakıyor (ve görüyor) dum. Rasûl-i Ekrem bana buyurdu ki: "Ey Übeyy! "Kur'ân'ı bir harf üzere oku!" diye bana vahiy gönderildi. Ben de: "Ümmetime kolaylaştır!" diye (Rabbime) mürâcâat ettim. O da bana: "O Kur'ân'ı iki harf üzerine oku!" diye ikinci kez îade buyurdu. Ben yine: "Ümmetime kolaylaştır!" diye ricâ ettim. Rabbim de bana: " Kur'ân'ı yedi harf üzerine oku!" diye üçüncü kez îade buyurdu, ve buyurdu ki: "Sana îade ettiğim her bir radde de benden isteyeceğin bir mesele vardır. (Sana icâbet ettiklerimin sayısı kadar benden iste, ben de kabul edeyim!).Ben de dedim ki: "Allahım, ümmetimi bağışla! "Allahım, ümmetimi bağışla!" Üçüncü isteğimi ise bütün insanların; hatta (ceddim) İbrâhîm (A.S.)'in bile bana rağbet edeceği bir güne (Ahirete) bıraktım"¹⁰⁶.

Bu hadîs-i şerifte Hz.Peygamber, Cenâb-ı Hak'tan, ümmetine bir kolaylık olsun diye Kur'ân'ın kıraat lehçesini artırmasını talep ettiğini öğreniyoruz. Ayrıca şu da ilginçtir ki, Hz.Peygamber'in üç kezistirhâmda bulunmasına Cenâb-ı Bârî'den üç kez icâbet hâsıl olup, ayrıca her bir icâbet beraberinde üç tane makkûl buyurulan münâcâat-ı Nebevî getirmiştir. Yine bu konuyla alakalı, Müslim'in, Übeyy b. Ka'b (R.A.) dan rivâyetine göre, Peygamber (S.A.V.) efendimiz, Gıfâr oğullarına mahsus dinlendirilip temizlenmiş su ihtivâ eden bir çukurun yanında bulunuyordu ki, o esnâda Cibrîl (A.S.) kendisine gelip: "Allah, ümmetinin, Kur'ân'ı bir harf üzerine okumalarını sana emrediyor" dedi. Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) de : "Allah'dan, onun hoş görüsünü ve mağfiretini talep ediyorum. Zira ümmetim, buna güç yetiremez".buyurdu. Sonra Cebrâil (A.S.) kendisine ikinci kez gelip: "Allah, ümmetinin, Kur'ân'ı iki harf üzerine okumalarını sana emrediyor" dedi. Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) de tekrar: "Allah'dan, onun hoş görü ve affını talep ediyorum. Ümmetim, buna güç yetiremez".buyurdu. Sonra Cebrâil (A.S.) kendisine üçüncü kez gelip: "Allah, ümmetinin, Kur'ân'ı üç harf üzerine okumalarını sana emrediyor" dedi. Resûl-i Ekrem (S.A.V.) de yine: "Allah'dan, onun hoş görü ve bağışlamasını istiyorum. Zira ümmetim, buna güç yetiremez".buyurdu. Cebrâil (A.S.) kendisine dördüncü kez gelip: "Allah, sana,ümmetinin, Kur'ân'ı yedi harf üzerine okumalarını emrediyor Hangi harf üzerine okusalar muhakkak isâbet ederler" dedi¹⁰⁷.

Yine Buhârî'de, İbn-i Abbâs (R.A.)'ın bir rivâyetinde, Hz.Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

" Cibrîl, bana Kur'ân'ı bir harf üzere okuttu. Ben de ondan mütemâdiyen bunu artırmasını istiyordum. Tâ ki yedi harfe erişinceye kadar bu dileğimde ısrar

¹⁰⁶ Müslim, Mûsâfirîn, 270 (I, 562).

¹⁰⁷ Müslim, Mûsâfirîn, 270 (I, 563).

ettim.(Böylece Rabbim de bu talebimi kabul buyurdu)"¹⁰⁸.

Bunlar ve benzeri hadîs-i şeriflerde geçen **yedi harf** tabirinin ağırlıklı olarak **Yedi Ana Lehçe** manasına geldiğini anlamış bulunmaktayız. Hepsinin temelinde yatan ana espiri ise muhtelif lügatlara sahip Arap kabileleri arasında Kur'ân kıraatının kolayca yayılabilmesi ve bu sâyede nübüvvet dâvasının icâbet bulmasıydı.

Yukarıda da görüldüğü gibi, Kur'ân'ın yedi harf üzerine indirildiğine dâir rivâyetler, Sahâbenin büyük bir çoğunluğu tarafından nakledilmiştir. Bunlar: Hz.Ömer, Hz.Osman, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs, Ebû Hureyre, Hz.Ebû Bekr, Ebû Cehm, Ebû Saîd el-Hudrî, İbn-i Talhâ el-Ensârî, Übeyy b. Ka'b, Zeyd b. Erkam, Semûre b. Cündeb, Selmân b. Surad, Abdurrahmân b. Avf, Amr b. Ebî Seleme, Amr b.As, Muâz b. Cebel, Hişâm b. Hakîm, Enes, Huzeyfe ve Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin zevcesi olan Ümm-i Eyyûb (R.A.) olmak üzere yirmibir sahâbidir¹⁰⁹.

C-Yedi Harf (el-Ahrufu's-Seb'a)den kasıt nedir?

Yedi Harf'in, "Yedi Lehçe"ye de işaret ettiğini hadîs-i şeriflerden az çok çıkarabildiğimizi söylemiştik. Ama hadîs-i şeriflerde zikrolunan Bu "Yedi Harf" in katî olarak "Yedi Lehçe" manasına geldiğini söylememiz mümkün mü? Önce şunu belirtelim ki, "Yedi Harf" tabirini bizzat isti'mal buyuran Rasûlullâh (S.A.V.) Efendimiz, bu tabirin ne anlama geldiğini açıkça belirtmemiştir. İşte bu husustaki müşkilatın ana kaynağı, kanaatimizce budur. Bundan dolayı "Yedi Harf" in ne anlama geldiğine dâir ulemâ farklı yorumlarda bulunmuşlardır.Hatta ileride bir kaç maddesine temas edeceğimiz gibi, Suyûtî, bu ihtilâfların otuzbeş maddeyi bulduğunu zikretmektedir¹¹⁰. Hatta Zerkeşî'nin verdiği bilgiye göre İbnü'l-Arabî gibi büyük bir âlim: "Bu Yedi Harf'in manasının ne demek olduğu hakkında ne bir nass, ne de bir eser vârid olmuştur. Bu yüzden insanlar, onu tayîn hususunda ihtilâfa düştüler" demiştir¹¹¹.

Yedi Harf'in ne manaya geldiği hususunda, Suyûtî ve Zerkeşî gibi meşhûr âlimler bir çok maddeler sıralamaktadırlar.

Biz ise, tezimizin konusuna uygun olarak sadece lügat ve lehçe ile alakalı görüşleri ele almaya çalışacağız.

¹⁰⁸ el-Buhârî, "Bed'ü'l-halk", 6 (IV, 80).

¹⁰⁹ ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 132.

¹¹⁰ es-Suyûtî, el-İtkan, I, 138.

¹¹¹ ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 212.

Suyûtî'nin naklettiğine göre, yedi harften maksat yedi lügattir. Ebû Ubeyd, Sa'leb-i Ezherî ve bazıları bu görüşte olup, İbn-i Atiyye de bu görüşü benimsemiştir. Beyhakî de bu görüşü doğru bulmaktadır. O meyanda Arap lügatinin yediden daha çok olduğuna dâir yapılan bir itiraza verilen cevapta da Yedi Lügat'ten maksadın, Arabın en fasîh olan lehçeleri demek olduğu kaydına yer verilmekte ve Ebû Sâlih'in, bu mevzuyla alakalı olarak İbn-i Abbâs (R.A.) dan rivâyet ettiği şu Mürsel haber¹¹² zikredilmektedir: "Kur'ân yedi lügat üzerine inmiştir. Bunlardan beşi, Hevâzin kabîlesinin şu soy kütüklerine mahsustur: Sa'd b. Bîkr, Cüşem b. Bîkr, Nasr b. Muâviye ve Sakîf". Bunların hepsi Hevâzîndendir ki bunlara Ulyâ Hevâzin denir. Tezimizin ağırlık noktasını oluşturan Ebû Amr b. Alâ' bununla alakalı olarak: " Arabın en fasîh lügatine sahip olanlar Ulyâ Hevâzin ile Süflâ Temîm¹¹³; yani, Dârim oğulları kabîlesi'dir" demiş¹¹⁴. Ebû Amr da bu Süflâ Temîm soyundan geldiğine göre, onun kıraat ekolünün oluşturduğu lehçede bu kabîlenin etkisi olsa gerek. Zira kıraat bir bakıma, Kur'ân'ın, meşhûr Arap lehçelerine sâhib olan değişik Arap kabîleleri içerisinde yaşaması demektir.

Ebû Ubeyd, diğer bir yönden İbn-i Abbâs (R.A.)tan şu rivâyette bulunuyor: "Kur'ân iki Ka'b'in (oymağın) lügatiyle inmiştir: Kureyş Oymağı ve Huzâa Oymağı". Bu söz üzerine İbn-i Abbâs'a: "Bu nasıl olur?" diye sorulunca: "Çünkü yurtları birdir (yani Huzâa, kureyş'in komşularıdır. Dolayısıyla lügatleri onlara kolay gelmiştir)" şeklinde cevap verdi¹¹⁵.

Ebû Şâme, "el-Mürşidü'l-Vecîz" adlı eserinde sevkettiği bir rivâyet zincirinde Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin: "Kur'ân; Kureyş, Hüzeyl, Temîm, Ezd, Rabîa, Hevâzin ve Sa'd b. Bîkr lügatleriyle nâzil olmuştur" dediğini nakletmektedir¹¹⁶. Fakat İbn-i Kuteybe bu görüşü benimsemeyerek: "Kur'ân ancak Kureyş lügatıyla nâzil olmuştur diyerek karşı çıkmış ve:

¹¹² Hz.Peygamber'e yakın bir devirde yaşamış olmaları dolayısıyla, sahâbenin çoğunu gören ve onlarla sohbetinde bulunan Tâbîf'lerin işittikleri sahâbîleri atlayıp, doğrudan doğruya Hz.Peygamber'e isnâdla: " قال رسول الله صلى الله عليه وسلم ... " diyerek rivâyet ettikleri hadislere **Mürsel Hadîs** denir. Bkz.Koçyiğit, Talat, Hadis İstılahları Sözlüğü, s. 291.

¹¹³ Ulyâ Hevâzin, Hevâzin kabîlesinin yukarı soy kütükleri demektir ki, bunlar soy itibarıyla ilk dedeleri olan Adnan'a yakın kollarıdır. Süflâ Temîm ise, Benî Temîm kabîlesinin asıl vatani olan Necid bölgesinden daha sonraları ayrılarak Basra, Yemâme ve Bahreyn taraflarına inen aşağı soy kütükleridir. Her iki kabîle de Adnan'ın soyundan gelip, Ebû Amr'ın demesine göre Arabın en fasîhleridir. Dârim oğulları da işte bu Süflâ Temîm dir. Bkz.Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu Kabâilî'l-Arab, 3. baskı, Müessetü'r-Risâle, Beyrut, 1402/1982, I, 126.

¹¹⁴ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 135.

¹¹⁵ a. g. e., a. y.

¹¹⁶ Ebû Şâme el-Makdisî, Şihâbuddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm, el-Mürşidü'l-Vecîz (Thk.Tayyar Altıkulaç), Dâru Sadr, Beyrut, 1395/1975, s.94.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا يَلْسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ...

"(Allah'ın emirlerini) onlara iyice açıklasın diye her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik..." (İbrâhîm, 4.) âyetini delil getirmiştir. Bu yorumu göre yedi lügat, Kureyş oymaklarına tahsis olunmaktadır ki, Ebû Ali el-Ehvâzî'nin kesin görüşü de budur¹¹⁷.

Ebû Şâme'nin kaydına göre Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm ayrıca şunları söylemektedir: "Yedi Harf'ten maksat, her bir kelimenin yedi lügate göre okunması demek değildir, aksine, okuyuşların yedi lügate taksim edilmesi demektir. Bu yedi lügat, Kur'ân içerisinde serpiştirilmiş bir vaziyettedir. Dolayısıyla kelimelerin bazısı Kureyş, bazısı Hevâzin, bazısı da Yemen v.s. lügatleriyle okunur demektir"¹¹⁸.

Diğer bir görüşe göre de, Kur'ân yalnız Mudar lügatıyla inmiştir. Zira Hz. Ömer (R.A.): "Kur'ân, Mudar lügatıyla nâzil oldu" demiştir¹¹⁹.

Bununla bağlantılı olarak ibn-i Abdî'l-Berr de, yedi harfin, Hüzeyl, Kinâne, Kays, Dabbe, Teym er-Ribâb, Esed b. Hüzeyme ve Kureyş'ten ibaret olup, bunların da Mudar'ın kabîleleri olduğuna dâir bir rivâyette bulunmaktadır ki, bu rivâyet de yedi lügat anlayışını içine almaktadır¹²⁰.

Ebû Şâme'nin naklettiği bir görüşe göre; Allahu Teâlâ, Kur'ân'ı önce Kureyş'in ve onların civârında bulunan fasîh Arapların lügatiyle indirdi. Daha sonra Arapların, kendi örfî lügatlarıyla değişik tarzda lafız ve i'rap kullanarak okumalarını mübah kıldı. Böylece onlardan bazısı kendi lügatını bırakıp diğer bir kabîlenin lügatına geçmek gibi bir külfet ve meşakkate dâçâr edilmedi. Zira, Arap kendi tabîî lügatından ayrı düştüğü vakit hamiyet duygusuna kapılır ve gururu rencide olur. Böylece Allah, onlara güçlerine gidecek şeyi teklif etmemek için, tarafından bir ihsân olmak üzere kendi âdetlerine, tabiatlarına ve lügatlarına uygun olarak Kur'ân'ı okumalarını temin etmiş oldu¹²¹.

Ebû Şâme'nin naklettiği bu görüşte, Kur'ân'ın herşeyden önce yaşayan bir kitap olduğu hakikatını öğreniyoruz. Zira, bazı kabîlelerin dili, Kureyş telaffuzuna yatkın değildi. Şayet Kur'ân'ın tilâvet edilmesinde sadece Kureyş lehçesi şart koşulsaydı, çeşitli kabîlelere Kur'ân nasıl takdîm edilecekti?. İşte böylesi bir ruhsat tanınıp müsâmaha gösterilerek, Kur'ân'ın yaşayan bir kitap olması temin ediliyordu.

Yalnız Ebû Şâme'nin naklettiği bu görüşe kısmen bir alternatif olmak

¹¹⁷ es-Suyûtî, el-İtkân, I. 135.

¹¹⁸ Ebû Şâme, el-Mürşidü'l-Vecîz, s. 91.

¹¹⁹ es-Suyûtî, el-İtkân, I. 135.

¹²⁰ a. g. e., a. y.

¹²¹ Ebû Şâme, el-Mürşidü'l-Vecîz, s. 95:

üzere bazıları da şöyle demektedir: " İlgili müsâde, herkesin, Kur'ân kelimesini, kendi lüğatindeki bir benzer kelimeyle istediği gibi değiştirebilmesi şeklinde değil, aksine, bu hususta Hz.Peygamer (S.A.V.) den işitilmesi şartına riâyet edilerek vâkî olmuştur¹²².

Şimdi Suyûtî'nin, İbn-i Nakîb'den nakletmiş olduğu, İbn-i Hibbân'nın Yedi Harf'le alakalı 35 maddelik görüşlerinden sâdece tezimizle alakalı olanları sunmak istiyoruz:

Yedi Harf, **Yedi Lügat** demektir. Bunlardan beşi Hevâzin'e, ikisi de sâir Arap kabîlelerine mahsustur.

Yedi Lügat, bütün Arap kabîlelerine dağılmıştır. Her bir harf, meşhûr bir kabîleye mahsustur.

Yedi lüğatin dördü, Hevâzin'in asılları olan Sa'd b. Bîkr, Cüşem b. Bîkr ve Nasr b. Muâviye kollarına; diğer üçü de Kureyş'e âittir.

Kureyş, Yemen, Cürhüm, Hevâzin, Kuzâa, Temîm ve Tayy kabîlelerinden herbiri için bir lügat tahsis olunmak üzere yedi lügat demektir.

Yedi Lügat, Ben-i Amr ve Ben-i Lüeyy oymaklarına mahsustur.

Tek bir mananın çeşitli Arap Kabîlelerinin lüğatlerindeki isti'mâli demektir. Meselâ: أَجِلٌ ، تعال ، هات ، هلمْ kelimelerinde olduğu gibi. Bu kelimelerin lüğatları farklı olmasına rağmen, hepsinin manası da "gel" demektir.

Yedi Harf, yedi büyük sahâbenin kıraatı demektir ki, bunlarda: Hz.Ebû Bekr, Hz.Ömer, Hz.Osman, Hz.Ali, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Abbâs ve Übeyy b. Ka'b dır.

Yedi Harf'ten maksat hemze, imâle, fetha, kesre, tefhîm, med ve kasır dır¹²³.

Görüldüğü gibi yedi harfin ne demek olduğu hususunda farklı yorumlar getirilmiştir. Buna bir de diğer maddeleri eklersek, ulemânın kesin bir görüş belirleyemediği daha da netleşiyor. Fakat bütün bunlar bir yana, yedi harfle alakalı hadîs-i şeriflerebaktığımız zaman, o hadislerin vurûd sebebi olan olaylarla "lehçe" olgusu arasında sıkı bir münâsebetin bulunduğu dikkatimizi çekiyor.

Yani Kur'ân'ın farklı lehçelerle okunmasından doğan bir yadırgama, bir garipseme söz konusudur. Hatta Hz.Ömer (R.A.) ve Hişâm b. Hakîm (R.A.) her ikisi de Kureyş'li olmalarına rağmen Hz.Ömer (R.A.), Hişâm'ın kıraatını garip bulmuştu. Demek ki kıraatta bir lehçe farklılığı mevcuttur. Bu,

¹²² es-Suyûtî, el-İtkân, I. 136.

¹²³ Bunlar ve diğer görüşler için bkz.es-Suyûtî, el-İtkân, I, 140.

inkârı kâbil olmayan bir hakikattir. Onun için biz, ulemânın bu husustaki görüşlerinden "lehçe" ile alakalı olanlarını göstermeye çalıştık. Şu halde kıraat vecihlerinin doğmasında lehçe farklılığının tesiri var demektir.

D-Yedi Kıraat (Kırâât-ı Seb'a) ile Yedi Harf (Ahrûf-i Seb'a) Arasındaki Münâsebet:

Peki günümüzde okunmakta olan ve "Yedi Kıraat" adı verilen en-Nâfi', İbn-i Kesir, Ebû Amr, İbn-i Amir, Asım, Hamza ve Kisâf'den oluşan yedi imamın kıraatı da hadiste geçen bu Yedi Harf'in manasına dâhil midir?

Kanaatimizce bu soruya "evet" cevabını verebiliriz. Zira yedi kıraatı incelediğimizde her bir kıraat ekolünün kendine has bir lehçe, bir telaffuz tarzı ihtivâ ettiğini görürüz. Nitekim ileride Basra ekolünü incelediğimizde, bu ekolün de kendine has bir lehçe oluşturduğunu göreceğiz. Fakat hadîs-i şeriflerde zikri geçen Yedi Harf, günümüzde okunmakta olan Yedi Kıraatten mi ibarettir? İşte bu soruya kolayca "evet" diyemeyeceğiz. Her ne kadar Suyûtî ve Zerkeşî, bu konuda sundukları maddeler arasında Yedi Kıraat de özel bir madde olarak ele alınıyorsa da, bu görüşün zayıf olduğunu yine aynı âlimler kaydetmektedir. Meselâ Zerkeşî, Yedi Harf'in ne olduğunu maddeler halinde sıralarken ikinci maddede bunun **Yedi Kırâat** manasına geldiğini söylemekle beraber, "**En zayıf görüş budur**" diye de eklemektedir¹²⁴.

Ebû Muhammed Mekkî, bu konuda şu önemli bilgiyi sunuyor: "Bu gün insanların okumakta olduğu ve imamlardan rivâyeti sahih olan şu kıraatlar, Kur'ân'ın kendisiyle nâzil olduğu Yedi Harf'ten sadece bir cüzdür"¹²⁵.

Yine aynı zat eserinin bir başka yerinde şunları söylüyor: "Nâfi', Asım ve Ebû Amr gibi şu (bildiğimiz) kurrâdan her birinin kıraatının, Hz. Peygamber (S.A.V.)'in hadiste bildirdiği Yedi Harf'ten birisi olduğunu zanneden kimseye gelince, bu onun büyük bir yanlıgıdır"¹²⁶. Mekkî'nin bu ifadesinden, Yedi Harf'le, Yedi Kıraat'ın özdeşleştirilemeyeceği manası anlaşılmalıdır.

Zerkeşî'nin kaydına göre, "Keşfü'l-Hakâik" sâhibi Şeyh Muvaffakuddîn el-Kevâşşî, şu enterasan izâhı getirmektedir: "Senedi sahih olan, Arapça gramer yönünden doğru olan ve lafzı, Ana Mushaf (el-Mushafu'l-İmâm)'ın hattına uygun her kıraat, hadiste geçen Yedi Harf'ten sayılır. Velew ki, o kıraatı, bir veya ayrı ayrı olarak yetmişbin kişi rivâyet etmiş olsa dahi"¹²⁷. Demek ki, bu

¹²⁴ ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 212.

¹²⁵ el-Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, el-İbâne an-Maâni'l-Kırâât (Thk. Abdu'l-Fettâh İsmâîl Çelebî), Dâru Nehdâ, Kahire, tsz. s.32.

¹²⁶ el-Kaysî, el-İbâne an-Maâni'l-Kırâât, s.36.

¹²⁷ ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 331.

hususta mühim olan, yedi harfi oluşturan ana lehçelerle harfi harfine mutâbakat ve muvâfakat olunmasıdır. Yoksa, bu kıraatların rivâyet olunarak geldiği tarikler değil...

Ebû Şâme'nin verdiği bilgiye göre, şu anda Kur'ân'ın içinde mevcut olan tüm kıraatların, okunmasına ruhsat verilen Yedi Harf'in tümü olup, olamayacağı hususunda ihtilâf vâkî olmuştur.

Sâdece Kâdî Ebû Bekr, Yedi Harf'in, Kur'ân'da tümüyle mevcut olduğu görüşünü benimsemiş. Ebû Ca'fer et-Taberî ve ondan sonra gelen bir çok ulemâ ise, Kur'ân'daki mevcut kıraatların, Yedi Harf'ten sâdece biri olduğunu net bir şekilde açıklamışlardır¹²⁸.

Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ammâr el-Mukrî de, "Şerhu'l-Hidâye" adlı eserinde, mütehasıs ilim erbâbı kimselerin en güvenilir, en sahih görüşünün, şu anda okunmakta olan kıraatların, Yedi Harf'ten sâdece bir cüz olduğu noktasında karar kıldığını söylemiştir¹²⁹.

Ayrıca hadiste belirtilen Yedi Harf'le, günümüzde okunmakta olan Yedi Kıraat'ın özdeşleştirilemeyeceğini şuradan rahatlıkla anlayabiliriz ki, bidâyette Kur'ân'ın yaşayan bir kitap olmasını temin için Yedi Harf'le getirilen bazı ruhsat ihtivâlı kıraatlar, daha sonra nesh olunduğu için Ana Mushafta yer almamıştır. Halbuki o kıraatlar, başlangıçta Yedi Harf'e dâhildiler.

Meselâ, Hz.Osman'dan, Kur'ân'ın, Mudâr lügatiyle nâzil olduğuna dâir rivâyet bulunmasına rağmen¹³⁰, Mudar lüğatinde bazı şaz kıraatlar vardır ki, "Keşkeşetü Kays" denilen, müennes kef'lerin, (şın) gibi telaffuz edilmesi onlardandır. Şöyle ki; Mudar'ın Ben-i Kays kolu müfred, müennes muhâtaba zamîri olan (ك) harfini, (ش) harfi gibi telaffuz ederler. Kıraata dâir malumat veren kitaplarda buna misâl olarak:

وَجَعَلَ رَبُّكَ تَحْتِكَ سَرِيًّا (Meryem, 24.) âyeti zikredilmektedir.

İşte Mudar lüğatinde şazz bir kıraat olarak (ك) ler, (ش) 'e çevrilerek:

وَجَعَلَ رَبُّش تَحْتَش سَرِيًّا şeklinde okunmuştur¹³¹.

Kezâ, "An'netü Temîm" denilen, عَنْ yerine أَنْ okunması da bu şazz kıraatlar arasında yer almaktadır. Şöyle ki, Temîm kabîlesi'nde أَنْ 'leri, عَنْ olarak okuyanlar vardı. Meselâ:

فَعَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَّ بِالْفَتْحِ (Mâide, 52.) âyeti, şazz olarak:

فَعَسَى اللَّهُ عَنْ يَأْتِيَّ بِالْفَتْحِ şeklinde okunmuştur¹³².

¹²⁸ Ebû Şâme, el-Mürşidü'l-Vecfz, s. 138.

¹²⁹ a. g. e., s. 140.

¹³⁰ a. g. e., s. 130.

¹³¹ a. g. e., s. 131.

Halbuki, misâl verdiğimiz bu iki şazz kıraat "Kırâât-ı Seb'a" da bulunmamasına rağmen, başlangıçta Yedi Harf olgusu içerisinde yer almaktadır.

Hatta Ebû Şâme'nin nakline göre, Taberî gibi âlimler, şu anda okunmakta olan bütün kıraatların, sâdece Zeyd b. Sâbit (R.A.)'in Harfi'ne ircâ olunacağını savunmuşlardır¹³³.

Ebû Şâme, gerek kendisi, gerekse "Şerhu's-Sünne" sâhibi Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Bağavî'nin kaleminden verdiği bilgiye göre, hadiste bildirilen Yedi Harf'ten maksadın idğâm, izhâr, imâle, tefhîm, işmâm, itmâm, telyîn, med, kasır, vakf, sıla, tahkîm, tahfif, iskân, isbât v.s. gibi lügatler olup, her bir Arap kabîlesinin, kendi âdetlerine göre bu lügatlerden kendine has olanıyla Kur'ân'ı okuması¹³⁴ söz konusudur ki, bu lügatler, yedi kıraatta da mevcuttur. Yani, Yedi Harf'le Yedi Kıraat arasında sıkı bir münâsebet olmakla beraber, birbirlerinin aynı değildir.

Bütün bu yorumlardan sonra sonuç olarak diyebiliriz ki, günümüzde okunmakta olan Yedi Kıraat, Yedi Harf'in tümü olmayıp, onun sâdece bir kısmını karşılayabilmektedir.

E-Yedi Harf'in Tatbîk Edilmesi

Biz, hadîs-i şeriflerden yedi harfin bir hakîkat, bir realite olduğu sonucunu çıkarmış ve "Lehçe" açısından ele alarak ne manaya geldiğini maddeler halinde görmüştük. Acaba bu yedi harf nasıl ve nerelerde uygulanacak? Şunu da hemen ilâve edelim ki, bu tatbîkat mahallerini Subhî Sâlih'in tahkîkatına dayanarak göstermeye çalışırken; bu tatbîkat esnasında, mütevâtir olmayan kıraat vecihlerinin de isti'mal olduğunu görmekteyiz. Zira bu şekilde ne olursa olsun, asr-ı saâdetle sâdece Kur'ân'ın yaşaması için bu tür kıraatlara müsâde edilmişti. Bu bir realitedir. Bu tür kıraatların yürürlükten kaldırılması ise bambaşka bir konudur.

Kur'ân'ın herhangi bir lafzının edâ keyfiyeti her ne zaman çoğalıp, o kelimenin kıraatı tenevvü' etse, meydana gelen değişmeler şu yedi vecihten dışarı çıkmaz:

1-İhtilâf, i'râb vecihlerinde olur.

Bu da kendi arasında iki kısma ayrılır:

a-İ'râbın değişmesiyle mananın değişmesi:

Misâl:

¹³² Bkz.Ebû Şâme, el-Mürşidü'l-Vecîz, s. 131.

¹³³ a. g. e., s. 142.

¹³⁴ a. g. e., s. 127,134.

فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

(Bakara, 37..) Bu âyet-i kerîmeyi -daha önce gördüğümüz gibi- آدم kelimesini, fetha; كَلِمَاتٍ kelimesini de zamme okuyan İbn-i Kesir'in kıraatine göre terceme edersek: " Derken, Adem'e Rabbinden bir takım kelimeler geldi..." şeklinde bir nüans ortaya çıkmaktadır. Halbuki aynı âyet-i kerîmeyi, İbn-i Kesir hâriç, آدَم kelimesini, zamme; كَلِمَاتٍ kelimesini de fetha okuyan kurraya göre ele alırsak: "Derken Adem, Rabbinden bir takım kelimeler alıp belledi..." şeklinde bir mana ortaya çıkar.

b-Mananın Değişmemesi:

Misâl: وَلَا يَضَارُّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ (Bakara,282.) "Yazana da, şahitlik edene de asla zarar verilmesin..." âyet-i kerimesindeki لَا يَضَارُّ nehy-i gâib sîgası, meşhûr kıraatte "râ" nın fethasıyla okunurken, meşhûr olmayan bir kıraatte "râ" nın zammesi ile okunmuştur. Bu durumda kelime mudâaf bir yapı arzettiğinden, yani son harfi şeddeli bir emir sîgası olduğundan merfu' da okunabilir, fi'l-i muzâri' nefy-i istikbâl de olabilir. Nefy-i istikbâl olsa: "Yazana da şahitlik edene de zarar verilmez" gibi bir mana çıkar ki, bu da hemen hemen nehy-i gâib'e varır. Zira biz, Kur'ân-ı Kerim'de bazı muzâri' fiillere emir sîgasına göre mana verildiğini biliyoruz.

Şunu da hemen belirtelim ki, bu îzâh meçhûl sîgâya binâen yapılmıştır. Yoksa لَا يَضَارُّ kelimesi, öyle bir ilâhî tarz ile tanzim edilmiş ki, kelimenin etimolojik yapısı hem meçhûl hem de malûm okunmaya müsâittir. Nitekim, zayıf kıraat da olsa: وَلَا يَضَارُّ şeklinde idğamsız olarak hem birinci "râ"nın fethasıyla, hem de kesresiyle okunmuştur. Kesre ile okunmasına binâen, idğam halinde belli olmasa bile âyet-i kerimeye: " Yazan da, şahitlik eden de (hak sâhibine) asla zarar vermesinler..." şeklinde bir mana verilir¹³⁵.

2-İhtilâf harflerde olur.

Bu da kendi arasında iki kısma ayrılır:

a-Şeklen değil de mâna bakımından değişme:

Meselâ: يعلمون yerine يعلمون gibi. Burada noktaların yer değiştirmesiyle sîga gâibten, muhâtaba intikal etmişse, tabîdir ki, o nisbette mâna da değişmiştir. Bu tür kıraat değişikliğine sıkça raslanır. Tefsir kitaplarında bu noktaların yer değiştirmesine: "Fevkâniyye" (Noktaların üste gelmesi) ve "Tahtâniyye" (Noktaların alta gelmesi) diye tabir olunur.

¹³⁵ Şeyhzâde, Hâşiye-yi Beydâvî, I, 595.

b-Mâna açısından şeklen değişme:

Meselâ: الصراط yerine, السراط okunması gibi. "sâd" yerine "sîn" okuyan Kunbül ve Ruveys'in bu kıraatlerine göre kelime, aynen birinci kıraatte olduğu gibi "yol" demek olup, herhangi bir mâna değişimi olmamaktadır. Kezâ المصيطرون yerine المسيطرون okunması gibi. Bu ikinci durumda mushaflar asıl olan "sîn" den bedel "sâd" harfi ile mersûmdurlar. Dolayısıyla "sâd" ın okunuşu tahkîk; "sîn" in okunuşu ise takdîr cihetinden olup, Kur'ân'ın resmine muvâfakat etmektedir¹³⁶.

3-İsim kelimelerinin müfred, tesniye ve cemi; müzekker ve müennes olmalarında ihtilâf:

Meselâ: والذين هم لأماناتهم وعهدهم راعون (Mü'minûn, 8.) âyet-i kerimesinde cemî bir kelime olan أمانات kelimesini, İbn-i Kesir, müfred olarak أمانة şeklinde okumuştur. Her iki kıraatta da âyet-i kerîmeye: "ve yine o müminler ki emanetlerine ve ahitlerine riâyetkardırlar" şeklinde mâna verilebilir ki, görüldüğü gibi herhangi bir mana değişimi söz konusu değildir.

Keza ان البقر تشابه علينا (Bakara, 70.) âyet-i kerîmesinde müzekker ve mâzi olan تشابه fiili, birinci "tâ"nın hazfıyla müennes olarak muzârî sîgasıyla ve "he"nin ötresiyle تشابه şeklinde de okunmuştur. Her iki durumda da fiil, tefâül vezninde olup, kelimenin harf dizilişinde ilk başta herhangi bir değişme farkedilmemektedir. Fakat kelimenin yapısı incelendiğinde, iki değişim olduğu ortaya çıkar:

a-Kelime, mâziden muzâriye dönüşmüştür.

b- Müfred müzekker sîga, müfred müennes olmuştur.

Birinci ve meşhûr olan kıraate göre âyet-i kerîmeye: "...Şüphesiz ki bu (sözünü ettiğin) inek (diğer ineklere benzediğinden) bize kapalı ve müşkil göründü..." şeklinde bir mâna verilebilirken, diğer meşhûr olmayan kıraate göre: "Şüphesiz bu inek (artık) bize kapalı kalmakta, müşkilat arz etmektedir" şeklinde bir mâna ortaya çıkıyor.

4-Genelde birisinin diğerine mürâdif olduğu iki kelimedenden birisini diğerine bedel getirmekle vâki olan ihtilâf:

Bu durumda bir kabîlenin dili bu kelimeye alışkın iken, diğer bir kabîlenin aynı kelimeyi kullanmadığı ortaya çıkıyor. Meselâ: كالعهن المنفوش yerine كالصوف المنفوش şeklindeki şazz kıraatta olduğu gibi. Gerek العهن , gerekse الصوف kelimesi yün mânasına gelir.

Kezâ; birbirine bedel olan iki kelimenin mahreçlerinin birbirine yakın

¹³⁶ Subhî Sâlih, Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân, s. 109.

olması sebebiyle, birisinin, diğersinin yerine geçmesinde bir müsâmaha görülür. Meselâ : **وطلع منضود** yerine **وطلع منضود** şeklindeki şazz kıraatta olduğu gibi. Zira (ح) ve (ع) 'nın mahreçleri bir olup, her ikisi de boğaz harflerinden maduttur.

5-Takdîm ve te'hirde ihtilâf:

Bu durumda:

a-Arap dilinin, genel yapısıyla takdîm ve te'hire elverişli olan yönü,

b-Özel bir tabirin insicâmı söz konusudur.

Meselâ: **يقاتلون في سبيل الله فيقتلون ويقتلون** "... (o müminler) Allah yolunda savaşrlar, öldürürler, öldürülürler..." (Tevbe, 111.) âyet-i kerîmesi buna güzel bir örnektir. Birinci vecihte; yani **يقاتلون** fiillerinden birincisinin malûm, ikincisinin meçhûl sîga ile kıraat olunmasında, müminler, sür'atle düşman öldürmeye teşvik olunurken, ikinci vecihte; yani aynı fiillerin birincisini -tam aksine- meçhûl, ikincisini ise malûm sîga ile okuyan Hamza, Kisâf ve Halef-i Aşir'in kıraatlarında¹³⁷, savaş meydanına önceden yetişememenin verdiği bir yakınmadan ötürü şehâdet arzusunun kamçılanması söz konusudur. Belki Allah onları şehitler halinde huzuruna alacaktı. Böylece takdîm ve te'hirle, tabirin sîga özelliği değişince, her iki vechin, tek bir vecihmiş gibi hiç bir tağyire uğramaması hakikatı ortaya çıkıyor.

Adı geçen üç Kûfelinin takdîm ve te'hir ederek, fiillerin yerini değiştiren bu sahih kıraatine göre âyet-i kerîmeye: "...(O müminler) Allah yolunda savaşrlar, öldürülürler ve öldürürler..." şeklinde mâna verilebilir.

H z . E b û B e k r (R . A .) i n : " Ö l ü m serhoşluğu gerçekten gelir de..." (Kaf,19.) âyet-i kerîmesini takdîm, te'hir ile **وجاءت سكرة الحق بالموت** şeklindeki kıraatı ise, tevâtür derecesine ulaşmamış bir ahâd kıraattır. Hatta şazzdır. **إذا جاء نصر الله والفتح** yerine: **إذا جاء فتح الله والنصر** kıraatı da böyledir. Bunlarda Hurûf-i Seb'a'dan hiç birisini göremiyoruz. Böyle bir kıraat olsa bile Sahâbe icmâna ters düşer. Şöyle ki, Arap, ölümün bir çok sekreleri olduğunu bilmektedir. Fakat Hakk (الحق) ın sadece "uyanıklık, ayıklık ve kontrollük" olduğunu bilir. Muhakkak insan sehveder, dil zelle yapar, sürçer de bilmeden bir kelimeyi diğers kelimenin yerine koyar. Hz.Ebû Bekr (R.A.) in okuduğu, veya ondan rivâyet olunup da ona nisbet edilen bu kıraat da böyledir¹³⁸.

Nitekim Kütüb-i Sittede Resûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin temsîli bir

¹³⁷ Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s.66-67.

¹³⁸ Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s. 111. Hz.Ebû Bekr (R.A.)'e nisbet edilen kıraata göre âyet-i kerîmeye: "Gerçeğin serhoşluğu ölümle geldi..." şeklinde bir mâna verilebilir.

hadîs-i şeriflerinde ifâde buyurulduğu gibi, çöl ortasında nâcâr kalan insan uyandığında devesini tam tekmil baş ucunda bulunca: أنت ربي وأنا عبدك "Sen benim Rabbimsin, ben de senin kulunum" diyecek yerde aşırı sevinç ve şaşkınlıkla sürç-i lisân etmiş ve: أنت عبدي وأنا ربك "Sen benim kulumsun, ben de senin Rabbinim" diyerek farkına varmadan takdîm-te'hîr etmişti. Kim bilir Cenâb-ı Hakkın nekadar hoşuna gitmiştir!

Bizim dilimizde de bu tür sürçmelere tesâdüf edilir. Biraz da komedyaya olması kabilinden verilen meşhûr bir misalde, mahkemede heyecanlanan bir maznûnun: "Ben masumum hâkim bey!" diyecek yerde, "Ben hâkimim masum bey!" dediği gibi.

6-Arabın âdeti üzere cereyan eden açık bir ziyâde ve noksanlık hususunda ihtilâf:

Burada cerr ve âtîf edatlarının bir keresinde hazfı, diğer bir keresinde ise isbâtı sözkonusudur.

Ziyâdeye misâl: تجري من تحتها الانهار yerine تجري تحتها الانهار (Tevbe,100.) okunması gibi. من harf-i cerrinin ziyâdesiyle gelen vecih, İbn-i Kesir'in kıraatı olup¹³⁹, her iki kıraat da mütevâtirdir, ve imam mushafın resmine uymaktadır. Ziyâde vecih, Mekkî mushafa, diğer vecih de öbür mushaflara muvafaktır.. Zaten İbn-i Kesir de kıraattta Mekke ekolünü temsil etmektedir.

Noksana misâl: وقالوا اتخذ الله ولداً سبحانه... (Bakara,116.) âyet-i kerîmesinin başındaki و harf-i atfının hazf olunup: قالوا اتخذ الله... şeklinde okunması gibi. Vavsız gelen vecih, Şam ekolünün temsilcisi olan İbn-i Amir'in kıraatıdır¹⁴⁰, ve bu kıraat da Şam mushafının resmine uyar. Gerek vavlı, gerekse vavsız her iki kıraat da mütevâtirdir.

Ama İbn-i Mes'ûd (R.A.)un: وما خلق الذكر والانثى (el-Leyl,3.) şeklinde ki noksan kıraatı ve İbn-i Abbâs (R.A.)ın: وكان وراءهم ملك يأخذ كل سفينة غصباً şeklindeki tebdilli ve ziyâdeli kıraatlarına gelince, bunlar Ahâd tarikiyle gelip, bunlar gibisiyle Kur'ân sâbit olmaz. Keza İbn-i Mes'ûd(R.A.)un: والسارق والسارقة فاقطعوا أيديهما (Mâide,38.) âyet-i kerîmesini أما الغلام فكان أبواه مؤمنين ziyâdesiyle okuması; (Kehf,80.) âyet-i kerîmesinin: وكان كافراً ziyâdesiyle okunması ve yine: اتنى ziyâdesiyle âyet-i kerîmesinin: تسع وتسعون نعجةً okunması ve yine : حافظوا على الصلوات والصلوة الوسطى (Bakara,238.) âyet-

¹³⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.66.

¹⁴⁰ a. g. e., s.29.

i kerîmesinin: *صلاة العصر* ziyâdesiyle okunması ve benzeri kıraatlara gelince, bunlar hep şazzdırlar. Ahâd tarıkıyla gelip, tefsir ve îzâh sadedinde yapılmış idrâcâtta ibarettir. Her ne kadar bu gibi kıraatlar İbn-i Mes'ûd(R.A.)un mushaflarında mevcutsa da, Seb'a'dan hiç bir veche dâhil değildir.

7-Feth, imâle, terkîk, tefhîm, hemze, teshîl, muzâraat harfinin kesre okunması, bazı harflerin kalbolunması, cem-i müzekker mimlerinin ve bazı hareketlerin işmâmında vâki olan lehçe ihtilâfları:

بلي قادرين على أن نسوي بنانه

هل أتاك حديث موسى

âyet-i kerimelerinde

geçen بلي ، موسى ، أتى ، موسى ، بلي kelimeleri esreye yakın imâle ile okunmuşlardır.

(رumluzuyla meşhûr olan Hamza, kisâi ve Halef-i Aşir'e "Ehl-i İmâle" denir ki, misâlde geçen kelimeler gibi diğer tüm zül' yâ; yani sonunda ي olup, elif-i maksûre ile okunan kelimeleri imâle ile okurlar. Bu hususta makîsun 'aleyh olarak da الهدى kelimesini alırlar¹⁴¹. Bu ismi geçen imamlar Kûfe ekolünün temsilcilerindendir. Demek ki Kûfe ekolünün en bâriz özelliklerinden biri de imâle olmaktadır).

خيراً بصيراً örneğinde (ر) "râ"lar Tarkîk; الصلاة ، الطلاق gibi itbâk harfi ihtivâ eden kelimelerdeki (ل) "lâm"lar ise Tefhîm ile okunurlar¹⁴².

قد أفلح المؤمنون misâlinde, hemzenin terki ve harekesinin, ikinci kelimenin başından, birinci kelimenin sonuna nakli söz konusudur. Tilâvet esnasında (د) harfi direkt olarak (ف) ya tutturulur. أفلح nın hemzesi âdeta yok olmuştur. İşte bunun gibi hemzenin kitâbette olup, telaffuzda olmadığı bu kıraat vechine **Teshîlü'l-Hemze** ; yani "Hemzeyi telaffuz esnasında kolaylaştırıp yumuşatma" tabir olunur ki, bu da Verş'in kıraatidir.

الم اعهد ، وتسود وجوه ، نحن نعلم ، لقوم يعلمون misâllerinde olduğu gibi muzâraat harfi olan ا ، ن ، ي harflerinin esre olarak okunduğu bir lehçe de vardır ki, bu, Ben-i Esed'in lügatidir. Keza Hüzeyl kabîlesi: حتى حين âyetini, عتي عين şeklinde okuyorlardı. Zira telaffuzları bu (ح) 'y1, (ع) 'a çevirerek

¹⁴¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.18.

¹⁴² **Terkîk** (الترقيق) , Tefîl Bâbından bir mastar olup "ince yapma" manasına gelir. Misâldeki Râ harfleri bu kaydeye göre ince okunur. **Tefhîm** (التفتيم) ise, aynı babdan mastar olup, -bir mânada- "kalın yapma, haşmetli kılma" demektir. Bu kurala göre de **İtbâk**; yani telaffuz esnasında dilin yukarı kalkıp, ağız tavanını kapayarak çıkardığı ط ، ظ ، ص gibi kalın harflerden sonra gelen (ل) lar , mâ kabline teb'an kalın okunurlar. Bu tür kıraatın sâhibi, Nâfi'in ikinci râvisi olan meşhûr Verş'tir.

şekildeydi¹⁴³. Gerçi bu lehçelere istinâd eden kıraatlar, sonraları nesholunmuştur.

ومنهمو من يلزمك في الصدقات ، عليهمو دآرة السوء

âyet-i kerîmelerinde görüldüğü gibi cem-i müzekker mimleri işbâ ile; yani önüne bir ب دجع takdîr edilerek meddile okunur ki, bu kıraatın sâhibleri rumuzuyla gösterilen Kâlûn, İbn-i Kesir ve Ebû Ca'fer dir¹⁴⁴.

وغيض الماء misâlinde olduğu gibi kesrenin yanı sıra غ in zammesi işmâm edilir. Yani غيض fiilinin, غَيْضٌ şeklinde meçhûl olduğuna işmâm yapılarak işaret edilir. Burada غيض meçhûl fiili kıraat edilirken غ nın esresine dudaklar ileri uzatılıp yumularak sunî bir ötre şâibesi karıştırılır ki, buna işmâm adı verilir. Bu veçhi öğrenmek için üstâdın ağzına bakıp, sesine kulak vermek icâb eder. Kur'ân-ı Kerimde bu tür işmâm ile okunan kelimeler şunlardır:

سینت-7 سىى-6 , سىق-5 b حىل-4 , جىى-3 , غىض-2 , قىل-1

Bu tür fiillerin hepsi Ecvef olup, meçhûl sîga ile geldiklerinden, aslına binâen birinci harfin ötresine işâret olunsun diye Hişâm, Kisâf ve Ruveys, bu fiillerde işmâm yaparlar. Ayrıca İbn-i Zekvân, 4,5,6,ve 7 numaralı fiillerde; Nâfi', 6 ve 7 numaralı fiillerde; Ebû Ca'fer ise, bu fiillerden sâdece Hûd, Ankebû« ve Mülk sûrelerindebulunanlarda işmâm yaparak adı geçen üç imâma muvâfakat ederler¹⁴⁵.

Bu saydığımız yedi vecihten en mühimi, bu son yedinci vecihtir. Zira bu son vecih, Kur'ân'ın yedi lehçe üzerine indirilmesinden yana büyük bir hikmet arz etmektedir. Burada lehçeleri farklı olan bir çok kabîlelere ayrılmış ümmet-i Muhammed (S.A.V.)e bir hafiflik ve kolaylık bahşolunmuştur. Böylece bu son vecihle onların, lehçeleri değişik olmuş ve bazı lafızları da eda etmeleri farklılaşmıştır. Dolayısıyla onların lehçe ve konuşma metodlarına mutlaka riâyet edilmesi gerekir. Ama sâdece lügatlarına riâyet gerekmez. Çünkü Kur'ân, Arap lügatlarının topluca kendisinde temessül ettiği Kureyş lügatinde onları erittikten sonra dilediği lügati seçmiştir¹⁴⁶.

Demek ki, lügatte Kureyş, esas alınmış. Bu lügatlere mâ sadak olan, Kureyş lügatine de mâ sadaktır. Böylece Arap, Kureyş lügatini, müşterek edebî lügatleri olarak seçip benimsemişlerdir. Hatta bazı âlimler Ahurf-i Seb'â'yı sırf bu son veche, yani yedinci görüşe hasretmişlerdir¹⁴⁷. Zira lehçe zenginliği

¹⁴³ İbn-i Kuteybe, Abdullah b. Müslim, Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân (Thk. es-Seyyid Ahmed Sakar), 2. baskı, Dâru't-Türâs, Kahire, 1393/1973, s. 39.

¹⁴⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.7-8.

¹⁴⁵ a. g. e., s. 17.

¹⁴⁶ Bu izâh ve geçen yadi madde için bkz. Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s. 109-

burada yatmaktadır.

Gerçekten bu gün okunmakta olan Aşere tarfesinde de genellikle yedinci maddenin ihtivâ ettiği vecihlerin dönüp dolaştığını görüyoruz. Kıraat kitaplarına bakıldığında, imamların, genelde imâle, idğâm, terkîk, tefhîm ve teshîl gibi vücûhatta ekolize edildikleri görülür. Bu noktadan hareketle rahatlıkla şu yargıya varabiliriz: Hz.Osman (R.A.) ın çoğaltıp, çeşitli beldelere gönderdiği Kur'ân nüshaları şu anda okunmakta olan on kıraata münhasırdır. Zira hatt-ı Osman ile yazılan Kur'ân-ı Kerimden herhangi bir âyeti ele aldığımızda, bu on kıraat vechini bu âyet üzerinde rahatlıkla tatbîk edebiliriz. Hele hele Hz.Osman (R.A.)ın, beldelere dağıttığı mushaflarda o günlerde noktalama işâretleri ve hareketlerin de bulunmadığı hatırlanırsa, hatt-ı Osmanî'nin şu anki aşereye ne kadar münâsib ve muvâfık düştüğü anlaşılır. Meselâ : بشرى kelimesi "zü'l-yâ"; yani elif-i maksûre ile okunan bir kelime olduğu için feth, beyne, imâle-i suğra ve imâle-i kübrâ ismi verilen dört veche de uygun olarak okunabilmektedir. آمن kelimesinin hemzesi tûl, tavassut ve kasr ile üç türlü med olunarak okunabilir. Zira bu kelimenin aslı مَنْ أٌ olup , if'âl babından gelmektedir. İki hemze cem olduğunda kelâmda teshîl olsun diye birbirine ibdâl edilerek muhtelif mertebelerle meddolunabilir. Kelimenin etimolojik yapısı böyle bir farklı okumaya müsâittir. İşte bu ve benzeri misâlleri ortaya koyduğumuz vakit, zaten on imamın vücûhâtı ortaya çıkıyor.

Şu halde hadîsde geçen yedi harfin tümünü hatt-ı Osmâni'ye tatbîk etmeye gerek yoktur. Hem bu imkansızdır. Zira bu kıraatların bazısının nesh olduğunu görüyoruz. Fakat bu yedi harften şu anda okunan kıraatler içinde bulunan vecihler mutlaka mevcuttur ve ekseriyet de arzeder. Zaten Yedi Harf'in tatbîkinde bazı kıraatlar incelenirken herhangi bir vecih için -meselâ-"Bu da Mekkî mushafın resmine uygundur" veya "Bu da Şam mushafının resmine uygundur" gibi îzâhlar görmüştük. İşte bu tür beldelere mahsus mushaflar, Hz.Osman (R.A.)ın çoğaltıp, oralara gönderdiği Kur'ân nüshalarının tâ kendisidir. O nüshalardaki hatlar incelendiğinde ise bugünkü okunan Kırâât-ı Aşere'den ibaret olduğunu görüyoruz.

F-Yedi Harfin Hikmeti

Kur'ân'ın yedi harf üzere vürûdunun sebep ve hikmeti şu ümmete hafiflik, onlara kolaylık murat etme, onların şerefinden ötürü işlerini hafifletme, fazîletli oldukları için bir genişlik tanıma, bir rahmet, bir özel muâmele ve mahlûkâtın en üstünü, Hakkın sevgilisi olan Peygamber (S.A.V.)ine icâbetin tahakkuk

¹⁴⁷ Subhî Sâlih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s. 115.

etmesidir. Zira diğer Peygamberler sadece kendi kavimlerine gönderildikleri halde, Hz. Muhammed (S.A.V.) kırmızı, siyah, Arap, Acem tüm insanlara gönderilmiştir. Kur'ân'ın, kendi dilleriyle nâzil olduğu Arapların lügatleri farklı, dilleri başka başkadır. Onlardan birine, diğerinin lügatine intikal etmek, veya bir lehçeden diğer bir lehçeye geçmek zor gelir. Hatta bazen onların bir kısmı, -velev ki talimle, özel bir eğitimle de olsa- buna güç yetiremez¹⁴⁸.

Meselâ: Ebû Ubeyd'in "Fadâil"inde Avn b. Abdullah tarîkinden bir rivâyete göre: İbn-i Mes'ûd (R.A.), adamın birine: *طعام الأئيم . إن شجرة الزقوم* . âyet-i kerîmelerini okuturken, adam, *الايم* demeye bir türlü muvaffak olamamış ve bu kelimelerin yerine *اليتيم* diyormuş. İbn-i Mes'ûd (R.A.), ne zaman tekrar ettirse, adam yine dilini düzeltmemiş. Bunun üzerine İbn-i Mes'ûd (R.A.): "طعام الفاجر diyebilir misin?" diye sormuş. Adam, "evet" deyince, İbn-i Mes'ûd (R.A.): "Peki öyle yap!" demiş¹⁴⁹.

Başka bir misâl: Târihu'l-Kurrâ'da Ebû Asım ed-Darîr el-Kûfî, Muhammed b. Abdullah, Asım, Zerr b. Hubeyş tarîkinden yapılan bir tahrîce göre: adamın biri Abdullah b.Mes'ûd (R.A.) a TA-HA sûre-yi celflesini: *طه* şeklinde -aynen Asım kıraatında olduğu gibi- kesresiz olarak fetha ile okumuş. Abdullah b.Mes'ûd (R.A.) ise *طه* şeklinde "tâ" harfi ile "he" harfini kesreli okumuş. Adam yine *طه* şeklinde okuyarak, kesre vermemiş. Abdullah b.Mes'ûd (R.A.) tekrar: *طه* şeklinde "tâ" harfi ile "he" harfini kesrelemiştir. Adam yine *طه* şeklinde okuyarak, kesre vermemiş. Abdullah b.Mes'ûd (R.A.) tekrar: *طه* şeklinde "tâ" harfi ile "he" harfini kesreli okumuş ve sonra: "Rasûlullâh (S.A.V.) bana bu şekilde öğretti" demiş. Böylece Abdullah b.Mes'ûd (R.A.) âdeta: "Sen benim gibi oku, nene lazım!" dercesine adama sitem etmiştir.

Fakat İbn-i Cezerî bu hadis için: "Bu **garîb** bir hadistir. Biz bu hadisi, bundan başka bir şekliyle tanımıyoruz. Gerçi ricâli sikadır. Ancak "Azremî" lakabıyla bilinen Muhammed b. Abdullah, hadisçilere göre zayıf bir râvidir. Kendisi de sâlih bir kişiydi gerçi. Lâkin kitapları yok olmuştu, ezberinden tahdîs ederdi. İşte bu yüzden ta'n olunmuştur" demektedir¹⁵⁰. Ama, Suyûtî, bu izâhlarına devamla hadîsi şöyle müdâfaa eder: "Onun bu hadîsini İbn-i Merdûye -veya Merdeveyh- tefsirinde tahriç etmiş ve: "Cibril de bu âyeti (yani *طه* y) böylece (yani kesre ile) indirmiştir" kısmını da ilave etmiştir"¹⁵¹.

Yine bu meyanda Suyûtî, Ahmed b. Hanbel'in, Ebû Hüreyre ve Hz.Ömer (R.A.) den rivâyet ettiği iki hadisi naklede ki, câlib-i dikkattir. Ebû Hüreyre

¹⁴⁸ ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 139.

¹⁴⁹ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 135.

¹⁵⁰ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II,31.

¹⁵¹ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 256.

(R.A.) nin rivâyetine göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân, yedi harf üzerine indirildi. İster **عَلِيمًا حَكِيمًا** oku, ister onun yerine **غَفُورًا رَحِيمًا** oku!".

Hız.Ömer (R.A.) den rivâyetinde ise Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmaktadır: " **مَغْفِرَةٌ** (mağfiret) kelimesini **عَذَابٌ** (azâb); **عَذَابٌ** kelimesini de **مَغْفِرَةٌ** yapmadığın (okumadığın) müddetçe Kur'ân'ın bütünü doğrudur. (Mânaları ters yüz etmediğin müddetçe dilediğin lehçe ile oku!)¹⁵².

İbn-i Abdi'l-Berr bu hadisler hakkında şöyle diyor: "Kur'ân'ın kendileriyle indirildiği lehçeler için verilmiş olan bu darb-ı mesel ile Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) şunu kastetmiştir ki, o vecihlerin mâna-yı mefhûmu bir, işitilen lafızları farklıdır. Onlardan hiçbirinde yek diğeriyle uyumsuz düşecek bir şekilde zıt bir mâna; öbürünü hükümsüz kılacak bir tarzda diğer veche muhâlif düşecek hiç bir vecih yoktur. "Azab"ın zıttı olan "Rahmet" gibi¹⁵³.

Sonra da Suyûtî, İbn-i Abdi'l-Berr'in bu senedle, Ubey b. Ka'b (R.A.)'ın: **سَعَوْا فِيهِ مَرُّوا فِيهِ** kısmını: **كَلِمًا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ...** âyetinin . **مَشَوْا فِيهِ...** kısmını: **لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْظُرُونَا** şeklinde (Bakara,20.); İbn-i Mes'ûd (R.A.) un da: **أَخْرُونَا ، أَهْلُونَا** (Hadîd,13.) şeklinde okuduklarına âyetinin **أَنْظُرُونَا** kısmını: **أَنْظُرُونَا** şeklinde okuduklarına dâir ondan rivâyet eder¹⁵⁴.

Yine Suyûtî, bu ve benzeri kıraatların, Araplardan bir çoğunun yazıyı bilmedikleri ve zabt ve hıfza mâlik olmadıklarından ötürü bir tek kıraatla okumanın onlara zor geleceği sebebiyle ancak bir ruhsat olduğuna dâir Tahâvî'nin değerlendirmelerini kaydetmektedir. Sonraları yazı ve hıfz kolaylaşıp, mazeretin yok olmasıyla bu kıraatlar neshedilmiştir. İbn-i Abdi'l-Berr ve Bâkîllânî gibilerin görüşü de budur¹⁵⁵.

Şimdi tekrar Yedi Harf'e dönüp son olarak şöyle bir soru soralım: Yedi Harf'in ne olduğuna dâir söylenen sözlerden sıhhatli olmaya en yakını hangisidir? İbn-i Hibbân'a göre yedi lügatin, yani lehçenin kastedildiğine dâir sözdür. Çünkü Kur'ân'ın yedi lügat üzerine indirilmesindeki sır: **وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ** "Andolsun ki, biz Kur'ân-ı öğüt alınsın diye kolaylaştırdık. O halde yok mu bir öğüt alan?" (Kamer,17.) âyet-i kerîmesinin delâletiyle insanlara kolaylık sağlamaktır¹⁵⁶.

Biraz uzun süren bu mukaddimeden sonra şimdi tezimizin asıl konusu olan Basra kıraatının özelliklerine geçiyoruz.

¹⁵² es-Suyûtî, el-İtkân, I, 134.

¹⁵³ a. g. e., a. y.

¹⁵⁴ a. g. e., a. y.

¹⁵⁵ a. g. e., I, 134-135

¹⁵⁶ ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 226.

BİRİNCİ BÖLÜM

BASRA İMAMLARI

A-Basra'nın Tanımı

Basra (البصرة) şeklinde Arapça bir kelime olup, lugaatta: "katı yer" anlamındadır. Yâkut'un nakline göre, Kutrub, Basra'yı tarîf ederken: "Basra (البصرة), hayvanların tırnaklarını parçalayan, koparan, katı, taşlık arâzî mânasına gelir" demektedir¹. Basra'nın böyle bir isim almasında, muhtemelen onun coğrafi yapısının rolü büyük olsa gerek.

Basra iki kısımdır:

a-Irak'taki büyük Basra,

b-Irak'ın batı yakasına düşen Basra.

İşte bu iki Basra bugünkü Basra olup, eskiden Kûfe'yi de sınırları içerisine alıyordu².

Coğrafya bilginlerinin verdiği bilgiye göre; Basra, 31. enlemle 74. boylam arasında ve üçüncü iklim kuşağında yer almaktadır³.

Basra hakkında şu kısaca malûmatı da vermeyi uygun buluyoruz:

Basra, Güney Irak'ta Hz.Ömer (R.A.) tarafından kurulan bir şehirdir. Bağdat'ın 420 km. güneydoğusunda, Dicle ile Fırat nehirlerinin birleştiği noktanın 50 km. güneybatısında yer alır. İklimi oldukça serttir. Kışları soğuk, yaz aylarında ise kavurucu bir sıcaklık hüküm sürmektedir. Sıcaklar ancak kuzey rüzgarlarıyla hafifler; güney rüzgarları ise yakıcıdır⁴.

Tarihin kaydettiğine göre, Hz. Ömer, o bölgedeki müslümanlar için bir

¹ el-Hamevî, Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî, Mu'cemü'l-Büldân, Mektebetü'l-Esedî, Tahran, 1965, I, 236.

² Yâkût, Mu'cemü'l-Büldân, I, 236. "Bugünkü" tâbiri, Yâkût'un yaşadığı devir için geçerlidir.

³ a. g. e., a. y.

⁴ Daha Geniş İzâh için bkz. Bakır, Abdu'l-Kâdir, İslam Ansiklopedesi, D.İ.B., İstanbul, 1992, Basra Md. V, 108-114 .

şehir inşa etmek istiyordu. Müslümanlar ise, Bahreyn taraflarında savaşmaktaydılar. Nüvebendecân ve Tâsân mahalleri de o bölgede yer almaktaydı. Buraları İslâm orduları feth edince, Hz. Ömer (R.A.)'e, Tâsân bölgesinde yaşamaya elverişli bir yer bulduklarını, burayı şehir yapıp yerleşmek istediklerini yazdılar. Hz.Ömer (R.A.) ise, "Benimle sizin aranızda Dicle'nin bulunduğu (böylesi merkezden uzak) bir yerin lüzûmu yok!" diyerek karşı çıktı. Daha sonra bu güzel diyarda bir takım yağmalamalar, katliamlar ve esir alma gibi bazı nâhoş olaylar meydana geldi. Bu hâdiselerin zuhûrundan sonra aşırı talepler olmuş, bunun üzerine Hz.Ömer (R.A.), Muhâcirlerden Ukbe b. Gazvân'ı kırk kişilik bir kuvvetle gönderip, kendisini, Basra'nın ilk vâlisi yapmıştı⁵.

B-Basra Ekolü

Basra Ekolü denilince kıraat, sarf, nahiv, kelam v.s. gibi hemen hemen her ilim dalında teşekkül etmiş bir ekol akla gelir. Bu ekolün zıt kutbu ise, Kûfe Ekolü'dür. **Basriyyûn** ve **Kûfiyyûn** adı verilen bu iki alternatif ekol, nahiv ilminin yanı sıra kıraat ilminde de kendilerine has bir metod uygulamışlardır.

Acaba Basra Ekolü nasıl oluştu?

Kanaatimizce gerek Basra, gerekse Kûfe beldesinde, bu iki güzîde şehrin, ileride, kendilerine has metodları olan iki önemli ilim mektebî olmalarını temin edebilecek yeterli bir birikim ve potansiyel mevcuttu. Şöyle ki, her iki beldeye gelip yerleşmiş olan sahâbî topluluğu mevcuttu ve gerek Basralılar, gerekse Kûfeliler, her biri kendi coğrafi yapılarıyla, vaktiyle Medîne'den gelerek kendi yanlarına yerleşen sahâbîlerle iftihâr ediyorlardı. Bu karşılıklı övünme öyle bir dereceye ulaştı ki, artık, her biri, kendi vatanının mutassıbı oldular, hatta bu taassublarını hat safhaya vardırıdılar. Nihâyet, her iki belde, nahivde, fıkıhda, dînî mezheplerde, ilm-i kelâmda ve edebiyatta temeyyüz etmiş iki ekol haline geldiler. Ne var ki, Basralılar, Arap bâdiyesine daha yakın oldukları için nahivde üstündüler. Kûfeliler ise fasîh çöl Araplarından uzaktılar. Bu yüzden dînî mezheplerin çoğu Irak'ta doğarken, nahiv Basra'da doğmuştur⁶.

Nahiv ve lugat sahasında ilk tedvînâta başlayan, bunlar için kâide ve kuralları ilk kez ihdâs eden Basralılardır ki, Hz. Ali'nin öğrencisi olan Ebu'l-Esved ed-Düelf ve daha sonraları gelecek olan meşhûr bir kıraatçı ve aynı

⁵ Yâkût, Mu'cemü'l-Büldân, I, 237-238; el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî el-Hatîb, Târîhu Bağdâd, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz., I, 155-156.

⁶ Ahmed Emîn, Fecru'l-İslâm, 10. baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, 1969, s. 170,183.

zamanda nahivci olan Ebû Amr el-'Alâ' da Basra Ekolü'nün başında gelirler⁷.

Basra'ya büyük sayıda sahâbî yerleşmişti ve bunların ilimde en meşhûrları Ebû Mûsâ el-Eş'arî ve Enes b. Mâlik'ti. Ebû Mûsâ, sahâbenin en âlimlerinden sayılırdı. Basra'ya gelip yerleşince, orada ilim öğretmeye başladı. Hz.Ömer (R.A.), Enes'e: "Eş'arî'yi ne halde bıraktın?" diye sorunca, Enes: "İnsanlara Kur'ân öğretir bir halde bıraktım" cevâbını vermiş. Ebû Mûsâ, Kur'ân'ı ve hadîsi iyi bilmenin yanında, üstün bir fıkıhçıydı. Enes de Basraya yerleşmiş ve orada uzun bir müddet kalmıştı, hatta Basra'da en son vefât eden sahâbî odur. Hicrî 92. senesinde vefât etmiştir. Fakat yine de ilimde Eş'arî'nin dengi değildi⁸.

Ayrıca Basra medresesinin yetiştirdiği en meşhûr âlimlerden ikisi olan Hasan-ı Basrî ve İbn-i Sîrîn, Zeyd b. Sâbit (R.A.) in dostuydular⁹.

Gerek Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin, gerekse Zeyd b. Sâbit (R.A.) in ilimde ve kıraattaki yüksek mevkileri malumdur. Demek ki bu iki güzîde sahâbînin Basra kıraatına büyük tesirleri olmuştur.

Bütün bunların yanı sıra, Basra ekolünün en önemli temsilcisi olan Ebû Amr'ın mensûp olduğu Temîm kabîlesinin, Mudar'a âit bir kol olmasının, bu ekolün oluşmasında büyük bir rol oynadığı kanaatini taşımaktayız. Şöyle ki, Mudar'ın başlıca dört büyük kolu vardır: Kays-ı 'Aylân, Temîm, Hüzeyl ve Kinâne... Bunlardan Temîm, Basra bölgesinde yaşamaktaydı¹⁰. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Temîm oğulları, Necid bölgesinden ayrılıp, Basra boylarına inmiş, Ebû Amr da bu kabîlenin soyundan dünyaya gelmişti ve o iklimde yetişmişti. Şu halde Ebû Amr da, Mudâr soyundan gelmiş oluyor. Hz.Ömer ve Hz.Osman (R.A.) a göre ise, Kur'ân, Mudâr lügatıyla nâzil olmuştu. Bütün bu ilmi, hâsılalardan hareket ederek, Basra kıraatının, Mudâr ve onun kolu olan Temîm'in lügatinden etkilendiğini söyleyebiliriz. İşte Basra ekolünün oluşmasında bu Temîm kabîlesinin ve adı geçen sahâbîlerin rolü büyüktür.

Meselâ: Ebû Amr'ın kıraatında önemli bir yer işgal eden **İmâle**, **İskân**, **İdgâm-ı Kebîr** gibi lügat nüansları, Temîm kabîlesinin günlük konuşmalarında mevcut olan lehçeler arasında yer almaktaydı ki, buna ileride temas edilecektir.

Şunu da belirtmek de yarar var ki, Basra ekolünü oluşturan ilk ana kaynak **Hicâz** diyarıdır. Bunu, Medîne ve Mekke kıraatlarıyla, Basra kıraatını karşılaştırdığımızda rahatlıkla anlayabiliyoruz. Nitekim ileride bu özelliği

⁷ Ahmed Emîn, Duha'l-İslâm, 10. baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, 1969, II, 283-284.

⁸ Ahmed Emîn, , Fecru'l-İslâm, s. 184-185.

⁹ a. g. e., a. y.

¹⁰ a. g. e., s. 8.

göreceğiz. Kaldı ki, Ebû Amr'ın huzurlarında Kur'ân'ı arz usûlüyle okuyup, kendilerinden kıraat bellediği hocalarından birisi de Mekke ekolünün baş temsilcisi olan meşhûr İbn-i Kesîr'dir.

Ebû Amr'ın hocalarını tanıtırken bu hususa temas edilecektir. Hatta, İbn-i Mücâhid, Ebû Amr'ın, Hicâzluların huzurunda Kur'ân'ı arzen okuduğunu ve kıraatta onların metodlarını takip ettiğini söylemektedir¹¹.

Corcî Zeydan'ın verdiği bilgiye göre; Hz. Osman (R.A.) zamanında, İslâmî fetihler genişlediğinde Mısır, Şam, Irak, İran ve Afrika taraflarına bir çok kurrâ sahâbî gitmişlerdi. Bu kurrâ sahâbîlerin bazılarının yanında Kur'ân'dan nüshalar bulunuyordu. Her bir sahâbî hâfız, Kur'ân'ı, bir tertîb-i mahsûs ile tertip etmişti. Bunun üzerine her memleket ahâlisi, o memlekette bulunan hâfızların tertibine riâyet ettiler. Meselâ: Şam ve Humus ahâlisi, Kur'ân'ı, sahâbenin büyüklerinden olan Mikdâd b. Esved'den; Basra ahâlisi ise, Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den telakki etmişlerdi ve Ebû Mûsâ'nın mushafına: "Kalplerin özü" mânasına gelen: **Lübâbü'l-Kulûb** (لباب القلوب) adı verilmişti¹². Şu halde Basra kıraatında Ebû Mûsâ el-Eş'arî'nin büyük rolü vardır.

Yine Corcî Zeydan, bu ilimde yetişen Ebû Amr için şunları söylemektedir: "Lügat ve edebiyata müteaalik malumatı bir araya toplamakla en eski iştilal edenlerden Ebû Amr b. 'Alâ et-Temîm', hıfz ve rivâyette geniş malumatı ile en mümtâz bir mevkiyi işgal eder. Müşârun ileyh, 154 sene-yi hicriyesinde Kûfe'de vefat etmiştir. Mahall-i tevelledü Mekke idi. Fusahâ-i Arab hakkındaki kitapları, evini, tavana kadar doldurmuştu..."¹³.

Basra ekolü ile Kûfe ekolü arasında pek çok ilmi münâkaşalar olmuştur. Bu münâkaşalar arasında itikâdî konular da yer almaktaydı. Öyle ki, bir zamanlar Basra, Ehl-i Sünnet'i; Kûfe ise, Mu'tezile'yi temsil eder olmuştur. Ehl-i Sünnet akîdesinin mimarlarından en mühim sîmâ olan Hasan-i Basrî'nin de, Basralı bir Tâbiî âlimi olduğunu burada kaydedelim.

Bu iki ekol arasında belki de en sık cereyan eden tartışmalar, nahiv konularıyla ilgiliydi. Zira her iki tarafta da güçlü filologlar vardı.

Bir misal verecek olursak: Yahya el-Bermekî'nin huzurunda, Basriyyûndan Ebû Amr'ın öğrencisi Sîbeveyh ile, Kûfiyyûndan, aynı zamanda meşhûr bir kıraat üstâdı olan, Kisâf arasında, Akreb (العقرب) kelimesinin, müzekker

¹¹ İbn-i Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî, el-Bağdâdî, Kitâbu's-Seb'â fi'l-Kırâât (Thk. Dr. Şevki Dayf) 3. baskı, Dâru'l-Maârif, Kahire, tsz., s. 81.

¹² Corcî Zeydan, Medeniyet-i İslâmiyye Târihi (Trc. Zeki Megâmiz), Kanaat Matbaası, İstanbul, 1329 h., III, 110.

¹³ a. g. e., III, 146.

(masculine) mi, yoksa müennes (feminine) mi olduğuna dâir cereyan eden ve "Zünbûriyye" ismiyle meşhûr olan ilmî münâzarayı bu arada zikredebiliriz. Bu münâkaşada arı ile akreb arasında filolojik bir kıyas kurularak, "akreb" kelimesinin mâhiyeti îzâh edilmiştir¹⁴.

Bu ulemâ arasında zaman zaman kıraat hususunda da münâkaşalar olmuştur. Meselâ:

ولو ترى إذ وقفوا على النار فقالوا ياليتنا نرد ولا نكذبَ بآياتِ ربنا ونكونَ من المؤمنين

(En'âm, 27.) âyetinde geçen: نكذبَ ve نكون fiillerini İsâ b. Amr ve İbn-i Ebî İshâk mansûb okurken; Hasan, Ebû Amr ve Yûnus merfû' okuyorlardı ve bu hususta mücâdele ediyorlardı¹⁵.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, her iki ekol arasında, hatta aynı ekole mensûp kişiler arasında bir çok lügavî ve nahvî görüş farklılıkları, sistemli bir şekilde gittikçe tenevvü etmiş ve neticede bir hayli gelişmiş ve kıraat da dâhil olmak üzere iki ekol, bir çok branşta kendilerine has olan ekollerini târihî seyr içerisinde sistematize edebilmiş ve ilmî nosyonlarını isbât etmişlerdir.

C-Basra Kıraatının Temsilcileri

Kıraatta Basra ekolünü temsil eden iki dev sîmâ vardır: Ebû Amr b. 'Alâ' ve Ya'kûb el-Hadremî... Ayrıca bunların kıraatlarını kendilerinden rivâyet eden ikişer tâne meşhûr râvileri vardır. Bunları daha sonra tanıtacağız.

Yeri gelmişken kıraat ekollerini temsilcileriyle birlikte arz etmeye çalışalım:

1-Medîne Ekolü: Nâfi' , Ebû Ca'fer ve râvileri,

2-Mekke Ekolü: İbn-i Kesîr ve râvileri,

3-Basra Ekolü: Ebû Amr, Ya'kûb ve râvileri,

4-Şam Ekolü: İbn-i Amir ve râvileri

5-Kûfe Ekolü: Asım, Hamza, Kisâî, Halef-i Aşir ve râvileri¹⁶.

Şu halde belli başlı beş kıraat ekolü mevcut olup, bunların temsilcileri ise, râvîleri istisnâ edilirse, on kişidir. Bu on imamın kıraatına: **Kırâât-ı 'Aşere** denmektedir.

Şimdi Basra kıraatını temsil eden bu iki meşhûr imamı ve bunların

¹⁴ Bu konularda Ebu'l-Kâsım ez-Zeccâcî'nin "Mecâlisu'l-Ulemâ" adlı eserine bakılabilir.

¹⁵ Ahmed Emîn, Duha'l-İslâm, II, 289.

¹⁶ Şihâbuddîn, Ahmed b. Muhammed Ömer, İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râdî alâ Tefsîri'l-Beydâvî (Hâşiyetü's-Şihâb), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbekir, tsz. I, 28; ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 329-330; el-Kâdî Abdu'l-Fettâh, el-Büdûru'z-Zâhire, s.11.

râvilerini sırasıyla tanıyalım.

1-EBÛ AMR (ö. 154 h.):

A-Hayatı

Asıl adı Zebbân b. Ammâr et-Temîmî el-Mâzinî el-Basrî Ebû Amr'dır. Babası ona el-'Alâ' lakabını takmıştır¹⁷.

İsminin Zebbân olduğu en sahih görüştür. Uryân, Yahyâ, Mahbûb, Cüneyd, 'Uyeyne, Osman ve 'Ayyâd isimleriyle de çağrıldığı söylenmektedir¹⁸.

İbn-i Cezerî, onu tanıtırken uzun bir nesep silsilesi zikreder: Zebbân b. el-'Alâ' b. Ammâr b. el-Uryân b. Abdillâh b. el-Huseyn b. el-Hâris b. Cülhüme b. Hucr b. Huzâî b. Mâzin b. Mâlik b. Amr b. et-Temîm b. Murr b. Edd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudarr b. Ma'd b. 'Adnân olup, kendisi Ebû Amr et-Temîmî el-Mâzinî el-Basrî diye bilinmektedir. Ebu'l-'Alâ' el-Hemedânî, nesep ilminde güvenilir kişilerin ittifâk ettikleri sahih görüşün bu olduğunu söylemektedir. Ben-i Anber veya Ben-i Hanîfe'den olduğu da söylenmektedir. Kâdı Esed el-Yezîdî'nin anlatımına göre onun, "Kazrûn" namında bir Fars bölgesinden olduğu da söylenmektedir. Zehebî'ye göre adının Zebbân olduğunda şüphe yoktur. İbn-i Bâziş'in bildirdiğine göre, "ze" yerine "râ" harfiyle "Rebbân" diye anılıp, oradan da Ebu'l-'Alâ' nın rivâyetine göre, "Reyyân" şeklini aldığı söyleniyor ki, bu son durumda tashîf, yani harf değişimi hatası vâki olmuştur¹⁹.

İbn-i Hallikân ise onu, Ebû Amr b. el-'Alâ' b. Ammâr b. el-Uryân b. Abdillâh b. el-Huseyn et-Temîmî el-Mâzinî el-Basrî olarak tanıtır, kendi yazma müsveddelerinde bu zatın isminin: Ebû Amr b. el-'Alâ' b. Ammâr b. Abdillâh b. el-Huseyn b. el-Hâris b. Cülhüm b. Huzâî' b. Mâzin b. Mâlik b. Amr b. et-Temîm şeklinde de mazbût olduğunu söylüyor. Ayrıca Cülhüm'den itibaren: Cülhüm b. Hucr b. Huzâî şeklinde de bir varyant varmış. İsmi "Uryân" diye de şöhret bulmuştur²⁰.

Yalnız İbn-i Hallikân diğer kaynaklardan farklı olarak Ebû Amr'ın isminin,

¹⁷ ez-Ziriklî, Hayruddîn el-A'lâm, 3. baskı, Beyrut, 1389/1969, II, 72

¹⁸ ez-Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh, Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ala't-Tabakâti ve'l-A'sâr (Thk. Muhammed Seyyid Câdu'l-Hakk), 1. baskı, Matbaatu Dâru't-Te'lif, Mısır, 1431/1969, I, 83.

¹⁹ İbnü'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ (Thk. G. Bergstraesser) 1. baskı, Mektebe-i Hancı, Mısır, 1351/1932, I, 288.

²⁰ İbn-i Hallikân, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân (Thk. Dr. İhsân Abbâs) Dâru's-Sadr, Beyrut, tsz. III, 466.

künyesinden ibaret olduğuna dâir görüşü "en sahih görüş" diye müdâfaa edip, Zebbân ismiyle anıldığını da söyler ve tabîî ki, ikinci dereceye atar. Halbuki diğer kaynaklarda en sahih görüş, onun isminin, Zebbân olduğu doğrultusundadır.

Ebû Amr, Mekke'de doğmuş, Basara'da yaşamış ve Kûfe'de vefat etmiştir. Doğum ve ölüm tarihleri ihtilaflıdır. En sahih olanı Hicrî 70 senesinde doğup, 154 senesinde vefat ettiğine dâir görüştür. Hicrî 68, 65 veya 55 senelerinin birinde doğduğu ve 159, 157, 156, 155 veya 148 senelerinin birinde vefat ettiği de söylenmektedir²¹.

Ebû Amr'ın nesep silsilelerinde: "Temîm" kaydına raslamaktayız. Bu, onun Ben-i Temîm kabîlesine mensup olduğundan kaynaklanmaktadır. Şöyle ki; Ebû Amr'ın soy silsileleri arasında adı geçen Temîm b. Murr, Adnânîlerden büyük bir kabîle reisi olup; nisbesi Temîm b. Murr b. Udd b. Tâbiha b. İlyâs b. Mudarr b. Nizâr b. Ma'd b. Adnân'dır. Bu kabîlenin en eski yerleşim yerleri, Necid arazisinde bulunuyordu. Sonraları buradan Basra ve Yemâme taraflarına inip, ta Bahreyn'e kadar varmışlardı. Bunlara Süflâ Temîm, yani; Temîm oğullarının aşağı soy kütükleri denir ki, işte tezimizin ağırlık noktasını oluşturan Ebû Amr b. 'Alâ' et-Temîmî bu koldan gelmiştir. Zira bu meşhûr kabîlenin bir çok batınları olup, onlardan birisi de; Ben-i Hüceyc b. Amr b. el-'Alâ' b. Ammâr b. Adnân b. Hâris'tir²².

Bu batında Ebû Amr'ın , daha sonra torunlarına verilecek olan ecdâdının isim silsilesini rahatlıkla seçebilmekteyiz. İleride temas edeceğimiz gibi, Ebû Amr'ın o meşhûr , kendine özgü kıraat ekolünün tesisinde, medâr-ı nisbesi olan bu Temîm kabîlesinin rolü büyüktür.

B-Yaşadığı Dönem ve Şehir

Ebû Amr, dördüncü tabakadan²³ bir kıraatçı olup, Tebe-i Tâbiîn'dendir. Kıraatı direkt olarak Tâbiûn'dan almıştır. Yani yaşadığı dönemler, Ashâb-ı Kirâm'la müşerref olan Tâbiîler devridir ki, İslâmî eserlerin tedvîn edilip branşlaşmanın başladığı, İslâmî sahada bir çok eserin kaleme alındığı ve metodoloji biliminin statüsüne kavuştuğu pek verimli bir çağdır. Mekke, Medîne ve Kûfe gibi beldelere sık sık ilmi yolculuklar düzenlemekle beraber, çocukluk ve gençlik çağı da dâhil olmak üzere, ömrünün ekser kısmını Basra'da

²¹ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 292; İbn-i Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân, III, 469; ez-Zirikî, el-A'lâm, II, 72; ez-Zehbî, Ma'rife, I, 83-87.

²² Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu Kabâil'l-Arab, I, 126.

²³ ez-Zehbî, Ma'rife, I, 83.

geçirmiştir. Bir ara Haccâc-ı Zâlim'in korku ve baskısından ötürü babasıyla birlikte Basra'dan çıkıp, Yemen taraflarına kaçmışlardı. Hatta kendi beyanına göre, onlar bu halde yol alırlarken bedevînin birisi, devesi üzerinde şu beyitleri inşâd ediyormuş:

لاتضيقن بالامور فقد تف رج غماؤها بغير احتيال
رب ما تكره النفوس من الامر ر لها فرجة كفرج العقال

"Bir takım işler yüzünden sakın sıkıntı çekme! Zira onların zorlukları; meşakkatleri çok sürmez, açılır gider. Canların hoşlanmadığı nice şeyler vardır ki, deve ipi (nin düğümleri) gibi bir bir çözüdür (de selâmete çıkarırsın)".

Bu beyitleri dinleyen Ebû Amr'ın babası: "Ne haber?" diye bedeviye sorar. Bedevi de: "Haccâc öldü" diye cevap verir. Ebû Amr diyor ki: "Ben, bedevinin: "Haccâc öldü" sözünden ziyâde (son mısradaki kullandığı) فرجة yani "çözülme" sözüne sevinmişim²⁴. (Zira o kelimenin, umûmî bir hayra yorma manası vardı. Haccâc'ın ölümü, bu hayırlı yorumlardan sadece birisiydi)".

C-İlmî ve Manevî Şahsiyeti

Ebû Amr, bir kıraat imamı olmanın yanı sıra aynı zamanda meşhûr bir nahiv ve edebiyat âlimidir. Doğru güvenilir ve zâhid birisi olarak Kur'ân'ı ve Arapçayı insanların en iyi bileniydi.

Asmaî'nin rivâyetine göre; Ebû Amr, kendisine şunları söylemiş: "Eğer göğsümdekileri senin göğsüne boşaltmam benim için mümkün olsaydı, elbette yapardım. Kur'ân ilmine dâir öyle şeyler belledim ki, şayet onlar yazıya dökülseydi, A'meş onları taşıyamazdı. Okunmakta olan (meşhûr) kıraatların dışındaki (meşhûr olmayan) diğer kıraatları da okumak câiz ve mümkün olsaydı, elbette şu, şu, şu ve şu kıraatları okurdum" diyerek bir çok vecih zikretmiştir.

İbnü'l-Cezerî'nin sevkettiği uzun bir senette son râvi olan Abdü'l-Vâris şu hikâyeyi naklediyor: "Bir sene Ebû Amr b. 'Alâ' ile birlikte haccettim. Benim arkadaşım. Bir konaklama yerine uğradık. Bana: "Kalk gidelim" dedi. Ben de onunla yürüdüm. Bir mil kadar yürüdükten sonra beni oturtup; "sana geleceğim ana kadar yerinden ayrılmama!" dedi. Burası hiç su bulunmayan çöl bir yerdi. O, benden bir saat kadar uzak kaldı. Bu yüzden endişelendim ve onu aramak için kalktım. Bir de ne göreyim! hiç suyun bulunmadığı bir yerde namaz için abdest alıyordu. Bana baktı ve: " Ey Abdu'l-Vâris! bu durumu gizle ve gördüğünü

²⁴ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 288-292; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 205.

kimseye anlatma!" dedi. Ben de: "Peki ey kıraatçıların ulusu!" dedim. Vallahi o ölene kadar bunu hiç kimseye anlatmadım".

Ahfeş'ten rivâyet edildiğine göre: Hasan-ı Basrî, Ebû Amr'a uğramıştı. Ebû Amr'ın halkası çok kalabalıktı. İnsanlar, onun ilim halkasında bulunmada ısrarlıydılar. Hasan-ı Basrî: "Kim bu adam ?" dedi. İnsanlar da: "Ebû Amr'dır" dediler. Bunu üzerine Hasan-ı Basrî: " Lâ ilâhe illellâh! Alimler az kalmış ki, Rab olalar! İlimle pekiştirilmeyen her izzet, zillete dönüşür" dedi. Hasan-ı Basrî'nin bu teaccübünden anlaşılıyor ki, Ebû Amr'a aşırı rağbet vardı., insanlar onun ilim sohbetlerine sel gibi akıyorlardı.

Yine Asmâî', Ebû Amr'ın: "Hasan-ı Basrî hayatta iken baş bendim (insanların müşkilâtını halletmek için ilk baş vurdukları kimse bendim)" dediğini rivâyet ediyor.

Yine Asmâî', Ebû Amr'ın: "Hayrı ehlinde al, şerri de ehline bırak!" dediğini nakleder.

Veki' ise Ebû Amr'ın, Kûfe'ye ayak basınca, halkın, Hişâm b. Urve'nin başına toplandıkları gibi onun başına toplandıklarını söyler.

Ebu'l-'Aynâ da, Ebû Ubeyde'den rivâyetle şunları söylüyor: "Ebû Amr, kıraatları, Arapçayı, Arabın ve sâir insanların tarihini ve şiirini, insanların en iyi bileniydi".

İbrâhîm Harbî ve başkaları Ebû Amr'ın, Ehl-i Sünnet'den olduğunu söylemektedirler²⁵.

Yezîdî ve Muhammed b. Hafs'dan gelen rivâyete göre: Mu'tezîlî olan Amr b. Ubeyd, va'îd (Allah'ın, günah işleyen kullarına va'd ettiği cezâ) hususunda bir hadis okumuş, Bunun üzerine Ebû Amr b. A'lâ' ona şöyle diyerek çıkmıştır: "Sen gerçekten anlayışı kıt birisin. Çünkü sen, en büyük bir günah hakkındaki va'îd'i, en küçük bir günâha tatbik ediyor, küçük günah hakkındaki tehdidi, büyük günahın tehdidi gibi görüyorsun. Şunu bil ki, küçük günahattan nehyetmekle, büyük günahattan nehyetmek, ikisi bir değildir. Allah Teâla, ancak kullarına karşı hücceti tam olsun ve emrinden dönülmesin diye onları yasaklamıştır. O'nun, va'îd'inin verâsında afvı ve keremi de vardır". Bu sözlerin ardından Ebû Amr, savunduğu bu görüşünü, meşhûr Câhiliyye şâiri Amir b. Tufeyl'in şu beyitleriyle huccetlendirmeye çalışmış:

ولا يرهب ابن العمّ ما عشت صولتي ولا احتشي من صولة المتهدّد

وانّي وإن أوعدته أو وعدتـــــــــــــــه لمخلف إيعادي ومنجز موعدي

²⁵ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 288-292.

Ben yaşadığım müddet amcazâdem benim savletimden korkmaz. Tehdit edenin savletinden de sakınmamıştır. Ben, her ne kadar o amca çocuğuna tehdit ve güzel vaatte bulunmuşsam da yaptığım tehditten dönerek ona olan güzel va'dimi mutlaka yerine getiririm. (Her ikisine gücüm yettiği halde cezâ vermekten vaz geçer, onu mükafatlandırırım)"

Yani Ebû Amr: "Kul, kul iken cezalandırmaktan vaz geçebiliyorsa, Allah (C.C.) hiç bağışlamaz mı!" demeye getirmiş. Bunun üzerine Amr b. Muayd: "Doğru söyledin" demiştir²⁶.

Yine Asmaî diyor ki: "Ebû Amr'ı konuşurken gördüğümüzde onun hiç bir şey bilmediği zannına kapılmıştım. Zira çok kolay anlaşılır bir tarzda konuşuyordu".

Yine Asmaî, onun: "Evvel geçip gidenlerin içinde bizler, sadece uzun hurma ağaçlarının köklerinde bulunan bir bakla gibiyizdir". dediğini rivâyet etmektedir.

Ebû Amr'ın: "Ben bu ilme sünnet olmadan önce göz atmıştım. Şimdi ise seksendört yaşındayım" dediği de mervîdir²⁷.

Ebû Amr, pek insanların arasına karışmayan birisiydi. Birgün meşhûr şâir Ferezdak, onun yanına girip, bir şiiriyle onun ilmî mertebesini övmüştü.

Aşağıdaki beyit, o şiiirdendir:

مازلت أفتح أبواباً وأغلقها حتى أتيت أبا عمرو بن عمار

"(Müşkilâtımı halletmek için) hiç durmadan bir çok kapılar açıp kapamış (kapı kapı ulemâyı dolaşmış) ımdır. Nihâyet sonunda Ebû Amr b. Ammâr'a gel (ip müşkilâtımı hallet) mişimdir".

Ferezdak'ın bu beyti, Ebû Amr'ın ne denli bir ilmî kudrete hâiz olduğunu göstermektedir.

Yine Asmaî, Ebû Amr'ın şöyle dediğini rivâyet etmektedir: Ben, nahiv ilminden yana gerçekten A'meş'in bilmediklerini bilmişimdir. Eğer bildiklerim yazılsaydı, A'meş, onları taşıyamazdı"

Yine Asmaî'nin: "Ebû Amr'a bin mesele sordum, o bana bin hüccetle cevap verdi" dediği rivâyet edilmektedir²⁸.

İbn-i Hallikan da, onun ilmî şahsiyeti hakkında bize şu bilgileri vermektedir:

"Yedi kurrâ'dan biridir. Kur'ân-ı Kerim'i, Arapçayı ve şiiri insanların en iyi

²⁶ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 288-292.

²⁷ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 288-292; ez-Zehbî, Ma'rife, I, 83-87.

²⁸ Tüm bu izâhlar için bkz. İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 288-292; ez-Zehbî, a. g. e., I, 83-87.

bileniydi. Alî b. Eb-î Tâlib (R.A.) ten itibâren nahiv ilminde dördüncü tabaka ulemâsındandır"²⁹.

Ebû Amr, Hasan-ı Basrî'nin zamanında ilimde "baş" idi. Zamanında Hasan-ı Basrî'ye tercih edilirdi. Onun için Ebû Ubeyde'nin: "Edebiyatı, Arapçayı, Kur'ân-ı ve şiiri insanların en iyi bileniydi" dediği bildirilmektedir³⁰.

Fasih Araplardan yazdığı kitaplar nerdeyse evinin tavanına kadar doluydu. Sonra kendini ibâdete verdi de, o kitapların tümünü çıkardı. Hatta ilk bilgisine müracaat ettiğinde, kalbiyle hıfzemediği hiç bir ilmin, hâriçte kalmadığını gördü. Onun naklettği haberler, genellikle Câhiliyye devrine yetmişmiş olan bedevîlerdendi³¹.

İbn-i Hallikan, Asmaî'nin şöyle dediğini rivâyet etmektedir: "Ebû Amr b. 'Alâ' nın on yıl meclisinde buldum. İslâm devrine âit hiç bir beyitle ihticâc ettiğini duymadım. (Huccet getirdiği şiirler hep Câhilliyye devrine âitti)". demektedir³²

İbn-i Hallikan daha sonra, Zübeydî'nin "Tabakâtu'n-Nuhât" adlı eserinden -garip bulduğu için naklettiğini kaydederek- şu rivâyeti veriyor:

"Asmaî, Rasûlullah (S.A.V.) 'ın: *في الجنين غرة عبد أو أمة* (Cenînin düşürülmesinde diyet, bir köle veya câriyedir" hadîs-i Şerîf'i hakkında Ebû Amr'ın şöyle îzâhât verdiğini rivâyet etmektedir: "Şayet Rasûlullâh (S.A.V.), bu hadislerinde *الغرة* kelimesiyle başka bir mâna kastetmemiş olsaydı, elbette: *في الجنين عبد أو أمة* buyururdu. Fakat O, bu kelime ile **Beyaz** manasını kastetmiştir. O halde düşürülen cenîn diyetinde ancak beyaz tenli köle veya câriye kabul edilir, siyah köle veya câriye kabul edilmez". İbn-i Hallikan, Ebû Amr'ın bu yorumunu garip bulmakta ve: "Bilemiyorum, müctehid imamlardan herhangi birisinin mezhebine muvâfık mıdır, değil midir?" diyerek tereddüdünü izhâr etmektedir³³.

Yine İbn-i Hallikan'ın verdiği bilgiye göre; Tabakâtu'n-Nuhât'da şu rivâyet vardır: " Ebû Amr b. 'Alâ'ya, Arapların: *أرهبته و رهبته* fiillerinden suâl ettim. O da: "İkisi birbirinin aynı değildir" diye cevap verdi. Bunun üzerine ben de: " *رهبته* "Onu korkutup dağıttım" ; *أرهبته* ise: "Onun kalbine dağınkılık, korku saldım" mânasına gelir öyle mi?" dedim. O da: "Bu işi bilenler gideli otuz yıl oldu" dedi"³⁴.

Nahivci imam Yûnus, Ebû Amr'ın, A'sâ'nın beyitlerinden olan şu beyti çok

²⁹ İbn-i Hallikan, Vefeyât, III, 466.

³⁰ a. g. e., a. y.

³¹ a. g. e., a. y.

³² a. g. e., a. y.

³³ İbn-i Hallikan, Vefeyât, III, 467.

³⁴ a. g. e., a. y.

beğendiğini söyler:

وأكثرثني وما كان الذي نكرتُ من الحوادث إلا الشيب والصلعا

"O maşûka, beni yadırgadı. oysaki hâdiselerden yana (başıma gelen) ihtiyarlık ve kellikden başka onun beni yadırgayacağı hiçbir şey yoktur (o da benim mükemmel biri olduğumu bilir)"³⁵.

Ebû Amr'ın nahiv yönü çok güçlüydü. Ali b. Muhammed b. Süleyman en-Nevfelî'nin anlattığına göre, babası Süleyman ile Ebû Amr arasında şu sohbet geçmiş:

Süleyman:

"Arapça" diye isimlendirdiğin, şu senin koymuş olduğun kurallardan bana haber ver! Arabın konuştuğu kelâmın; kullandığı dilin tümü, bu kurallara dâhil midir?

Ebû Amr:

-Hayır.

Süleyman:

-O zaman koyduğun kural bir hüccet iken, Arabın sana uymayan sözlerini ne yapıyorsun?

Ebû Amr:

-Ekseriyete göre hareket ediyorum ve bana muhâlif düşen isti'mallere de, bazı lûgat isimleri veriyorum³⁶.

Gerçekten Ebû Amr, yerine göre Sîbeveyhi'ye taş çıkaracak derecede nahiv sahasının sayılı fırtınalarındandır. Nahiv kitaplarında onun ismi çok geçmektedir. Onun kendine has nahiv ictheadlarından ileride misal vereceğiz.

Ebû Amr'ın kabrinin Kûfe de olduğu rivâyet edilmektedir.İbn-i Mücâhid'in, Ebû Bekr b. Hallâd tarîkiyle bazı arkadaşlarından rivâyetine göre Veki' şöyle demiş: "Kûfe'de Ebû Amr'ın kabrinde şu yazıları okudum: "Bu, Ben-i Hanîfe'nin mevlâsı Ebû Amr b. Alâ'nın kabridir"³⁷.

Ebû Amr el-Esedî de şunları söylüyor: "Ebû Amr'ın vefâtı haberi gelince çocuklarına gittim, onlara taziyede bulundum. Ebû Amr'ın çocuklarının yanında iken Yûnus b. Habîb geldi ve: "Ahir zamanda, bir benzerini görmediğimiz bir kişiden dolayı sizin ve bizim başımız sağolsun! Vallâhi Ebû Amr'ın ilmi, zühdü ve takvâsı yüz insana taksim olunsaydı, onların hepsi âlim ve zâhid kişiler

³⁵ İbn-i Hallikan, Vefeyât, III, 468.

³⁶ a. g. e., III, 468-469.

³⁷ İbn-i Mücâhid, Kitâbu's-Seb'a, s.84.

olurdu. Vallâhi Rasûlullâh (S.A.V.) Ebû Amr'i görseydi, elbette onun hali kendisini mesrûr kılardı!" dedi³⁸.

D-Kıraat İlmindeki Yeri:

Ebû Amr, kıraatını Hicâz ve Basralılardan almıştır. İleride de ele alacağımız gibi, Mekke'de Mücâhid, Saîd b. Cübeyr, Atâ, İkrime b. Hâlid ve İbn-i Kesîr gibi meşâhirin huzurunda arz-ı kıraatta bulunmuş ve hüsn-i kabul görmüştür. Demek ki, hocalarından birisi de, büyük bir kıraat üstâdı olan ve Mekke ekolünü temsil eden İbn-i Kesîrdir.

Ebû Amr'ın kıraattaki senedi, Mücâhid← Saîd b. Cübeyr← İbn-i Abbâs ← Übeyy b. Ka'b (R.A.) ile Rasûlullâh (S.A.V.) a varır³⁹.

Bu senedin ilk halkasını teşkil eden Übeyy b. Ka'b (R.A.), Rasûlullâh (S.A.V.) ın, Kur'ân tilâvetinin kendilerinden belenmesini tavsiye buyurduğu dört güzîde sahâbîden birisidir⁴⁰. Senedin ikinci halkasında ise Hz.Peygamberin: "Allahım! ona kitabı öğret!" duasına mazhar olan İbn-i Abbâs yer almaktadır. Şu halde kanaatimizce Ebû Amr'ın kıraatı pek sağlam bir mesnede dayanıyor.

İbn-i Mücâhid, Ca'fer b. Muhammed'den; o, Muhammed b. Bişr (el-Mukri') den; o da Süfyân b. Uyeyne'den rivâyet ettiğine göre; Süfyân b. Uyeyne şöyle demiştir: "Rüyada Rasûlullâh (S.A.V.) ı gördüm. "Ey Allah'ın elçisi! Farklı kıraatlarla karşı karşıya bulunmaktayım. Bana, kimin kıraatıyla okumamı emir buyurursun?" dedim. Rasûlullâh (S.A.V.) da " Ebû Amr b. el-'Alâ'nın kıraatıyla oku!" buyurdular⁴¹.

Yine İbn-i Mücâhid, Amr b. Yûsuf'tan; o, Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'dan; o da: " صدوق مأمون (çok doğru ve güvenilir) " diye tavsîf ettiği Şucâ' b. Ebî Nasr'dan rivâyet ettiğine göre Şucâ' şunları söylemiş: " Uyurken Rasûlullâh (S.A.V.) ı gördüm. Ebû Amr'ın bazı kıraatlarını kendisine arzettim. Bana, iki vecihten başka hiçbir vechi geri çevirmedi". Ebû Bekr demiş ki: " O iki harf, وَأَرْثَانَا سَكْنَا (Bakara, 128.) ve أَوْ تَنْسَأْنَا (Bakara, 106.) âyetleridir⁴².

Ebû Amr, اِ emr-i hâzırını (ر) harfinin sükûnuyla: اِ şeklinde ve Dûrî tarîkenden "ihtilâs" yaparak okur. اِ daki fiili de, İfâl bâbindan,

³⁸ İbnü'l- Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 288-292; Zehebî, Ma'rife, I 83-87.

³⁹ ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 452; ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 338.

⁴⁰ Diğerleri ise şunlardır: Abdullah b. Mes'ûd, Huzeyfe'nin azatlısı Sâlim ve Muaz b. Cebel. Bkz. el-Buhârî, Fadâil, 16 (IV, 228).

⁴¹ İbn-i Mücâhid, Kitâbu's-Seb'â, s.81.

⁴² a. g. e., s.81-82.

sülâsî 4. bâba naklederek, hemzeli olarak: اُرْتَسَّأَمًا şeklinde okur. Bu iki tür kıráatta İbn-i Kesîr; اُرْتَسَّأَمًا 'da ise Ya'kub, Ebû Amr'ı yalnız bırakmamışlardır⁴³. Demek ki, bu iki vechin dışında Rasûl-i Ekrem (S.A.V.), Ebû Amr'ın kıráatını beğenmiştir.

İbn-i Mücâhid'in rivâyetine göre Şu'be, Vehb b. Cerîr'e şöyle demiş: "Ebû Amr'ın kıráatına yapış! Zira o kıráat, insanların senedi olacaktır"⁴⁴.

Yine İbn-i Mücâhid, şu senedi veriyor: "Bana, Muhammed b. İsâ b. Hayyân, Nasr b. Alî'den; o da babasından, Şu'be'nin ona şöyle dediğini rivâyet etti: "Ebû Amr'ın ne okuduğuna ve kendisi için hangi vecihleri seçtiğine dikkat et! Zira o vecihler, insanlara mesned teşkil edecektir"⁴⁵.

İbn-i Cezerî'nin nakline göre: Nasr, babasına: " Nasıl okuyorsun?" diye sormuş, o da: "Ebû Amr'ın kıráatına göre" diye cevap vermiş. Bu sefer Nasr, Asma'î'ye de aynı soruyu sorup, aynı cevabı alınca: "Şu'be'nin dediği doğruymuş. Gerçekten bu gün Şam'da, Hicaz'da, Yemen'de ve Mısır'da insanların iltizâm ettikleri kıráat, Ebû Amr'ın kıráatıdır.Öyle ki, sen nerdeyse Ebû Amr'ın vechinden başka, hiçbir kişinin başka bir veche göre Kur'ân öğrettiğini göremezsin. İnsanlar bazan usulde hata yapıyorlar. Şam, 500 yılı başlarına kadar İbn-i Amir'in kıráatıyla okurlardı. Sonra bu vechi terkettiler. Zira bir şahıs, Iraklıların içinden gelip, insanlara Emevî Câmîinde Ebû Amr'ın kıráatını öğretmişti. Bunun üzerine bir grup insan bu yeni kıráat üzerinde karar kılıp toplandılar. Böylece bu kıráat meşhurlaştı ve senelerce Kur'ân tilâveti bu kıráat üzerine okundu. Bana bu şekilde rivâyet ulaşmıştır. Aksi takdirde Şamlıların İbn-i Amir'in kıráatından vazgeçip, Ebû Amr'ın kıráatını okumalarının sebebini bilemem. Ben, bunu Şu'be'nin kerametlerinden sayıyorum" demiştir.

Yezîdî de Ebû Amr'den şu haberi naklediyor: "Saîd b. Cübeyr benim kıráatimi dinledi de: "Şu kıráatını muhafaza et!" dedi".

Yine Yezîdî onun için şunları söyler: "Ebû Amr, kıráatları bilir. Arabın tercih ettiği en güzel şekil ve tarzda her kıráatı okurdu"⁴⁶.

Zerkeşî, Mekki'nin şöyle dediğini rivâyet ediyor: "Ebû Amr ve Kisâf'nin kıráatları bilhassa fesâhata iyi gider"⁴⁷.

⁴³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.29-30.

⁴⁴ İbn-i Mücâhid, Kitâbu's-Seb'â, s.82.

⁴⁵ İbn-i Mücâhid, Kitâbu's-Seb'â, s.82.

⁴⁶ Bu izâhlar için bkz. İbn-i Mücâhid, Kitâbu's-Seb'â, s. 79-83; İbnü'l Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 288-292; ez-Zehbî, Ma'rife,I 83-87; İbn-i Hallikân, Vefeyât, III,466-469.

⁴⁷ ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 331.

E-Hocaları:

İbn-i Cezerî'nin kaydına göre, yedi kıraat imamı içerisinde Ebû Amr'dan daha çok şeyhi olan kıraatçı yoktur. Üstelik o, Enes b. Mâlik (R.A.) gibi sahâbeleri de dinlemiştir.

Kendilerinden kıraata dâir hurûf rivâyet ettiği başlıca meşâyih şunlardır:

- 1-Enes b. Mâlik (R.A.),
- 2-Hasan b. Ebu'l-Hasan el-Basrî,
- 3-Humeyd b. Kays el-A'rec,
- 4-Ebu'l-Aliye Râfi' b.Mihrân er-Riyâhî,
- 5-Saîd b. Cübeyr,
- 6-Şeybe b. Nassâh,
- 7-Asım b. Ebi'n-Necûd,
- 8-Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadremî,
- 9-Abdullah b. Kesîr el-Mekkî,
- 10-Atâ b. Ebî Rabah,
- 11-İkrime b. Hâlid el-Mahzûmî,
- 12-İbn-i Abbâs (R.A.) ın azatlısı İkrime,
- 13-Mücâhid b.Cebr,
- 14-Muhammed b. Abdirrahman b. Muhaysın,
- 15-Nasr b. Asım,
- 16-Velîd b. Yesâr (Bu zâta Beşşâr el-Huzâî de denmektedir),
- 17-Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'kaa' el-Medenî,
- 18-Yezîd b. Rûman,
- 19-Yahya b. Ya'mer⁴⁸.

Görüldüğü gibi tam ondokuz tane meşâyihden rivâyette bulunmuştur. Bunların hepsinin huzurunda arzen kıraatta bulunmuştur.

Zehebî ise, Ebû Amr'ın hocalarını beldelere göre tasnif etmektedir. Buna göre:

a- Mekkeli Hocaları:

- 1-Mücâhid,
- 2-Saîd b. Cübeyr,
- 3-Atâ b. Ebî Rabah,
- 4-İkrime b. Hâlid el-Mahzûmî,
- 5 İbn-i Kesîr,
- 6-Ebu'l-'Aliye Râfi' b. Mihrân er-Riyâhî.

⁴⁸ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 288-292.

Zehebî, bu sonuncu isme itiraz ediyor. Ona göre Ebû Amr, bu zatın sadece yirmi senelik son ömür çağına yetişebilmiştir⁴⁹.

Ebû Amr'ın Mekke'li hocaları görüldüğü gibi, aynı zamanda meşhûr bir tefsir ve hadis âlimidirler. Bunlardan İbn-i Kesir ise, kıraatta Mekke ekolünü temsil eden yedi kıraat imamından ikincisidir. Bu iki hoca ve talebenin kıraatta birleştikleri vecihler epeyce çoktur. Meselâ: **ما ننسخ من آية أو ننسها** âyet-i kerîmesinde sekiz kıraat imamı, **ننسخها** da ki fiili, **النسيان** kökünden okurken; İbn-i Kesîr ve talebesi Ebû Amr aynı fiili, **النسأ** kökünden okumaktadırlar⁵⁰. Yine Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve İf'âl bâbından gelen **أر** emr-i hâzırını bu iki üstâd, **(ر)** 'nın sükûnu ile okurlar. Onlara bu hususta Ya'kûb da iştirak eder⁵¹. Yine Ebû Amr, Haremeyn'in kıraatı olan **ملك يوم الدين** âyet-i kerîmesinde **مالك** kelimesini elifsiz olarak **ملك** şeklinde okuyarak, o şekilde kıraat edenlerin içerisinde bulunan İbn-i Kesîr'e muvâfakat etmektedir⁵². Daha fazla detâya girmemek için bu kısa bilgilerle yetiniyoruz.

b-Medineli Hocaları:

- 1-Ebû Ca'fer,
- 2-Yezîd b. Rûmân,
- 3-Şeybe.

Bu bölümde de Ebû Ca'fer'i görüyoruz ki, meşhûr Eimme-i Selâse denilen ve yedi kıraatı on kıraata tamamlayan üç imamın birincisi olup, Nâfi'le beraber Medîne ekolünün temsilcisidir. Ebû Amr, üstâdı olan Ebû Ca'fer'le **İbdâl**; yani sâkin hemzeyi, mâ kablinin harekesine göre elif'e, vâv'a ve yâ'a çevirmede ve **Teshîl**; yani hemzenin bazı yerlerde "he" ye yakın bir ton ile okunması ve diğer bazı vücûhât gibi husularda ortak hareket ederler⁵³. Yine meselâ medd-i munfasılın miktarı hususunda Ebû Amr'ı, Ebû Ca'fer ve diğer Haremeyn kurrasıyla birlikte görüyoruz. Basra'dan Ebû Amr ve Ya'kub; Mekke'den İbn-i Kesîr ve Medîne'den Nâfi'in birinci râvisi olan Kâlun ve Ebû Ca'fer, medd-i munfasılları bir elif çekerler ki, bunlara **Ehl-i Kasr** denir. Toplam beş kişi olup, rumuzları: **ب د ح جع يع** harfleridir⁵⁴. Şu halde "Kasr" vechinde Basra, Mekke ve Medîne ekolleri ittihâd halindedirler.

⁴⁹ ez-Zehebî, Ma'rife, I, 83-87.

⁵⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.29.

⁵¹ Pâlûvî, a. g. e., s.30.

⁵² Pâlûvî, a. g. e., s.7.

⁵³ Pâlûvî, a. g. e., s.11, 16.

⁵⁴ Pâlûvî, a. g. e., s.8.

C-Basralı Hocaları:

- 1-Yahyâ b. Ya'mer,
- 2-Nasr b. 'Asım,
- 3-Hasan-ı Basrî.

Tabîî bunlar onun meşhûr şeyhleri olup, hepsi bunlardan ibâret değildir. Nitekim az önce bu meşâyihin ondokuz adedine bâliğ olduğunu görmüştük. Ebû Amr, bu meşâyihin huzurunda Kur'ân-ı arzen okumuştur.

Ebû Amr, bunların yanı sıra Enes b. Mâlik (R.A.), Atâ b. Ebî Rabah, Nâfî' ve Ebû Sâlih es-Simân gibi kimselerden ayrıca hadis rivâyet etmiştir⁵⁵. Ebû Amr, Tâbiûn'dan dır. Gerçekten Enes b. Mâlik (R.A.), ömrünün sonunu Basra'da geçirmiştir. Tabîî ki, bir Basra âlimi olan Ebû Amr için bu, nâdîde bir ihsandır.

F-Talebeleri:

Ebû Amr'in hocaları gibi, talabeleri de bir hayli kalabalıktır.

İbn-i Cezerî bunları 35 adet olarak tesbit etmiştir:

- 1-"Haten-i Leysî" , yani; "Leys'in dâmâdı" diye şöhretleşen Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Leysî,
- 2-Ahmed b. Mûsâ el-Lü'lûî,
- 3-İshâk b. Yûsuf b. Ya'kûb el-Enbârî (Bu zat da "Ezrak" namıyla bilinmektedir).
- 4-Hüseyn b. Alî el-Cu'fî,
- 5-Hârice b. Mus'ab,
- 6-Hâlid b. Cebele el-Yeşkerî,
- 7-Ebû Zeyd Saîd b. Evs,
- 8-Selâm b. Süleyman et-Tavîl,
- 9-Sehl b. Yûsuf,
- 10-Şuca' b. Ebî Nasr el-Belhî,
- 11-Abbâs b. Fadl,
- 12-Abdurrahman b. Mûsâ,
- 13-Abdullah b. Dâvûd el-Huraybî
- 14-Abdullah b. el-Mübârek,
- 15-Abdu'l-Melik b. Kurayb el-Asmaî,
- 16-Abdu'l-Vâris b. Saîd,
- 17-Abdu'l-Vehhâb b. Atâ el-Haffâf,
- 18-Abdullah b. Muâz,

⁵⁵ Ebû Amr'in hocalarının bu taksîmi için bkz. ez-Zehbî, Ma'rife, I, 83-87.

- 19-Ubeyd b. Akîl,
- 20-Adiyy b. Fadl b. Amir el-Ezdî,
- 21-Alî b. Nasr el-Cühzamî,
- 22-'Ismet b. 'Urve el-Fakîmî,
- 23-Îsâ b. Ömer el-Hemedânî,
- 24-Mahbûb b. Hasen,
- 25-Muhammed b. Hasen Ebû Ca'fer er-Ravâsî,
- 26-Mes'ûd b. Sâlih,
- 27-Muâz b. Müslim en-Nahvî,
- 28-Muâz b. Muâz,
- 29-Nuaym b. Meysere,
- 30-Nuaym b. Yahyâ es-Sâidî,
- 31-Hârûn b. Mûsâ el-'Aver,
- 32-Yahyâ b. Mübârek el-Yezîdî,
- 33-Ya'le b. Ubeyd,
- 34-Yûnus b. Habîb,
- 35-Muhammed b. Hasen b. Ebî Sâre,
- 36-Sibeveyhî⁵⁶.

Görüldüğü gibi, Ebû Amr'ın öğrencileri arasında Abdullah b. el-Mübârek gibi muhaddis ve fakihler bulunduğu gibi, Muâz b. Müslim ve Sibeveyhî gibi meşhûr nahiv biginleri de bulunmaktadır. Onun talebelerinin bu denli kalabalık olmasında, onun, nahiv ilmi dâhil hemen her ilmî sahada iştihâr etmesinin rolü olsa gerek.

Talebelerinin tamamı, kıraatı Ebû Amr'den **Arz** ve **Sema'** tarîkiyle almışlardır⁵⁷.

Ayrıca Ebû Ubeyde, Asmaî, Şebâbe, Ya'lâ b. Ubeyd, Abbâs b. Fadl, Muâz b. Muâz, Selâm Ebu'l-Münzir b. Nasr el-Cühazmî, Mahbûb b. Hasen, Muâz b. Müslim en-nahvî, Hârûn b. Mûsâ ve Ubeyd b. Akîl, ondan kıraatın yanı sıra hadîs ve edebiyat dersleri almışlardır⁵⁸.

Ebû Amr'ın hocaları ve talebeleri hakkında daha geniş bilgi vermeyi düşündük. Ancak konuyu tezin sınırları içerisinde ele almayı uygun bularak, bu teferruattan kaçındık ve sadece isimlerini vererek, gereken bazı yerlerde kısa îzâhlar yapmayı uygun gördük.

⁵⁶ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 288-292.

⁵⁷ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 288-292.

⁵⁸ ez-Zehabî, Ma'rife I, 83-87.

G-Râvîleri:

Kıraat ilmiyle ilgili olan eserlere baktığımızda Ebû Amr'in kıraatını rivâyet eden başlıca iki râvisi olduğunu görürüz. Bunlar, Dûrî ve Sûsî nisbesiyle meşhûr olan iki kişidir. Her ikisi de, kıraatı el-Yezîdî tarikiyle Ebû Amr'den rivâyet etmişlerdir⁵⁹.

Bu iki kıraat âlimi hakkında da, kısaca bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

1-Dûrî (ö.246/860)

Asıl adı Hafs b. Ömer b. Abdi'l-Azîz b. Suhbân b. İsâ b.Suhbân ed-Dûrî el-Ezdî el-Bağdâdî' (ö.246/860) dir. Bir rivâyette "Suhbân" yerine "Suheyb" şeklinde gelip, bu zata kısaca Suheyb el-Ezdî de denilir. Bağdatta "Dûr" isminde bir semte nisbet edilir. Zamanında kıraatın öncüsüydü. Güvenilir, sağlam ve güçlü bir hafızası vardı.

"Ecâu'l-Kur'ân أجزاء القرآن" ve "Mâ İttefekat Elfâzuhû ve Me'ânihî mine'l-Kur'ân ما اتفقت الفاظه ومعانيه من القرآن" isimli kitapları vardı. Kıraatları ilk toplayan odur. Aynı zamanda nahiv âlimi olup, Irak'ın şeyhi idi. Altıncı tabaka ulemâsındandır.

Çok sayıda hocaları ve talebeleri bulunmaktadır:

a-Hocaları:

İsmâîl b. Ca'fer, Kisâî, Yahyâ el-Yezîdî, Süleym, Ebû Bekr, Ebû İsmâîl el-Müeddib, İbrâhîm b. Süleyman, İsmâîl b. Ayyâş, Süfyân b. Uyeyne, Ebû Muaviye ed-Darîr, Muhammed b. Mervân es-Süddî, Osman b. Abdurrahman el-Vakkâsî ve Yezîd b. Hârûn, onun hocaları olup, bunlardan bir takım rivâyetlerde bulunmuştur. Ayrıca çağdaşı olan Ahmed b. Hanbel'den de bazı hadis rivâyetinde bulunmuştur.

b-Talebeleri:

Ahmed b. Yezîd el-hulvânî, Ebu'z-Za'râ Abdurrahman b. Abdûs, Ahmed b. Ferec, Hasan b. Beşşâr b. el-Allâf, Ömer b. Muhammed el-Kâğîdî, Kâsım b. Zekeriyâ el-Muttariz, Ebû Osman Sâîd b. Abdurrahîm ed-Darîr, Ali b. Süleym, Ca'fer b. Esed en-Nasîbî, Kâsım b. Abdu'l-Vâris, Ahmed b. Mes'ûd es-Serrâc, Muhammed b. Muhammed en-Neffâh el-Bâhîlî, Muhammed b. Hamdun el-Kutaycî, Hasan b. Abdu'l-Vehhâb el-Verrâk, Hasan b. Huseyn es-Savvâf, Ahmed b. Harb ve Şeyhu'l-Mutavvî gibi talebeleri vardır. Ta uzaklardan

⁵⁹ İbnu'l- Cezerî, Takrîb, s. 66.

kendisine gelinir, güvenilir âlimler onun başında toplanırdı. Çünkü âlî sened ve geniş ilim sâhibiydi.

Muhammed b. Neffâh dedi ki: "Ben, Dûrî'nin: "İsmâîl b. Ca'fer'e Medfînelilerin kıraatıyla Kur'ân-ı hatmen okudum, Nâfi'e de yetiştim" dediğini işittim"

Yedi kıraatı ve şazz kıraatları okumuştur. Bu kıraatlardan pek çok vecih toplamıştır. Rivâyetlerinin hepsinde sikadır.

Ebû Amr b. el-Alâ ve Kisâf'ye kıraat arzemiş ve onlardan kıraat rivâyet etmiştir. Ebû Muhammed Yahyâ el-Mübârek el-Yezîdî'den Arapça okumuştur.

Ahmed b. Ferec ed-Darîr şöyle der: "Dûrî'ye: "Kur'ân hakkında ne dersin?" diye sordum. O da: "Mahlûk olmayan Allah Kelâmı'dır" diye cevap verdi.

Ahmed b. Hanbel'in, ondan "kitâbet" yoluyla hadis rivâyeti vardır. Zira Ebû Dâvud: "Ahmed b. Hanbel'in, Ebû Ömer Dûrî'den hadis yazdığını gördüm" demektedir. Şu halde Dûrî, aynı zamanda Ahmed b. Hanbel'in şeyhi olmaktadır.

Ayrıca İbn-i Mâce'nin Sünen'inde , Ebû Zür'â er-Râzî ve Hâcib b. Erkîn'in Dûrî'den rivâyetleri vardır. Demek ki, kıraatın yanı sıra nahivde ve hadiste de üstâd imiş.

Ömrünün sonlarında görmesini yitirmiştir. Bu Yüzden "ed-Darîr الضَّرِير " yani "a'mâ" diye çağrılanlar arasında yer almıştır. Mütedeyyîn ve hayırlı bir kişiydi..

Kıraat toplamak için çok yolculuklar yapmıştı. Hicrî 150 kûsûr senelerinde doğmuş, (246/860) senesinin şevvâl ayında vefât etmiştir. 248 de de vefât ettiği söylenmesne rağmen, kaynaklara göre bu pek doğru değildir⁶⁰.

Dûrî'nin kıraattaki en bâriz vasfı, Kur'ân'da geçen النَّاسِ kelimelerinin tamamını, mecrûr olmak şartıyla, Ebû Amr'dan imâle ile rivâyet etmesidir. Bu durumda; yani, النَّاسِ kelimesinin sîn' i esreli olduğundan, Dûrî, nûn harfini meddederken, imâle yaparak esreye yakın bir ton ile okur. Dûrî, bu vecihle münferit kalıp, hiçbir kıraat imamı ona iştirak etmez⁶¹. Diğer imâle vecihlerinde Sûsî ile beraber ortak rivâyetleri vardır, ama النَّاسِ kelimesindeki imâle vecihi sadece Dûrî'ye âittir.

Ebû Amr Osman ed-Dânî, şunları söylüyor: "Ebû Amr'ın kıraatı olarak, el-Fârisî, Ebû Tâhir'in huzurunda okuduğu şekliyle النَّاسِ kelimesini, mecrûr geldiği yerlerde bana, (nûn) un fethasını imâle yaparak okumuştur. Bu imâleyi, Ebû Abdirrahman, Ebû Hamdûn ve İbn-i Su'dan, el-Yezîdî'den rivâyet etmişlerdir. el-Fârisî'den başkaları ise bana (imâle yerine) fetha ile okumuşlardır ki,

⁶⁰ ez-Ziriklî, el-A'lem, II, 291; ez-Zehabî, I, 157-159; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu Kabâilî'l-Arab, IV, 69; ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 453.

⁶¹ Bkz. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 62-63; ed-Dânî, Ebû Amr Osman b. Saîd, Kitâbu't-Teyşîr fi'l-Kirâati's-Seb' (Thk. Otto Pretzl), Matbaatu'd-Devle, İst. 1930, s.52; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.16-17.

bu fetha vechini de el-Yezîdî'den Ahmed b. Cübeyr rivâyet etmiştir. İbn-i Mücâhid de bu fetha vechini tercih etmiştir...⁶².

İbn-i Cezerî ise şunları kaydediyor: "النَّاسُ kelimesinin, mecrûr geldiği yerlerde imâle okunduğunu, Abdu'l-Azîz b. Ca'fer el-Fârisî, Ebû Tâhir b. Ebî Hâşim'den; o da Ebu'z-Za'râ' dan rivâyet etmiştir. Bu rivâyette Dûrî tarikinden Ebû Amr: النَّاسُ kelimesini imâle ile okumuştur. Ebu'l-Kâsım eş-Şâtıbî de bu vechi benimsemiştir ki, bu aynı zamanda el-Yezîdî'nin ashâbından olan Ebû Abdirrahman b. el-Yezîdî, Ebû Hamdûn, İbn-i Su'dân ve diğerlerinin, el-Yezîdî'den olan rivâyetleridir"⁶³.

Yine İbn-i Cezerî'nin kaydına göre; Ebû Amr ed-Dânî, "Câmiu'l-Beyân" adlı eserinde şöyle demiş: "Ebû Amr'in kıraatında benim tercihim, Iraklıların tarîkinden tam bir imâle ile okumaktır. Zira bu hususta el-Yezîdî'den rivâyet edenlerin şöhreti, güzel bir şekilde meseleye vâkîf olmaları ve güçlü bilgileri söz konusudur"⁶⁴.

Bu mütâlaalar ışığında Dânî'nin "imâle"yi, İbn-i Mücâhid'in de fethayı tercih ettiği anlaşılıyor.

Yeri gelmişken konuyla ilgili önemli bir hususu zikretmeden geçemeyeceğiz. Şöyle ki, Dûrî'nin, النَّاسُ kelimesini okuyuş tarzında kıraat bilginlerinin biraz farklı değerlendirmeleri var. Meselâ: İbn-i Cezerî: "Dûrî'nin Ebû Amr'dan rivâyet ettiği her iki vecih (imâle ve fetha) bize göre sahihtir ve biz her iki vechi de okur ve kabul ederiz" derken⁶⁵, Kâdî Abdu'l-Fettâh ise şunları söylüyor: "Dûrî'nin, النَّاسُ kelimesini "hulf" yapması demek; Dûrî'nin Ebû Amr'dan imâleyi, Sûsî'nin ise fethayı rivâyet etmesi demektir, yoksa, Dûrî, bir imâle bir fetha okudu demek değildir. O söz Şâtıbî'nin sözüdür"⁶⁶. Abdu'l-Fettâh Pâlûvî ise, bu konuda İbn-i Cezerî'nin yanındadır. Zira "hulf" tarîkiyle Dûrî'nin her iki vechi de okuduğu görülüyor. Hatta Şâtıbî'ye tarîkine göre "hulf" yapılırken, imâlenin fethaya takdîm edilip, ikinci geçişte fetha ile okunduğu kaydına yer verilmektedir⁶⁷.

Böylece ortaya iki farklı görüş çıkmaktadır. Bu hususta biz, İbn-i Cezerî'nin daha isâbetli olduğu kanısındayız. Zira az önce de kaydettiğimiz gibi, Pâlûvî v.s. kıraat bilginlerinin verdiği bilgiye göre, ve hali hazırda tatbik edilen edâ sırasında Dûrî'nin, her iki vechi de okuğunu görüyoruz.

⁶² ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s.52.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, II, 62.

⁶⁴ a. g. e., a. y.

⁶⁵ a. g. e., II, 63.

⁶⁶ el-Kâdî Abdu'l-Fettâh, el-Büdûru'z-Zâhire, s.26.

⁶⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.17.

2-Sûsî (261 h.)

Adı, Ebû Şuayb Sâlih b. Ziyâd b. Abdillâh b. İbrâhîm el-Cârûd b. Müserrih er-Restî er-Rakkî es-Sûsî dir. Rakk'da yaşamıştır. Meşhûr bir kıraatçıdır. Kur'ân'ı hocası el-Yezîdî'ye okumuştur. Kûfe'de Abdullâh b. Numeyr ve Esbat b. Muhammed'den; Mekke'de, Süfyân b. Uyeyne'den **Sema'** tarîkıyle rivâyette bulunup, el-Yezîdî gibi bu zatlar da onun başlıca meşâyihidir.

Oğlu Ebû Mâ'sûm, Mûsâ b. Cerîr en-Nahvî, Ali b. Hüseyin, Ebu'l-Hâris Muhammed b. Ahmed, Ebû Osman en-Nahvî ve Ebî Alî Muhammed b. Saîd el-Harrânî belli başlı talebeleridir.

Ebû Abdirrahman en-Nesâî ve Ca'fer b. Süleyman el-Maşahlâî ondan vecihler almışlardır.

Sûsî, kıraatçı olmanın yanında aynı zamanda bir muhaddis olup, Ebû Bekr b. Asım, Ebû Arûbe el-Harrânî ve Ebû Hâtim onun için "Sadûk" yani "çok doğru" demiştir.

Doksan yaşına yaklaşmış biri olarak Rakk'da, Muharrem ayında Hicrî 261 senesi başlarında vefat etmiştir⁶⁸.

Sûsî'nin kıraattaki en büyük özelliği Ebû Amr'dan İdgâm-ı Kebîr ve İbdâl vecihlerini rivâyet etmesidir⁶⁹. Özellikle İdgâm-ı Kebîr rivâyetleri ondan gelmektedir. Bu iki vechin mâhiyeti hakkında ileride geniş bilgi verilecektir⁷⁰.

Ebû Amr'ın bu iki güzîde râvisinin rivâyetlerini ileride ele alacağız. Gerek Dûrî, gerekse de Sûsî, Ebû Amr'ın kıraatını, Ebû Muhammed b. Yahyâ b. el-Mübârek el-'Adevî el-Yezîdî tarîkıyle rivâyet etmişlerdir ve Ebû Amr'ın en meşhûr râvileridirler⁷¹.

Sûsî de Dûrî gibi altıncı tabaka ulemâsındandır.

H-Ebû Amr'ın Kıraatının İsnâdı

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ebû Amr b. 'Alâ', Kıraatı Mücâhîd'den; Mücâhîd, Saîd b. Cübeyr'den; Saîd b. Cübeyr, İbn-i Abbâs (R.A.)'dan; İbn-i Abbâs (R.A.), Übeyy b. Ka'b (R.A.)'dan; Übeyy b. Ka'b (R.A.) da Rasûlullâh (S.A.V.) dan almıştır⁷².

⁶⁸ ez-Ziriklî, el-A'lâm, Beyrut, 1969, III, 276; ez-Zehbî, I, 159-160; Ömer Rıza Kehhâle, Mu'cemu Kabâilî'l-Arab, V, 7.

⁶⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.11, 19-21.

⁷⁰ el-Kâdî Abdu'l-Fettâh, el-Büdûru'z-Zâhire, s.11.

⁷¹ ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 452-453; el-Kâdî Abdu'l-Fettâh, el-Büdûru'z-Zâhire, s. 9.

⁷² ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 452.

Ebû Amr'ın bir başka senedi daha vardır: Bu senede göre de: Ebû Amr, Ebu'l-Aliye'ye; Ebu'l-Aliye de Hz.Ömer (R.A.) e, Kur'ân-ı arzen okumuştur⁷³.

Yani, diğer bir senedle Ebû Amr'ın kıraatı, Hz.Ömer (R.A.) vasıtasıyla Rasûlullâh (S.A.V.) a ulaşıyor.

Ebû Amr'ın kıraatının senedinde bulunan kişiler, Rasûlullâh (S.A.V.) ın övgüsüne mazhar olmuşlardır.

Meselâ: İmam Buhârî'nin Abdullah b.Amr (R.A.) dan gelen rivâyetine göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân-ı dört kişiden öğrenin! Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hüzeyfe'nin azatlısı Sâlim, Übeyy b. Ka'b ve Muâz b. Cebel"⁷⁴.

Yine Müslim'in Abdullah b.Amr (R.A.) dan gelen rivâyetine göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı dört kişiden alın! İbn-i Ümm-i Abd⁷⁵, Muâz b. Cebel, Übeyy b. Ka'b ve Ebû Hüzeyfe'nin azatlısı Sâlim"⁷⁶.

Yine Müslim'in Abdullah b.Amr (R.A.) dan gelen başka bir varyantlı rivâyetine göre Rasûlullâh (S.A.V.) şöyle buyurmuştur: "Kur'ân'ı dört kişiden okuyun! İbn-i Ümm-i Abd⁷⁷, Übeyy b. Ka'b, Ebû Hüzeyfe'nin azatlısı Sâlim ve Muâz b. Cebel"⁷⁸.

Ahmed b. Hanbel, yine Abdullah b.Amr (R.A.) dan gelen rivâyetine göre Peygamber (S.A.V.) şöyle buyurdular: "Kur'ân'ı dört kişiden öğrenin! Abdullah b. Mes'ûd, Ebû Hüzeyfe'nin azatlısı Sâlim, Muâz b. Cebel ve Übeyy b. Ka'b"⁷⁹.

Ahmed b. Hanbel'in, yine Abdullah b.Amr (R.A.) dan gelen ikinci rivâyeti de aynı olup, bu varyantta Übeyy üçüncü, Muâz ise dördüncü sırada zikrolunmaktadır⁸⁰.

Bu ve benzeri rivâyetlerin tamamı Abdullah b.Amr (R.A.) dan gelmektedir. Buhârînin rivâyeti müstesna, hepsi de Abdullah b. Mes'ûd'un faziletine dâir şâhit olarak getirilmiştir. Biz, bunu mezkûr hadislerin senedlerinden anlıyoruz. Yalnız Buhârî, benzer hadisi, Sâlim'in faziletine dâir şâhit getirmiştir. Bununla beraber hepsinde de birinci sırayı Abdullah b. Mes'ûd (R.A.) alıp, diğerlerinin sırası muhtelifdir. Zaten Buhârî ve Müslim: "Rasûlullâh (S.A.V.), saymaya İbn-i Mes'ûd'la başladı" kaydını göstererek, bu hadislerdeki

⁷³ ez-Zerkânî, Menâhilü'l-İrfân, I, 452.

⁷⁴ el-Buhârî, Fadâil, 14(IV, 228).

⁷⁵ Abdullah b. Mes'ûd (R.A.) un meşhûr künyesidir.

⁷⁶ Müslim, Fadâil, 116 (IV, 1913).

⁷⁷ Abdullah b. Mes'ûd (R.A.) un meşhûr künyesidir.

⁷⁸ Müslim, Fadâil, 117 (IV, 1913).

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, Matbaatu Mektebeti'l-İslâmî ve dâru's-Sadr, Beyrut, tsz.II, 189.

⁸⁰ Ahmed, Müsned, II, 195.

mahall-i istişhâd olan İbn-i Mes'ûd'un hususiyetini belirtmişlerdir.

Şimdi takdîm edeceğimiz hadis-i şerifler ise -sadece Müslim'den iktibâsen- sırf Übeyy b. Ka'b (R.A.) ın fezâiline dâirdir:

Enes b. Mâlik (R.A.) şöyle dedi: "Rasûlullâh (S.A.V.) ın devrinde Kur'ân'ı dört kişi toplamıştır ki, bunların hepsi de Ensâr'dandır: Muâz b. Cebel, Übeyy b. Ka'b, Zeyd b. Sâbit ve Ebû Zeyd"⁸¹.

Yine Enes b. Mâlik (R.A.) den rivâyet olunduğuna göre "Rasûlullâh (S.A.V.) Efendimiz, Übeyy (R.A.)'e: "Azîz ve Celîl olan Allah, sana Kur'ân okumamı bana emretti" buyurdu. Übeyy (R.A.) de: "Allah, benim ismimi sana söyledi mi?" diye sordu. Rasûlullâh (S.A.V.) de: "Allah, senin ismini (bizzat) bana söyledi" buyurdu. Bunun üzerine Übeyy (R.A.), (cezbeye gelip) ağlamaya başladı"⁸².

Buhârî, Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in kitaplarına aldıkları rivâyetlerinde ismi geçen sahâbîlerin tamamı, Kur'ân kıraatıyla meşhûr olan kimselerdir. Rasûlullâh (S.A.V.) bunların kıraat tilâvetini, övmüş ve zaman zaman bazılarında da Kur'ân okumalarını istemiştir⁸³. Diğer kıraat imamlarının bir çoğunun senesinde yer alan bu güzîde sahâbîler, Ebû Amr'ın senesinde de ağırlıklı olarak yer almışlardır.

Yine Enes b. Mâlik (R.A.) den gelen rivâyetin başka bir varyantında bu konuya detaylılık kazandırılmaktadır. Buna göre Rasûl-i Ekrem (S.A.V.), Übeyy b. Ka'b (R.A.) a şöyle buyuruyor: "Allah, ... لم يكن الذين كفروا ... sûresini sana okumamı bana emretti". Übeyy b. Ka'b (R.A.) de: "Allah, (bizzat) ismimi andı mı?" dedi. Rasûlullâh (S.A.V.): "Evet" buyurması üzerine, Übeyy ağladı"⁸⁴.

Bütün b rivâyetlere baktığımızda Übeyy b. Ka'b (R.A.) ın, ne derece bir Kur'ân üstâdı olduğunu ve Kur'ân'ın toplanıp, bir araya getirilmesi gibi pek mühim bir işte ne büyük bir rol üstlendiğini bir nebze olsun anlayabilme fırsatını bulduk. İşte tezimizin ağırlık noktasını oluşturan Ebû Amr, böylesi faziletleri hâiz olan bu güzîde sahâbîden kıraatını seçerek ekolünü kurmuş oluyor.

Ebû Amr'ın kıraatını rivâyet eden râvîlerin sened silsilesi şu şema ile gösteriliyor:

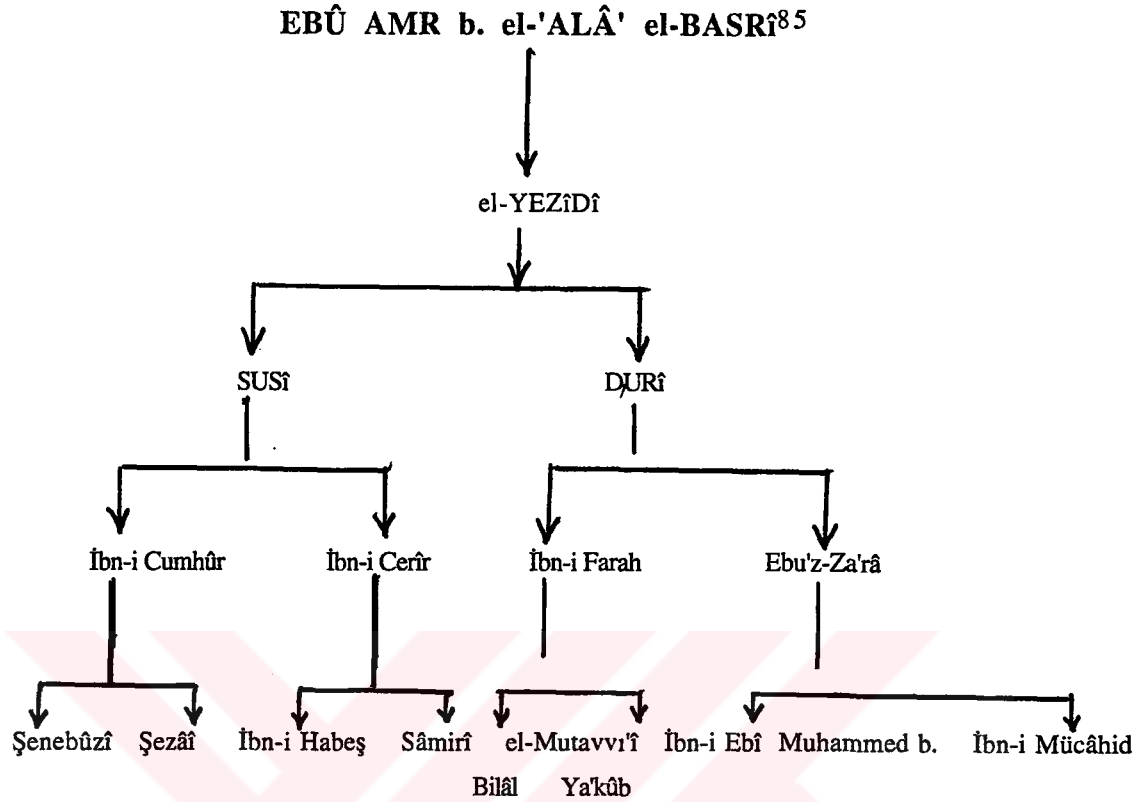
⁸¹ Müslim, Fadâil, 119 (IV, 1914).

⁸² Müslim, Fadâil, 121 (IV, 1915).

⁸³ Bkz.el-Buhârî, Fadâil, 14 (IV, 228); Müslim, Fadâil, 121 (IV, 1913-1915); Ahmed, Müsned, II, 189, 195.

⁸⁴ Müslim, Fadâil, 122 (IV, 1915).

Şemâda görüldüğü gibi Ebû Amr'ın iki güzide râvisi olan Dûrî ve sûsî, kıraatı el-Yezîdî tarikıyla Ebû Amr'den almışlardır.

Suyûtî'nin verdiği bilgiye bakılırsa, Ebû Hayyân, Ebû Amr'ın iki meşhûr râvisi olarak, sadece Dûrî ve Sûsî'nin takdim edilmesini hoş bulmuyor ve şunu söylüyor: "İbn-i Mücâhid gibilerinin kitaplarında meşhûr kıraatlar namına pek az şey mevcuttur. Meselâ Ebû Amr b. 'Alâ' dan on yedi tane râvî rivâyette bulunmuşlardır⁸⁶. Halbuki İbn-i Mücâhid'in kitabında Ebû Amr'ın kıraatının rivâyeti sadece Yezîdî'ye hasr olunmuştur. Yezîdî'den de on kişi, rivâyette bulunmuşlardır. Öyleyse sadece Sûsî ve Dûrî'ye nasıl hasr olunabilir! Üstelik bu ikisinin, diğerlerine hiç bir üstünlüğü yoktur. Çünkü bu râvilerin hepsi de zabt'u itkânda ve kıraatı müştereken almada müşterektirler. Ben, buna, ilim noksanlığının yol açmasından başka hiç bir sebep bulamıyorum"⁸⁷.

Muhtemeldir ki, bu iki kişinin rivâyeti insanlar arasında daha meşhûr

⁸⁵ İbnu'l-Cezerî, Takrîb, s.66.

⁸⁶ Burada Suyûtî, Ebû Hayyan'ın, bu râvî isimlerini saydığını söyler ama; kendisi bu isimleri nakletmemektedir. Bu hususta bkz.es-Suyûtî, el-İtkân, I, 223-224.

⁸⁷ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 223-224.

olmuştur. Aynen fikhî mezheplerde olduğu gibi. Bununla beraber biz yine de, selefî usûlünden ayrılmayarak, Ebû Amr'ın kıraat özelliklerini, Dûrî ve Sûsî tarikıyla nakledeceğiz.

2-YA'KÛB el-HADRAMÎ el-BASRÎ (ö.235/821)

A-Hayâtı:

İmam Ya'kûb, beşinci tabaka kurrâsından olup, Eimme-i Aşere'dendir. İsmi Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh b. Ebî İshâk el-Hadremî el-Basrî'dir. Hadremîlerin mevlâsı olduğu için o beldeye nisbet edilmiştir. Basra'da doğmuştur. Doğum tarihi olarak kaynaklarda 117/735 geçmektedir. Ebû Amr'dan sonra Basra ekolünün ikinci büyük temsilcisidir. Buhârî ve başkalarının rivâyetine göre Zilhicce ayında, 205/821 senesinde seksen yaşında iken vefat etmiştir⁸⁸.

B-İlmi ve Manevî Şahsiyeti:

İmam Ya'kûb, kıraat âlimi olmanın yanısıra Arapça ve edebiyat üstadıdır. Kaynakların bildirdiğine göre: Ebû Hâtim es-Sicistî'nin onun için: "Gördüğüm kimseler içerisinde nahiv mezheplerini en iyi bilen kişiydi" demektedir⁸⁹. Ebu'l-Kâsım el-Hüzelî de: "Ya'kûb'un zamanında onun bir misli görülmemiştir" demektedir⁹⁰.

İbn-i Cezerî'nin uzun bir senedle rivâyet ettiğine göre Mervân b. Abdî'l-Melik, Ebû Hâtim'in şöyle dediğini işitmiş: "Ya'kûb b. İshâk Kur'ân, Arapça, Arap kelâmı, çok rivâyette bulunma, Kur'ân lehçeleri ve fıkıh sahalarında ilim otoriterlerindendi..."⁹¹.

İbn-i Hallikân da, Ya'kûb hakkında Ebû Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ'nın şu mühim sözlerini kaydetmektedir: "Arapçanın gramer kurallarını ilk kez vaz'eden Ebu'l-Esved ed-Düelî, sonra Meymûn b. Akrân, sonra Anbesetü'l-Fîl, sonra da Abdullah b. Ebî İshâk el-Hadremî; yani Ya'kûb'dur"⁹².

⁸⁸ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 386, 389; İbn-i Hallikân, Vefeyât, VI, 390; ez-Ziriklî, el-A'lâm, IX, 255; ez-Zehebî, Ma'rife, I, 131.

⁸⁹ ez-Zehebî, Ma'rife, I, 131; ez-Ziriklî, el-A'lâm, IX, 255.

⁹⁰ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 387; ez-Ziriklî, el-A'lâm, IX, 255; ez-Zehebî, Ma'rife, I, 131.

⁹¹ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 389.

Yine İbn-i Hallikân'ın kayıtlarında geçtiğine göre Ebû Ubeydillâh el-Merzubânî, diğer meşhûr bir nahivci olan Müberrid'in şu sözlerini zikretmektedir : "Lugat âlimleri şu hususta icmâ etmişlerdir ki, Arap gramerini ilk vaz'eden Ebu'l-Esved ed-Düelî'dir. O da bunu Hz. Ali b. Ebî Tâlib (R.A.) den almıştır. Sonra Ebu'l-Esved ed-Düelî'den Anbese b. Ma'dan el-Mihri, ondan Meymûn b. Akrân, ondan Abdullah el-Hadremî; (yani Ya'kûb), ondan, İsâ b. Ömer, ondan, Halîl b. Ahmed, ondan, Sîbeveyhi, ondan da, Ahfeş almıştır"⁹³. Bu sıralamada İmam Ya'kûb'un beşinci tabaka ulemâsından olduğunu görüyoruz⁹⁴.

Ya'kûb el-Hadremî'nin şiir ve edebiyat yönü çok güçlüydü. Öyle ki meşhûr bir şâir olan Ferezdak'ın şiirlerinde bile pek çok hata bulup, onu muâhaze edebiliyordu.

Hatta bu yüzden Ferezdak, Ya'kûb hakkında: "Vallahi ben onu, edebiyatçıların arasında çokça kullanılacak ve onunla misal getirecekleri bir beyitle hicv edeceğim!" dedikten sonra şu beyti inşâd etmiştir:

فلو كان عبدُ الله مولى هجوته ولكنَّ عبدَ الله مولى مواليا

"Şayet Abdullah (Ya'kûb) sadece bir mevlâ olsaydı, onu hicvederdim. Fakat Abdullah mevlâların mevlâsıdır (hicvedilmeye bile değmez)".

Ferezdak'ın böyle söylemesinin sebebi, Ya'kûb'un, Hadremîlerin mevlâsı olmasıdır. Zira onlar Abd-i Şems b. Abd-i Menâf oğullarının âzâdlı köleleri idiler. Arab örfünde, halîf(birbirlerine her hâlükarda arka çıkacaklarına dâir yeminleşerek tesis edilen bu bağın her iki tarafı) "Mevlâ" sayılır⁹⁵.

Ferezdak, beyitte görüldüğü gibi esasen Ya'kûb'u hicvetmiştir. Onun nahiv hakkındaki görüşlerini ileride kıraatını incelerken göreceğiz.

Ya'kûb, ilm-u irfânının yanı sıra zâhid, çok ibâdet eden, ihlaslı, samîmi bir Allah dostuydu. Müttakî bir zattı. Onun zühdüne dâir kaynaklarda şu bilgiye raslanmaktadır: "Kendisi namazda iken omuzundan hırkası çalınmış da, o farkına varamamıştır. Hırkası tekrar kendisine iâde olununca namazla meşgûl olduğu için gene bunun farkına varamamıştır"⁹⁶.

Yine kaynaklarda onun hakkında şu bilgiye de raslanmaktadır: Dersine ve sohbetine aldığı kişileri, Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri sayısınca alırdı. Onlardan

⁹² İbn-i Hallikan, Vefeyât, IV, 389.

⁹³ a. g. e., VI, 392.

⁹⁴ ez-Zehebî, Ma'rife, I, 121.

⁹⁵ a. g. e., a. y.

⁹⁶ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 389.

birisi bu sayıda hata edince onu düzeltirdi⁹⁷.

C-Kıraat İlmindeki Yeri

İmam Ya'kûb, daha önce de belirttiğimiz gibi, on imamdan biri olup, sekizinci sırada yer alır. Kıraat sahnesine ilk defa **Yedi İmam** (Eimme-i-i Seb'a) diye tabir edilen **Nâfi, İbn-i Kesir, Ebû Amr, İbn-i Amir, Asım, Hamza ve Kisâf** hazerâtının çıktığını görüyoruz. Daha sonraları bu Eimme-i Seb'a'ya **Eimme-i Selâse**; yani **Üç İmam** diye adlandırılan Ya'kûb, Ebû Ca'fer ve Halef-i Aşir'in iştirakiyle **Eimme-i Aşere**; veya **Kıraat-ı Aşere** denilen ekol ortaya çıkmıştır.

İmam Ya'kûb'un kıraatı, tıpkı Kıraat-ı Seb'a'da olduğu gibi sahih bir kıraatta bulunması gereken tüm koşul ve özellikleri kendisinde bulundurmaktadır. Zerkeşî'nin kaydına göre: İmam Ebû Muhammed İsmâil b. İbrâhîm el-Herevî, "el-Kâfi = الكافي isimli kitabında şu mühim bilgileri sunuyor: "Eğer biri kalkıp da: "Niçin Ebû Hafs el-Medenî (Ebû Ca'fer) ile Ya'kûb el-Hadremî'nin kıraatlarını Yedi Kırrat'a dahil ettiniz?, halbuki bu iki kişi müttefakun aleyhim (kıraatın sahih olduğu hususunda cumhûrun ittifak ettiği kişiler) olan yedi imamın dışındadırlar?" diye sorarsa, biz de deriz ki: "Biz yedi kıraata ittiba ettiğimiz gibi, o ikisinin kıraatına da ittiba ederiz. Zira biz onların kıraatında, diğerlerinde bulduğumuz ilim, sika, senetle ittisal ve ta'n olunmama gibi şartları bulmaktayız. Sonra sadece Yedi Kırrat'a tutunulacağına dâir ne bir eser, ne de bir sünnet mevcuttur. Sünnet olan ancak nakil, kıraat ve hıfz cihetinden râvileri muttasıl olup, râvilerinin hiç birinin ta'n'a ugramaması şartıyla kıraatın alınmasıdır. Şu halde Ebû Ca'fer'i ve Ya'kûb'u da diğerlerine katarız"⁹⁸.

İbn-i Cezerî de bu hususta şunları söylüyor: "Ya'kûb'un kıraatıyla namazın câiz olamayacağı iddiası ve bu kıraatın şazz kıraatlardan sayılması, tuhafın da tuhafıdır, hatta en büyük hatadır. Böylesi bir söz daha önce hiç karşılaşmadığımız bir söz ve iddiadır. Bu iddia, ancak sözüne itimat ve seçeneğine iltifât edilmeyen kimselerin şu zamanda ortaya attıkları bir şeydir. el-Müncit" adlı kitapta zikrettiğimiz gibi, bu hususta Eimme-i Müttekaddimîn (ilk devir âlimleri)'in, hakkı beyan eden ve doğru yolu gösteren beyanları vardır. O halde bilinsin ki, Ya'kûb'un kıraatıyla yedi imamın kıraatı arasında muhakkak din âlimlerine göre hiç bir ayırım yoktur. Bu kendisinden sarf-ı nazar olunamayacak bir gerçektir"⁹⁹.

⁹⁷ İbn-i Hallikan, Vefeyât, VI, 391.

⁹⁸ ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 330.

⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 388-389.

Hatta Mekki b. Ebî Tâlib, şu pek enteresan malûmatı vermektedir: "Kisâfî, Me'mûn'un hilâfeti günlerinde Yedi İmam'a ilhak olunmuştur. Halbuki yedinci imam Ya'kûb el-Hadremî idi. İbn-i Mücâhid 300 küsur senelerinde Kisâfî'yi Ya'kûb'un yerine aldı"¹⁰⁰.

Ya'kûb, kıraat, Arapça, bir çok lehçeler ve fıkha dâir ilim adamlarının dev simâlarından biri olup, kıraatlar içerisinde kendisinden nakl olunan meşhûr bir kıraatı vardır. Mekke, Medîne, Basra, Kûfe, Şam ve diğer beldelerin kıraatları nâmına ne varsa, senetli senetsiz Kur'ân'ın tüm lehçeleri kendisinden alınmıştır¹⁰¹.

Ebû Amr'dan sonra Basralılar genelde Ya'kûb'un, kıraattaki otoritesini kabullenip, kendisine uymuşlardır. Basralıların tümü, ya da pek çoğu kıraatta onun görüşü üzeredirler Basra Câmîf'nin imamı Tâhir b. Abdi'l-Mün'im b. Galbûn, Ya'kûb'un kıraatından başkasını okumazdı¹⁰².

Ya'kûb, kıraatı arz tarikiyle Selâm b. Süleyman et-Tavîl, Mehdî b. Meymûn, Ebu'l-Eşbeh el-Utâfîdî, Şihâb b. Şernefe, Mesleme b. Muhârib, Isme b. Urve el-Fakîmî, Yûnus b. Ubeyd es-Selâm gibi üstatlardan almış ve Ebû Amr'ın **İdgâm-ı Kebîr** vechini de yine aynı kişiler silsilesiyle rivâyet etmiştir¹⁰³. Ayrıca Hamza'dan bir çok rivâyette bulunmuştur. Ebu'l-Hasen el-Kisâfî'den de, bazı vecihler dinlemiştir. Asım'dan rivâyeten Muhammed b. Zurayk el-Kûfî'den de bazı vecihler dinlemiştir¹⁰⁴.

İbn-i Cezerî, Ya'kûb'un, Ebû Amr'dan da Arz usûlüyle kıraat aldığını savunur ve bunun uzak bir görüş olmadığını, Ebû Amr vefât ederken Ya'kûb'un daha otuzyediy yıllık bakiyye-yi ömrü bulunduğuna (yani o anda Ya'kûb'un; 88-37=51 yaşında olduğuna) dâir Ebû Abdillâh el-Kassâ' ın sözünü naklede¹⁰⁵. Fakat İbn-i Hallikan bu görüşe katılmamış ve aynen el-Kassâ' gibi bu görüşü savunan Ebu'l-Hüseyn b. el-Münâdî'yi reddederek: "O, bu hususta yanılığa düşmüştür" demektedir¹⁰⁶.

Ebû Hâtim es-Sicistânî onun hakkında şunları söylemektedir: "Ya'kûb el-Hadremî, Kur'ân-ı Kerim'de bulunan lehçeler, farklı şîveler, Kur'ân'ın lügavî tahlilleri, fıkıh ve nahiv görüşleri hususunda, kendilerine yetişip gördüğümüz kimselerin en âlimiydi"¹⁰⁷.

¹⁰⁰ ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 329.

¹⁰¹ İbn-i Hallikan, Vefeyât, VI, 390.

¹⁰² a. g. e., IV, 391.

¹⁰³ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 386; İbn-i Hallikan, Vefeyât, I, 71,391.

¹⁰⁴ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., II, 386; İbn-i Hallikan, a. g. e., I, 71,391.

¹⁰⁵ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., II, 386.

¹⁰⁶ İbn-i Hallikan, a. g. e., I, 71,391.

İbn-i Hallikan'ın kaydına göre Ya'kûb'un, el-Câmi' (الجامع) ismini verdiği bir kitâb'ı vardı ki, bu kitapda kıraat vecihlerinin tüm ihtilâflarını toplamış ve herbir vechi okuyanına nisbet etmiştir¹⁰⁸.

İbn-i Cezerî'nin kaydına göre Ya'kûb şöyle diyor: "Kur'ân'ı bir buçuk senede Selâm'a; beş günde de Şihâb b. Şerufe el-Mücâşî' ye okudum. Şihâb b. Mesleme el-Muhâribî'ye dokuz günde okudum. Mesleme de, Ebu'l-Esved ed-Düelf'ye; o da, Hz.Ali (R.A.) ye okudu"¹⁰⁹. Ayrıca onun Ebu'l-Eşbeh'e okuması, Ebû Recâ ← Ebû Mûsâ tarikiyle âlî isnadın en son noktasında sâbitleşmiştir¹¹⁰.

Ehvâzî'nin rivâyetine göre Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Lâlkâfî, Ya'kûb hakkında şu şiiri inşâd etmiş:

أبوه من القرآء كان وجده ويعقوب في القرآء كالكوكب الدرّ
تفرده محض الصواب ووجهه فمن مثله في وقته وإلى الحشر

"Ya'kûb'un babası ve dedesi de kurrâdandır. Kurrâ içinde Ya'kûb, parlak yıldız gibidir. Kendisinin ve kıraat vechinin biricik oluşuna dâir (haberler) tam mânasıyla doğrudur. Kendi zamanında ve haşre kadar onun bir misli kim olabilir!..."¹¹¹.

Yine İbn-i Cezerî, Ebû Osman el-Mâzinî'den gelen nakilde: "Rüyamda Hz. Peygamber (S.A.V.) i gördüm. Kendilerine Tâ-hâ sûresini ve dolayısıyla مَكَانًا سَوَى âyetini okudum". O da: " سَوَى diye oku! Ya'kûb'un kıraatını oku!" buyurdu¹¹².

İmam Ya'kûb'un, bütün bu özelliklerine ilâveten muhaddisliği de mevcuttur. Ebû Hafs el-Fellâs, Ebû Kılâbe, Muhammed b. Abbâd ve Muhammed b. Yûnus el-Kudeymî ondan hadis rivâyet etmişlerdir¹¹³. Abdullah b. Ebû Hâtim'in demesinde Ahmed b. Hanbel'e Ya'kûb'u sormuşlar, o da: "Sadûk (çok doğru) birisidir" demiştir. Keza Ebû Hâtim er-Râzî'ye sormuşlar, o da aynı cevabı vermiştir¹¹⁴.

¹⁰⁷ İbn-i Hallikan, Vefeyât, I, 71,391.

¹⁰⁸ a. g. e., a. y.

¹⁰⁹ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 386.

¹¹⁰ a. g. e., a. y.

¹¹² İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 388.

¹¹³ a. g. e., a. y.

¹¹³ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., II, 387.

¹¹⁴ İbn-i Hallikan, Vefeyât, VI, 71,391.

Ya'kûb'un Ebû Amr gibi çok sağlam bir sened silsilesi vardır. Onun kıraatta Rasûlullah (S.A.V.) a varan sened silsilesi şöyledir: "Ya'kûb, Selâm'ın; Selâm, Asım b. Ebi'n-Necûd'un; Asım, Ebû Abdîrrahman es-Sülemî'nin; Ebû Abdîrrahman, Ali b. Ebî Tâlib (R.A.) in; Ali b. Ebî Tâlib (R.A.) de Rasûlullah (S.A.V.) in huzurunda okumuşlardır¹¹⁵.

Biz bunu şematik olarak:

Ya'kûb ← Selâm ← Asım b. Ebi'n-Necûd ← Ebû Abdîrrahmân es-Sülemî ← Ali b. Ebî Tâlib (R.A.) ← Rasûlullah (S.A.V.) şeklinde gösterebiliriz. İşte Ya'kûb, kıraatını arz usûlüyle bu altın silsileden rivâyet etmiştir. Demek ki Ya'kûb'un kıraatı, Hz.Ali b. Ebî Tâlib (R.A.) in kıraatı olmaktadır.

Ya'kûb'un, "el-Câmî" eserinin yanı sıra, "Vücûhu'l-Kırâât" ve "el-Vakfu't-Tâm" adlı eserleri de mevcuttur.

Ya'kûb, kurraaların en iyi okuyanıydı. Kur'ân lehçelerini, vecih ihtilaflarını, bu ihtilafların tahlîlini en iyi bilen birisiydi¹¹⁶.

Tâhir b. Galbûn: "Câmide Basralılar, ancak Ya'kûb'un kıraatıyla namaz kılarlar" demektedir. Ali b. Ca'fer es-Sa'dî de: "Ya'kûb, zamanında yaşayanların en iyi kıraatçısıydı" demiştir. Konuşmasında i'rab hatası yaptığı hiç görülmedi. Ebû Hâtim es-Sicistânî, onun öğrencisidir. Ebu'l-Kâsım el-Hüzelî de: "Ya'kûb'un zamanında onun bir misli görülmemiştir" demektedir¹¹⁷.

D-Hocaları

- 1-Selâm et-Tavîl,
- 2-Mehdî b. Meymûn,
- 3-Ebu'l-Eşheb el-Utârfîdî,
- 4-Şihâb b. Şernefe,
- 5-Mesleme b. Muhârib,
- 6-İsmet b. Urve,
- 7-Yûnus b. Ubeyd,
- 8-Kisâî,
- 9-Hamza
- 10-Ebû Amr.

Bu sonuncusunda ihtilâf olduğunu görmüştük. Bu zatlardan Ya'kûb, arz yoluyla kıraat almıştır. Bu bilgiler daha detaylı olarak önceden geçtiği için

¹¹⁶ İbn-i Hallikan, Vefeyât, VI, 71,390.

¹¹⁶ Bu bilgiler için bkz. İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 386-389; İbn-i Hallikan, Vefeyât, VI, 390-392.

¹¹⁷ ez-Zehbî, Ma'rife, I, 131.

tefarruatına girmiyoruz. Ayrıca Şu'be, Hârûn b. Mûsâ, Hemmâm b. Yahyâ, Abdu'l-Azîz b. Ziyâd ve Zâide'den de rivâyetleri vardır¹¹⁸.

E-Talebeleri

Kendisinden arz yoluyla kıraat rivâyet eden çok talebeleri vardır. Başlıcaları şunlardır:

- 1-Zeyd b. 'Ahîh Ahmed,
- 2-Ka'b b. İbrâhîm,
- 3-Ömer es-Serrâc,
- 4-Humeyd b. el-Vezîr,
- 5-Minhâl b. Şâzân,
- 6-Ebû Bişr Kattân,
- 7-Müslim b. Süfyân el-Müfessir,
- 8-Ravh b. Abdu'l-Mün'im,
- 9-Muhammed b. el-Mütevekkil,
- 10-Veys,
- 11-Muhammed b. Vehb el-Fizâfî,
- 12-Hasan b. Müslim ed-Darîr,
- 13-Ka'b b. İbrâhîm,
- 14-Abdullah b. Bahr es-Sâcî,
- 15-Ebû Hâtim es-Sicistânî,
- 16-Ravh b. Kurre,
- 17-Eyyûb el-Mütevekkil,
- 18-Ahmed b. Muhammed ez-Zeccâc,
- 19-Ahmed b. Şâzân,
- 20-Abdân b. Yahya,
- 21-Dâvûd b. Ebî Sâlim,
- 22-Velîd b. Hasan,
- 23-Ebu'l-Feth en-Nahvî,
- 24-Ebû Hişâm er-Rifâî,
- 25-Ebû Amr ed-Dûrî,
- 26-Verdân b. İbrâhîm el-Üsrüm,
- 27-Ahmed b. Abdu'l-Hâlik el-Mekfûf,
- 28-Ebû Eyyûb Süleyman b. Abdillâh ez-Zehebî,
- 29-Muhammed b. Abdi'l-Hâlik,
- 30-Fadl b. Ahmed el-Hüzelî,
- 31-Abdullah b. Bahr,
- 32-Amir b. Abdi'l-A'lâ ed-Dellâl,

¹¹⁸ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 386.

33-Fehd b. Sakar¹¹⁹.

Ya'kûb'un talebelerinden 8. ve 9. sıralarda adları geçen Ravh b. Abdu'l-Mün'im ile Muhammed b. el-Mütevekkil yani Ruveys, onun kıraatını rivâyet eden en meşhûr öğrencileridir. Bu kimseler, onun hem öğrencisi hem de râvisi olup, kıraatı doğrudan üstatlarından rivâyet etmişlerdir. Bu iki meşhûr, râviyi ileride tanıtmaya çalışacağız.

F-Râvîleri

a-Ruveys (ö.238 h.)

Adı, Ebû Abdillâh Muhammed b. el-mütevekkil b. Abdîrrahmân el-Lü'lûî Ruveys el-Basrî'dir. Ya'kûb'un birinci râvisidir, kıraatçıdır. Fudayl b. İyaz gibilerinden rivâyeti vardır. Aynı zamanda kendisi muhaddistir. Ebû Dâvûd, Sünen'inde ondan tahricatta bulunmuştur. Sâdık ve sikâ oluşunda ittifak vardır. Başlıca talabeleri, Muhammed b. Hârûn et-Temmâr ve Ebû Abdillâh ez-Zübeyrî'dir¹²⁰.

Kıraatta öncülerden idi. O da kıraatı Ya'kûb'dan arz yoluyla almıştır. Aynı zamanda bir Şafîî fikhçisiydi. Hicrî 238 senesinde Basar'da iken vefat etmiştir¹²¹.

Ruveys, altıncı tabaka ulemâsındandır¹²².

b-Ravh (ö. 234 h.)

Adı, Ravh b. Abdu'l-Mü'min Ebu'l-Hasen el-Hüzelfî el-Basrî en-Nahvî'dir. Hâfızlar ve muhaddisler onu bu şekilde anmışlardır¹²³.

Ehvâzî ise onu şöyle tanıtmaktadır: "O, İbn-i Abdi'l-Mü'min b. Kurra b. Hâlid el-Basrî'dir¹²⁴". Dâni ise: "İbn-i Abdi'l-Mü'min b. Abde b. Müslim'dir" demektedir¹²⁵.

Büyük bir kıraatçı, sağlam güvenilir bir kimseydi. Üstadlarının yüksek sîmâlarından biri olan Ya'kûb el-Hadremî'ye Kur'ân'ı arz tarıkıyla okumuş ve böylece Ya'kûb'un kıraatını, Ruveys gibi bilâ vâsita direkt olarak rivâyet etmiştir. Ya'kûb'un ikinci râvisidir. Kur'ân-ı Kerim'i sağlam ve güzel okuyan bir

¹¹⁹ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, II, 386-387.

¹²⁰ ez-Zehebî, Ma'rife, I, 177.

¹²¹ ez-Zehebî, a. g. e., a. y.; es-Safedî, el-Vâfi bi'-Vefeyât, IV, 384.

¹²² ez-Zehebî, a. g. e., a. y.

¹²³ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 285.

¹²⁴ a. g. e., a. y.

¹²⁵ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y.; ez-Zehebî, Ma'rife, I, 175-176.

kimseydi¹²⁶.

Başlıca hocaları: Ahmed b. Mûsâ, Muâz b. Muâz, Ubeydullah b. Muâz, Mahbûb (Bu zatların tümü Ebû Amr'den rivâyette bulunmuşlardır), Hammâd b. Şuayb, Muhammed b. Sâlih el-Murrî, Ebû 'Avâne, Hammâd b. Zeyd ve Hafs b. Süleyman ed-Dabi' dir¹²⁷.

Kendisinden arz usûlüyle kıraat alan başlıca talebeleri ise: Tayyib b. Hasen b. Hamdân el-Kâdî, Ebû Bekr b. Muhammed b. Vehb es-Sekafî, Muhammed b. Hasen b. Zeyyâd, Ahmed b. Yezîd el-Hulvânî, Ahmed b. Yahyâ el-Vekîl, Zübeyr b. Ahmed ez-Zübeyrî, Ali b. Ahmed b. Abdillâh el-Cellâb, Abdullâh b. Muhammed ez-Za'ferânî, Müslim b. Seleme, Hasen b. Müslim ve Hüseyin b. Bişr b. Ma'rûf et-Taberî'dir. Bunlar kendisinden vücûhât dinlemişlerdir¹²⁸.

Ravh, aynı zamanda iyi bir muhaddisti. Buhârî, Sahîh'inde ondan rivâyette bulunmuştur. Ayrıca Abdullâh b. Ahmed Mutayyin, Ebû Halîfe, İbrâhîm b. Muhammed b. Nâyile el-İsbehânî ve Ebû Ya'lâ el-Mevsilî de ondan hadis rivâyet etmişlerdir. İbn-i Hibbân, onu sika râviler içerisinde zikreder. Kaynaklarda vefât tarihi hicrî 233, 234 ve 235 şeklinde farklılık arz etmektedir. Altıncı tabaka ulemâsındandır¹²⁹.

G-Ya'kûb'un Kıraat İsnâdı

Ya'kûb'un, Rasûlullah (S.A.V.) a vâsıl olan kıraat senedin:
Ya'kûb ← Selâm ← Asım b. Ebû Necûd ← Ebû Abdirrahmân es-Sülemî
Ali b. Ebû Tâlib ← Rasûlullah (S.A.V.) şeklindedir.

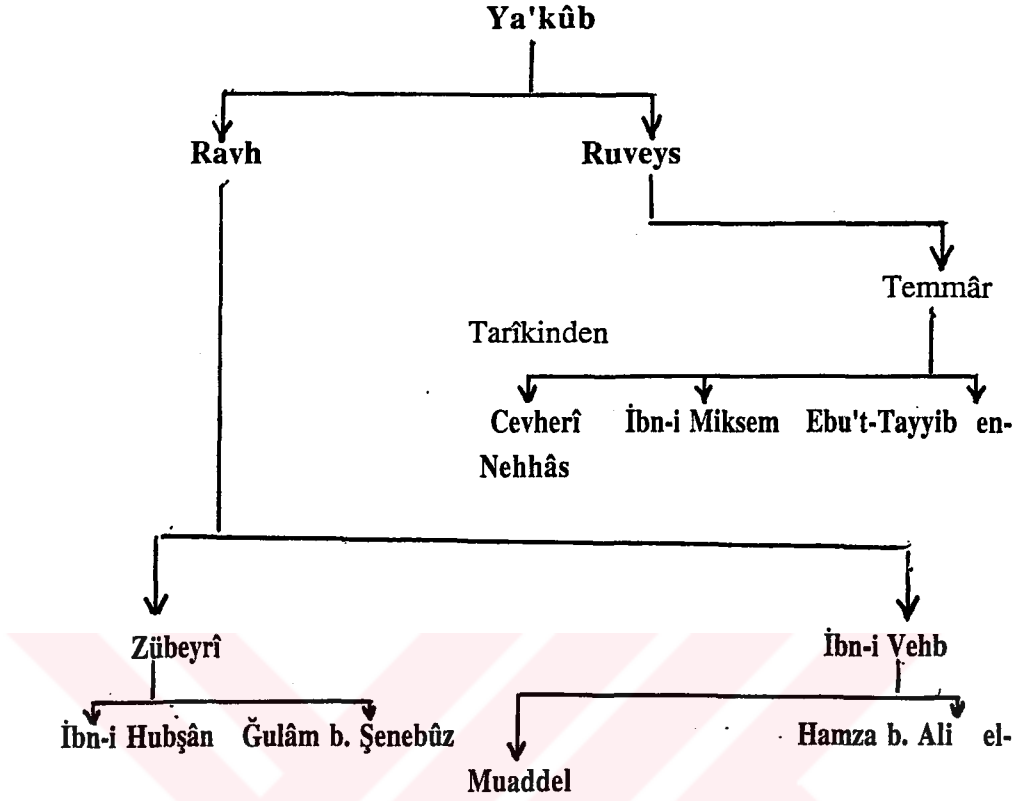
Birde Ya'kûb'dan aşağı bir isnâd vardır ki, onu da aşağıdaki şemâda görebiliriz:

¹²⁶ ez-Zehebî, Ma'rife, I, 175-176.

¹²⁷ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 285.

¹²⁸ ez-Zehebî, Ma'rife, I, 175-176.

¹²⁹ İbnu'l-Cezerî, Gâyetü'n-Nihâye, I, 285; ez-Zehebî, Ma'rife, I, 175-176.

Şemada görüldüğü gibi, Ravh ve Ruveys, kıraatı Ya'kûb'dan direkt olarak rivâyet etmişlerdir. Ruveys'ten; Temmâr; ondan en-Nehhâs, Ebu't-Tayyib, İbn-i Miksem ve Cevherî rivâyet ederken; Ravh'tan İbn-i Vehb ve Zübeyrî; İbn-i Vehb'den, el-Muaddel ve Hamza b. Ali; Zübeyrî'den, Ğulâm b. Şenebûz ve İbn-i Hubşân rivâyet etmişlerdir¹³⁰.

¹³⁰ İbnu'l-Cezerî, Takrîb, s. 68.

İKİNCİ BÖLÜM

BASRA KIRAATININ ÖZELLİKLERİ

Kırâât-ı Aşere sâhibi olan on imamın kıraat silsilesine bakıldığında bunlardan herbirinin mutlaka aşağıda isimleri zikredilen yedi sahâbiye ulaştığını görürüz:

- 1-Hz.Osman (R.A.),
- 2-Hz.Ali (R.A.),
- 3-Hz.Übeyy (R.A.),
- 4-Hz.Zeyd b. Sâbit (R.A.),
- 5-Hz.İbn-i Mes'ûd (R.A.),
- 6-Hz.Ebu'd-Derdâ (R.A.),
- 7-Hz.Ebû Mûsâ el-Eş'arî (R.A.),

Tâbiûn kurrâsı, kıraatı bunlardan nakletmiştir. İşte bu Tâbiûn devri üstatlarından herhangi bir beldede bulunanlar, o beldede bir ekol oluşmasına ön ayak olmuşlardır. Tâbiûn'dan, Basra'da bulunan Ebu'l-Aliye, Ebû Recâ, Nasr b. Asım, Yahya b. Ya'mer ve Hasan Basrî, Basra ekolünün oluşmasında öncü rol üstlenmişlerdir. İsmi geçen Tâbiûn'dan de Basra'da bulunan Abdullah b. İshâk, İsâ b. Ömer, Ebû Amr b. 'Alâ, Asım el-Cühderî ve sonra da Ya'kûb el-Hadremî kıraat almışlardır¹. Bunların içerisinde, Basra ekolünü oluşturan Ebû Amr ve Ya'kûb'un, adı geçen Tâbiûn'dan kıraatı kimden aldığı daha önce zikretmiştik. Ebû Amr'ın kıraatının, Übeyy b. Ka'b (R.A.) a; Ya'kûb'un da Hz.Ali b. Ebî Tâlib (R.A.) e ulaştığını hatırlatmakta fayda olacağı kanaatini taşıyoruz.

Basra kıraatını tanıyabilmek için, bu ekolün mümesilleri olan Ebû Amr ve Ya'kûb'un kıraat vecihlerini öğrenmemiz gerekmektedir. Bu iki üstâdın kıraatını tanıyınca, Basra ekolünü daha iyi tanımış olacağız.

I-EBU AMR'IN KIRAAT VECİHLERİ

Ebû Amr'ın kıraatını oluşturan vecihleri sekiz başlık altında toplayabiliriz:

¹ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 204-205.

- 1-İdğâm-ı Kebîr,
- 2-İmâle,
- 3-İskân,
- 4-Tahfif-i Hemze,
- 5-Yâ-i İzâfe,
- 6-Cem'i Müzekker Gâib Zamiri
- 7-Bazı fiilleri değişik bablardan okuma,
- 8-Med.

A-İDĞAM-I KEBİR (الادغام الكبير)

1-Tarifi

Önce idğâmın tarifini verelim:

الادغام هو اللفظ بحرفين حرفاً كالثاني مُشَدِّدًا

"İdğâm, ikincisi şeddeliymiş gibi, iki harfi bir tek harf olarak telaffuz etmektir"².

Sarf kitaplarındaki tarif ise şu şekildedir:

إدخال أحد المتجانسين في الآخر

"Aynı cinsten iki harfin birisini, diğerine girdirmektir". Bu tarif, Ebû Amr'ın İdğâm-ı Kebîr'ine uygun düşmemektedir. Çünkü onun meşhûr idğâmında, idğâm edilen harflerin aynı cinsten olmadığını görmekteyiz. Ama mahreç yakınlığını da göz ardı edemeyiz. Ebû Amr'ın İdğâm ettiği harfler, gerçekten uzaktan ve yakından mahreç benzerliği göstermektedir. İşte bu harflerden birincisini önce ikinci harfe kalb edip, sonra ikincisine idğâm etme husûsiyeti nazarı-ı dikkate alınırsa, o zaman ikinci tarif de yerini bulur³.

İdğâmda iki unsur mevcuttur:

a-Müdğam (المدغم) : İdğâm edilen harf,

b-Müdğâmun Fîh (المدغم فيه) : Kendisine idğâm olunan harf.

Bunu, tezimizle ilgili olduğu için Ebû Amr'ın kıraatına göre bir misalde göstermeye çalışalım: **وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ** Bu âyet-i kerimede Ebû Amr, mahreçleri birbirine yakın olan (ل) ۱ (ر) ya idğâm ederek: **وَإِذْ قَارُوكَ** şeklinde dört elif miktarı meddederek okur. İşte bu harflerden birincisi olan (ل) müdğam; ikincisi olan (ر) ise müdğâmun fihtir.

² İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 274; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 263.

³ a. g. e., a. y.

2- Kısımları

İdğâm iki kısımdır:

a-İdğâm-ı Kebîr (Büyük İdğâm),

b-İdğâm-ı Sağîr (Küçük İdğâm).

Birinci harfin harekeli olduğu İdğâma **İdğâm-ı Kebîr** ; cezimli olduğu İdğâma ise, **İdğâm-ı Sağîr** denmektedir.

İdğâm-ı Kebîr, ister "Misleyn"; ve "Mütecâniseyn"; isterse "Mütekâribeyn" cinsinden olsun, hepsi birdir. Evvelki harfin harekeli olarak idğâmda yer alması çokça vukuu bulduğundan, "İdğâm-ı Kebîr"; yani (Büyük İdğâm) diye tesmiye olunur. Zira hareke, sükûndan çoktur⁴. İdğâmdan önceki halinde harekeli olan harfin, idğâm esnasında sâkin hale gelmesine tesir ettiği; veya kıraat esnasında kendisinde zorluk olduğu; yahutta misleyn, mütecâniseyn ve mütekâribeyn nevîlerine şumûlünden dolayı kendisine İdğâm-ı Kebîr (Büyük İdğâm) dendiği de kaynaklarda zikredilmektedir⁵.

İdğâm-ı Kebîr'in, Eimme-i Aşere'den Ebû Amr'a nisbeti meşhûrdur. On imamın dışında Hasen el-Basrî, A'meş, İbn-i Muhaysın ve bir grup cemaattan da bu vecih gelmiştir⁶. Gerçekten on imamın içinde Ebû Amr, bu özelliği ile temâyüz etmiştir. Gerçi bazı yerlerde pek nâdir olmasına rağmen İmam Hamza'da da bu özeliği görmekteyiz.

Ebû Amr'dan İdğâm-ı Kebîr vechini rivâyet eden zâtın Sûsî olduğunu daha önceden söylemiştik. İdğâm-ı Kebîr vechinin geçtiği yerlerde karşımıza devamlı olarak (ي) rumuzuyla Sûsî çıkar.

İdğâm-ı Kebîr'in yapılmasındaki sebep ise, telaffuzda hafiflik meydana getirmektir⁷. Gerçekten mahreçleri birbirine yakın olan harflerin, birbirine kaynaşması, dile çok kolay gelmektedir. Bu özellik sadece Arap diline mahsus bir özellik değildir. Her dilde olduğu gibi Türkçede de bu özellik vardır. Meselâ: "Saç sakal" diye yazarız ama "Sassakal" şeklinde telaffuz ederiz. Yani, ç harfini, s harfine kaynaştırmış oluruz. Gerçekten bu iki harfi ayrı ayrı, yanyana telaffuz etmek son derece güçtür. Ama kaynaşma olunca telaffuz kolaylaşmaktadır. Keza bazı yörelerde "Gülsün"e, "Güssün" derler.

İşte Kur'ân'dan aynı harflerin geçtiği bir misâl: **بَلْ سَوِّكَتْ** , Bu âyet-i kerimeyi Hişâm, Hamza ve Kisâf, (ل) 'ı (س) 'e idğâm ederek: **بَسَوِّكَتْ** şeklinde okurlar⁸. Demek ki, bu idğâm, yani kaynaştırma dilin fitratında mevcuttur.

⁴ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 274; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 274.

⁵ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 274; es-Suyûtî, a. g. e., I, 275.

⁶ a. g. e., a. y.

⁷ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 275.

Hatta köylerde yaşayan ihtiyarların: **قَدْ سَمِعَ اللّٰهَ** diye başlayan 28. cüze "Kassem Cüzü" dediklerini duymuşuzdur. O ihtiyarlar, "dâl"ı "sîn"e idğâm ederken, Ebû Amr, Hişâm, Hamza, Kisâf ve Halef-i Aşir'in de, aynı şekilde bu iki harfi birbirine idğâm ettiklerini nereden bileceklerdi? O halde bu, yaratılıştan gelen bir hususiyettir.

a¹-İdğâm-ı Kebîr'in "Misleyn" Kısmı

İdğâm-ı Kebîr'in "Misleyn" durumunda tahakkuk etmesi şu onyediy harfle olmaktadır: **ي، ه، و، ن، م، ل، ك، ق، ف، غ، ع، س، ر، ح، ث، ت، ب**.⁹

Bu harfleri sırasıyla âyet-i kerimelerde görelim:

- 1- **الكتاب بالحق** (Bakara, 176).
- 2- **الموت تحبسونهما** (Mâide, 106).
- 3- **حيث ثقفتهم** (Bakara, 191).
- 4- **النكاح حتى** (Bakara, 235).
- 5- **شهر رمضان** (Bakara, 185).
- 6- **الناس سكارى** (Hacc, 2).
- 7- **يشفع عنده** (Bakara, 255).
- 8- **ومن يبتغ غير الإسلام** (Al-i İmrân, 85).
- 9- **وما اختلف فيه** (Bakara, 213).
- 10- **فلما أفاق قال** (A'râf, 143).
- 11- **انك كنت** (Tâhâ, 35).
- 12- **لا قبل لهم** (Neml, 37).
- 13- **الرحيم ملك** (Fâtiha, 3).
- 14- **ونحن نسيح** (Bakara, 30).
- 15- **وهو وليهم** (En'âm, 127).
- 16- **فيه هدى** (Bakara, 2).
- 17- **يأتي يوم** (Bakara, 254).

Misâlde gösterilen bu âyet-i kerimelerde bu onyediy harf, İdğâm-ı Kebîr'in misleyn kısmını oluşturmaktadırlar¹⁰. Dikkat edilirse bu âyet-i kerimelerde birinci harfler harekeli olur. İdğâm-ı Kebîr'in sebebi de budur. Burada fazla yer almaması için sadece âyetlerin idğâma mahal olan kısımlarını aldık.

a²-İdğâm-ı Kebîr'in Şartları

⁸ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.150.

⁹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 280; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 264; ed-Dimyâtî, İthâf, s. 22.

¹⁰ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y. ; es-Suyûtî, a. g. e., a. y.

İdğâm-ı Kebîr'in olabilmesi için başlıca şartlar şunlardır:

a-İki aynı harfin yazı şekli aynı olacak şekilde bir araya gelmeleri. Meselâ **أنا نذير** âyet-i kerîmesinde, elif (ا) sebebiyle idğâm yapılamaz.

b-Her iki harfin ayrı ayrı kelimelerde bulunması. Tek kelimeye karşılaşırsalar, idğâm olmaz. Ancak **ما سلككم** ve **مناسككم** misalleri bu kuralın dışındadırlar. Bu iki kelimeye -istisnâ olarak- Ebû Amr, idğâm yapar.

c-Birinci harfin, mütekellim ve hitâp zamiri olan (ت) harfi olmaması. Meselâ: **أفأنت تُسمع** , **كنت ترأباً** gibi yerlerde idğâma gidilmez.

d-Birinci harfin şeddeli olmaması. Meselâ: **ربّ بما** , **مسّ سقر** gibi yerlerde idğâma gidilmez.

e-Birinci harfin tenvinli olmaması. Meselâ: **سميعٌ عليهم** , **غفورٌ رحيمٌ** âyet-i kerimelerinde olduğu gibi, Bu gibi yerlerde idğâm-ı kebîr yapılamaz¹¹.

a³-İdğâm-ı Kebîr'in "Mütecâniseyn" ve "Mütekâribeyn" Kısımları

İdğâm-ı Kebîr'in bu iki türü onaltı harften meydana gelir ki, bu harfleri: **رض سنشد حجتك بذل قسم** tabiri bir araya getirmektedir.

Bu tür idğâmın üç şartı vardır:

a-Birinci harf şeddeli olmayacak: **أشدّ ذكراً** gibi.

b-Tenvinli olmayacak: **في ظلمات ثلاث** gibi.

c- Muhatap zamiri (ت) olmayacak: **خلقت طيناً** gibi.

Bu üç yerde İdğâm-ı Kebîr yapılamaz.

Şimdi İdğâm-ı Kebîr'in, mütecâniseyn ve mütekâribeyn kısımlarını oluşturan bu onaltı harfin idğâm olunma şekillerini görelim:

ت , on harfe idğâm olunur:

- 1- **ث** , Misâl: **بالبينات ثم** .
- 2- **ج** , Misâl: **الصالحات جنات** .
- 3- **ذ** , Misâl: **السينات ذلك** .
- 4- **ز** , Misâl: **إلى الجنة زمراً** .
- 5- **س** , Misâl: **الصالحات سندخلهم** .
- 6- **ش** , Misâl: **بأربعة شهداء** .
- 7- **ص** , Misâl: **والمثكة صفناً** .
- 8- **ض** , Misâl: **والعاديات ضبحاً** .
- 9- **ط** , Misâl: **أقم الصلوة طرفي النهار** .
- 10- **ظ** , Misâl: **والمثكة ظالمى** .

¹¹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 278-279; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 264.

ث , beş harfe idğâm olunur:

- 1- حيث تؤمرون , Misâl: ت
- 2- الحرت ذلك , Misâl: ذ
- 3- وورث سليمان , Misâl: س
- 4- حيث شئتما , Misâl: ش
- 5- هل أتاك حديث ضيف إبراهيم , Misâl: ض

ج , iki harfe idğâm olunur:

- 1- أخرج شطأه , Misâl: ش
- 2- ذي المعارج تعرج , Misâl: ت

ح , yalnız bir harfe idğâm olunur ki, o da ع harfidir.

Misâl: زحزح عن النار .

د , on harfe idğâm olunur:

- 1- بعد توكيدهما ve . المساجد تلك , Misâl: ت
- 2- يريد ثواب , Misâl: ث
- 3- داود جالوت , Misâl: ج
- 4- القلائد ذلك , Misâl: ذ
- 5- يكاد زيتها , Misâl: ز
- 6- في الأصفاة سرايبيلهم , Misâl: س
- 7- وشهد شاهد , Misâl: ش
- 8- نفقد صواع , Misâl: ص
- 9- من بعد ضراء , Misâl: ض
- 10- يريد ظلماً , Misâl: ظ

ذ , iki harfe idğâm olunur:

- 1- ماأخذ سبيله , Misâl: س
- 2- ماأخذ صاحبة , Misâl: ص

ر , yalnız ' ل ' a idğâm olunur:

Misâl: هنّ أطهر لكم , وإليك المصير لا يكلف , والنهار لآيات

Yalnız ر harfinin harekesi üstün olup, bir evvelki harf sâkin olursa idğâm-ı kebîr'e gidilmez:

Misâl: والحمير لتركبوها .

س , iki harfe idğâm olunur:

1- وإذا التَّفوس زوّجت , Misâl: ز

2- واشتعل الرأس شيباً , Misâl: ش

'e idğâm olunur: sadece س , ش

Misâl: ذى العرش سبيلاً .

'a idğâm olunur: sadece ش , ض

Misâl: لبعض شأنهم .

'e idğâm olunur: iki durumda ك , ق

1-Mâkabli harekeli olduğunda: Misâl: ينفق كيف يشاء .

2-İkisi bir kelimedede bulunup, ك den sonra م gelmesi halinde: Misâl: خلقكم .

'a bir yerde idğâm olunur, o da mâkabli harekeli olduğunda:

Misâl: ونقدس لك قال . Şayet ك 'in mâkabli sâkin olursa, İdğâm-ı Kebir'e gidilmez. Misâl: وتركوك قائماً .

'e idğâm olunur: sadece bir yerde م , ب

Misâl: يعذب من يشاء .

'ya idğâm olunur: iki durumda ر , ل

1- رسل ربك 'ın mâkabli harekeli olduğu zaman: Misâl: رسل ربك .

2- ل 'ın kendisi zamme veya kesre harekeli olup, mâkabli sâkin olduğu zaman: Misâl: إلى سبيل ربك , لقول رسول .

Şayet ل 'ın harekesi fetha olursa, idğâm olunmaz: Misâl: فيقول ربّ .
Ancak Kur'an'da geçen tüm قال fiilleri müstesnâ. Zira nerede olursa olsun قال 'nin ل 'ya idğâm olunur. قال ربّ , قال رجلان , قال ربّ misallerinde olduğu gibi.

'in mâkabli harekeli olduğunda 'ya idğâm olunur ve bu esnada ğunneli İhfa meydana gelir.

Misâl: مريم بهتاناً , يحكم بينهم , اعلم بالشكرين .

Şayet 'in mâkabli sâkin olursa İzhâr olur.

Misâl: إبراهيم بنيه .

'un mâkabli harekeli olduğunda iki harfe idğâm olunur:

1- وإذا تأذن ربك , Misâl: ر

2- لن نؤمن لك , Misâl: ل

ن 'un mâkablî sâkin olursa İzhâr olur

Misâl: **يخافون ربهم ، أن تكون لهم** . Ancak نحن ' nün ن 'u müstesnâ. O, çok fazla devredip isti'mal olduğundan ve ن harfi de bu kelimedede-iki tane olması sebebiyle- tekerrür ettiğinden İdğâm-ı Kebîr'e gidilir: **وما نحن لك ، نحن له** misallerinde olduğu gibi¹².

Ebû Amr'ın İdğâm-ı Kebîr vechini îzâh için verilen tüm bu misallerde âyet-i kerîmeler, kelimenin aslî yapısına riâyet olunarak yazılmıştır. Bu kelimeler, Ebû Amr'ın kıraatına göre okunurken, idğâm edilen birinci harf, hemen önündeki kendisine idğâm olunan ikinci harfin içerisinde erir ve şedde hâlini alarak ikinci harfin cinsinden okunur. Yani birinci harf sadece kitâbette gözükp, artık telaffuzda yoktur. Yalnız ikinci harfin şeddeli okunması söz konusudur. Bu noktaya özellikle dikkat edilmesi gerekir. Buna **İdğâm-ı Tam** adı verilir.

Diyebiliriz ki Ebû Amr b. 'Alâ ile gelen bu İdğâm-ı Kebîr vechini böylece görmekte, Basra ekolünün en önemli kıraat özelliğini tanımış oluyoruz. Yani, Basra ekolü denince akla İdğâm-ı Kebîr gelmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Ebû Amr'dan bu İdğâm-ı Kebîr vechini onun ikinci râvisi olan Sûsî rivâyet etmiştir.

Şimdi ağırlıklı olarak yine Ebû Amr'a has bir vecih olan İdğâm-ı Sağîr kısmına geçelim.

b-İDĞÂM-I SAĞİR (الإِدْغَامُ الصَّغِيرُ)

b¹-İdğâm-ı Sağîr'in Tarifi:

Kendisinde birinci harfin sâkin olduğu idğâma İdğâm-ı Sağîr; yani Küçük İdğâm denir¹³.

b²-İdğâm-ı Sağîr'in Kısımları:

İdğâm-ı Sağîr, üç kısımdır:

a-Vâcib,

b-Mümteni',

c-Câiz.

Bunlardan ilk ikisinde ittifak olduğundan, biz, sadece kurrânını ihtilaf ettikleri Câiz İdğâm kısmına kısaca temas edeceğiz. Zira bu konu da evvelki gibi, Basra kıraatını yakından ilgilendirmektedir.

¹² İdğâm-ı Kebîr'le ilgili bütün bu izahlar için bkz. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 274; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 280-294..

¹³ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 2; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 267.

Câiz İdgâm'ın Kısımları:

a-Bir kelimenin sâkin olan son harfinin, farklı kelimelerden başka cins değişik harflere idgâm edilmesi:

Bu durumda "müdğam" değişmezken, "müdğamun fih" değişmektedir. Bu tür idgâmda birinci kelime: **بل** , **هل** , **قد** , **إذ** kelimeleriyle, **tâu't-te'nîs**; yani (ت) harfinden oluşmaktadır.

Ebû Amr, bunlardan **بل** hâriç, hepsini İdgâm-ı Sağır'de kullanır:

فهل ترى لهم من باقية ، هل ترى من فطور ، حملت ظهورها ، حصرت صدورهم ، أقلت سحابا ،
خبت زدهام ، نضجت جلودهم ، كذبت ثمود ، إذ سمعتموه ، إذ زاغت ، إذ صرفنا ، إذ دخلوا ،
إذ جعل ، إذ تبرأ ، قد ظلم ، قد ذرأنا ، ولقد زينا ، قد صرفنا ، قد شغفنا ، قد سلف ،
قد ضلّ ، قد جاء

misallerinde olduğu gibi.

Burada Ebû Amr, birinci kelimenin son harfini, ikinci kelimenin ilk harfine idgâm ederek okur¹⁴. Şunu da hemen ilave etmemiz gerekir ki, Ebû Amr, **هل** den sonra gelen bazı kelimelerde idgâm etmez. **هل ننبئكم ، هل تعلم ، هل ثوب** misallerinde olduğu gibi¹⁵.

b-Mahreçleri yakın olan harflerin idgâmı:

Bunlar onyediyane olup, idgâm edilip edilemeyeceği hususunda ihtilâf vâkî olmuştur.

Biz sadece Ebû Amr'ın idgâm ettiği harfleri göreceğiz:

1- **ب** ile **ف** arasında:

قال اذهب فمن ، وإن تعجب فعجب ، أو يغلب فسوف ، قال فاذهب فان لك ، ومن لم يتب فاولئك misâllerinde olduğu gibi.

2- **ب** ile **م** arasında:

a- **ب** harekeli iken: **يعذب من يشاء** misâlinde olduğu gibi¹⁶.

b- **ب** sâkin iken: **إركب معنا** misalinde olduğu gibi.

3-Sâkin **ر** ile harekeli **ل** arasında:

واصبر لحكم ربك ، يغفر لكم misallerinde olduğu gibi.

4- **ذ** ile **ث** arasında: **يلهث ذلك** misalinde olduğu gibi.

¹⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.150.

¹⁵ a. g. e., a. y.

¹⁶ Bu şık, aslında İdgâm-ı Kebîr kısmına girer. Bunu daha önce görmüştük. İdgâm-ı Sağır ile ilgili olan kısım b şikkında yer almaktadır. Konu bütünlüğü açısından ikisini de gösterdik. Bu konuda bkz. Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.150.

5- **د ile ث arasında:** ومن يرد ثواب الدنيا misalinde olduğu gibi.

6- **ذ ile ت arasında:** Bu durumda böyle bir idğâm , üç tür fiilde tahakkuk etmektedir:

a- أخذ fiilinin sülâsî ve mezidinde: اتخذتم , اخذتم misallerinde olduğu gibi.

b- نذ fiilinde: فنبذتها misalinde olduğu gibi.

c- عاذ fiilinde: عذت بربي misalinde olduğu gibi.

7- **ت ile ث arasında:**

a- لث fiilinden: لثت , لثتم misallerinde olduğu gibi.

b- ورت fiilinden: أورثتموها misalinde olduğu gibi.

8- **د ile ذ arasında:** كهيعص ذكر misalinde olduğu gibi¹⁷.

9- **ن ile م arasında:** طسم misalinde olduğu gibi¹⁸.

Bu konuyla alakalı bir madde kaldı ki, orada Ebû Amr, idğâm-ı sağîr yapmıyor ama, Ya'kûb yapıyor¹⁹. Onun için bunu da göstermek yerinde olacaktır:

10- **ن ile و arasında:**

a- يس والقرآن ,

b- ن والقلم misallerinde olduğu gibi.

Bu misallerde de aynen idğâm-ı kebîr'de olduğu gibi idğâm edilen birinci harf, mahreç ve sıfat bakımından yok olur ve ikinci harf şeddeli olarak okunur; yani idğâm-ı kâmil yapılır.

Bu maddelerin bazılarında dikkat edilirse Ebû Amr'a -meselâ Asım gibi-iştirak eden kurrâ da vardır. Ebû Amr da, onlar gibi idğâm ettiği için o maddeleri de gösterdik.

Suyûtî , "el-İtkân" adlı eserinde Ebû Amr'ın idğâm vechini incelerken o

¹⁷ Burada ص , medd-i lâzım mertebesinde okunurken صَادٌ diye telaffuz edilir ve dolayısıyla kitabette görülmeyen sâkin bir د harfi kıraat edilmiş olur. İşte bu kıraatta mevcut olan sâkin د , ikinci âyetin başındaki ذ 'a uğrarken idğâm-ı sağîr olur. Tabii bunun gerçekleşmesi geçiş anında olmaktadır.

¹⁸ Yine burada aynı kaide gereğince س harfi سَيْنٌ şeklinde medd-i lâzımla kıraat olunup, sâkin olan ن , önündeki م 'e idğâm olunur.

¹⁹ Pâlfûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.114, 136.

meyanda iki hususa dikkat çekmektedir:

1-Ebû Amr, Hamza ve Ya'kûb, bazı özel vecihlerde birbirlerine uyum sağlamışlardır ki, bu vecihleri İbn-i Cezerî, "en-Neşr" ve "et-Takrîb" adlı eserlerinde genişçe îzâh etmiştir²⁰.

2-Eimme-i Aşere (On İmam) , مالك لاتأمننا على يوسف âyet-i kerimesindeki idğâm hakkında icmâ halindedirler, ancak bu idğâmın yapılaş şeklinde ihtilâf etmişlerdir. Ebû Ca'fer, sırf idğâm ederek okurken; diğerleri idğâm esnasında **Revm** ve **ışmâm** ederek okurlar²¹.

İbnu'l-Cezerî'nin verdiği bilgiye göre, Ebû Amr, -bir sûreyi diğer bir sûreye vasl ederken- Kâdir Sûresi'nin son harfinin, Lem Yekün Sûresi'nin ilk harfine حتى مطلع الفجر لم يكن الذين şeklinde dâhil olması nedeniyle yapmış olduğu İdğâm-ı Misleyn ve Mütেকâribeyn'in harf adedi 1304 dür. Besmeleyi okuyup, sûre sonunu besmele ile geçtiğinde ise Ra'd Sûresi'nin sonunun, İbrâhîm Sûresi'nin evveline ومن عنده علم الكتاب بسم الله şeklinde; İbrâhîm Sûresi'nin sonunun da Hıcr Sûresi'nin başına وما يذكر إلا أولو الاباب بسم الله şeklinde dâhil olması sebebiyle 1305 tir²². Sekte yapıp Besmele'yi okumadığı zaman ise 1303 tür²³.

B-İMÂLE (الإمالة)

Ebû Amr'ın kıraatında ikinci derecede rol oynayan imâle vecihini bir nebze tanıyıp, sonra tekrar Ebû Amr'ın imâle vechine döneceğiz.

İmâle, fetha'yı kesre'ye, elif'i de yâ'ya meylettirme demektir²⁴. İmâle'ye: İdca' (الإضجاع) ; Bath (البطح) ve Kesr-i Kalîl (الكسر القليل) isimleri de verilmektedir²⁵. Birincisi: "yatırmak" ; ikincisi: "döşemek, atmak, düşürmek"; üçüncüsü: "azıcık esre okumak" mânalarına gelmektedir. Dikkat edilirse bu tabirlerin her birinde lugavî olarak "meyl" manası vardır²⁶.

Yine İmâle'ye: Taklîl (التقليل) ; Taltîf (التلطيف) ve Beyne Beyne (بين بين) isimleri de verilir²⁷. Zira imâlede fetha harekeyi azaltma, inceltme ve fetha ile esre arası bir okuma mânaları vardır.

²⁰ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 274 ve Takrîb, s. 68.

²¹ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 266.

²² es-Suyûtî, a. g. e., I, 267.

²³ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 295.

²⁴ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II,30; Suyûtî, el-İtkân, I, 256.

²⁵ a. g. e., a. y.

²⁶ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 256.

²⁷ a. g. e., a. y.

İmâle iki kısımdır:

a-Şedîde: Bu tür imâlede hâlis, katıksız, tam bir hareke değişmesi vardır. (Yani hareke tam olarak fethadan kesreye döner). Bu imâle mübâlağalı bir işba' (tam bir esre ve uzatma) ile yapılır²⁸.

b-Mutavassıta: Bu imâle ise orta bir fetha ile şiddetli imâle arasında tahakkuk eder²⁹.

Suyûtî'nin kaydına göre Dâni şunları söylüyor: "Alimlerimiz, bu iki tür imâlenin hangisinin daha evlâ olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Ben , "Beyne Beyne" olan orta imâleyi tercih ediyorum. Çünkü imâleden kastolunan mânâ bununla hâsıl olmaktadır (inceltme mânâsı bu kadarlıkla tahakkuk edebilmektedir) ki, o da, elifin aslının yâ olduğunu bildirmek ve bir yerde onun ي harfine dönüştüğüne; veya yanı başındaki mücâvir kesreye, veya ي harfine müşâkele arzettiğine dikkat çekmektir"³⁰.

Dâni'nin bu son îzâhı için عيسى kelimesini misal olarak verebiliriz. Zira imâle mahallinden önce ي ve kesre vardır. Bu yüzden imâle yapılması ona uyar.

Feth (الفتح) 'e gelince; bu, okuyanın harfi çıkarmak için ağzını açmasıdır. Buna Tefhîm (التفخيم) de denir. Bunun da Şedîd ve Mutavassıt kısımları vardır. Şedîd olan, kişinin bu harf sebebiyle ağzını sonuna kadar açmasıdır ki, bu, Kur'ân'da câiz değildir. Hatta Arap lügatinde de yoktur (Esasen kulağa da çirkin gelmektedir). Mutavassıt olanı ise, şedîd fetha ile orta imâle arasında bulunan bir vecihtir ki, Kurrâ'dan "Ashâbu'l-Feth" ; yani fetha okuyanların kullandığı tarz da budur³¹.

Alimler, imâlenin, fetha'dan bir cüz olup olmaması veya her birinin başlı başına bir asıl olması hususunda ihtilaf etmişlerdir. Bunun îzâh tarzı şu şekildedir: İmâle ancak bir sebebe binâen yapılır. Şayet imâle elden çıkmışsa fetha gerekir. Eğer imâle mevcutsa, hem fetha hem de imâle câizdir. Dolayısıyla imâle olunan hiç bir kelime yoktur ki, Arab'tan onu fetha okuyan bir kimse bulunmasın. Bu da fetha'nın asıl, imâlenin ise fer' olmaya daha uygun olduğuna delâlet etmektedir³².

Suyûtî, İmâle, Feth ve Beyne hususunda kurrâdan ilk kez eser verenin, Şâtibiyye'nin Şârihi olan İbnu'l-Kâsîh; yani Ali b. Osman b. Muhammed olduğunu söylemektedir³³.

²⁸ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 256.

²⁹ a. g. e., a. y.

³⁰ a. g. e., a. y.

³¹ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 256-257.

³² es-Suyûtî, a. g. e., I, 257.

Yine Suyûtî, Dâni'nin bize verdiği şu kıymetli malûmâtı naklediyor: "Feth ve imâle, Kur'ân'ın, kendi lügatlarıyla nâzil olduğu Arab'ın fasih konuşanlarının dilinde yaygın olan iki meşhûr lügattir. Feth, Hicâzlıların; İmâle de, Temîm, Esed ve Kays kabîlelerinden oluşan Ehl-i Necîd'in genel lügatidir. Bu hususta asıl olan Huzeyfe (R.A.) nin şu merfu' hadisidir: "Kur'ân'ı, Arabın nağme ve sesiyle okuyun! Fâsıkların ve Ehl-i Kitâb'ın ses tonlarından sakının!" İşte imâle de, hiç şüphesiz Ahruf'i Seb'a'dan sayılıp, Arab'ın nağme ve ses tonlarındandır"³⁴.

Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, Vekî' 'den; o, A'mes'ten; o da, İbrâhîm'den rivâyet ederek şunları söylüyor: "Alimler, (ل) ile (ي) harflerini kıraatta müsâvî görürlerdi. Yani (ل) ten maksat tefhîm, (ي) dan maksat ise imâledir"³⁵.

Yukarıda Dâni'nin bize takdîm ettiği bilgilerden anlaşılıyor ki, imâle, Necid'lilerin lügatidir. Ehl-i Necid'i oluşturan üç büyük kabîleden birisinin de Benî Temîm kabîlesi olduğunu yine Dâni'den öğrenmekteyiz. Daha önceden arzettiğimiz bilgilerden anlaşılacağı gibi, Temîm oğulları asıl yurtları olan Necid'den ayrılıp, Basra ve Yemâme boylarına inmiş ve Bahreyn'e kadar ulaşmışlardı. Ebû Amr da, Basra'ya yerleşen Temîmîlerin bir boyuna mensuptu. Şu halde Ebû Amr, bu imâle vechini de, Yedi Harf'in ışığında mensubu bulunduğu Benî Temîm'den iktibas etmiş bulunuyor. Zira imâle, Benî Temîm'in lügatidir. İşte bu kayıt da, tezimiz bakımından çok önemli bir yeri hâizdir.

İmâlenin subût ve sihhatine dâir -sahih derecede olmasa da- bazı rivâyetler mevcuttur. O cümleden olarak Sahavî'nin, "Cemâlu'l-Kurrâ" isimli eserinde kaydettiğine göre: Safvân b. Assâl (R.A.), Rasûlullâh (S.A.V.) Efendimizi, (Meryem, 12.) âyet-i kerimenin يَايحيى kısmını imâle ederek okurken işitmiş. Bunun üzerine: Ey Allah'ın Rasûlü! imâle ediyorsunuz, halbu ki bu, Kureyş lügati değil!" diye kendisine sorulunca, Rasûlullâh (S.A.V.): "O da, dayılarımız olan Ben-i Sa'd'ın lügatidir" diye cevap vermiştir³⁶.

Suyûtî'nin garîb diye nitelendirdiği bu hadisten imâlenin Kureyş lügati olmadığını öğrenmiş bulunmaktayız. Demek ki, hayatlarının her safhasında sağlam olanı tercih eden bu güçlü kabîle, lügat hususunda da sağlam olanı tercih etmiş ve ikinci derecede olan imâleyi bırakarak birinci derecede olan fethayı tercih etmiştir. Ama Rasûlullâh (S.A.V.) , Kureyşten olmasına rağmen Yedi Harf'le ilgili o İlâhî vüs'at ve ruhsata binâen, ana tarafından akrabası olan

³³ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 255.

³⁴ a. g. e., a. y.

³⁵ a. g. e., a. y.

³⁶ es-Sahâvî, Alemuddîn Ali b. Muhammed, Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ (Thk. Dr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), I. baskı, Matbaatu'l-Medenî, Kâhire, 1408/1987, II, 498.

ve "Dayılarımız" diye nitelendirdiği Ben-î Sa'd kabîlesinin lügatıyla okumuş oluyordu.

Yine bu meyanda daha önce senedini verip zikrettiğimiz hâdisede adamın birinin İbn-i Mes'ûd (R.A.)'a ۷ şeklinde okumasına karşılık, İbn-i Mes'ûd (R.A.) un defalarca adamın fetha kıraatını beğenmeyip ۸ şeklinde ۷ ve ۸ harflerinin kesreleriyle imâle yaparak okuduğunu ve sonunda da: "Rasûlullâh (S.A.V.) bana bu şekilde öğretti" dediğini delil olarak zikredebiliriz³⁷. Gerçi - daha önce de söylediğimiz gibi- İbn-i Cezerî bu rivâyet için: "Bu hadis gariptir. Zira biz bu hadisi başka bir vecihten tanımıyoruz". demişti. Gerçekten hadis garib midir değil midir? bilemiyoruz ama, bu ۷ kelime-i Kur'âniye'sini imâle ile okuyan kıraatçıları görüyoruz. Meselâ Verş ve Ebû Amr sadece ۷ yi imâle ile okurken; Ebû Bekr b. Şu'be, Hamza, Kisâf ve Halef-i Aşir, hem ۷ yi hem de ۸ yi imâle ile okumaktadırlar³⁸

İbn-i Eşte'nin, Ebû Hâtim'den tahricine göre; Kûfeliler, imâle hususunda Mushaf'ta "elif"lerin yerlerinde "yâ" ları bulduklarını, böylece hatta tâbiî olup, tilâveti "yâ"lara yaklaştırmak için imâle ettiklerini hüccet olarak ileri sürmektedir³⁹.

Ebû Amr'ın, imâle vechini hangi kelimelerde ve nasıl kullandığına geçmeden önce Suyûtî'nin imâle hakkındaki bazı îzâhlarına yer vereceğiz.

Onları şu şekilde sıralamak mümkündür: İmâlenin:

- 1-Sebepleri,
- 2-Vecihleri,
- 3-Fâidesi,
- 4-İmâle Edenler,
- 5-İmâle Olunan Kelimenin Cinsi.

Şimdi bunları sırasıyla görelim:

1-İmâlenin Sebepleri:

İmâlenin Sebepleri yekûn olarak İbn-i Cezerî ve Suyûtî'ye göre oniki tane olup, hepsi de iki asıl sebebe râcîdir. Bunlar da:

a-Kesre,

b-Yâ (ي) .

Kesre ve yâ' harfinden herbirisi imâle olunacak kelimedede yâ imâle mahallinden önce ya da sonra bulunur⁴⁰. Bu iki temel esasa binâen imâle

³⁷ es-Sahâvî, Cemâlu'l-Kurrâ, II, 498.

³⁸ a. g. e., a. y.

³⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.89.

sebepleri oniki maddeyi bulur ki, şunlardır:

a-İmâle olunacak harften önce "kesre" geçmesi. Bunun şartı da kesre ile imâle olunacak "elif" arasında ya bir harf bulunması- حساب , كتاب kelimele-
rinde olduğu gibi- veya birincisi sâkin olan iki harf bulunması - إنسانُ keli-
mesinde olduğu gibi; ya da her iki harfin meftûh olarak bulunmasıdır. Bu
durumda ikinci harf gizli kalması hasebiyle ه harfidir. يضربها misalinde
olduğu gibi. Şu halde bu birinci maddenin yukarıda görüldüğü gibi üç şıkkı vardır.

b-İmâle mahallinden önce ي harfinin geçmesi. Bu da iki türlü olmaktadır:

1- ي harfinin ا e bitişik olması: حياة , الأيامي misallerinde olduğu
gibi.

2- Birisi ه olan iki harfle aralarının açık bulunması: يدها misalinde
olduğu gibi.

c-Kesrenin imâle mahallinden sonraya kalması:

Bu da iki türlü olmaktadır:

1-Kesrenin lâzım olması; yani her hâlükarda harften ayrılmaması: عابد
gibi.

2-Ârız olması; yani kelimenin başında bulunan bir harf-i cerr'den ötürü
sonradan gelmesi: من النار , في النار kelimelerinde olduğu gibi.

d- ي nin imâle mahallinden sonra gelmesi: مباحي kelimesinde olduğu
gibi.

e- Kesre-i mukaddere (gizli kesre) den ötürü: خاف gibi. Çünkü bunun
aslı و harfinin kesresiyle حَوِّف dir. و harekeli bir harf-i illet olup, mâ kabli
meftûh olduğundan , و ا e kalb olunmuştur.

f-Yâ-i mukaddere (gizli ي) den ötürü: الهدى , يخشى , ابي , ابي
kelimelerinde olduğu gibi. Zira bunların her birinde, harf-i illet olup, mâ kabli
meftûh olan ي dan dönmüş bir ا vardır.

g-Kelimenin bazı durumlarında mevcut olan kesre-i ârizadan dolayı:
زاد , طاب , جاء , شاء , زاد fiillerinde olduğu gibi. Zira bu fiillerin fâu'l-fi'line; yani birinci
harfine, mütekellim ve muhatap zamiriyle, cem-î müennes nûnu bitiştiğinde, bu
birinci harf ârizî bir kesre kazanır.
زَدَنَّ , شَنَّ , جَنَّ , طَبَّنَ , زَدَّتْ , شَتَّتْ , جَتَّتْ , طَبَّتْ misallerinde görüldüğü gibi. İlk
dört tanesi muhatap ve mütekellim; son dört tanesi de cem-î müennes sîgasıdır.
Bunların hepsinin birinci harferi meksûr olduğu için müfred, müzekker gâib
sîgalarında imâle yapılır. Bir başka imâle sebebi de bu fiillerin meçhûl sîgalarına
tebaiyettir.

h-Yâ-i ârıza (sonradan ortaya çıkan ي) sebebiyle: غَزَى , تلا keli-
melerinde olduğu gibi. Zira bu fiillerin elifleri و dan dönüşmüştür. Bu و harfi
meçhûl sîgalarda تَلَى غَزَى , تَلَى şeklinde ي harfine dönüştüğü için, işte bu ârız

40 Ibnu'l-Cezerî, en-Neşr, II,32; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 257.

ي dan ötürü, ma'lûm sîgalarında imâle yapılır.

i-"el-Îmâle lî Ecli'l-Îmâle"; yani başka bir imâle sebebiyle imâle yapmak: Meselâ: Kisâf, **إِنَّا لِلَّهِ** misalinde görüldüğü gibi, **لِلَّهِ** nin elifinin imâle ile okunmasına tâbi kılarak **إِنَّا** daki, **نَا** nın elifini de imâle ile okur. Fakat bu şart, meselâ: **وَأَنَا إِلَيْهِ** de bulunmadığından, **إِنَّا** nın elifinde imâle yapmaz.

I-Benzeşme sebebiyle: Meselâ: **الْحُسْنَى** daki elif-i te'nîs (dişilik alâmeti olan kısa elif), **عِيسَى**, **مُوسَى** daki elifler, **الْهَدَى** nın elifine benzedikleri için bunlarda imâle olunur.

m-Kesret-i isti'mâl; yani kelimada çok kullanma sebebiyle: Meselâ Araplar: **الْحِجَّاجِ** ismini çok kullandıkları için **جَا** nın elifinde imâle yaparlar. Keza **النَّاسِ** kelimesi de, Arap lügatinde çok devrettiği için üç halde de; yani ref, nasb ve cerr hallerinde imâle ile telaffuz edilir⁴¹.

n-İsim ve harfi birbirlerinden farkedilebilmesi için bazı sûre başlarının imâle edilmesi: Meselâ: Sîbeveyhi'ye göre **بَا** ve **تَا** harfleri, kendileriyle telaffuz olunan isimlerdir. Ama **مَا** ve **لَا** gibi diğer harfler böyle değildir. Zira **بَا** ve **تَا** ve sâir noktalı harfler telaffuz esnasında i'râb giyerler. **مَا** ve **لَا** gibileri ise, sükûn üzere mebnîdirler. İşte bazı sûre başlarındaki noktalı harfler, bu sebebe binâen imâle olunurlar⁴².

2-Îmâlenin Vecihleri (Vücut Bulması)

Îmâlenin vecihleri biraz önce zikredilen sebeblere râcîdir ki, iki esasta toplanır:

a-Münâsebet: Bu tek bir kısımdan ibarettir ki, o da ya lafzın bizzat kendisinde bulunan mevcut bir sebepten dolayı imâle olunması (meselâ: **يَخْشَى** daki gizli **ي** harfinden ötürü); ya da gayrisinin imâle edilmesinden dolayı bir kelimenin imâle edilmesi (Kisâf'ye göre **إِنَّا لِلَّهِ** misalinde olduğu gibi).

b-İş'âr (Akla sinyâl verip bir şeye işaret etme).

Bu da üç kısımdır:

1-Aslını İş'âr: İmâle olunan elifin meksûr olan **ي** ve **و** harfinden dönüştüğüne dikkat çekme demektir. **خَاف** deki imâle gibi. Zira bu fiilin aslı **خَافَ** idi. **و**, elif'e dönüşerek **خَاف** oldu. İşte bu **خَاف** nin elifinde imâle

⁴¹ Bu kural, Arabın genel lügatiyle ilgili olup, kıraatta takyîde muhtaçtır. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi, **النَّاسِ** kelimesini sadece ve sadece mecrûr olması şartıyla Ebû Amr'ın birinci râvisi olan Dûrf imâle etmektedir. Bkz. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II,32-35; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 257.

⁴² Bu maddeler için bkz. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II,32-35; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 257.

yapılarak, bu fiilin aslı olan **خَوْفَ** deki **و** in kesresine işâret edilmiş oluyor.

2-Bazı Yerlerde Kelimeye Arız olan Halleri İş'âr: **جاء ، شاء ، طاب** fiillerinde olduğu gibi. Bunu, imâlenin sebepleri bahsinde görmüştük.

3-Asla Şebîh (Benzer) Olan Kelimeyi İş'âr: Elif-i Te'nîs ve ona mülhâk olan eliflerin bulunduğu kelimeler: **عيسى ، موسى ، الحسنی** gibi⁴³.

3-İmâlenin Faydası

İmâlenin faydası lafzı kolaylaştırmaktır. Şöyle ki dil, "feth"; yani üstün ile yukarı kalkar, "imâle" ile aşağı iner. Ayrıca inme (inhidâr), dile, yukarı kalkmadan 'irtifâ') daha hafif gelir. İşte imâle eden bunun için imâle eder. Fetha okuyana gelince o da "feth" in daha sağlam, veya asıl olmasına riâyeten okur⁴⁴.

4-İmâle Yapanlar (Ehl-i İmâle)

İbn-i Kesîr hariç, bütün kurrâ imâle yapmıştır. Yalnız İbn-i Kesîr müstesnâ. O, Kur'ân-ı Kerim de hiç bir kelimedede imâle yapmamıştır⁴⁵.

5-İmâle Olunan Kelimenin Cinsi

Bu konu bir bakıma imâlenin sebepleriyle yakından ilgilidir. Zira imâleyi doğuran sebepler zikrolduğunda, dolaylı yoldan imâleye medâr olan kelimenin cinsi de belirlilik kazanmış oluyor.

Biz işte bu noktada Ebû Amr'ın imâle vechine geçebiliriz. Çünkü imâle olunan kelimeler, Kur'ân-ı Kerim de bir hayli çoktur ve her bir kıraat üstâdının kendine has bir imâle metodu olup, imâle olunan kelimeler de, kısım kısımdır. Biz onların hepsini burada izâh etmeyeceğiz. Daha önce de belirttiğimiz gibi İbn-i Kesîr hariç, bütün kurrâ imâle etmiştir. Hernekadar Ehl-i İmâle denilince akla, Hamza, Kisâî ve Halef-i Aşîr gelirse de, diğer eimmenin de bir çok kelimedede imâle etmiş olduklarını görmekteyiz. Hatta **الكافرين** gibi öyle kelimeler vardır ki, o kelimeyi meselâ: Ebû Amr, Dûrî ve Rûveys gibileri imâle ederken, Hamza, Kisâî ve Halef-i Aşîr'in orada imâle etmediklerini görürüz⁴⁶.

⁴³ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I,258-259; es-Suyûtî, el-İtkân, II,35.

⁴⁴ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. I, 259; es-Suyûtî, a. g. e., a. y.

⁴⁵ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 259.

⁴⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.19.

6-Ebû Amr'ın İmâle Vechi ve İmâle Ettiği Kelime Nevileri

Ebû Amr'ın imâle ettiği kelimeleri başlıca yedi madde altında toplayabiliriz:

1-Kendisinde ر harfinden sonra ا bulunan kelime. Böyle bir kelime hangi vezinde olursa olsun Ebû Amr, onu imâle eder: أَرَاهُ ، أَسْرَى ، بُشْرَى ، ذِكْرَى ، اَشْتَرَى ، اَشْتَرَى ،

سُكَارَى ، اَسَارَى ، اَلنُّصَارَى ، اَلقُرَى ، نَرَى kelimelerinde olduğu gibi⁴⁷. Yalnız Yûsuf Sûresi'nin 19. âyet-i kerimesinde bulunan بَشْرَى kelimesinde Ebû Amr ihtilâf etmiştir. O, bu kelimeyi ر ile ي arasına ا ziyâde ederek, ي نın fethiyle: بُشْرَايَ şeklinde imâle yapmaksızın okuduğu gibi, "hul'f" ederek imâle ile de okumuştur⁴⁸. Ebû Amr'dan başka Nâfi', İbn-i Kesîr, İbn-i Amir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb da, aynı kelimeyi bir elif ziyâdesiyle بُشْرَايَ şeklinde okumuşlardır⁴⁹. Ne var ki onlar imâle yapmamışlardır.

2- ر harfinin mecrûr olarak lâme'l-fi'linde; yani sülâsî kelimenin sonunda vâki olup, kendisinden önce ا bulunan kelime. Bu ا ister zâid, isterse aslî olsun birdir. اَشْعَارَهَا ، اُوبَارَهَا ، اَبْصَارَهَا ، بَقَنْطَار ، اَلْاِبْكَار ، اَلْكَفَار ، اَلدِّيَار

اَلنَّهَار ، اَلتَّقْهَار ، اَلغَفَار ، هَار ، اَلنَّار ، اَلدَّار ، حَمَارَك misallerinde görüldüğü gibi. Bu kelimelerde Kisâî de Ebû Amr'a iştirak etmektedir⁵⁰. Ayrıca buna ilâveten, ر harfinin tekrar ettiği kelimelerde de Ebû Amr ve Kisâî yine imâle yaparlar. قَرَار ، اَلْاَشْرَار ، اَلْاَبْرَار misallerinde olduğu gibi⁵¹.

3- فعلى vezninde gelen tüm müennes elifli kelimeler ve o vezne mülhak olan: اَلْمُوسَى ، اَلْعِيسَى ، اَلْيَحْيَى gibi kelimelerde. Yalnız bu noktada Ehl-i Edâ; yani onlar gibi okuyabilen kıraatçılar, ihtilâf etmişlerdir. Meselâ Irak ulemâsının cumhûru ve Basra ulemâsının bir kısmı, bu üçüncü maddeye giren kelimeleri fetha ile; diğer kıraat âlimleri ise "beyne beyne"; yani fetha ile imâle-i suğrâ arası bir edâ ile okumuşlardır ki, Teysîr tarîkinde de bu "beyne beyne" vechi icrâ olunmaktadır⁵².

Yine bu meyanda bazı (zü'l-yâ); yani sonu ي ile biten bazı kelimelerde de imâle eder. اَلْبَاحِسْرَتَى ، اَلْيَاوَيْكَلَتَى ، اَلْأُنَى misallerinde olduğu gibi. Yalnız bu gibi yerlerde yapılan imâle "beyne beyne" mertebesinde olup, bu vecih Dûrî tarafından rivâyeten Ebû Amr'a nisbet olunmaktadır⁵³.

⁴⁷ İbnu'l-Cezerî, et-Takrîb, s. 57; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 260.

⁴⁸ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y.; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.73.

⁴⁹ Pâlûvî, a. g. e., a. y.

⁵⁰ İbnu'l-Cezerî, et-Takrîb, s. 61; ed-Dâni, et-Teysîr, s. 51; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 260.

⁵¹ İbnul-Cezerî, en-Neşr, II, 58.

⁵² İbnu'l-Cezerî, et-Takrîb, s. 61.

Yine bu meyanda Zeyd b. Farah tarîkinden Dûrî, الدنيا kelmesini tam bir imâle ile okuyarak, Ebû Amr'a nisbet eder⁵⁴.

4-Hurûf-u Mukattaa' İle Başlayan Bazı Sûre Başları:

Ebû Amr, ال ile başlayan Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm ve Hıcr sûreleriyle; الم ile başlayan Ra'd sûresinin evvelinde bulunan bu Hurûf-i Mukattaa' (Kesik Harfler) içerisinde (ر) harfini imâle ile okur. Böylece Ebû Amr'ın (ر) harfini imâle ile okuduğu altı tane sûre başı bulunup, İbn-i Amir, Hamza, Kisâf, Halef-i Aşir ve Ebû Bekr b. Şu'be de buralarda Ebû Amr'a iştirak ederler⁵⁵.

Yine Ebû Amr, كهيمص ve طه'nin ه larını imâle ile okur. Birincisinde, yani Meryem Sûresi'nin evvelinde ه'nin imâle ile okunması hususunda Kisâf ve Ebû Bekr b. Şu'be'nin, Ebû Amr'a iştirak etmelerinde ittifak vardır⁵⁶. Tâhâ Sûresi'nin evvelindeki ه'nin imâle ile okunmasına gelince, orada Hamza, Kisâf, Halef-i Aşir ve Ebû Bekr b. Şu'be, Ebû Amr'a iştirak eder⁵⁷.

Yine Ebû amr, حم ile başlayan yedi sûrenin evvelinde ح yı , "beyne beyne" mertebesinde imâle ile okur. Verş de, kendisine orada iştirak eder⁵⁸.

Şu halde Ebû Amr, toplam olarak onbeş sûrenin evvelinde imâle yapmaktadır.

5-Bazı Sûrelerde (و) ve (ي) harfleriyle biten âyetlerde:

Ebû Amr, bazı sûrelerde (و) ve (ي) lı geçen kelimeleri imâle ile okur. Bu sûreler onbir tane olup, sırasıyla: Tâhâ, necm, Me'âric, Kıyâme, Nâziât, Abese, Alâ, Şems, Leyl, Duhâ ve Alak sûrelerinden oluşmaktadır⁵⁹.

Şu noktayı belirtmekde fayda var, şöyle ki: adı geçen bu sûrelerde mevcut olan (و) ve (ي) lı kelimeleri teker teker îzâh etmek bir hayli zor olacağından, kıraat âlimleri yazmış oldukları eserlerinde kolaylık olsun diye nümûne bir kelime seçerler. Bu kelimenin özelliği, sırayı takip eden ilk sûreden ve imâle mahalli olan ilk kelimedenden seçilmesidir. Meselâ; adı geçen sûrelerin ilki Tâhâ Sûresi'dir. Bu sûrenin imâleye mahal olan ilk kelimesi -Hurûf-u Mukattaa'yı istisnâ kılmak şartıyla- تَشْتَى kelimesidir. İşte bu تَشْتَى fiili "nümûne " kelime olarak alınır ve gerek aynı sûre içerisinde, gerekse diğer sûrelerde etimolojik yapı itibariyle ona benzeyen tüm kelimeler: (كَشْتَى) tabiriyle

⁵³ İbnu'l-Cezerî, et-Takrîb, s. 61.

⁵⁴ a. g. e., a. y.

⁵⁵ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 66.

⁵⁶ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., II, 67.

⁵⁷ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., II, 70.

⁵⁸ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., II, 70.

⁵⁹ İbnu'l-Cezerî, et-Takrîb, s. 55.

belirtilir ki, bu tabirin mânası: " تشقى kelimesinde olduğu gibi" demektir. Abdu'l-Fettâh Pâlûvî'nin, "Zübdetü'l-İrfân" isimli eserine baktığımızda, bu تشقى kelimesini, Verş ve Ebû Amr'ın "Taklîl"; yani "beyne beyne" derecesinde imâle ettiklerini görürüz⁶⁰. Artık bundan sonra gelen -meselâ- الحُستى ، أحنى ، استوى ، يخشى gibi tüm yâ'lı kelimeleri, adı geçen bu iki kıraat üstâdı, aynen تشقى da olduğu gibi "beyne beyne" mertebesinde imâle ile okuyacaklardır.

Bu kelimelerin içerisinde الدُّبِّيَا gibi vâv'lı olan bazı kelimeler vardır ki, daha önce de belirttiğimiz gibi, Ebû Amr, onları tam imâle ile okumaktadır.

Şunu da belirtelim ki, bu kelimelerin içerisinde yâ'lı olanlar mutlaka "beyne beyne" vechiyle okunur diye de bir kayıt yoktur. Meselâ العُسْرَى ، البُسْرَى ، الذُّكْرَى

تى ، الذُّكْرَى gibi kelimelerde aynen النَّصَارَى kelimesinde olduğu gibi Ebû Amr, râ harfini tam imâle yaparak okur. Çünkü o, daha öncede belirttiğimiz gibi, kendisinde râ'dan sonra elif bulunan her kelimeyi, hangi vezinde gelirse gelsin, imâle ile okur. İşte bu tür kelimelerde de numûne olarak النَّصَارَى kelimesi seçilmiş olup, bunların imâle ile okunmasında Hamza, Kisâf ve Halef-i Aşir de Ebû Amr'a iştirak ederler⁶¹. Şu halde Ebû Amr, bu kelimelerin bir kısmını "beyne beyne", bir kısmını ise "imâle" vechiyle okumaktadır. Verş'e gelince o, gerek تشقى , gerekse النَّصَارَى ya benzeyen tüm kelimelerde "beyne beyne" yapar.

6- رأى Mâzî Fiilinde:

Ebû Amr, Kur'ân'da geçen bu fiilin tamamında hemze'yi tam bir imâle yaparak okur⁶². Yalnız o, sadece hemze'yi imâle ederken, Ebû Bekir, Hamza, Kisâf ve Halef-i Aşir, bir keresinde hemze'yi, bir keresinde ise hem hemze'yi, hem de râ'yı imâle ederler⁶³. Ebû Amr, bu بَرَى mâzî fiilinin muzârisi olan بَرَى ve İf'âl bâbindan gelen أرى sîgalarında da imâle yapar ki, bu daha önce geçen, kendisinde râ'dan sonra elif bulunan kelimeler silsilesine dâhildir. Ebû Amr, o tür kelimelerde zâten imâle yapıyordu.

Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir: Gerek رأى mâzî fiili, gerekse onun muzârisi olan بَرَى ve İf'âl babından gelen أرى sîgalarında da; bunların hepsinde râ'dan sonra elif gelmektedir. O halde onların ayrı bir maddeyle belirtilmesine gerek var mıdır? " Bu soruyu şu şekilde cevaplandırmak mümkündür: "Evet, harflerin sıralaması böyledir, fakat imâle mahalleri farklıdır.

⁶⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.89.

⁶¹ a. g. e., s.25.

⁶² a. g. e., s.94.

⁶³ a. g. e., s.94.

Zira **رأى** ve **إف'âl** babından gelen **أرى** sîgalarında imâle, râ harfî üzerinde tahakkuk ederken, **رأى** fiilinde elif üzerinde tahakkuk etmektedir. Dolayısıyla diğerk maddeden farklıdır"⁶⁴.

7-Bazı Özel Kelimelerde (Hurûf-i Mahsûsa):

İmâle ile okunan özel kelimeler, yirmibir tane olup, şunlardır:

للشَّارِبِينَ ، مَشَارِبُ ، التَّوْرِيَّةُ ، الكَافِرِينَ ، النَّاسِ ، ضِعَافًا ، الحَوَارِيَّةِينَ ، إِكْرَاهِينَ ، الإِكْرَامِ
آتِيكَ ، المِحْرَابُ ، عِمْرَانَ ، اليَتَامَى ، كَسَالَى ، أَسَارَى ، النَّصَارَى ، عَابِدُ ، عَابِدُونَ ، آتِيَّةُ
سُكَارَى ، تَرَآءَ الجَمْعَانِ 65.

Bu kelimeleri imâle ile okuyan kıraatçılar farklı farklı olup, biz sadece Ebû Amr'ın imâle yaptığı kelimeleri göstereceğiz.

a- **التَّوْرِيَّةُ** : Bu kelime, i'rap yönünden ne şekilde olursa olsun, Ebû Amr, (ر) harfini imâle ile okur. Ayrıca bu kelimeyi İbn-i Zekvân, Kisâî ve Halef-i Aşir de imâle ile okurken, Verş, Hamza ve "hulf" vechiyle Kâlûn, "taklîl"; yani fetha ile imâle arası bir şekilde edâ etmektedirler⁶⁶. Bu kelimeyi Hamza'nın, tam bir imâle ile okuduğu da bir rivâyetle sâbittir⁶⁷.

b- **الكافرين** : Ebû Amr, bu kelimeyi, nasb ve cerr halinde gelmesi şartıyla (ك) in elifini imâle ederek okur. Dûrî, İbn-i Kesir'den, Ruveys te Yâkub'dan rivâyetle bu kelimeyi imâle ile okuyup, Ebû Amr'a iştirak ederken; Verş te, Ezrak tarîkinden "taklîl" ile okur. Yakûb'un diğerk râvisi olan Ravh ise, sadece Neml Sûresi'nde ki: **إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ** âyetinde geçen **كافرين** kelimesinde imâle yapmıştır⁶⁸.

c- **النَّاسِ** : Daha öncede belirttiğimiz gibi, bu kelimeyi mecrûr olması şartıyla Ebû Amr'dan rivâyetle sadece Dûrî imâle yaparak okumuştur⁶⁹.

d- **سُكَارَى ، أَسَارَى ، النَّصَارَى** : Bu kelimeler daha önce geçtiği gibi, Ebû Amr ve Ashâb-ı İmâle tarafından imâle ile, Verş tarafından ise taklîl ile okunur. Şu halde Ebû Amr'ın imâle ile okuduğu özel kelimeler altı tane olmaktadır.

İmâle Vechini Yadırgayanlara Karşı Yerinde Bir Müdâfaa

Ebû Amr'ın "İskân" vechine geçmeden önce Suyûtî'nin "İmâle" hususunda bir ikazına kısaca temas edeceğiz. Zira Ebû Amr imâle vechinde **muksirûn**

⁶⁴ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 70.

⁶⁵ a. g. e., II, 60-61.

⁶⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.39; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 61.

⁶⁷ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y.

⁶⁸ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.19; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 62.

⁶⁹ Pâlûvî, a. g. e., s.16-17; İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y.

(imâle vechini çokça kullananlar) safında yer aldığı için imâle vechine yönelilecek herhangi bir tenkit tabiidir ki Ebû Amr için de sözkonusu olacaktır. Şöyle ki; Suyûtî, Hâkim'in, Zeyd b. Sâbit (R.A.) den merfû olarak rivâyet ettiği şu: نَزَلَ الْقُرْآنُ بِالتَّفْخِيمِ "Kur'ân, tefhîm (yani fetha okunması vechiyle) inmiştir" hadisini naklederken, bu hadisten ötürü imâleyi hoş bulmayan bir topluluğun mevcut olduğunu söylemekte ve bu gruba birkaç açıdan şöyle cevap vermektedir:

1-Kur'ân, tefhîmli indi, ama sonradan imâleye ruhsat verildi.

2-Bu hadisin mânası: "Kur'ân, erkeklerin kıraatına göre okunur, kadınların sözlerinde olduğu gibi ses, onda inceltilmez, yumuşatılmaz" demektir.

3-Müşriklere karşı sertlik ve şiddet ifade eden bir üslupla indirilmiştir. (Bu maddede Suyûtî, otokritik yaparak, bu görüşün pek tutarlı olmayacağını; zira aynı şekilde Kur'ân'ın rahmetle, yumuşaklıkla da indiğini söylemektedir).

4-Hadisteki "tefhîm", "ta'zîm" ve tebcîl" mânasına gelmektedir. "O'na ta'zîm edin! O'nu yüce tanıyın!" demektir. Böylece bu hadisle, Kur'ân'ın büyüklüğüne teşvik vardır.

5-"Tefhîm" den maksat, kelime ortalarını değişik yerlerde ötre ve esre ile harekelenip, sâkin kılınmamasıdır. Zira kelimeler için bu daha doyurucu ve daha heybetlidir⁷⁰.

Suyûtî, bu son maddeyle alakalı bazı naklî deliller getiriyor. O cümleden olarak: Muhammed b. Mukâtil, Ammâr (R.A.) ın: عذراً او نذراً (Mürselât, 6) âyet-i kerimesindeki (ذ) harflerini ve الصّٰدِقِيْنَ (Kehf, 96) âyet-i kerimesindeki (د) harfini ötreli ve üstünlü olarak okuduğunu naklediyor⁷¹. Burada "tefhîm" den murat, bu kelimelerin orta harflerinin harekeleli olmasıdır. Nitekim عذراً kelimesindeki (ذ) ۱, Yâkûb'un râvisi Ravh; نذراً kelimesindeki (ذ) ۱ ise Nâfi', İbn-i Kesîr, İbn-i Amir, Ebû Bekir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb ötre ile okmuşlardır⁷². Suyûtî'nin demesinde, Hasan-ı Basrî de عذراً kelimesindeki (ذ) ۱ ötre okumuş⁷³.

Yine Suyûtî, Ebû Ubeyde'nin şu sözlerini naklediyor: "Ehl-i Hicâz, kelamın küllisinde "tefhîm" ederler. Ancak bir tek harf müstesnâdır ki, o da عَشْرَةٌ kelimesindeki (ش) harfidir. Onlar, sadece bu harfi cezm ile telaffuz ederler. Ehl-i Necid ise kelimada "tefhîm" i terkederler. Ancak عَشْرَةٌ kelimesindeki (ش) harfi müstesnâ. Zira onlar da, bu harfi esre ile telaffuz ederler"⁷⁴.

⁷⁰ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 261.

⁷¹ a. g. e., I, 262.

⁷² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.140.

⁷³ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 262.

⁷⁴ a. g. e., a. y.

Ayrıca Suyûtî, Dâni'nin bu hadis hakkında en güzel görüşün bu son madde olduğuna dâir şahsî kanaatını zikretmektedir⁷⁵.

Yukarıda geçen الصّٰدِقِیْنِ (Kehf, 96) âyet-i kerimesindeki (د) harfini Ebû Bekir, cezimli olarak; ondan önceki (ص) harfini ise ötreli olarak okumuştur⁷⁶. Böylece o kelimedeki (د) harfini sâkin okuyan tek olarak o çıkmıştır.

C-İSKÂN (الإسكان)

İskân, kelimenin her hangi bir harfini sâkin; yani cezimli kılmak mânasına gelir. Bu vecihte bazı fiilleri iskân ile okuma Ebû Amr'a mahsus bir özelliktir. Onun iskân ettiği kelimelere baktığımızda, iki tür özellik göze çarpmaktadır:

a-Kelimenin ayne'l-fi'li; yani ortasının sâkin kılınması,

b-Kelimenin sonunun sâkin kılınması.

a-Ebû Amr'ın, kelimenin ayne'l-fi'lini sâkin olarak kıraat ettiği kelimeler başlıca şunlardır:

سَبَلْنَا ، وَوَلَدُهُ ، بِخَيْلِكَ وَرَجَلِكَ ، سَبَعِ سَنِينَ دَابًّا ، أَكَلَهَا دَائِمٌ
رُسُلْنَا ، رُسُلَهُمْ ، رُسُلَكُمْ ، (وَهِيَ ، وَهِيَ) ⁷⁷ الرَّعْبِ ، عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ ، كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْتَهُ
خَطَاةَ الشَّيْطَانِ ، عَذْرًا أَوْ نَذْرًا ، وَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا ، شَتَّانَ قَوْمٍ ، وَأَحْيَطَ بِشَمْرِهِ
فَابْعَثُوا أَحَدَكُمْ بِرِزْقِكُمْ ، فِي شُغْلٍ ، لِيُؤْتِيَهُمْ سَقْفًا ، كَأَنَّهُمْ إِلَىٰ نَصْبٍ ، خُشْبٌ مُسْتَدَّةٌ

Bu kelimeler içerisinde Ebû Amr'ın, "iskân" vechinin yanı sıra değişik okuyuşları da vardır. Örneğin: ولده kelimesinde (و) ötre ile; ثمره deki (ث) y1 yine ötre ile; سقفا deki (س) i fetha ile ve نصب deki (ن) u yine fetha ile okumaktadır⁷⁸.

Şunu da hemen kaydedelim ki, Ebû Amr, bu orta harfleri sâkin kılarak okumanın yanı sıra, bazı kelimelerde de tam aksine orta harfleri harekeli okumaktadır. Meselâ: يَرِيدُ اللّٰهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ (Bakara, 185.)

⁷⁵ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 262.

⁷⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.87.

⁷⁷ Bu iki zamirin (هـ) larını sâkin okumak için Ebû Amr, şu şartları arar:

1- (هـ) dan önce (و) veya (ف) harfi bulunacak,

2- Kendisine bitişik (ج) olacak.

Şayet ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ , (هـ) , (ل) misalinde olduğu gibi , (هـ) den önce (ث) bulunursa, bu takdirde Ebû Amr, (هـ) yi ötre ile okur. Bkz. Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât fi'l-Asvât ve'n-Nahvi'l-Arabî, 1. baskı, Mektebe-yi Hancı, Kahire, 1508/1987, s. 319,; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 214-217.

⁷⁸ Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s. 318-320; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 214-217.

âyet-i kerimesinde **العسر ، اليسر** kelimelerinin (س) harfini; **وإن كان ذو عسرة** (Bakara, 280.) âyet-i kerimesinde **عسرة** kelimesinin (س) harfini; **فنيسر** (Leyl, 10.) âyet-i kerimelerinde **العسر** (Leyl, 7.) ve **ه اليسرى** kelimelerinin (س) harflerini zamme ile okumuştur⁷⁹.

Yukarıda misal olarak verilen bazı kelimelerde iskân ile okuma hususunda Ebû Amr'a iştirak eden bazı imamlar da vardır. Meselâ Yûsuf Sûresi'nin 47. âyetinde geçen **دأبأ** kelimesinin hemzesini fetha ile ve isrâ Sûresi'nin 64. âyetinde geçen **رَجَلِكْ** kelimesinin (ج) harfini kesre ile harekeleyip, okuyan sadece Asım'ın ikinci râvisi Hafs iken, diğer imamlar hep iskân etmişlerdir⁸⁰. Keza Yâsîn Sûresi'nin 55. âyetinde geçen **شغل** ve nasıl gelirse gelsin **الأكْلُ** kelimesini Nâfi' ve İbn-i Kesîr, iskân ile okurlar⁸¹. Hatta **الأكْلُ** kelimesinin iskân ile okunması hususunda Nâfi' ve İbn-i Kesîr, asıl olup, Ebû Amr, sadece müennes zamirine bitişik halde **اكلها** şeklinde gelen yerlerde iskân ederek onlara iştirak eder⁸².

Bu şekilde müşterek okunan başka kelimeler de vardır. Biz sadece dört misal getirerek yetiniyoruz.

b-Ebû Amr'ın, Kelime Sonunu İskân Ettiği Yerler:

Ebû Amr, bazı fiillerin -cem-i müzekker zamirine bitişmeleri şartıyla- ve bazı isimlerin sonunu iskân ederek okur.

Misâl: **يَأْمُرُكُمْ** (Yedi yerde), **تَأْمُرُهُمْ** (Bir yerde), **يَأْمُرُهُمْ** (Bir yerde), **يَنْصُرُكُمْ** (Beş yerde), **يُشْعِرُكُمْ** (Bir yerde), **بَارْتِكُمْ** (İki yerde) ve **مَكْرُ السَّيِّئِ**
83.

Bu kelimelerde Ebû Amr için iki vecih vardır:

1-İskân; yani cemi zamirlerine bitişen **يَأْمُرُ**, **تَأْمُرُ**, **يَنْصُرُ**, **يُشْعِرُ** fiilleriyle, **بَارِءُ**, **السَّيِّئِ** isimlerinin son harflerini sâkin kılma. Bu vechi, Ebû Amr'dan, Sûsî rivâyet etmiştir⁸⁴.

2-İhtilâs (الإختلاس) ; yani, mezkûr kelimelerin son harfine 2/3 oranında bir ses tonuyla hareke vererek okuma:

Öyle ki, dinleyen kimse o hareketin okunuşunda sesin üçte birini işitmez.

⁷⁹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 216; Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s. 320-321.

⁸⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 74, 82.

⁸¹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 216; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.37.

⁸² a. g. e., a. y.

⁸³ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 212; Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s. 338-339; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.23-24.

⁸⁴ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 212.

Bu "İhtilâs" vechini de Ebû Amr'dan, Dûrî rivâyet etmiştir⁸⁵.

Son verilen misalde السَّيِّ kelimesinin iskân ile okunuşu, Abdu'l-Vâris tarikıyla Ebû Amr'dan rivâyet olunmaktadır⁸⁶.

Ebû Amr'ın, bu güzîde râvilerinden Dûrî, "İhtilâs"; Sûsî de "İskân" vecihlerini -daha öncede kaydettiğimiz gibi- el-Yezîdî tarikıyla Ebû Amr'dan rivâyet etmişlerdir.

Ayrıca "İskân" ile alakalı olarak (a) maddesinde geçen misallerde اُرَىٰ terkindeki (ر) harfi, Ebû Amr tarafından hem "İskân", hemde "İhtilâs" ile okunmuştur. Yine aynı şekilde "İskân"; Sûsî, "İhtilâs"ta Dûrî tarafından rivâyet olunmuştur⁸⁷. اُرَىٰ terkinin de hükmü aynı şekildedir⁸⁸.

Ebû Amr'ın bu iskânlarında (أ) emr-i hâzırî istisnâ edilirse, nahiv kurallarına zâhiren uyulmadığı görülür. Meselâ onun cezimli okuduğu yerlerde يَشْعُرُ ، يَنْصُرُ ، يَأْمُرُ gibi muzâri' fiillerine bakıldığında, bunları cezmeden her hangi bir âmil göze çarpmamaktadır. Zira her hangi bir muzâri' fiilin meczûm; yani cezimli olabilmesi için ya evveline "el-Cevâzım" adı verilen, fi'l-i muzârii cezmeden onbeş edattan birisinin gelmesi, ya da emre cevap vâkî olması gerekmektedir. Oysa ki, Ebû Amr'ın, iskân ile okuduğu bu fiillerde bunlardan herhangi birisini göremiyoruz. Dolayısıyla bu noktada üstü kapalı da olsa Ebû Amr'a itiraz-vâri yöneltilmiş bir soru akla gelebilir. Bu akla gelmesi muhtemel olan soruyu, birkaç yönden cevaplandırmak mümkündür.:

1-Kıraatta nahiv kuralları çelişki arzettiğinde, kıraat nahve tercih olunur. Zira, sahih ve meşhûr bir kıraatın, tevâtür derecesinde, en son rivâyet halkasında meşhûr kıraat üstâdı olan bir takım sahâbîlerle Rasûlullâh (S.A.V.)'a isnâd edilmesi başlı başına bir delildir⁸⁹. Ayrıca nahiv kuralları, kural koyucuların sayısınca değişiklik arzeder. Değişkenlik arzeden nahiv, değişiklikten münezzeh olan Kur'ân'a tercih edilemez.

2-Ebû Amr'ın, gerek zikrolunan fiilleri, gerekse isimleri sâkin kılarak okuması, tamamen nahiv kurallarının dışında da kalmış sayılmaz. Çünkü biz, "mu'reb"; yani gözle görülür, lisanla telaffuz edilebilir bir şekilde baştaki âmilin değişmesiyle, son harfinin hareketi değişen bazı kelimelerin, takdîri i'rapla cezimli olarak telaffuz olunabildiğini nahiv kitaplarından öğrenmekteyiz. Nahiv terminolojisinde bu tür kelimelere: الموقوف عليه بالإسكان (el-Mevkûf aleyh bi'l-İskân); yani "Cezim yapılarak üzerinde durulan kelime" adı verilir. Bunların çeşitli kısımları olup, fazla yer işgal etmemesi için üzerinde durmayacağız. Biz

⁸⁵ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 212; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.23.

⁸⁶ Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s. 339.

⁸⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.30.

⁸⁸ a. g. e., a. y.

⁸⁹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 263.

burada sadece bir misâl ile yetinelim: Meselâ أَحْمَدُ kelimesini cümlede kullanırken, kelimenin son harfi olan (د) ı ref' halinde ötre, nasb ve cerr halinde üstün ile okuyabildiğimiz gibi, her üç halde cezimli de okuyabiliriz.

- a- جاءَ نبي أحمدُ veya أَحْمَدُ (Ahmed bana geldi).
 b- رأيتُ أحمدَ veya أَحْمَدُ (Ahmed'i gördüm).
 c- مررتُ بأحمدَ veya أَحْمَدُ (Ahmed'e uğradım), misallerinde görüldüğü gibi.

Bu tür "İskân" ile kelimelerin kullanılışında Arabın maksadı, telaffuzda kolaylık sağlamaktır. Zira hareketin telaffuzu, hem konuşmada, hem de seste fazlalığa neden olmaktadır. Cezim kullanıldığında bu fazlalık bertaraf edilmiş oluyor. İşte Ebû Amr'ın bu kıraatında da ayın telaffuz kolaylığı söz konusudur⁹⁰. Yalnız Ebû Amr'ın "İskân" vechini sadece "Tahfif"; yani kelimelerde kolaylık sağlama sebebine bağlamak doğru olmaz. Her ne kadar sükûn, harekeden daha hafif, daha kolay ise de, Ebû Amr'ın, bazı yerlerde sükûn yerine harekeyi tercih ettiğini biliyoruz⁹¹. Daha önce bununla ilgili bir kaç misâl vermiştik.

3- Ebû Amr, -bazıları müstesnâ- mezkûr kelimeleri sadece "İskân" ile değil, "İhtilâs" ile, yani harekeyi hafifce belirterek de okumuştur. Bu vechi, Dûrî'nin rivâyet ettiğini de daha önce belirtmiştik. Ebû Ali el-Fârisî'nin nakline göre; Ebû Amr'ın öğrencisi ve aynı zamanda meşhûr bir nahiv âlimi olan Sîbeveyh: "Ebû Amr, (بَارئكم) ve (يأمركم) gibi kelimelerde harekeyi "İhtilâs" ile (yani hafifce çıtlatarak) okurdu" demiştir⁹². Yine el-Fârisî'nin nakline göre; Abbas b. Fadl el-Ensârî demişki: "Ebû Amr'a: (إلى بَارئكم) ü nasıl okuyorsun?" diye sordum. O da: "Hafif bir tarzda hemzeli okuyorum" dedi"⁹³.

Ebû Amr'ın bu cevabından, hemzeyi "İhtilâs" ile okuduğu anlaşılıyor. Zira; "İskân" ile okusaydı, "Hafif bir tarzda" tabirini kullanmazdı. Çünkü hemze üzerinde tam bir sükûn yapıldığında "Şiddet" vasfı oluşur ve hafifliğe mahal kalmaz.

İbn-i Cezerî'nin kaydına göre meşhur nahivci el-Müberred, Ebû Amr'ın bu "İskân" vechini ta'n ve men etmektedir. Hatta Ebû Amr'ın bu kıraatının bir "Lahn"; yani, i'rap hatası olduğunu iddia etmiştir⁹⁴. Keza İbn-i Cezerî,

⁹⁰ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 212-213.

⁹¹ Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s. 320.

⁹² el-Fârisî, Ebû Ali el-Hasen b. Abdu'l-Gaffâr, el-Hucce li'l-Kurrâi's-Seb'a (Thk. Bed-rüddîn Kahveci, Beşir Cûcâtî) 1. baskı, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Beyrut, 1404/1984, II, 77.

⁹³ el-Fârisî, el-Hucce, II, 76.

⁹⁴ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 213.

Sîbeveyh'in: "Ebû Amr'dan "İskân" veçhini rivâyet eden râvi bunu iyi zabt edememiş. Çünkü Ebû Amr, harekede "İhtilâs" yaptığı halde o, "İskân" yaptığını zannetmiştir" dediğini de nakletmektedir⁹⁵. Yalnız bu büyük bir iddia olsa gerek. Hem zaten İbn-i Cezerî: "Bu söz, söyleyenine red olunur. "İskân"ın yapılışı inkar olunamayacak derecede Arapça'da âşikardır..." diyerek bu görüşü reddediyor⁹⁶. Kaldı ki İbn-i Cezerî'nin verdiği bilgilere bakılırsa, يَعْلَمُهُمْ gibi terkiplerde muzâri' fiilinin ötre harekeli olan son harfini "İskân"; yani cezimli olarak okumanın, Ben-i Temîm kabîlesinin lügatı olduğu, ayrıca meşhur bir nahivci olan el-Ferrâ'nın, bu tür bir telaffuzu, Temîm ve Esed kabîlelerine nisbet ettiği naklolunmuştur⁹⁷. Hem, Sîbeveyh, "İskân" vechini asla inkar etmemiştir, bilakis onu câiz görüp, hakkında, -İmrû'u'l-Kays'ın olan- şu beytini delil getirmiştir:

فَالْيَوْمَ أَشْرَبُ غَيْرَ مُسْتَحَقِّبٍ إِثْمًا مِنَ اللَّهِ وَ لَا وَاعِثِلٍ

"Allah katından herhangi bir günah irtikâb etmeksizin ve yüzsüzlük yapıp bezm-i meye katılmaksızın bugün (rahat rahat) içiyorum"⁹⁸.

Birinci mısradaki muzâri' fiilini cezimli olarak telaffuz etmek îcâp eder. Aksi takdirde şiirin vezni haleldâr olur.

Şöyle ki bu şiirin vezni: Müs-tef-i-lün / Müs-tef-i-lün / Fâ-i-lün şeklindedir. Mezkûr mısra bu vezne tatbik ettiğimizde muzâri' fiilinin (رب) kısmı, veznin ikinci tefîlesindeki (Müs) kısmıyla tamına çakışır. Şayet fiilin son harfi olan (ب) yı ötre okursak, ikinci tefîlenin vezni değişir. Şu halde mısradaki yeralan muzâri' fiilini cezimli kılacak hiç bir âmil bulunmadığı halde şâir orada "İskân" etmiştir.

Ne varki Sibeveyh, "İskân"ın kıyâsa aykırı olduğunu, fakat idğâm esnasında birinci harekeyi sükûna çevirme hususunda imamların icmâ'ının, bu vechin cevâzına bir delil olabileceğini de söylemiştir⁹⁹.

Yine İbn-i Cezerî, "İskân" ın sıhhatine delil olsun diye meşhûr şâir Cerîr'in şu beytini nakletmektedir¹⁰⁰:

سِيرُوا بَنِي الْعَمِّ قَالَاهُوا زُ مَوْعِدِكُمْ أَوْ نَهْرُ تَبْرِى فَمَا تَعْرِفُكُمْ الْعَرَبُ

⁹⁵ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 213.

⁹⁶ a. g. e., a. y.

⁹⁷ a. g. e., a. y.

⁹⁸ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 213; el-Fârisî, a. g. e., I, 117.

⁹⁹ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., II, 213-214.

¹⁰⁰ a. g. e., a. y.

"Ey amca çocukları! Yürüyün! Zira size vâdolunan yer (Basra ile Fars diyarı arasında bulunan) Ehvâz yurdu ve Tîrâ nehridir. Artık Arap sizi tanımıyor".

Bu beytin vezni de: Müs-tef-i-lün/ Fâ-i-lün/ Müs-tef-i-lün/ Fe-i-lün şeklindedir. Beytin ikinci mısraında yer alan تَعْرِفُ fiilini burada da cezimli okumak gerekiyor. Aksi takdirde o şıkka tesâdüf eden (tef) veznine uyum sağlanamamış olur.

Arap lügatına dâir serdedilen tüm bu edebî malzemeler, Ebû Amr'ın iskân vechini müdafaa etmektedir.

D-Tahfifu'l-Hemze (تخفيف الهمزة)

Bu tabir, "hemzeyi hafifletme" manasına gelip, Ebû Amr'ın meşhûr kıraat vecihlerinden birisidir.

Hemze, harflerin en zor konuşulunu ve mahreç cihetinden en uzağı olduğu için, Arap, bu harfi çeşitli şekillerde hafifletme yoluna gitmiştir. Meselâ Kureyş ve Hicâzlular hemzeyi en çok tahfif edenlerdir. Bu yüzden hemzenin tahfif olunuşu en çok bu kabilelerin tariklerinden gelmiştir. Nitekim İbn-i Fülehy'in rivâyetinden İbn-i Kesîr; Verş'in rivâyetinden Nâfi' ve (hem Dûrî, hem de Sûsî'nin rivâyetinden) Ebû Amr, hemzeyi tahfif etmişlerdir¹⁰¹.

Hemzeli kıraata karşı çıkanlar İbn-i Adıyy'in, Mûsâ b. Ubeyde ← Nâfi' ← İbn-i Ömer (R.A.) tarikinden tahrîç ettiği şu hadîsi iddialarına delil getirirler: "Rasûlullâh (S.A.V.), Ebû Bekr, Ömer ve diğer halîfeler hemzeyi telaffuz etmemişlerdir. Hemze, sonra gelenlerin ihdâs ettiği bir bid'attan başka bir şey değildir"¹⁰². Ne var ki, Suyûtî, bu hadisle istidlâl olunamayacağına, zira hadîsin senedinde bulunan Mûsâ b. Ubeyde'nin hadisçilere göre zayıf birisi olduğuna dâir Ebû Şâme'nin itirazını da o meyanda zikretmektedir¹⁰³.

Yine Suyûtî, Hâkim'in, "el-Müstedrek"inde, Hamran b. A'yen ← Ebu'l-Esved ed-Düelî ← Ebû Zerr el-Ğifârî (R.A.) tarikinden tahrîç ettiği şu:

جاء أعرابي إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : يَا نَبِيَّ اللَّهِ ا
فقال : لَسْتُ بِنَبِيِّ اللَّهِ وَلَكِنِّي نَبِيُّ اللَّهِ

"Bedevînin birisi Rasûlullâh'a gelip: "Ey Allahın Nebîsi!" manasında hemze ile يَا نَبِيَّ اللَّهِ dedi. Rasûlullâh da: "Ben, Nebîullâh değilim, fakat

¹⁰¹ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 227.

¹⁰² a. g. e., a. y.

¹⁰³ a. g. e., a. y.

Nebiyullâh'ım" buyurdu" hadisini nakledip, bunun zayıf olduğunu; ayrıca bu hadis hakkında Zehebî'nin: "Münker hadis" dediğini, zira hadisin senedinde bulunan Hamrân'ın, bir Râfizî olup, sikâ olmadığını söylediğini naklediyor¹⁰⁴.

Bütün kurrâyı da hesâba katmak şartıyla hemzenin "tahfif"i önce iki kısma ayrılır:

A-Tek Hemze Üzerinde Tahfif,

B-İki Hemze Arasında Tahfif.

Tek Hemzenin Tahfif de iki kısımdır:

a-Nakil (Hemzenin harekesini evveline nakletmek):

قَدَلَجَ misalinde olduğu gibi. Burada hemzenin fethası, evvelindeki "dâl"a nakledilip, kendisi hazfolunmuştur¹⁰⁵. Böylece hemzenin okunuşundan hâsıl olacak ağırlık giderilmiştir. Bu vecih sadece Verş tarıkıyla Nâfi'e âit olup, Ebû Amr'la ilgisi yoktur.

Hemzenin bu şekilde hazfolunup, harekesinin evvelindeki harfe nakledilmesine çok misaller verilmiş olup, biz sadece bir tanesi ile yetindik¹⁰⁶.

b-İbdâl (Hemze'nin, evvelindeki harekeye uygun bir harfe dönüşmesi):

Bu kısımda hemzenin iki hali vardır:

1-Sâkin,

2-Harekeli.

Hemzenin sâkin olması halinde üç durum vardır:

1-Hemze sâkin olup, evvelinde bulunan harfin harekesinin ötre olması:

يؤمنون ، يؤثرون ، يؤتى ، يؤتون ، رؤيا ، مؤتفكة ، لؤلؤ ، يسؤم ، يقول انذن لي

misallerinde görüldüğü gibi. Bu kelimeler, hemzenin, evvelindeki harfin harekesine uygun olarak sâkin bir "vav" harf-i meddine dönüşmesiyle okunurlar.

2-Hemze sâkin olup, evvelinin esre olması:

بئس ، جئت ، شئت ، رثيا ، نئى ، والذى انتمن

misallerinde olduğu gibi. Bu kelimeler de hemzenin (yâ) harf-i meddine dönüşmesi ile okunurlar.

3-Hemze sâkin olup, evvelinin fetha olması:

ياخذ ، يأكل ، يألمون ، لقاء نائت ، فأتوهن ، فأذنوا ، وأتوا ، وأمر أهلك ، مأوى ، اقرأ ،

وان يشأ ، كدأب ، ولهدى اتتنا ، مأمون ، مأمنه misallerinde olduğu gibi¹⁰⁷. Bu

¹⁰⁴ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 277.

¹⁰⁵ a. g. e., I, 278.

¹⁰⁶ Daha geniş bilgi için bkz. ed-Dânî, et-Teysîr, s. 35-36; İbnu'l-Cezerî, Takrîb, s. 36-37.

¹⁰⁷ Bkz. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 390; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 278; Şâhin, Abdussabûr,

kelimeler de, hemzenin, elif harf-i meddine dönüşmesi ile okunurlar.

Şimdi de misallerini gördüğümüz bu "İbdâl" vechinin sâhiplerini ve nerelerde "İbdâl" ettiklerini görelim:

Genel anlamda "İbdâl" vechinin üç sâhibi vardır: Bunlar Verş, Sûsî ve Ebû Ca'fer'dir¹⁰⁸. Ayrıca "İbdâl" vechinde -vakf esnasında olmak şartıyla- Hamza da bu imamlara muvâfakat eder¹⁰⁹.

Ebû Ca'fer, misallerde ve diğer yerlerde geçen bu gibi hemzeli kelimelerin tamamında "İbdâl" yapar. Yalnız iki kelime müstesnâdır ki, bunlar, Bakara Sûresi'nin 33. âyetinde geçen: أَنْبَهُمْ kelimesiyle; Hıcr Sûresi'nin 51. ve Kamer Sûresi'nin 28. âyetlerinde geçen: نَبْتَهُمْ kelimesidir. İşte Ebû Ca'fer sadece bu iki kelimedede "İbdâl" etmez¹¹⁰.

Yûsuf Sûresi'nin 36. âyetinde geçen نَبْتَنَا kelimesine gelince, Ebû Ca'fer orada bir rivâyette "Tahkîk", bir rivâyette ise "İbdâl" etmiştir¹¹¹.

Verş'e gelince, onun ibdâl vechi iki durum arzeder:

a-İsbehânî tarikinden bütün bu kelimelerde Verş, "İbdâl" yaparak Ebû Ca'fer'e iştirak eder. Yalnız beş isimle beş fiilde "İbdâl" vechine gitmez. Bunlar, nerede gelirse gelsin: 1- البأس ve البأساء , 2- لؤلؤ ve اللؤلؤ , 3-Meryem Sûresi'ndeki الرأس , 4-Nerede gelirse gelsin الرأس , 5- الكأس isimleriyle; 1- قرأت ve bunun diğer sîgaları, 2- نبى ve bunun diğer sîgaları, 3- توبه ve bunun sîgaları, 4- هبى ve bunun توبه sîgaları, 5- توي ve توي sîgalarından oluşan fiillerdir¹¹².

b-Ezrak tarikinden ise Verş, hemze, kelimenin birinci harfi olması şartıyla "İbdâl" eder. يامنون ، يالمون ، ياخذ ، مومن ، لقاء نابت ، الموتفكات ، يامرون ، وامر أهلك ، ياكل "İbdâl" eder. فاذنوا misallerinde olduğu gibi. Bu kelimelerin mâzî fiilleri (أ) ile başladığından Verş, Ezrak tarikinden bunların hepsinde "İbdâl" eder. Yalnız الإيواء masdarından türemiş olan: فأووا ، مأوىكم ، فأووا ، فأووا kelimelerinde "İbdâl" etmez¹¹³.

Yalnız البش ، البش ، البش ، البش kelimelerinde hemze, kelimenin ortasında yer aldığı halde Verş, Ezrak tarikinden bu kelimeleri kural dışı olarak "İbdâl" ile okur¹¹⁴.

Eserü'l-Kirâât, s.109.

¹⁰⁸ Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 11.

¹⁰⁹ a. g. e., a. y.

¹¹⁰ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 390; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 390.

¹¹¹ a. g. e., a. y.

¹¹² İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 391.

¹¹³ a. g. e., a. y.

Ebû Amr'a gelince, o da Ebû Ca'fer gibi bu hemzeli kelimelerin tamamında "İbdâl" eder. Ancak beş nevi kelimedede bu kuralın dışına çıkar:

1-Evvelinde cezmeden bir âmilin bulunmasıyla sâkin olan kelimeler: Bu kelimelerin yekûnû altı tane olup, ondokuz yerde geçer.

a- بِشَا : Nisâ sûresinde bir, En'am sûresinde üç, İbrâhîm sûresinde bir, İsrâ sûresinde iki, Fâtır sûresinde bir ve Şûrâ sûresinde iki yerde geçmek kaydıyla toplam on yerde;

b- نَشَا : Şuarâ, Sebe' ve Yâsîn sûrelerinde birer kere geçmek kaydıyla toplam üç yerde;

c- تَسْرَا : Al-i İmrân, Mâide ve Tevbe sûrelerinde birer kere geçmek kaydıyla toplam üç yerde;

d- نَسَاهَا : Bakara sûresinde bir yerde;

e- يَهَيِّنُ لَكُمْ : Kehf sûresinde bir yerde;

f- أَمْ لَمْ يَنْبَأَا : Necm sûresinde bir yerde. Bunların tamamı ondokuzdur.

2-Sükûnu mebnî (değişmez) olan kelimeler (emirler):

Bunlar da altı lafızda gelip, onbir yerde geçmektedirler:

a- أَنْبِئْهُمْ : Bakara sûresinde bir yerde;

b- أَرْجِعْهُ : A'râf ve Şuarâ sûrelerinde birer kere geçip iki yerde;

c- نَبِّئْنَا : Yûsuf sûresinde bir yerde;

d- نَبِّئْ عِبَادِي : Hıcr sûresinde bir yerde;

e- نَبِّئْهُمْ : Hıcr ve Kamer sûrelerinde birer kere geçip, iki yerde;

f- اقْرَأْ : İsrâ sûresinde bir, Alak sûresinde iki yerde geçip, toplam üç yerde;

g- هَيِّنْ : Kehf sûresinde bir yerde.

3-Hemzesiz okunması, hemzeli okunmasından daha ağır olan kelime:

Bu bir kelime olup, Ahzâb ve Meâric sûrelerinde iki yerde geçen تَوَيُّو fiilidir. Eğer bu iki kelimedede hemze "vav" a çevrilmiş olsa, iki "vav" bir araya gelmiş olur ki, bu hemzeli okumadan daha zor olur.

4-Başka bir kelimenin mânasıyla karışma ihtimâli olan kelime:

Bu da bir tane olup, Meryem sûresinde geçen: رَأَى kelimesidir. Şayet burada hemze, "yâ"ya çevrilse, birincisi sâkin, ikincisi harekeli olan iki tane "yâ" harfi oluşur ve tabîî olarak da birbirine idğâm edilmeleriyle رَأَى kelimesi meydana çıkar ki, bu kelimenin mânası: " doya doya su içmek" demek olup, âyet-i kerimenin mahalline muvâfık düşmez. Hemzeye râyet edilip, رَأَى şek-

linde okunursa, kelime: "güzel manzara" mânasına gelir ve de muvâfık düşer. Nitekim ilgili âyet-i kerimede de bu mânaya gelmektedir:

وكم أهلكنا قبلهم من قرنٍ هم أحسن أثاثاً ورأياً

"Onlardan önce de, eşya ve görünüş bakımından daha güzel olan nice nesiller helâk ettik" (Meryem, 74).

5-Tahfîf yapıldığı takdirde bir lügattan başka bir lügata geçmeğe müsâit olan kelime:

Bu da sadece مؤصدة kelimesi olup, Beled veHümeze sûrelerinde birer kere geçmek kaydıyla iki yerde bulunmaktadır. Eğer bu kelimede hemze, ibdâl yapılarak "vav"a çevrilirse: أوصدت fiiline geçilmiş olur ki, bu fiilin mânası: "ortaya aldı, bağladı" demektir. Halbuki hemzeli okunması halinde أصدت fiiline geçilmiş olur ve bunun İf'âl bâbına aktarılmasıyla أصدت lafzı bulunmuş olur ki bunun mânası da: "kapattı, örttü" demek olup, âyet-i kerimenin mânasına daha uygun düşer. Tabîî ki Bu etimolojik yorumlar Ebû Amr'a göredir.

Böylece Ebû Amr'ın, ibdâl vechine gitmediği kelimelerin yekûnû onbeş cinsten oluşup, Kur'ân'da otuzbeş yerde geçmektedir¹¹⁵.

Hemzenin Harekeli Olması Halinde İbdâl

Bu önce ikiye ayrılır:

a-Hem hemze hem de öncesi harekeli olursa,

b-Hemze harekeli, öncesi sâkin olursa.

Birinci durumda yedi madde vardır. Fakat bu maddelerin, Ebû Amr'la ilgisi olmadığından onlara temas etmeyeceğiz.

Hemzenin Harekeli Olup, Evvelinin Sâkin Olması

Bu durumda hemzenin evvelinde sâkin harf (elif), (yâ) veya başka bir harf olabilir. Sâkin harfin (yâ) olması halinde - اسرائيل kelimesinde olduğu gibi-, Ebû Ca'fer'in teshîl vechi olup, Ebû Amr'la ilgisi yoktur. Yalnız sâkin harfin elif olması halinde Ebû Amr'da tahfîfe iştirak eder.

Meselâ; Al-i İmrân, Nisâ ve Tevbe sûrelerinde geçen هأنتم kelimesinde Nâfi', Ebû Amr ve Ebû Ca'fer (hemzeyi "beyne beyne" mertebesinde teshîl

¹¹⁵ Daha geniş malûmat için bkz. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 390-393; ed-Dânî, et-Teysîr, s. 34-37; Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s.109-110.

yaparak, hafifçe ه karıştırarak مَاهْتُمْ şeklinde okurlar¹¹⁶.

Keza Ahzâb, Mücâdele ve Talak sûrelerinde geçen الال kelimesinde de Ebû Amr'ın teshîl vechini görüyoruz. Yalnız o, bu kelimeyi iki türlü kıraat eder: Birincisinde, kelimenin sonundaki (yâ) harfini hazfederek ve de hemzeyi teshîl yaparak: الاله şeklinde okur. Bu birinci vecihte Ebû Amr, (lâm) ı bir keresinde "tûl", diğeri bir keresinde de "kasr" mertebesinde meddeder. Yalnız Ebû Amr'ın "tûl" mertebesindeki meddi (uzatması), ileride göreceğimiz gibi 2 elif miktarıdır.

Bu birinci vecihte (ي) nin hazfedilmesinde: Kâlûn, Kunbül ve Ya'kûb; hem (ي) nin hazfedilmesinde, hem de teshîl ile okumada Verş, Bezzî ve Ebû Ca'fer, Ebû Amr'a iştirak ederler¹¹⁷.

Ebû Amr, ikinci kıraatında ise hemzeyi hazfedip, (ي) harfini "iskân" ile ; yani cezimli olarak: الال şeklinde okur¹¹⁸. Kelimenin bu son şekli hakkında Ebû Amr: "Bu, Kureyş lügatıdır" demiş¹¹⁹.

İki Hemze Arasında Tahfif

Bu da iki kısımdır:

a-Hemzenin Bir Kelimede Birleşmesi,

b-Hemzenin İki Ayrı Kelimede Birleşmesi.

Hemzenin bir kelimede birleşmesi halinde birinci hemze istifhâm (soru) edâtı olup¹²⁰, dâima meftûh (üstün) gelir.

İkinci hemzenin iki hâli vardır:

a-Harekeli,

b-Sâkin.

Harekeli hemzenin iki hâli vardır:

a-Hemze-i Katı' (Geçiş esnasında düşmeyen sâbit hemze),

b-Hemze-i Vâsıl.

İstifhâm hemzesinden sonra gelen katı' hemzesinin üç hâli vardır:

a-Üstün,

b-Esre,

¹¹⁶ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 400; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 41.

¹¹⁷ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 404; Pâlûvî, a. g. e., s. 110.

¹¹⁸ a. g. e., a. y.

¹¹⁹ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 404.

¹²⁰ أَنْذَرْتَهُمْ kelimesinin hemzesi müstesnâ. Zira onun hemzesi, "tesviye" (Müsâvîlik) içindir.

c-Ötre.

Harekesi üstün olan katı' hemzesinin iki hâli vardır:

- a-İstifhâm üzere okunmasında ittifak olan kısım,
- b-İstifhâm üzere okunmasında ihtilaf olan kısım.

İstifhâm üzere okunmasında ittifak olan kısım da iki şıktır:

- a-Kendisinden sonra gelen harfin sâkin olması,
- b-Harekeli olması.

Hemzedden sonra gelen sâkin harfin de iki hâli vardır:

- a-Sahih harf olması,
- b-Med harfi olması.

Katı' hemzesinden sonra gelen harfin sâkin ve sahih olması halinde istifhâm hemzesi ile katı' hemzesinin harekeleri fetha olarak yanyana buldukları kelime sayısı on tane olup, Kur'ân'da onsekiz yerde geçer:

- 1- أَنْذَرْتَهُمْ (Bakara,6.;Yâsîn,10.).
- 2- أَنْتُمْ (Bakara, 140. ; Furkan, 17. ; Vâkıa, 59, 64, 69,72.; Nâziat, 27.).
- 3- أَسْلَمْتُمْ (Al-i İmrân, 20.).
- 4- أَقْرَبْتُمْ (Al-i İmrân, 81.).
- 5- أَنْتَ (Mâide, 116. ; Enbiye , 62.).
- 6- أَرْيَابُ (Yûsuf, 39.).
- 7- أَسْجِدْ (İsrâ, 61.).
- 8- أَشْكُرْ (Neml, 40.).
- 9- أَتَّخِذْ (Yâsîn, 23.).
- 10- أَشْفَقْتُمْ (Mücâdele, 13.)¹²¹.

Bu kelimelerdeki ikinci hemzenin tahkîk ve tahfîf keyfiyeti hususunda kıraat imamlarının muhtelif vecihleri vardır.

Kıraatta Kûfe ekolünü oluşturan Asım, Hamza, Kisâî ve Halef ile, Şam ekolünden İbn-i Amir'in ikinci râvisi olan İbn-i Zekvân ve Basra ekolünden Ya'kûb'un ikinci râvisi Ravh, mezkûr kelimelerin ikinci hemzesini tahkîk ile okurlarken; diğerleri teshîl ile okurlar¹²². Yalnız bu teshîl vechini imamlar değişik tarzlarda uyguladılar. Misal olarak أَنْذَرْتَهُمْ kelimesini ele alalım ve teshîl yapan imamların üslûbunu görelim:

¹²¹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 362-363; ed-Dânî, et-Teysîr, s. 31.

¹²² İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 363; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 16.

a-Kâlûn, Ebû Amr, Hişâm ve Ebû Ca'fer iki elif arasına bir fasıla elifi sokup, ikinci hemzeye teshîl ile: **أَهَنْدَرْتَهُمْ** şeklinde;

b-İbn-i Kesîr, Ruveys ve bir keresinde Verş, araya elif sokmaksızın sadece ikinci hemziye teshîl ile: **أَهَنْدَرْتَهُمْ** şeklinde;

c-Diğer bir keresinde Verş, ikinci hemzeye (elif)e ibdâl ederek: **أَنْدَرْتَهُمْ** şeklinde okurlar¹²³. Ayrıca Hişâm'ın diğer bir keresinde teshîl yapmaksızın (elif) li okuduğu da rivâyet olunmuştur¹²⁴.

Konumuzla alakalı olduğu için diğer imamı da bu meyanda zikretmiş olduk. Şimdi biz, aynı gramer yapıyı arzededen o on kelimeyi, Ebû Amr'ın teshîl metoduna göre yeniden yazalım:

أَهَنْدَرْتَهُمْ ، أَهَنْتُمْ ، أَهَسَلْتُمْ ، أَهَقَرْتُمْ ، أَهَنْتَ ، أَهْرَبْتُ ، أَهَسَجُدُ ، أَهَشْكُرُ ، أَهْتَخِذُ ، أَهَشْفَقْتُمْ

b¹-Teshîle medâr olan hemze-i katı'dan sonra gelen sahih harfin harekeli olduğu kelime sayısı ikidir:

- 1- **أَلِدُ** Hûd Sûresinde sadece bir yerde geçer.
- 2- **أَمِنْتُمْ** Mülk sûresinde sadece bir yerde geçer¹²⁵.

Bu iki kelime de aynen Bakara sûresinde geçen **أَنْدَرْتَهُمْ** kelimesi gibi işlem görür.

Ebû Amr yine kendi metodunu uygulayarak bu iki kelimeyi: **أَهَلِدُ ، أَهَمِنْتُمْ** şeklinde okur.

a²-Hemze-i katı' dan sonra gelen harfin, med harfi olduğu kelime sayısı birdir. O da Zuhruf sûresinde geçen **أَهَيْتُنَا** kelimesidir¹²⁶.

Ebû Amr bu kelimeyi ikinci hemzeye teshîl ile: **أَهَالَيْتُنَا** şeklinde okur. Nâfi', İbn-i Kesîr, İbn-i Amir, Ebû Ca'fer ve Ruveys de aynı vecihte Ebû Amr'a iştirak ederler¹²⁷. Yine Kûfelilerle Ravh, bu kelimeyi tahkîk ile okumuşlardır¹²⁸. Şunu da hemen belirtelim ki, gerek tahkîk gerekse teshîl yapanlardan hiç kimse bu kelimedeki hemze ile med harfi arasına elif sokmamışlardır. Zira o takdirde tam dört tane elif oluşacaktı ki, bu da çok aşırı bir medde sebep olacaktı¹²⁹.

¹²³ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 363; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 16.

¹²⁴ a. g. e., a. y.

¹²⁵ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 364.

¹²⁶ a. g. e., a. y.

¹²⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 123.

¹²⁸ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 365.

¹²⁹ a. g. e., a. y.

b²-İstifhâm Üzere Okunmasında İhtilaf Olan Kısım:

Bu gruba giren kelimelerin istifhâm mı yoksa haber sîgasıyla mı okunacağı hususunda kıraat imamları ihtilaf etmişlerdir. Yine bu kelimeler de, katı hemzesinden sonra sâkin harfin sahih ve med harfi olmasına binâen iki kısımdır:

a-Sâkin ve sahih harfin yer aldığı dört kelime vardır:

1- أن يُوتَى أحد Al-i İmrân sûresinde geçmektedir.

Bu kelimeyi, İbn-i Kesîr hâriç, bütün imamlar tek hemze ile haber sîgasında okumuşlardır. Yalnız İbn-i Kesîr, iki hemze ile istifhâm sîgasında okumuştur ve tabî ki (أنذرتهم) de uyguladığı eski metoduna göre) elif sokmaksızın ikinci hemzeyi teshîl ile أَهْنُ يُوتَى şeklinde okumuştur¹³⁰.

2- أَعْجَمِي وَعَرَبِي Fussilat sûresinde geçmektedir.

Ebû Amr'ın eski usûlüne binâen iki hemze arasına bir fâsıl elifi sokarak, ikinci hemzenin teshîli ile أَهْجَمِي şeklinde okur. Kâlûn ve Ebû Ca'fer de ona iştirak eder. İbn-i Kesîr, İbn-i Zekvân, Hafs, Ruveys ve (bir keresinde) Verş sadece أَهْجَمِي şeklinde teshîl ile okurlar. Verş, diğer bir keresinde ise elife ibdâl ederek أَعْجَمِي şeklinde okur. Hişâm ise tek bir hemze ile أَعْجَمِي şeklinde okur¹³¹. Yalnız İbn-i Cezerî'nin verdiği malumatta Kunbül, Hişâm ve Ruveys'ten bu hususta iki farklı rivâyet gelmiştir. Bir rivâyette haber sîgasında bir elifle okurlarken; diğer rivâyette, istifhâm sîgası üzere iki hemze ile fakat teshîl ile okumuşlardır¹³².

Hamza, Kisâî, Halef, Ebû Bekr ve Ravh ise bu kelimenin ikinci hemzesini tahkîk ile: أَعْجَمِي şeklinde okumuş ve teshîl yapmamışlardır¹³³.

3- أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ Ahkâf sûresinde geçmektedir.

Bu kelimeyi Nâfi', Ebû Amr ve Kûfeliler tek hemze ile haber sîgasında okurlarken, diğerleri iki hemze ile istifhâm sîgasında okurlar ve kendi usullerine göre tahkîk ve teshîl ederler¹³⁴.

4- أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ... Nûn sûresinde geçmektedir.

Burada Nâfi', İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Kisâî, Halef ve Hafs, tek hemze ile haber sîgasında kıraat ederken; diğerleri, istifhâm sîgasında, iki hemze ile ve kendi usullerine göre tahkîk ve teshîl yaparak okurlar¹³⁵.

¹³⁰ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 366; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 42.

¹³¹ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y.; Pâlûvî, a. g. e., s. 121-122.

¹³² İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 366.

¹³³ a. g. e., a. y.

¹³⁴ a. g. e., a. y.

b- Sâkin med harfinin yeraldığı sadece bir kelime vardır, o da **آمنتُم** kelimesi olup, A'râf, Tâhâ ve Şuaraâ sûrelerinde mevcut olmak üzere Kur'ân'da üç yerde geçmektedir.

Bu kelimenin de istifhâm veya haber sîgasında okunup, okunmayacağı hususunda ihtilaf vâkî olmuştur. Şöyle ki: A'râf'ta, Hafs ve Ruveys tek med harfiyle haber sîgasında **آمنتُم** şeklinde okurlarken, diğerleri: **آمنتُم** şeklinde iki hemze ile istifhâm sîgasında okumuşlardır¹³⁶. Yalnız iki hemze ile okuyanlar da, kendi usullerine göre teshîl vechine gitmektedirler. Nâfi', Bezzî, Ebû Amr, İbn-i Amir ve Ebû Ca'fer, ikinci hemzeyi teshîl ile istifhâm sîgasında: **آهانتُم** şeklinde okurlarken; Kunbül, Ziyâde olan hemzeyi (vav) a çevirerek, ikinci hemzenin teshîli ile vâsıl halinde: **قال فرعون وهامتم به** şeklinde okumaktadır. Tâhâ sûresinde ise haber sîgası ile okuma hususunda Kunbül, Hafs ve Ruveys'e katılmaktadır. Şuaraâ'da ise aynen A'râf sûresinde olduğu gibidir. Ayrıca Verş, her üçünde malum olan kendisinin üç vechini de okur¹³⁷.

Böylece bir kelimedede yanyana gelip her ikisinde de meftûh olarak okunduğu hemzelerin muhtelif sitillerini görmüş bulunuyoruz.

a³-Hemze-i Katı' ın Meksûr (Esre) Olması Hali:

Burada da iki şık vardır:

a-İstifhâm sîgası ile Okunmasında İttifâk Olan,

b-İhtilâf Vâkî Olan.

Hemze-i Katı' ın meksûr (esre) olup, bütün kıraatçıların ittifâkıyla istifhâm sîgasında okunan kelimelerin sayısı 7 olup, Kur'ân'da 13 yerde geçer:

- 1- **أَنْتُمْ** En'âm, Neml ve Fussilet sûrelerinde birer kereden üç yerde,
- 2- **أَنْتُمْ لَنَا لِأَجْرٍ** Şuarâ sûresinde bir yerde,
- 3- **أَلَهُ مَعَ اللَّهِ** Neml sûresinde beş yerde,
- 4- **أَنْتُمْ لَتَارَكُوا آلِهَتَنَا** Saffât sûresinde bir yerde,
- 5- **أَنْتُمْ لَمَنِ الْمُرْسَلِينَ** Saffât sûresinde bir yerde,
- 6- **أَنْتُمْ كَأَلِهَةٍ** Saffât sûresinde bir yerde,
- 7- **أَنْتُمْ مِتْنَا** Kâf sûresinde bir yerde geçmektedir.

Bu kelimelerin tümünün iki hemze ile istifhâm sîgası ile okunması hususunda ittifâk olup, ikinci hemzenin tahkîk mi, yoksa teshîl mi yapılacağı hususunda ihtilâf vardır:

¹³⁵ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 367.

¹³⁶ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 368; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 61.

¹³⁷ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 368-369; Pâlûvî, a. g. e., s. 91, 102.

a-Kâlûn, Ebû Amr ve Ebû Ca'fer, iki hemze arasına bir fâsıl elifi getirip, ikinci hemzeyi (ي) ile (إ) arası bir okuyuşla teshîl yaparlar¹³⁸.

b-Verş, İbn-i Kesîr ve Ruveys, elif ziyâde etmeksizin sadece ikinci hemzeyi (ي) harfine yakın teshîl ile okurlar¹³⁹.

c-Hişâm, bir keresinde elif ziyâde ederek, diğeri bir keresinde ise tek elifle ve teshîl yapmaksızın okur¹⁴⁰.

Kûfeliler, (Hişâm'ın hulf vechi nazar-i dikkate alınmak kaydıyla) İbn-i Amir ve Ravh ise, ikinci hemzeyi tahkîk ile okumuşlardır¹⁴¹.

Şimdi, yukarıda geçen kelimeleri Ebû Amr'ın teshîl vechine göre yazalım:

آيدا ، آيفكا ، آيتك ، آينا ، آيلاء ، آين ، آينكم

Hemze-i katı' eşre olup, istifhâm veya haber sîgasında okunup okunamayacağı hususunra ihtilâf olan kelimeler de iki kısımdır:

a-İki hemzenin yer aldığı kelimenin bir kere geçmesi,

b-Aynı kelimenin tekerrür etmesi.

Birinci şıkka giren kelimeler 5 tanedir:

- 1- أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ A'râf sûresinde,
- 2- أَنْ لَنَا لِأَجْرًا A'râf sûresinde,
- 3- أَنْتَ لَأَنْتَ يَوْسُفَ Yûsuf sâresinde,
- 4- أَنْتَ مَا مَتَّ Meryem sûresinde,
- 5- أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ A'râf sûresinde geçmektedir.

أَنْتُمْ لَتَأْتُونَ الرَّجَالَ kelimesini Nâfi', Ebû Ca'fer ve Hafs tek hemze ile haber sîgasında okurlarken, diğeri iki hemze ile istifhâm sîgasında okurlar.

أَنْ لَنَا لِأَجْرًا kelimesini Nâfi', İbn-i Kesîr, Ebû Ca'fer ve Hafs tek hemze ile haber sîgasında okurlarken, diğeri iki hemze ile istifhâm sîgasında okurlar.

أَنْتَ لَأَنْتَ يَوْسُفَ kelimesini sadece İbn-i Kesîr ve Ebû Ca'fer tek hemze ile haber sîgasında okurlarken, diğeri iki hemze ile istifhâm sîgasında okurlar.

أَنْتَ مَا مَتَّ kelimesini sadece İbn-i Zekvân hulf vechiyle tek esreli hemze ile haber sîgasında okurken, diğeri iki hemze ile istifhâm sîgasında okurlar. İbn-i Zekvân diğeri bir keresinde de iki hemze ile okur¹⁴². İstifhâm üzere okuyanlar kendi usullerine göre teshîl yaparlar.

¹³⁸ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 370; ed-Dânî, et-Teysîr, s. 32; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 53.

¹³⁹ a. g. e., a. y.

¹⁴⁰ a. g. e., a. y.

¹⁴¹ a. g. e., a. y.

¹⁴² İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 371-372; Pâlûvî, a. g. e., s. 89.

Biz yine Ebû Amr'ın teshîl vechine göre bu kelimeleri yazalım:

ün: آينكم , آينكم , آينك , آين , آينكم

İkinci şıkka giren, yani iki kez tekrarlanan iki hemzeli kelimeler: **أنا** , **أنتما** kelimelerinden oluşup değişik, pozisyonlarda 9 sûre içerisinde zikrolunmakla Kur'ân'da tam 11 yerde geçmektedirler:

- 1- إذا كُنَّا تراباً أنا لفي خلقٍ جديدٍ Ra'd sûresinde bir yerde,
  - 2- إذا كُنَّا عظاماً ورفاتاً أنا لمبعوثون İsrâ sûresinde iki yerde,
  - 3- إذا متنا وكنَّا تراباً وعظاماً أنا لمبعوثون Mü'minûn sûresinde bir yerde,
  - 4- إذا كُنَّا تراباً وآبائنا أنا لمخرجون Neml sûresinde bir yerde,
  - 5- أنتم لتأتون الفاحشة ما سبقكم بها من أحدٍ من العالمين أنتم لتأتون الرجال Ankebût sûresinde bir yerde,
  - 6- إذا ضللتنا في الأرض أنا لفي خلقٍ جديدٍ Secde sûresinde bir yerde,
  - 7- إذا متنا وكنَّا تراباً وعظاماً أنا لمبعوثون Sâffât sûresinde bir yerde,
  - 8- إذا متنا وكنَّا تراباً وعظاماً أنا لمدينون Sâffât sûresinde bir yerde,
  - 9- إذا متنا وكنَّا تراباً وعظاماً أنا لمبعوثون Vâkıa sûresinde bir yerde,
  - 10- إنا لمدودون في الحافرة إذا كُنَّا عظاماً نخرة Nâziât sûresinde bir yerde
- geçmektedir. Bu misallerde mezkûr kelimeler 22 kez tekrar etmektedir.

Tekerrür eden bu kelimelerin edâ keyfiyetinde kıraat imamları üç gruba ayrılmışlardır:

- a- 1. kelimeyi haber, ikinci kelimeyi istifhâm sîgası ile okuyanlar,
- b- 1. kelimeyi istifhâm, ikinci kelimeyi haber sîgası ile okuyanlar,
- c- Her iki kelimeyi de istifhâm sîgası ile okuyanlar.

Ne var ki, bu üç türlü okuyuş tarzı, yukarıda geçen kelimelerin tümünde aynı değildir. Kıraat imamları bu vecihleri farklı bir şekilde uygulamışlardır. Şöyle ki:

Ra'd sûresinde, İsrâ sûresinin her iki yerinde, Mü'minûn ve Secde sûrelerinde ve de Sâffât sûresinde tekerrür eden kelimelerin yer aldığı ikinci kısımda İbn-i Amir ve Ebû Ca'fer, birinci kelimeyi bir hemze ile haber; ikinci kelimeyi de iki hemze ile istifhâm şeklinde okumuşlardır.

Aynı yerde Nâfi', Kisâi ve Ya'kûb ise tam aksine 1. kelimeyi istifhâm, 2. kelimeyi de haber sîgasında okurlar. Diğerleri ise her iki kelimeyi de istifhâm sîgasında okurlar.

Neml sûresinde, Nâfi' ve Ebû Ca'fer 1. kelimeyi haber, 2. kelimeyi istifhâm sîgasıyla okurlar. Aynı yerde İbn-i Amir ve Kisâi, tam aksine 1. kelimeyi istifhâm, 2. kelimeyi haber sîgasıyla okurlarken, 2. kelimeye bir (ن) ziyâde ederek **إننا لمخرجون** şeklinde okurlar. Diğerleri ise her iki kelimeyi de istifhâm sîgasında okurlar.

Ankebût Sûresinde Nâfi', Ebû Ca'fer, İbn-i Kesîr, İbn-i Amir, Ya'kûb ve Hafis, 1. kelimeyi haber; Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Halef ve Ebû Bekir ise aynı 1. kelimeyi istifhâm sîgasıyla okurlarken, bütün kurrâ ittifâken 2. kelimeyi istifhâm sîgasıyla okurlar.

Sâffât sûresinde tekrarın geçtiği birinci yerde İbn-i Amir 1. kelimeyi haber, 2. kelimeyi istifhâm sîgasında okurken, Nâfi', Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb 1. kelimeyi istifhâm sîgasıyla, 2. kelimeyi haber sîgasıyla okurlarken, diğerleri ise her ikisinde de istifhâm sîgası ile okurlar.

Vâkıa sûresinde Nâfi', Kisâî, Ebû Ca'fer, Ya'kûb, 1. kelimeyi istifhâm sîgasıyla, 2. kelimeyi haber sîgasıyla okurlarken, diğerleri ise her ikisinde de istifhâm sîgası ile okurlar. Şu halde Vâkıa sûresinde geçen birinci kelimeyi bütün kurrâ istifhâm sîgasıyla okumuşlardır.

Nâziât sûresine gelince; Ebû Ca'fer, 1. kelimeyi haber, 2. kelimeyi istifhâm sîgasında okurken, Nâfi', Kisâî, İbn-i Amir ve Ya'kûb, 1. kelimeyi istifhâm sîgasıyla, 2. kelimeyi haber sîgasıyla okurlarken, diğerleri ise her ikisinde de istifhâm sîgası ile okurlar. Bu okuyuş esnasında yine her kıraatçı kendi usûlüne göre ya tahkîk, ya teshîl, ya da iki hemze arasına elif ziyâde ederek okumaktadırlar¹⁴³.

Ebû Amr, tekerrür eden bu kelimelerde istifhâm sîgasıyla okumuş olduğu yerlerde, yine o, bilinen metodunu uygulayarak, iki hemze arasına bir fasıl elifi ziyâdesiyle (î) ile (ي) arası bir teshîl yaparak okur ve bu da telaffuzda kolaylık sağlar.

Teshîl hususunda bir noktayı aydınlatmadan geçemeyeceğiz. Şöyle ki, hemzeli kelime aynı âyette tekrar ettiğinde dahi ikinci hemze; yani katı' hemzesi kesre ile harekelendiği vakit, İbnu'l-Cezerî ve Abdu's-Sâbûr Şâhin'in verdiği bilgiye göre, teshîl ile okuyanlar, hemze ile (yâ) arası bir okuyuşla okurlar, yani harekesi esre olan hemzeyi, (yâ) ya yakın bir ses tonu ile okurlar ki, bu tür bir teshîl "beyne beyne" ; yani orta yollu bir metodla tahakkuk eder¹⁴⁴. Halbu ki Abdu'l-Fettâh Pâlûvî'nin adı geçen eserinde ve kıraat üstadlarının yazma nüshalarına baktığımızda, 2. hemzenin harekesi ne olursa olsun, dâima (î) ile (هـ) arası bir edâ ile okunmaktadır¹⁴⁵. Demek ki, teshîl tarihinin gelişinde iki ayrı edâ keyfiyeti söz konusudur. İleride de görüleceği gibi iki hemzeli kelime, iki ayrı kelimedede bulunduğu anda, Kunbül ve Verş, 2. hemzeyi (ي) ya çevirerek okurlar. Zira teshîl edilen 2. hemze, harekesinin cinsinden bir harfe tebdîl edilir¹⁴⁶. Bu bizim yaklaşımımızı destekler mahiyettedir.

¹⁴³ Bu izahlar için bkz. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 372-374.

¹⁴⁴ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 370; Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kirâât, s.110-111.

¹⁴⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 76.

b³-Hemze-i Katı' 'ın Mazmûm (Ötre) Olması Hali

İstifhâm hemzesinden sonra gelen katı' hemzesinin ötre olduğu 4 yer vardır ki, bunların üçünde ittifâk, birinde ihtilâf vardır. Aynı şekilde okunduğu hususunda ittifâk olanlar şunlardır:

- 1- قل أَوْبَيْنَكُمْ بِخَيْرٍ مِنْ ذَلِكُمْ (Al-i İmrân, 15.).
- 2- أَنْزَلَ عَلَيْهِ الذِّكْرَ (Sâd, 8.).
- 3- أَلْقَى الذِّكْرَ عَلَيْهِ (Kamer, 25.).

Nâfi', İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ruveys, bu kelimelerdeki 2. hemzeyi teshîl ile okurlar. Ebû Ca'fer, buralarda iki hemze arasına bir fasıl (elif) ziyâde ederken; Ebû Amr, Kâlûn ve Hişâm'ın elif ziyâde edip etmedikleri hususunda ihtilâf vardır¹⁴⁷.

Yezîdî, Ebû Amr'ın bu kelimelerde elif ziyâde etmediğini rivâyet ederken, Abbâs b. Fadl, Ebû Amr'ın, bu kelimelerin üçünde de imâle yaptığını; yani elif ziyâde ettiğini rivâyet etmişlerdir¹⁴⁸. Pâlûvî, Kâlûn'un da Ebû Ca'fer gibi devamlı elif ziyâde ettiğini, Ebû Amr ve Hişâm'ın ise "hulf" vechiyle bir keresinde elifli, bir keresinde de elifsiz okuduklarını söylüyor¹⁴⁹. Şu halde Ebû Amr, bu üç kelime bazan elifli, bazan elifsiz teshîl yaparak kıraatta bulunmaktadır. Yani istifhâm hemzelerini tek bir hemze halinde uzatarak okumaktadır¹⁵⁰.

Okunuşunda ihtilâf olan kelime ise, Zuhur sûresinin 19. âyet-i kerimesinde yer alan أَشْهَدُوا خَلْقَهُمْ kısmıdır. Fakat Ebû Amr'ın, iki hemzeli vechinde yer almadığı için bu kelime üzerinde durmuyoruz.

a⁴- İstifhâm Hemzesinden Sonra Gelen Hemzenin, Hemze-i Vasıl Olması:

Bu tür bir kelime iki kısma ayrılmaktadır:

- a-Vasıl hemzesinin üstün harekeli olduğu kelime,
- b-Vasıl hemzesinin esre harekeli olduğu kelime.

Birinci şık da iki kısma ayrılır:

- a-İstifhâm üzere okunmasında ittifak olan,
- b-İstifhâm üzere okunmasında ihtilaf olan.

¹⁴⁶ İbnu'l-Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî, Kitâbu'l-İknâ' fî'l-Kırâati's-Seb' (Thk. Dr. Abdulmecîd Kutamış), 1. baskı, Dâru'l-Fikr, Şam, 1403/1984, I, 374, 378.

¹⁴⁷ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 374.

¹⁴⁸ İbn Mücâhid, Kitâbu's-Seb'â, s. 136-137.

¹⁴⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 40.

¹⁵⁰ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 374.

İstifhâm üzere okunmasında ittifak vâki olan kelime sayısı 3 olup, 6 yerde gelmektedir:

- 1- أَلَّذِكْرَيْنِ : En'âm sûrsinde iki yerde;
- 2- أَلَّآنَ وَقَدْ : Yûnus sûresinde iki yerde;
- 3- أَلَّيُّ لَلَّهِ خَيْرٌ : Neml sûresinde bir yerde; أَلَّيُّ لَلَّهِ خَيْرٌ : Neml sûresinde bir yerde geçmektedir.

Vasıl hemzesinin elife çevrilerek bu 3 kelimenin أَلَّذِكْرَيْنِ ، أَلَّآنَ ، أَلَّ şeklinde tûl ölçüsüyle uzatılarak okunmasında bütün kurrâ ittifak halindedirler. Hepsisi de okurken istifhâm hemzesini göstermişlerdir¹⁵¹.

İstifhâm üzere okunmasında ihtilâf olan kelime ise Yûnus sûresinde geçen: أَلَّسَّحْرُ بِهَ السَّحْرِ kelimesidir. Ebû Amr ve Ebû Ca'fer أَلَّسَّحْرُ şeklinde iki hemze ile "haber" sîgasında okumuşlardır¹⁵². Her iki kıraatçı, iki hemze ile okurken, bir keresinde istifhâm hemzesini elife çevirerek, bir keresinde de teshîl ederek okurlar¹⁵³.

İkinci şık, yani vasıl hemzesinin esre okunduğu kelimelere gelince; istifhâm hemzesi ile yan yana gelip, karışıklığa sebep olacağından, vasıl hemzesi geçiş halinde hafzedilir de sadece istifhâm hemzesi kalır. Böylece vasıl hemzesi mânada mevcut olup, lafızda gözükmemektedir.

Misâl: أَلَّأَفْتَرَى عَلَى اللّهِ كَذِبًا ، (Sebe, 8.); أَلَّأَسْتَغْفِرْتَهُ لِهِمْ (Münâfikûn,6.); أَلَّأَصْطَفَى الْبِنَاتِ (Sâffât, 153.); أَلَّأَتَّخَذْنَا هُمْ سَحْرِيًّا (Sâd, 63.). Bu âyet-i kerimelerde hep istifhâm mânası vardır ve istifhâm edâtı kalıp, vasıl hemzeleri hafz olunmuştur¹⁵⁴. Yalnız bu kelimelerin bazısında edâ farklılığı vardır. Meselâ; o kelimeyle kıraata başlanıldığı takdirde Ebû Ca'fer: أَلَّأَصْطَفَى ; Ebû Amr, Hamza, Kisâî, Ya'kûb ve Halef ise: أَلَّأَتَّخَذْنَا fiilini, hemzenin kesresi ile okurlar¹⁵⁵. Vasıl halinde ise bu kesreli hemzeyi düşürürler¹⁵⁶. Dolayısıyla adı geçen kurrâ, bu iki kelimeyi istifhâm değil de haber sîgasında okumuşlardır.

Buraya kadar gelen iki hemzeli kelimelerin, edâ keyfiyetinde birinci hemze dâima istifhâm vasfını korumuştur.

Bir de birinci hemzenin istifhâm hemzesi olmadığı kelimeler vardır ki, bunlar iki kısma ayrılırlar:

a-İkinci hemzenin harekeli olduğu kelimeler,

b-İkinci hemzenin sâkin olduğu kelimeler.

¹⁵¹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 377.

¹⁵² a. g. e., I, 378.

¹⁵³ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 378; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 69.

¹⁵⁴ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 378.

¹⁵⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 117-118.

¹⁵⁶ a. g. e., a. y.

3-Birinci hemzenin esre harekeli olduğu kelimeler:

إيتوني ، إيت ، إيلاف ، إيمان kelimelerinde olduğu gibi. Bunların da aslı hemzeli olup, hemzeler kendilerinden önceki harekenin cinsine uygun olarak (yâ) ya çevrilmişlerdir.

Bu üç sınıf kelimelerin tümünü bütün kurrâ ibdâl ile okurlar ki, bunların bir kısmı daha önce geçmişti¹⁶⁰. Yalnız İbn-i Amir إيلاف kelimesini (yâ) sız olarak: إلاف ; Ebû Ca'fer de hemzesiz olarak: للاف ; ikinci kelimeyi ise yine Ebû Ca'fer (yâ) sız olarak: إلافه şeklinde okumuşlardır¹⁶¹.

İki hemzenin bir kelimedede birleştiği yerleri böylece görmüş bulunuyoruz.

b⁴-Hemzelerin İki Ayrı Kelimedede Birleşmesi

İki hemzenin iki ayrı kelimedede bulunması demek, birinci kelimenin son harfi ile ikinci kelimenin ilk harfinin hemze olması demektir. Bu tür bir karşılaşmada her iki hemze de harekeli olduğu için telaffuz ve kıraatta zorluk olabilir. İşte bu noktada da bazı kıraat üstadlarının tahfif yoluna gittikleri görülmektedir.

İki ayrı kelimedede yan yana gelen hemzelerin önce iki şekli vardır:

- a-Aynı harekeyi taşımaları,
- b-Farklı hareke taşımaları.

Aynı harekeyi taşımaları halinde üç kısma ayrılırlar:

- a-Her iki hemzenin harekesi kesre olur,
- b-Her iki hemzenin harekesi fetha olur,
- c-Her iki hemzenin harekesi zamme olur.

Birinci kelimenin son harfiyle ikinci kelimenin ilk harfinin hemze olduğunda imamların ittifak ettikleri kesre harekeli hemzelerin bulunduğu 13 lafız mevcut olup, 15 yerde geçer¹⁶²:

- 1- هؤلاء إن كنتم (Bakara, 31.),
- 2- من النساء إلا (Nisâ, 22, 24.),
- 3- ومن وراء إسحق (Hûd, 71.),
- 4- بالسوء إلا (Yûsuf, 53.),
- 5- هؤلاء إلا (İsrâ, 102; Sâd, 15.),
- 6- على البغاء إن (Nûr, 33.),

¹⁶⁰ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 381.

¹⁶¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 148.

¹⁶² İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 382.

- 7- من السماء إن (Şuarâ, 187.),
 8- من السماء إلى (Secde, 5.),
 9- من النساء إن (Ahzâb, 32.),
 10- ولا أبناء أخوانهن (Ahzâb, 55.),
 11- من السماء إن (Sebe', 9.),
 12- أهولاء إياكم (Sebe',40.),
 13- في السماء إله (Zuhruf, 84.).

Birinci kelimenin hemze olup olmaması ve ikinci kelimenin hemzesinin harekesinin esre olup olmaması hususunda ihtilaf olunan iki lafız olup, üç yerde geçmektedir:

- 1- للنبي إن (Ahzâb, 50.),
 2- بيوت النبي إلا (Ahzâb, 53.),
 3- من الشهداء إن تضل (Bakara, 282.). Birinci ve ikinci misâlde geçen kıraat, Nâfi' in kıraatıdır. O, النبي kelimesini نبأ kökünden geldiği için hemzeli olarak: النبي şeklinde okur. Dolayısıyla böyle bir kıraatta iki hemze yan yana gelmiş bulunuyor. Üçüncü misalde geçen kıraat ise Hamza'nın kıraatıdır. O da, ikinci kelime olan أن in hemzesini fetha okuyan tüm kurrânın aksine esre ile okumuştur¹⁶³. Dolayısıyla her iki hemzenin harekesi de kesre olmaktadır.

Her ik hemzenin fetha olduğu 16 lafız mevcut olup, Kur'ân'da 29 yerde geçer¹⁶⁴.

- 1- السفهاء أموالكم (Nisâ, 5.),
 2- جاء أحد منكم (Nisâ, 43; Mâide, 6.),
 3- جاء أحدكم (En'am, 61.),
 4- تلقاء أصحاب النار (A'raf, 47.),
 5- جاء أجلهم (A'raf, 34; Yûnus, 49; Nahl, 61; Fâtır, 45.),
 6- جاء أمر (Hûd, 40, 58, 66, 76, 82, 94, 101; Mu'minûn, 27.),
 7- وجاء أهل (Hıcr, 67.),
 8- جاء آل (Hıcr, 61; Kamer 41.),
 9- السماء أن (Hacc, 65.),
 10- جاء أحدهم (Mu'minûn, 99.),
 11- من شاء أن يتخذ (Furkân, 57.),
 12- إن شاء أو يتوب (Ahzâb, 24.),
 13- جاء أمر الله (Mü'min, 78; Hadîd, 14.),

¹⁶³ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 382; Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 39.

¹⁶⁴ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y.

- 14- جاءَ أَشْرَاطُهَا (Muhammed, 18.),
 15- جاءَ أَجْلُهَا (Münâfikûn, 11.),
 16- شاءَ أَنشُرَهُ (Abese, 22.).

Her iki hemzenin zamme (ötre) olduğu tek bir lafız vardır ki o da: أولياءُ أولئك (Ahkâf, 32.) âyet-i kerimesidir.

Bu üç grup misallerde geçen âyetlere dikkat edilirse, her iki kelimenin hemzeleri yan yana gelmektedir. Böylece kendisinde şiddet vasfı bulunan hemzenin telaffuzunda bir zorluk meydana gelmektedir. Bu sebeble bazı kıraat imamları bu hemzelerde değişik tarzda tahfif metodu uygulamışlardır. Şöyle ki;

Ebû Amr, her üç kısma dâhil olan bu kelimelerde birinci hemzeyi düşürerek okur ki, bu veche: "Iskât bilâ Nakl (الإسقاط بلا نقل) " adı verilir ki, harekesini evvelindeki harfe nakl etmeksizin direkt olarak hemzeyi düşürmek demektir¹⁶⁵.

Ebû Amr'ın bu vechine her üç kısımdan birer misal vererek yetineceğiz:

- 1- هؤلاءِ إِن كُنْتُمْ
- 2- السُّفْهَاءُ أَمْوَالِكُمْ
- 3- أولياءُ أولئك

Ebû Amr, bu üç çeşit kelimeye birinci hemzeyi düşürerek:

هؤلاءِ إِن كُنْتُمْ ، السُّفْهَاءُ أَمْوَالِكُمْ ، أولياءُ أولئك şeklinde okur¹⁶⁶.

Kâlûn, ve Bezzî, birinci gruba giren, yani her iki hemzenin meksur olduğu kelimelerde, birinci hemzeyi esreli (ي) gibi, üçüncü gruba giren; yani her iki hemzenin mazmûm olduğu أولياءُ أولئك kelimesinde ise birinci hemzeyi ötreli (و) gibi teshîl yaparak okurlar¹⁶⁷. هؤلاءِ إِن كُنْتُمْ ، أولياءُ أولئك misallerinde görüldüğü gibi.

İkinci gruba giren; yani iki hemzenin meftûh olduğu kelimelerde kâlûn ve Bezzî, Ebû Amr gibi, birinci hemzeyi düşürürken, Verş ve Kunbül, ikinci hemzeyi uzatarak okurlar¹⁶⁸.

Yalnız İbn-i Mücâhidin kaydına göde Ahmed b. Yezîd şöyle demektedir: "Ben, Kâlûn'a ilk okduğumda o, bana: شاءَ أَنشُرَهُ ، جاءَ أَحَدُكُمْ âyetlerinde geçen

¹⁶⁵ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 33; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 382; es-Suyûtî, el-İtkân, I, 278.

¹⁶⁶ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 382; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 21, 45, 126..

¹⁶⁷ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 33.

¹⁶⁸ a. g. e., a. y.

أنشره ، أحدكم ، kelimelerinin hemzelerini hafif bir uzatma ile belletti. Ona ikinci kez kıraatı arzettiğimde ise aynen Ebû Amr gibi, birinci hemzeleri terk ederek okumayı belletti"¹⁶⁹.

Her iki hemzenin aynı harekeyi taşıması halinde "İskât"; yani birinci hemzeyi düşürerek okuma, Ebû Amr'a has bir vecihtir. Zira Ebû Amr, biraz önce gördüğümüz her üç grub kelimede de hemzeyi düşürürken, Kâlûn ve Bezzî, sadece, harekesi fetha olan hemzelerde bu veche giderler. Diğerleri kendi metodlarına göre ya teshîl ya da tahkîk ederler.

İskât vechi ile yapılan teshîlde hangi hemze düşecek? Ebû Amr'a göre birinci; meşhûr nahivci Sîbeveyh'in hocası Halîl b. Ahmed'e göre de ikinci hemze düşer. Bu ihtilafın semeresi ise birinci hemzenin düşmesi halinde Meddd-i Munfasıl, ikinci hemzenin düşmesi halinde ise Medd-i Muttasıl oluşmasıdır¹⁷⁰.

İki Kelimede Bulunan Hemzelerin Farklı Hareke Taşımaları Halinde İse Kur'ânda 5 Kısım Karşımıza Çıkmaktadır:

a-Birinci hemzenin meftûh, ikinci hemzenin mazmûm olması:

Kur'ân'da bir yerde geçer: جاء أمة رسولها (Mü'minûn, 44.).

b- Birinci hemzenin meftûh, ikinci hemzenin meksûr olması:

Bu da iki kısımır:

1-Üzerinde ittifak olan,

2-Üzerinde İhtilâf olan.

Üzerinde ittifak olan 17 yer vardır ki, şunlardır:

شهداء إذ	(Bakara, 133.; En'âm, 144.),
والبغضاء إلى	(Mâide, 14, 64.),
عن أشياء إن تبد لكم	(Mâide, 101.),
أولياء إن استحبوا	(Tevbe, 23.),
إن شاء إن الله	(Tevbe, 28.)
شركاء إن يتبعون	(Yûnus, 66.),
والفخشاء إنته	(Yûsuf, 24.),
وجاء إحوة	(Yûsuf, 58.),
أولياء إنته	(Kehf, 102.),
الدعاء إذا ما	(Enbiyâ, 45.),
نبأ إبراهيم	(Şuaraâ, 69.),
الدعاء إذا ولوا	(Neml, 80. ; Rûm, 52.),
الماء إلى	(Secde, 27.),

¹⁶⁹ İbn Mücâhid, Kitâbu's-Seb'a, s. 138-139.

¹⁷⁰ es-Suyûtî, el-İtkân, I, 278.

تفياً إلى (Hucurât, 9.).

Üzerinde ihtilâf olan iki yer vardır ki, şunlardır:

زكرياء إذ (Meryem, 2-3. ; Enbiyâ, 89.).

زكرياء Kelimesini kûfeli kıraatçılardan olan Hamza, Kisâî, Halef ve Asım, hemzesiz olarak okurken, diğer kıraatçılar hemzeli olarak زكرياء şeklinde okurlar¹⁷¹. İşte bu ihtilâflı kıraat neticesinde hemzeli okuyanlara göre iki ayrı kelimedede iki hemze meydana gelmiş oluyor.

c-Birinci hemzenin mazmûm, ikincisinin meftûh olması:

Bu da üzerinde ittifak edilen ve edilmeyen olmak üzere iki kısımdır:

a-Üzerinde ittifak edilen 11 yer vardır ki, şunlardır:

السَّهَاءُ أَلَا	(Bakara, 13.),
نشأء أصبناهم	(A'râf, 100.),
تشأء أنت ولينا	(A'râf, 155.),
سوء أعمالهم	(Tevbe, 37.),
ويا سماء أقلعي	(Hûd, 44.),
الملا أفتوني	(Yûsuf, 43.; Neml, 32.),
يشأء ألم تر	(İbrâhîm, 27, 28.),
الملا أيتكم	(Neml, 38.),
جزاء أعداء الله	(Fussilet, 28.),
والبغضأء أبدأ	(Mûmtehine, 4.).

b- Üzerinde ihtilaf edilen iki yer vardır ki, şunlardır:

النَّبِيءُ أُولَى	(Ahzâb, 6.),
إن أراد النبيء أن	(Ahzâb, 50.).

Bu iki yerde النبيء kelimesini hemzeli olarak النبيء şeklinde okuyan Nâfi' e göre iki kelimedede iki hemze vâki olmaktadır.

d-Birinci hemzenin meksûr, ikinci hemzenin meftûh olması:

Bu da üzerinde ittifak olup olmamasına göre iki kısımdır:

a-Üzerinde ittifak olan 15 yer vardır ki, şunlardır:

من خطبة النساء أو	(Bakara, 235.),
هؤلاء أهدى	(Nisâ, 51.),
بالفخشاء أتقولون	(A'râf, 28.),
هؤلاء أضلونا	(A'râf, 38.),

¹⁷¹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 386; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 87.

من الماء أو مما	(A'râf, 50.),
من السماء أو اثنتا	(Enfâl, 32.),
وعاء أخيه	(Yûsuf, 86.),
هؤلاء آلهة	(Enbiyâ, 99.),
هؤلاء أم هم	(Furkân, 17.),
مطر السوء أفلم	(Furkân, 40.)
من السماء آية	(Şuarâ, 4.),
ولا أبناء أخواتهن	(Ahzâb, 55.),
في السماء أن	(Mülk, 16-17.).

b - Üzerinde ihtilaf olan bir yer vardır ki, şudur:

من الشهداء أن (Bakara, 282.). Burada istisnâ olarak Hamza'yı görüyoruz. Zira o, daha öncede belirttiğimiz gibi, أن kelimesinin hemzesini esre hareke ile okumuştur.

e - Birinci hemzenin mazmûm, ikincisinin meksûr olması:

Bu da üzerinde ittifak olup, olmaması açısından iki kısımdır:

a - Üzerinde ittifak olan 22 yer vardır ki, şunlardır:

يشاء إلى	(Bakara, 142, 213.; Yûnus, 25.; Nûr, 46.),
نشأ إلى	(Hacc, 5.),
ولا ياب الشهداء إذا	(Bakara, 282.),
ما يشاء إذا	(Al-i İmrân, 47.),
يشاء إن	(Al-i İmrân, 13. ; Nûr, 45.; Fâtır, 1.),
من نشأ إن	(En'âm, 83.),
السؤ إن	(A'râf, 188.),
نشأ إنك	(Hûd, 87.),
يشأ إنه	(Yûsuf, 100.; Şûrâ, 27, 51.),
شهداء إلا	(Nûr, 6.),
يا أيها الملا إني	(Neml, 29.),
الفقراء إلى الله	(Fâtır, 15.),
العلماء إن الله	(Fâtır, 28.),
السبي إلا	(Fâtır, 43.),
يشأ إنا	(Şûrâ, 49.).

b - Üzerinde ihtilaf olan 6 yer vardır ki, şunlardır:

ذكرياً إنا (Meryem, 7.) , Bu kelimelerin îzâhları daha önceden geçmişti:

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ	(Ahzâb, 45.),
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَاكَ	(Ahzâb, 50.),
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ	(Mümtehine, 12.),
يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا	(Talak, 1.),
النَّبِيُّ إِلَى	(Tahrîm, 3.).

Bu beş âyette geçen النَّبِيُّ kelimesini Nâfi', daha önce belirttiğimiz gibi hemzeli olarak النَّبِيُّ şeklinde okumuştur.

Kur'ân'da 6. şık olarak 5. şıkın zıddı; yani birinci meksûr, 2. mazmûm olan iki hemzeli iki kelime, lafız olarak geçmemektedir. Ancak mâna itibariyle takdîri olarak geçmektedir. Bu وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً (Kasas, 23.) âyetidir ki, bu âyet mâna itibariyle, zamir yerine isim takdir ederek: وَجَدَ عَلَى الْمَاءِ أُمَّةً şeklinde de mülâhaza edilir¹⁷².

Değişik maddelerde gelen bu hemzelerin okunuş keyfiyetine gelince; Nâfi', İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer ve Ruveys, bu beş kısmın hepsinde birinci hemzeyi tahkîk, ikinci hemzeyi ise teshîl ile okurlar. Diğerleri ise her iki hemzeyi de tahkîk ile okurlar. Teshîl şekline gelince; 1. ve 2. kısımda; yani birinci hemzenin meftûh ikincisinin ise mazmûm ve birinci hemzenin meftûh ikincisinin meksûr olduğu kelimelerde "beyne beyne" ; yani orta derecede bir teshîl yapılıır. 3. kısımda; yani birinci hemzenin mazmûm, ikincisinin meftûh olduğu kelimelerde hâlis(ر) a çevrilir. 4. kısımda; yani birinci hemzenin meksûr, ikinci hemzenin meftûh olduğu kelimelerde hâlis (ي) ya çevrilir.

5. kısımda ; yani birinci hemzenin mazmûm, ikincisinin meksûr olduğu kelimelerdeki ikinci hemzenin teshîlinde imamlarımız ihtilâf etmişlerdir. Bir kısmı hâlis esreli (ر) a çevrilmesine taraftar olmuş ki, bu, kadîm beldelerin imamlarından oluşan kurrâ'nın cumhûruyla , nahivcilerden Ahfeş'in görüşüdür. Ehl-i Edâ'nın; yani; şeyhlerinden belledikleri şekliyle Kur'ân'ı en güzel okuyanların çoğunun görüşü de budur¹⁷³.

Bir kısmı da "beyne beyne" derecesinde hemze ile (yâ) arası bir okuyuşla esreli (ي) 'ya çevrilmesine taraf olmuşlardır ki, bunlar da yeni kıraatçıların cumhûruyla, Halîl ve Sîbeveyh gibi nahiv imamlarının çoğundan oluşmaktadır¹⁷⁴.

Dânî, birincisini; yani hâlis (ر) a çevirmenin, kıraatçıların görüşü olup, nakil ve rivâyete daha uygun olduğunu; ikincisinin; yani esreli (ي) 'ya yakın

¹⁷² Bu maddeler için bkz. İbnu'l-Cezerî. en-Neşr, I, 386-388.

¹⁷³ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 388; Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s.111-112.

¹⁷⁴ a. g. e., a. y.

olarak okumanın ise nahivcilerin görüşü olup, kıyâsa daha uygun olduğunu söylüyor¹⁷⁵.

Şu andaki okuyuş, her iki görüşe göre edâ olunup, (ي) ile teshîl , (و) a ibdâl olunmağa takdîm edilmektedir¹⁷⁶.

Bu beş maddeyle ilgili olarak Ebû Amr'ın, kıraatından birer örnek verelim:

1-	جاء أمة رسولها	→	جاء ومة رسولها
2-	شهداء إذ	→	شهداء يذ
3-	لونشاء أصبناهم	→	لونشاء وصبناهم
4-	قبل وعاء أخيه	→	قبل وعاء يخيه
5-	يشاء إلى	→	يشاء يلى ، يشاء إلى

Gerek Ebû Amr'ın, gerekse diğerlerinin bu beş kısımda teshîl yapımlarında, teshîl yapılan hemzenin bizzat kendisinin, ya da ondan önceki hemzenin harekesine itibar edilmekte ve böylece o harekenin cinsine göre; meselâ ötre ise (vâv)'a , esreli ise (yâ) ya ibdâl olunmaktadır.

E-Yâ-ı İzâfe (Birinci Tekil Şahsı gösteren (ي) zamiri)

Yâ-i izâfeden maksat, isme, fiile ve harfe bitişen mütekellim (yâ) sıdır¹⁷⁷.

misallerinde görüldüğü gibi¹⁷⁸.
لكني ، اني ، يحزنني ، فطرني ، نفسي

İzâfet (yâ) sının muhtelif şekillerde geldiği 214 yer vardır. Bunlardan fethalı hemzelerden önce 99, kesreli hemzelerden önce 52, zammeli hemzelerden önce ise 10 yerde İzâfet (yâ) sı geçmektedir¹⁷⁹. Yine lâm-ı târif'le beraber gelen vasıl elifinden önce 16, lâmsız gelen vasıl elifinden önce 7, geri kalan harflerden önce 30 yerde İzâfet (yâ) sı geçmektedir¹⁸⁰.

İzâfet (yâ) sı diğer ismiyle mütekellim (yâ) sı başlı başına bir konu olup, diğer kurrâ'ya göre ele alındığında bir hayli yer işgâl edeceği için biz sadece Ebû Amr'ın vechini ele alacağız.

İzâfet (yâ) sı iki türlü gelmektedir:

a-Fetha halinde,

b-Sükûn halinde.

¹⁷⁵ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 34.

¹⁷⁶ Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 30.

¹⁷⁷ İbnu'l-Cezerî, Takrîb, s. 820; Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s.117.

¹⁷⁸ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y.

¹⁷⁹ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 63.

¹⁸⁰ a. g. e., a. y.

Yâ-yı İzâfet 4 ayrı şekilde fethalı olarak gelir:

a-Kendisinden sonra fethalı hemze geldiğinde:

Bu 99 yerde gelip, Ebû Amr'ın bu kelimelerde geçen (ي) lardan hangilerini fetha okuduğunu bilmemiz için , hangi kelimelerde fetha okumadığını tesbit etmemiz gerekir. Abdu's-Sabûr Şâhin'in verdiği bilgiye göre Ebû Amr, bu 99 yerden 12'sinde (yâ) yı fetha yerine sükûn ile okumuştur ki, bunlar:

- 1- فاذكروني أذكرکم (Bakara, 152.),
- 2- فطرني أفلا (Hûd, 15.),
- 3- يحزنني أن (Yûsuf, 13.),
- 4- سبيلي أذعوا (Yûsuf, 108.),
- 5- لم حشرتني أعمى (Tâha, 125.),
- 6- أوزعني أن (Neml, 19.),
- 7- ليبلوني ء أشكر (Neml, 40.),
- 8- تأمروني أعبد (Zümer, 64.),
- 9- ذروني أقتل (Ĝâfir, 26),
- 10- ادعوني أستجب لكم (Ĝâfir, 60.),
- 11- أوزعني أن (Ahkâf, 15.),
- 12- أتعادني أن (Ahkâf, 17.) âyetlerinden ibarettir¹⁸¹.

b-Kendisinden sonra esreli hemze geldiğinde:

Yâ-yı izâfet bu şekilde 52 yerde geçmektedir. Ebû Amr'ın, bu kelimelerde (yâ) yı fetha yerine, sükûn ile okuduğu 9 yer vardır:

- 1,2- أنصاري إلى الله (Al-i İmrân, 52.; saff, 14.),
- 3- بناتي إن (Hıcr, 71.),
- 4,5,6- ستجدني إن (Kehf, 69. ; Kasas, 27. ; Sâffât, 102.),
- 7- بعبادي إنكم (Şuarâ, 52.),
- 8- لعنتي ألى (Sâd, 78.),
- 9- ورسلي إن الله (Mücâdele, 21.).

c- Kendisinden sonra lâm-ı tarif geldiğinde:

Yâ-yı izâfenin bu şekilde geldiği 16 yer olup, Ebû Amr, bunlardan iki yerde yâ'yı sükûn ile okur:

- 1- ياعبادي الذين آمنوا (Ankebût, 56.),
- 2- ياعبادي الذين أسرفوا (Zümer, 53.).

d-Kendisinden sonra vasıl hemzesi geldiğinde:

Bu da 7 yerde geçmektedir ki, bunların hepsinde Ebû Amr, izâfet yâ'sını

¹⁸¹ Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s.117-118.

fetha okur¹⁸². Bu 4. madde de Ebû Amr'a mahsûs bir vecihtir. Zira diğerk kurrâ bu 7 yerde yâ'ların hepsini değıl de farklı kıraatçılar, farklı kelimelerde yâ'ları fetha ile okumuşlardır.

Ebû Amr, yukarıda belirtilen istisnâların dışında izâfet yâ'larını fetha ile okur.

Ebû Amr'ın değışik 4 pozisyonda izâfet ve mütakellim yâ'larını fetha ile okuduğına birer misal vererek yetineceğız:

- 1- إني أعلم → إني أعلم
- 2- يدي إليك → يدي إليك
- 3- عهدي الظالمين → عهدي الظالمين
- 4- إني اصطفيتك → إني اصطفيتك

İzâfet yâ'sı 2 halde sâkin olur:

a - Kendisinden sonra ötreli hemze geldiğinde:

إني أعينها misalinde olduğı gibi. İzâfet yâ'sının Kur'ân'da bu şekilde geldiğı 10 yer mevcut olup, Nâfi' den başka hiç bir kıraat üstâdı, o yerde yâ'yı fetha okumaz. Hepsi sâkin olarak okur. Nâfi' ise, hepsinde yâ'yı fetha ile okur¹⁸³.

b-Geri kalan diğerk harflerle beraber geldiğinde:

لي ، وجهي ، بيتي misallerinde olduğı gibi. İzâfet yâ'sı bu şekilde Kur'ân'da 30 yerde geçer¹⁸⁴. Ebû Amr, iki yer hâriç, bunların hepsinde yâ'yı sükûn ile okur. Onun yâ'yı fetha olarak okuduğı iki yer şunlardır:

- 1- ومحياي- (En'âm, 162.),
- 2- ومالي- (Yâsîn, 22.).

Görüldüğü gibi Ebû Amr, aynen Asım gibi, bu iki yerde de yâ'yı fetha ile okumaktadır¹⁸⁵.

İzâfet yâ'sını fetha ile okuyan kurrâ içerisinde en meşhûr olan Nâfi' dir. Ebû Amr da, ona bir çok yerde işlerken bu hususta Ebû Amr'ın, Nâfi' i geçtiğini görmüştük.

¹⁸² İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 171; Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s.118.

¹⁸³ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 66.

¹⁸⁴ Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s.118.

¹⁸⁵ Bu izâhlar için bkz. Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s.117-118.

F-Cem'i Müzekker Gâib Zamiri:

Cemi sigasıyla gelen gâib zamirlerinde kıraat imamlarının özel ya da müşterek vecih uyguladıklarını görmekteyiz. Meselâ: -ileride izah edileceği gibi- Ya'kûb'un, sâkin yâ'dan sonra gelen cem'i müzekker gâib zamirlerini ه'nın zammesiyle okuduğu meşhurdur¹⁸⁶. Hatta onun, aynı şekilde sâkin yâ'dan sonra gelen tesniye zamirlerini de mazmûm okuduğunu görmekteyiz¹⁸⁷. Bu vechi en çok uygulayan Ya'kûb olmasına rağmen, bu hususta ona iştirak olduğunu da görmekteyiz. Meselâ عليهم ، اليهم ، لديهم gibi cemi zamirlerinde Hamza da aynı şekilde ه'ları mazmûm okuyarak Ya'kûb'a iştirak etmektedir¹⁸⁸. Kezâ sâkin yâ veya kesreden sonra vâki olan cemi gâib zamirlerini İbn-i Kesîr, İbn-i Âmir, Âsım ve Ebû Ca'fer vasl halinde ه'nın kesresi ve م'in zammesiyle; Hamza, Kisâf ve Halef ise her ikisinin zammesiyle okurlar¹⁸⁹. Böylece bu vechin uygulanışında adı geçen kurrâ kendi usullerine göre müşterek bir edâ arz etmektedirler. Fakat Ebû Amr'a gelince durum değişmektedir. Zira Ebû Amr sâkin yâ'dan ve kesreden sonra vâki olan cem'i müzekker gâib zamirlerini hemze-yi vasl ile geçerken, hem ه'nın hem de م'in kesresiyle okur: و أشربوا في قلوبهم العجل... (Bakara, 61); وضربت عليهم الذلة (Bakara, 93); ... و يُلهم (Bakara, 246); ... عليهم القتال (Bakara, 167); ... يُرهم الله ... (Hicr, 3); ... يُغنيهم الله ... (Nûr, 32); ... إليهم اثنين ... (Yâsîn, 14); ... من يومهم الذي ... (Zâriyât, 60) misallerinde görüldüğü gibi. Bu gibi misallerde sâkin yâ'dan sonra gelen zamiri her iki harfin kesreleriyle okumada Ebû Amr münferid kalıp, Eimme-i Aşere'den kendisine iştirak eden bir tek kişi yoktur. Kesreden sonra gelen zamirlere gelince, Ya'kûb aynı şekilde Ebû Amr'a iştirak eder. Yalnız Ruveys, Hicr, Nûr ve Gâfir surelerinde geçen zamirlerde hulf vechini uygulayarak Ebû Amr'a iştirak eder¹⁹⁰.

Şu halde zikredilen şartlar dâhilinde cem'i müzekker gâib zamirlerini vasl halinde iki kesre ile okumak sadece Basra ekolüne mahsus bir kıraat vechi olmaktadır.

¹⁸⁶ Bkz. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 274; Pâlvî, Zübde, s. 8.

¹⁸⁷ Pâlvî, a. g. e., a. y.

¹⁸⁸ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 272; Pâlvî, a. g. e., a. y.

¹⁸⁹ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y.

¹⁹⁰ Bkz. İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 273-274; el-Fârisî, el-Hucce, I, 58; ed-Dimyâtî, İthâf., s. 123; Pâlvî, a. g. e., s. 24.

G-Bazı fiilleri Değişik Bablardan Okuma:

Ebû Amr'ın Kur'ân'da geçen bazı fiilleri, onların alışılmış olduğu meşhûr kalıplarından başka kalıplara naklederek okuduğunu görmekteyiz.

Şimdi bu fiilleri sırasıyla sunmağa çalışalım:

أَبْلَغُكُمْ رَسُولَاتِي رَبِّي (Al-i İmrân, 120.) âyetinde (ض) ın ötresi ve (ر) nın şeddesi ile okunan bu fiili Ebû Amr, (ض) ın kesresi ve (ر) nın sükûnu ile okumuştur. Nâfi', İbn-i Kesîr ve Ya'kûb'da bu hususta ona iştirak ederler¹⁹¹.

Abdu's-Sabûr'un kaydına göre Taberî, şeddesiz okumanın Ehl-i Hicâz'dan bir cemaatin ve Basralıların; şeddeli okumanın ise Ehl-i Medîne'den bir grubun ve tüm Kûfelilerin kıraatı olduğunu söylemektedir¹⁹².

أَبْلَغُكُمْ رَسُولَاتِي رَبِّي (A'râf, 68.) âyetinde Tef'îl bâbından okunan bu fiili, Ebû Amr, أَبْلَغُكُمْ şeklinde İf'âl babından okumuş ve bu kıraatında münferit kalmıştır¹⁹³.

فَتَذَكَّرْ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى (Bakara, 282.) âyetinde Tef'îl bâbından okunan bu fiili, Ebû Amr, تَذَكَّرْ şeklinde İf'âl babından okumuştur. İbn-i Kesîr ve Ya'kûb da bu hususta Ebû amr'a iştirak ederler¹⁹⁴

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شَفَاءٌ (İsrâ, 82.) , Ebû Amr, gerek bu âyette gerekse diğer âyetlerde Kur'ân'da geçen tüm نُنَزِّلُ , نُنَزَّلُ , يُنَزَّلُ fiillerini Tef'îl bâbından İf'âl bâbına naklederek şeddesiz olarak okur. Yalnız وَمَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ (Hicr, 21.) ve قُلْ إِنْ أَلَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً (En'âm, 37.) âyetlerinde bu kurala uymayarak نُنَزِّلُ ve يُنَزِّلُ fiillerini şeddeli okur¹⁹⁵. İbn-i Kesîr ve Ya'kûb da -aynı şekilde kural dışına çıkararak- bu hususta Ebû Amr'a iştirak ederler¹⁹⁶. Şöyle ki Hicr sûresinin 21. âyetinde her üç kıraatçı da şeddeli olarak okur. İsrâ sûresinin 82. ve 93. âyetlerinde İbn-i Kesîr; En'âm sûresinin 37. âyetinde Ebû Amr ve Ya'kûb, Nahl sûresinin 101. âyetinde de Ya'kûb, şeddeli okuyarak kural dışına çıkarlar¹⁹⁷. Bu istisnâların dışında adı geçen üç imam, mezkûr fiili dâima şeddesiz olarak İf'âl bâbından okurlar.

Yalnız Kûfelilerden Hamza, Kisâî ve Halef, Lokmân sûresinin 34. ve Şûrâ sâresinin 28. âyetlerinde şeddeli okunan bu fiili istisnâ olarak şeddesiz okuyarak, İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb'a iştirak ederler¹⁹⁸.

¹⁹¹ Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 43.

¹⁹² Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kırâât, s.418.

¹⁹³ Pâlvî, a. g. e., s. 60.

¹⁹⁴ a. g. e., s. 39.

¹⁹⁵ a. g. e., s. 26.

¹⁹⁶ a. g. e., a. y.

¹⁹⁷ a. g. e., s. 26-27.

وَكَلَّمَهَا زَكْرِيَّا (Al-i İmrân, 37.). Bu âyette geçen كَلَّم fiilini Ebû Amr, Tef'îl bâbından sülâsî bâba naklederek كَلَّم şeklinde şeddesiz olarak okur. Bu fiili Kûfe ekolünü oluşturan Asım, Hamza, Kisâî ve Halef şeddeli olarak Tef'îl bâbından okurlarken, Ebû Amr da dâhil olmak üzere diğer imamlar şeddesiz okurlar¹⁹⁹.

وَمَنْ نَعْمَرَهُ نَنكَسْهُ فِي الْخَلْقِ (Yâsîn 68.). Bu âyette نَنكَسْ fiilini Ebû Amr, Tef'îl bâbından sülâsî bâba naklederek نَنكَسْ şeklinde şeddesiz okur. Esâsen bu fiili Asım ve Hamza hâriç, tüm kurrâ sülâsî sîgasıyla okurlar²⁰⁰.

يُخْرِبُونَ (Haşr, 2.). Bu âyette geçen يُخْرِبُونَ fiilini bütün kurrâ şeddesiz olarak İf'âl bâbından okurken, yalnız Ebû Amr, şeddeli olarak يُخْرِبُونَ şeklinde Tef'îl bâbından okur²⁰¹.

وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنٌ كَيْدِ الْكَافِرِينَ (Enfâl, 18.). Bu âyette izâfet hâlinde geçen مُوهِن ism-i fâilini Ebû Amr, izâfetten kesip Tef'îl bâbına naklederek şeddeli olarak (ن) un tenviniyle مُوهِنٌ şeklinde okur ve bu durumda mef'ûl düştüğü için كَيْد nin (د) ını fetha ile okur. Nâfi', İbn-i Kesîr ve Ebû Ca'fer de aynı şekilde kendisine iştirak ederler²⁰².

وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ (Bakara, 9.). Bu âyette geçen يَخْدَعُونَ fiilini Ebû Amr, Mufâale bâbına naklederek aynı âyetin başında geçtiği şekliyle يَخَادِعُونَ şeklinde okur. Aynı şekilde Nâfi' ve İbn-i Kesîr de ona katılırlar²⁰³.

وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ (Bakara, 10.). Bu âyette geçen يَكْذِبُونَ fiilini Ebû Amr, Tef'îl bâbına naklederek يَكْذِبُونَ şeklinde şeddeli olarak okur.

Esasen bu fiili Kûfelilerden başka tüm kurrâ şeddeli olarak Tef'îl bâbından okurlar²⁰⁴.

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ (Lokmân, 18.). Bu âyette geçen لَا تُصَعِّرْ nehy-i hâzırını, Ebû Amr, Tef'îl bâbından müfâale bâbına naklederek لَا تُصَاعِرْ şeklinde okumuştur. Nâfi', Hamza, Kisâî ve Halef te aynı şekilde Ebû Amr'a iştirak ederler²⁰⁵.

إِنَّ اللَّهَ يَدْفَعُ عَنِ الدِّينِ آمَنُوا (Hacc, 38.). Bu âyette geçen يَدْفَعُ fiilini, Ebû Amr, müfâale bâbından sülâsî veznine naklederek يَدْفَعُ şeklinde okur. Aynı

198 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 26-27.

199 a. g. e., s. 40.

200 a. g. e., s. 115.

201 a. g. e., s. 134.s

202 a. g. e., s. 63.

203 a. g. e., s. 17.

204 a. g. e., a. y.

205 a. g. e., s. 109.

şekilde İbn-i Kesîr ve Ya'kûb da ona iştirak ederler²⁰⁶.

وان يأتوكم أسارى ثغادوهم (Bakara, 85.). Bu âyette geçen ثغادو fiilini, Ebû Amr, müfâale bâbından sülâsî vezne naklederek تَغْدُو şeklinde okur. Aynı şekilde İbn-i Kesîr, İbn-i Amir, Hamza ve Halef'te ona iştirak ederler²⁰⁷.

والذين عاهدت أيمانكم (Nisâ, 33.). Bu âyette geçen عاهدت fiilini, Ebû Amr, müfâale bâbına naklederek عَاهَدت şeklinde okur. Bu fiili Kûfeliler hâriç bütün kurrâ عَاهَدت şeklinde okumuşlardır²⁰⁸.

تظَاهرون عليهم (Bakara, 85.). Bu âyette muzâraat harfi olan birinci (ت) nın hazfıyla Tefâül bâbından gelen تظَاهرون fiilini, Ebû Amr, (ت) yı hazfetmeksizin (ظ) ya idğâm ederek تظَاهرون şeklinde şeddeli okumuştur. Kûfelilerden başka bütün kurrâ aynı şekilde şeddeli okumuşlardır²⁰⁹.

لعلكم تذكرون (En'âm, 152.). Bu âyette geçen muzâraat harfi olan (ت) nın hazfıyla Tefe'ül bâbından gelen تذكرون fiilini, Hafs, Hamza, Kisâf ve Halef'ten mâdâ tüm kurrâ -Ebû Amr da dâhil olmak üzere- bu şekliyle -(ت) lı olması şartıyla- nerede gelirse gelsin (ت) yı hazfetmeksizin (ذ) ya idğâm ederek تذكرون şeklinde şeddeli okurlar²¹⁰.

وَأَعَدْنَا (Bakara, 51. ; A'râf, 142. ; Tâhâ, 80.). Bu üç yerde geçen وَأَعَدْنَا fiilini, Ebû Amr, müfâale bâbından sülâsî vezne naklederek وَأَعَدْنَا şeklinde okur. Ebû Ca'fer ve Ya'kûb da aynı şekilde ona iştirak ederler²¹¹.

تَسَاءَلُونَ (Nisâ, 1.). Burada da aynen تظَاهرون fiilindeki iki türlü kıraat söz konusudur²¹².

تَسَاطَطٌ عَلَيْكَ (Meryem, 25.). Bu âyette geçen تَسَاطَطٌ fiilini, Hafs, Hamza ve Ya'kûb'dan mâdâ tüm kurrâ, Ebû Amr da dâhil olmak üzere müfâale bâbından Tefâ'ul bâbına naklederek, aynen تظَاهرون fiilinde câri olan kâideye göre şeddeli olarak تَسَاطَطٌ şeklinde okumuşlardır²¹³. Fiilin bu şeklini Ya'kûb, (ت) yerine (ي) getirerek şedde ile; Hamza ise şeddesiz olarak aynı vezinde okumuşlardır²¹⁴.

أولا يذكُرُ الإنسان (Meryem, 67.). Bu âyette geçen يذكُرُ fiilini, Nâfi', İbn-i Amir ve Asım'dan mâdâ tüm kurrâ, -Ebû Amr da dâhil olmak üzere- sülâsî

²⁰⁶ Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 96.

²⁰⁷ a. g. e., s. 26.

²⁰⁸ a. g. e., s. 47.

²⁰⁹ a. g. e., s. 26.

²¹⁰ a. g. e., s. 57.

²¹¹ a. g. e., s. 23.

²¹² a. g. e., s. 45.

²¹³ a. g. e., s. 88.

²¹⁴ a. g. e., a. y.

bâbdan, Tefe'ül bâbına naklederek (ت) nın, (ذ) a idğâmından doğan şedde ile يَذْكُرْ şeklinde okurlar²¹⁵.

تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْفَطِرْنَ (Meryem, 90.). Bu âyette geçen يَنْفَطِرْنَ fiilini, Ebû Amr, Tefe'ül bâbından İnfîâl bâbına naklederek يَنْفَطِرْنَ şeklinde okumuşlardır. İbn-i Amr, Ebû Bekir, Hamza, Ya'kûb ve Hâlef de aynı şekilde ona iştirak ederler²¹⁶.

Bu misallerde gördüğümüz gibi Ebû Amr, bazı fiilleri ve isimleri değişik bablara naklederek okumaktadır. Bu fiillerden bazılarında idğâmıdan gelen bir şedde ânız olmaktadır ki, bu da harf ziyâdesi sebebiyle mânânın te'kidini temin etmektedir.

Ebû Amr'ın bu şekilde değişik bablara naklederek okuduğu daha pek çok fiil mevcut olup, Bunlar **Basra Kıraatının Tatbiki** bölümünde gösterilecektir²¹⁷.

H-Medd (Sâkin و ، ي ، ا Harflerini Uzatarak Okuma):

Ebû Amr, birinci mertebede Medd-i munfasılı bir elif, ikinci mertebede iki elif, üçüncü mertebede ise üç elif miktarı meddeder. Bu hususta Ebû Amr'dan, Dûrî tarikiyle iki farklı rivâyet gelmektedir ve Ebû Amr'ın Medd-i munfasılda "kasr", "tavassut" ve "tûl" vecihlerini uyguladığı, dolayısıyla bu üç mertebeye göre sırasıyla bir, iki ve üç elif miktarı meddettiği anlaşılmaktadır. Yalnız el-Hüzelfî gibi bazı âlimler, "tavassut" mertebesinde bir buçuk, "tûl" mertebesinde ise, iki buçuk elif miktarı meddolunduğunu da iddia etmişlerdir. Medd-i Muttasıl'da ise, Ebû Amr iki vecih uygulamıştır. Buna göre "tavassut" mertebesinde iki, "tûl" mertebesinde ise, üç elif miktarı meddeder. Yalnız şu noktayı hemen belirtelim ki, Ebû Amr'ın bu medd vechi, İstanbul ve Mısır tariklerinde biraz farklıdır. Şöyle ki, Ebû Amr, İstanbul tarikinde medd-i munfasılı, bir keresinde bir elif, bir keresinde de iki elif meddeder. Medd-i muttasılı ise, sadece iki elif meddeder. Mısır tarikinde ise, medd-i munfasılı bir keresinde bir elif, diğer bir keresinde ise üç elif miktarı meddederken, medd-i muttasılı sadece üç elif miktarı meddeder. Yalnız, Merâtib-i Erbaa' ya göre, edâ esnasında, İstanbul tariki için geçerli olan aynen Mısır tariki için de geçerlidir. Şu noktayı da unutmamak lazımdır ki, Ebû Amr'ın, medd-i munfasılda iki ve üç elif miktarı meddettiğine dair rivâyet, Dûrî tarikinden naklolunmuştur²¹⁸. İbn-i

²¹⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 89.

²¹⁶ a. g. e., a. y.

²¹⁷ Bu îzâhlar için bkz. Şâhin, Abdussabûr, Eserü'l-Kirâât, s.418-436.

²¹⁸ Bkz. İbnu'l-Cezerî. en-Neşr, I, 314-323; ed-Dimyâîf, İthâf, s. 37-38; Pâlûvî, Zübdetü'l-

Kesîr, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb da bu hususta ona iştirak ederler²¹⁹.

Medd-i Lâzım'a gelince, bütün kurrâ ittifakla dört elif miktarı uzatarak okurlar.

Ebû Amr'ın kıraat vecihlerini bu şekilde gördükten sonra Ya'kûb'un kıraatına geçiyoruz.

II-YA'KÛB el-HADREMÎ (ö. 205 h.)

Basra ekolünün ikinci büyük temsilcisi olan İmam Ya'kûb'un, bazı kıraat vecihlerinde Ebû Amr'a iştirak ettiği noktaları, Ebû Amr'ın kıraatını incelerken görmüştük. Bu noktalar istisnâ edilirse, Ya'kûb'un kendine has 5 vechi olduğu anlaşılmaktadır:

- a-İsbât,
- b-İlhâk,
- c-Cinsten hükmünü nefyeden (ﻻ) ,
- d-Tesniye ve Gâib zamirlerini ötre ile okuma,
- e-İşmâm.

A-İSBAT (الإِثْبَات) :

Lügatta: "Göstermek, âşikar etmek, tam bilgi vermek, mâhiyet kazandırmak" gibi mânalara gelen bu tabir, Ya'kûb'un kıraatında, mahzûf (gizli) olan (ي) harflerini kıraat esnasında âşikar edip, göstermede kullanılmaktadır²²⁰.

Kur'ân'ın resmi hattında mahzûf olan bu (ي) harfi, kelimelerin sonunda gelip, arzettiği yapı itibariyle önce iki kısma ayrılır:

1-Münâdâ; yani kendisine "yâ, ey" diye seslenileni temsil eden kelimenin sonunda mahzûf bulunan (yâ): رَبِّ ، يَارَبِّ ، يَا أَبَتِ ، يَاقَوْمِ misallerinde görüldüğü gibi. Bunların aslı: رَبِّي ، يَارَبِّي ، يَا أَبَتِي ، يَاقَوْمِي şeklinde olup, kesre ile yetinilerek izâfet (yâ) ları hazf olunmuştur ki, Arapça gramerde buna: "İktifâen bi'l-Kesr (yâ) hazfolundu" diye tabir olunur.

Şu halde bu ve benzeri kelimelerin sonunda gelen kesre hareke, izâfet (yâ) sının yerine geçmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de bu şekilde nidâ (ünlem) harfi

İrfân, s. 8..

²¹⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 8.

²²⁰ İbnu'l-Cezerî, et-Takrîb, s. 86.

ile gelen hiç bir kelimenin sonunda bu izâfet (yâ) sı, resm-i hatta gözükmez. Ancak 4 âyet müstesnâ kılınmıştır ki, onlardan ikisi: يا عِبَادِ الَّذِينَ آمَنُوا (Ankebût, 56.) ve قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا (Zümer, 53.) âyetleridir. Bu âyetlerde geçen عِبَادِيَ münâdâsının izâfet (yâ) sı ile okunmasında hiç bir ihtilaf yoktur²²¹.

Üçüncüsü يَا عِبَادِ لَا خَوْفَ عَلَيْكُمْ (Zuhruf, 68.) âyetidir ki, burada geçen عِبَادِيَ münâdâsının izâfet yâ'sı ile okunup okunmayacağı hususunda ihtilaf vardır. Nâfi', Ebû Amr, İbn-i Amir, Ebû Ca'fer ve Ruveys, يَا عِبَادِيَ şeklinde okurken; Ebû Bekir, vasıl (geçiş) halinde izâfet yâ'sını fetha, vakf halinde ise sükûn ile okuyarak: يَا عِبَادِي ve يَا عِبَادِي şeklinde kıraat eder²²². Diğer kurrâ, izâfet yâ'sını hafzederek يَا عِبَادِ şeklinde okumuşlardır.

Dördüncüsü ise: يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ (Zümer, 16.) âyetidir ki, burada sadece Ruveys, يَا عِبَادِي şeklinde okurken, diğer tüm kurrâ يَا عِبَادِ şeklinde okumuşlardır²²³.

2-İsim ve Fiillerde Bulunan (yâ):

Bu da iki kısımdır:

a-Kelimenin bizzat yapısında bulunmakla, onun bir parçası olan aslî (yâ):

نَبِيٍّ ، يَتَّقِي ، يَسْرِي ، يَأْتِي ، التَّنَادِي ، المُنَادِي ، الجَوَارِي ، الدَّاعِي misallerinde görüldüğü gibi²²⁴.

b-Kelimenin sonuna sonradan ilave edilmiş olan zâid (yâ):

Bu durumda da (yâ) iki şekilde gelmektedir:

b1 - İzâfet halinde: دُعَانِي misalinde görüldüğü gib. Bu durumda (ي) nın i'râbı mecrur olmaktadır.

b2 - Me'f'ûl halinde أُخْرَتِي misalinde görüldüğü gibi. Bu durumda ise (ي) nın i'râbı mansûb olmaktadır²²⁵.

İşte Ya'kûb'un kıraatında ağırlık noktasını oluşturan, ikinci maddenin ikinci şikkidir.

(ي) harfî, îzâhlarda görülen şekliyle Kur'ân'da 121 yerde geçmektedir. Bunlardan 35 tanesi âyetlerin ortalarında geçerken, 86 tanesi de âyetlerin sonunda yer almaktadır²²⁶.

Bu şekildeki (ي) harflerinin. hafz veya isbât edilmesi hususundaki

²²¹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 180.

²²² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.124.

²²³ Pâlûvî, a.g.e., s.118.

²²⁴ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 180.

²²⁵ a.g.e., a. y.

²²⁶ İbnu'l-Cezerî, et-Takrîb, s. 86.

kurrânın görüşlerine gelince:

Nâfi', Ebû Amr, Hamza, Kisâf ve Ebû ca'fer, vasıl halinde; İbn-i Kesîr ve Ya'kûb ise hem vasıl, hem de vakf halinde (ي) harfini isbât ederken, İbn-i Amir, Asım ve Halef her iki halde de (ي) harfini hazfederler²²⁷. Bununla beraber her üç grup kurrâdan bazılarının, bazı yerlerde kaidelerinin dışına çıktıkları da olmuştur²²⁸.

Ayet ortalarında geçen 35 (yâ) harfinden 13 tanesi kelimenin aslından olurken, 22 tanesi zâid olarak mütekkellim (yâ) sı şeklinde gelmiştir²²⁹. Ayet sonlarında gelen 86 (yâ) dan 5 tanesi asli harf olurken, diğer 81 tanesi zâid olan mütekkellim (yâ) sıdır²³⁰.

Bu tasnif neticesinde meydana gelen 4 şıkla alakalı olarak imam Ya'kûb'un kıraatından örnekler verelim:

- a - Ayet ortasında bulunan aslî yâ'ya misal: الدَّاعِ   →   الدَّاعِي
- b - Ayet ortasında bulunan zâit yâ'ya misal: دعان   →   دعائي
- c - Ayet sonunda bulunan aslî yâ'ya misal: المتعال   →   المتعالي
- d - Ayet sonunda bulunan zâit yâ'ya misal: فارهبون   →   فارهبوني   231.

Misallerde görüldüğü gibi, kelimelerin ikinci okunuşunda Ya'kûb, aslî ve zâit olan (ي) harflerini isbât ederek okumaktadır.

Ya'kûb'un "İsbât" vechiyle alakalı olarak Kur'ân'da geçen tüm misalleri, ileride **Basra Kıraatının Tatbiki** bölümünde sunacağımız için şimdilik bu kadarla yetiniyoruz.

B-İLHÂK (الإلحاق):

Lügatta: "Bitiştirmek, sonradan getirip eklemek" manasına gelen bu tabir, Ya'kûb'un kıraatında bazı kelimelerin sonunda vakf halinde sâkin bir (ه) ilave etmesi vechiyle alakalı olarak kullanılmaktadır ki, bu (ه) 'ya "Hâü's-Sekt (duruş hâsı) " denmektedir²³².

Ya'kûb'a mahsus olan bu "ilhâk" vechi, 5 kısım kelimedede tahakkuk etmektedir:

1-Harf-i cerr alan mâ-i istifhâmiyye (soru edâtı olan (م)):

²²⁷ İbnu'l-Cezerî, et-Takrîb, s. 86.

²²⁸ a.g.e., a. y.

²²⁹ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 180.

²³⁰ a.g.e., II, 181.

²³¹ a.g.e., a. y.

²³² a.g.e., II, 120.

Bu: مِمّ ، لِمّ ، يِمّ ، فِيممّ ، عَممّ olmak üzere 5 kelimeden ibarettir. Bu kelimeler nerede gelirse gelsin, Ya'kûb, vakf halinde bunları: عَمَمّة ، فِيمَمّة ، لَمَمّة ، يَمَمّة ، مِمَمّة şeklinde Hâû's-Sekt ile okur²³³.

2- هو ، هي zamirleri:

Bu zamirler nerede ve ne şekilde gelirse gelsin, Ya'kûb, vakf halinde bunları Hâû's-Sekt ile okur:

فَأَمَّا فِي مِمْلِكِمْ هُوَ ، لَهْوٌ ، وَهْوٌ ، هِيَ ، لَهْيٌ ، مَاهِيٌ ، لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ görüldüğü gibi²³⁴.

Bu ve benzeri misallerde geçen هُوَ ، هِيَ zamirlerini, Ya'kûb, vakf halinde : هُوَةٌ ، هِيَةٌ şeklinde okur.

3-Şeddeli olan tüm cemi müennes gâib (nûn) ları:

Bu cemi müennes (nûn) ları 4 türlü gelir:

a-Yalın halde: هُنْ أَطَهْرُ misalinde görüldüğü gibi.

b-Harfe bitişik olarak: وَلِهِنَّ مِثْلَ الَّذِي عَلَيْهِنَّ misalinde görüldüğü gibi.

c-İsme bitişik olarak: مِثْلَهُنَّ ، أَنْ يَضَعَنَّ حَمْلَهُنَّ ، بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ misallerinde görüldüğü gibi.

d-Fiile bitişik olarak: فَامْتَحِنُوهُنَّ ، سَتَذَكُرُونَهُنَّ misallerinde olduğu gibi.

Ya'kûb, bu kelimeleri vakf halinde: هُنَّةٌ ، عَلَيْهِنَّ ، حَمْلَهُنَّ ، فَامْتَحِنُوهُنَّ şeklinde okur²³⁵.

4-Sonunda şeddeli (yâ) bulunan kelime:

مَا يُبَدِّلُ الْقَوْلَ لَدَيْ ، وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرَخِي ، خَلَقْتَ بِيَدِي ، إِلَّا مَا يُوْحِي إِلَيَّ ، أَنْ لَا تَعْلَمُوا عَلَيَّ misallerinde görüldüğü gibi²³⁶.

Ya'kûb, yine vakf halinde bu kelimeleri:

لَدِيَّةٌ ، بِمُصْرَخِيَّةٍ ، بِيَدِيَّةٍ ، إِلَيَّةٌ ، عَلَيَّةٌ şeklinde okur.

5-Sonunda fethalı (nûn) bulunan cemi müzekker sâlimler:

Bu kelimelerin ref, nasb ve cerr halleri bu hususta müsâvîdirler.

رَاكِعُونَ ، مُؤْمِنِينَ ، الْمُفْلِحُونَ ، الَّذِينَ ، الْعَالَمِينَ misallerinde görüldüğü gibi²³⁷. Bu kelimelere dikkat edilirse - الَّذِينَ hâriç - hepsi de ism-i fâil vezninde cemi sîgasıyla gelmiş ve sîgası bozulmamış müzekker kelimelerdir.

Yine Ya'kûb, bu ve benzeri kelimeleri vakf halinde:

²³³ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 134; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.25.s

²³⁴ İbnu'l-Cezerî, a.g.e., II, 135; Pâlûvî, a.g.e., a. y.

²³⁵ İbnu'l-Cezerî, a.g.e., a. y.; Pâlûvî, a.g.e., a. y.

²³⁶ İbnu'l-Cezerî, a.g.e., a. y.; Pâlûvî, a.g.e., s.26.

²³⁷ İbnu'l-Cezerî, a.g.e., II, 136.

راكونه ، مزمينه ، المفلحونه ، الدينه ، العالمينه v.s. şeklinde okur.

C-CINSTEN HÜKMÜNÜ NEFYEDEN LÂ (لَا)

Ya'kûb'un bir özelliği de, bazı isimlerin başına gelen ve ليس gibi amel edip, onları ref' (ötre) okutan, olumsuzluk edâtı olan (لَا) ları, nefy-i cins; yani daha kuvvetli olumsuzluk mânası içeren ve böylece olumsuzluğu, cinsin tüm fertlerine şâmil kılan (لَا) olarak değerlendirip, bu (لَا) nın başında bulunduğu kelimelerin sonunu fetha ile okumasıdır.

misallerinde لا بيع فيه ولا خلة ، ولا خوف عليهم olduğu gibi. Ya'kûb, bu kelimeleri:

لا بيع فيه، لا خوف ، لا بيع فيه ولا خلة ، ولا خلة ولا شفاعة v.s. şeklinde fetha ile okur. Bunlardan son ikisinde İbn-i Kesîr ve Ebû Amr da, ona iştirak ederler²³⁸.

Bu ve benzeri kelimelerde Ya'kûb, (لَا) yı, bu şekilde değerlendirerek olumsuzluğu, cinsin tüm efrâdına yaymış olmakta ve bunun lafzî bir işareti olarak da, tâkip eden kelimenin son harfini fetha okumaktadır. Bu vecihte Ya'kûb'un büyük bir nahiv âlimi olduğu derhal göze çarpmaktadır.

Ya'kûb'un bu kıraat vechine göre Bakara sûresinin 254. âyetine şöyle bir mâna verilebilir: "Ey îmân edenler! Kendisinde artık hiç bir alış verişin, hiç bir dostluğun, hiç bir kayırmanın bulunmadığı gün (kıyâmet) gelip çatmadan önce, size verdiğimiz rızıktan hayır yolunda harcayın!..."

Ya'kûb'un kıraatına göre âyeti ele alınca, görüldüğü gibi olumsuzluk ifâde eden kelimelerde bir mübâlağa hasıl olmaktadır.

D-TESNİYE VE CEM'İ GÂİB ZAMİRLERİ:

İmam Ya'kûb, sâkin (yâ) dan sonra gelen tüm tesniye ve cemi gâib zamirlerini ötre ile okur²³⁹: لديهم ، إليهم ، عليهم ، عليهما misallerinde görüldüğü gibi. Son üçünde Hamza da ona iştirak eder²⁴⁰.

Ayrıca Ya'kûb, cezm alâmeti olarak, veya emir sîgasından ötürü düşmüş olan (yâ) lardan sonra gelen zamirleri de ötre okur: يغنهم الله ، وقهم السيات ، أولم يأتهم ، misallerinde görüldüğü gibi²⁴¹.

Ancak (yâ) nın bu şekilde düştüğü tek bir yer vardır ki, istisnâ olarak

²³⁸ Ya'kûb, Bakara sûresinin 197. âyetinde, kendine has olan bu vechi uygulamamış, orda, nash okuyanların aksine ref' okumuştur. Bkz. Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.36, 78.

²³⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.8.

²⁴⁰ a.g.e., a. y.

²⁴¹ a.g.e., a. y.

Ya'kûb, Ruveys tarikinden orada zamiri esre okumuştur. O da: **ومن يُؤلِّمُ** (En-fâl,16.) âyetidir²⁴².

E-İŞMÂM (الإشمام):

Lügatta: "Koklatma" mânasına gelen bu tabir, kıraat ıstılâhında -bir mânaya göre- "gizli ötreye işaret etme" demektir. İşte bu cümleden olarak Ya'kûb, Kur'ân'da geçen 7 tane meçhûl sîgalı fiilde, Ruveys tarikından işmâm yapar. Bunlar: **سَيِّئَتْ ، سِيءَ ، سَيِّقَ ، حَيْلَ ، حِيءَ ، غِيضَ ، قَيْلَ** fiillerinden ibarettir²⁴³.

Bu fiiller illetli; yani etimolojik tahlilden geçen cinsten fiiller olduğu için bunların baş harfleri aslında ötre hareke taşımaktadır. İşte kelamda kolaylık olsun diye etimolojik tahlilden geçme neticesinde gizli kalan ötrelelere işaret etmek, ve böylece kelimenin bâbına işaret etmek için Ya'kûb, bu fiillerin birinci harfinde Ruveys tarikinden işmâm yapar. Bu işmâmda dudaklar yumularak ileri uzatılır ve derhal geri çekilir.

Ya'kûb'un bu işmâm vechine Hişâm ve Kisâî de iştirak ederler²⁴⁴. Ayrıca yukarıda geçen 7 fiilden son 4 tanesinde İbn-i Zekvân, son 2 tanesinde Nâfi', Hûd, Ankebût ve Mülk sûrelerinde bu fiillerden geçenlerde ise Ebû Ca'fer de işmâm yaparlar²⁴⁵.

Şu noktayı da belirtelim ki, bu işmâm veçhini yapabilmek için mutlaka bir kıraat üstâdının dudaklarına bakmak lâzımdır. Yoksa sadece izâh edilerek öğrenilemez.

Bu vecihlerin hâricinde Ya'kûb'un, Ebû Amr gibi, bazı fiilleri değişik kalıplardan okuması vardır ki, bunların bir kısmını Ebû Amr'ın kıraatını inceleyen görmüştük. Gerek onları, gerekse diğer vezinleri, **Basra Kıraatının Tatbiki** bölümünde göstereceğimiz için burada açmayı uygun görmedik.

Ya'kûb'un, bir de "İdgâm-ı Kebîr" hususunda Ebû Amr'a iştirak ettiği bir kaç yer vardır. Yeri gelmişken bunları da gösterelim: **لذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ** (Bakara, 20); **يَكْتَبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ** (Bakara, 79.); **نَزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ** (Bakara, 176.); **جَعَلَ لَكُمْ** (Nahl sûresinde ne kadar geçiyorsa); **الصَّاحِبِ بِالْجَنِّبِ** (Nisâ, 36.); **نَسِجَكَ كَثِيرًا ، وَنَذَكَرَكَ كَثِيرًا ، إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا** (Tâhâ, 33-35.); **فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ** (Mü'minûn, 101.); **لَا قَبِيلَ لَهُمْ** (Neml, 37.); **وَأَنَّهُ هُوَ** (Necm, 43, 44, 48, 49.).

Bu âyetlerde birincisinin son, ikincisinin ilk harfi aynı olan kelimeleri, Ebû

²⁴² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.8.

²⁴³ Pâlûvî, a.g.e., s.17.

²⁴⁴ a.g.e., a. y.

²⁴⁵ a.g.e., a. y.

Amr gibi Ya'kûb da, Ruveys tarikinden idğâm eder²⁴⁶.

Nisâ sûresinin 36. âyetinde Ravh da, idğâm-ı kebîr'e iştirak eder²⁴⁷.

Med hususunda Ya'kûb, aynen Ebû Amr'ın görüşünü paylaştığı için ayrıca onun hakkında da bir başlık açmağa lüzum görmedik.

Ebû Amr ve Ya'kûb'un kıraatlarını tanımakla böylece Basra ekolünün kıraat vecihlerini görmüş oluyoruz.

---

²⁴⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.11.

²⁴⁷ a.g.e., a. y.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BASRA KIRAATININ TATBİKİ

Bu bölümde sırasıyla bütün sûreleri tek tek ele alarak, hem Ebû Amr'ın, hem de Ya'kûb'un kıraat tatbikatını göstereceğiz. Bunu yaparken her iki imamı, ayrı ayrı sûre taramasından geçirmek yerine, fazla zaman ve zemin işgal etmemesi için ikisini birlikte inceleyeceğiz.

İstiâze; yani, başlangıçta veya herhangi bir sûrenin başında: (أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ) diye okuma hususunda kıraat imamlarının, herhangi bir ihtilâfı söz konusu olmadığından, bu konu üzerinde durmayacağız.

Besmele

Berâe sûresi müstesnâ, her sûrenin evvelinde bütün kıraat imamları gibi, Basralılar da "Besmele" okurlar.

Sûre evvelinde Basralılar için, şu 4 vecih vardır:

أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

قطع
وصل

قطع

قطع
وصل

وصل

Bu şemânın izâhı şöyledir:

- 1-Kat'-1 Küll,
- 2-Kat'-1 Evvel, Vasi-1 Sâni,
- 3-Vasl-1 Evvel, Kat'-1 Sâni,
- 4-Vasl-1 Küll.

Şu halde her hangi bir sûrenin evvelinden başlangıç yaparak okumağa başladığında, Basralı kıraatçılar da, diğer kurrâ gibi şemâda gösterilen 4 vechi uygularlar.

İki sûre arasındaki vücûhâta gelince, burada Basralılar, 5 vecih uygularlar:

- a-Kat'-ı Küll,
- b-Kat'-ı Evvel, Vasl-ı Sâni,
- c-Vasl-ı Küll.
- d-Sekt Bilâ Besmele¹,
- e-Vasl Bilâ Besmele².

Basralılara göre, iki sûre arasındaki vücûhâtı, şu şemâ ile gösterebiliriz:

Ayet:1-2: **الرَّحِيمِ مَالِك** : Ebû Amr, **مَالِك** nin (mim) ini elifsiz okuyarak ve vasıl halinde İdgâm-ı Kebîr yaparak: **الرَّحِيمِ لِك** şeklinde okur³.

6-7: **الصَّرَاطِ** : Bu kelime nerde geçse Ya'kûb, Ruveys tarikinden Kunbül ile birlikte **السَّرَاطِ** (س) ile **عَلَيْهِمْ** deki zamiri ise Ya'kûb, Hamza ile birlikte **عَلَيْهِمْ** şeklinde zamme ile okur⁵.

Bakara Sûresi

Ayet 2: **لَا رَبَّ فِيهِ هَدَى** : Ebû Amr, Sûsî tarikinden vasıl halinde İdgâm-ı

¹ Birinci sûreyi bitirdikten sonra nefes almaksızın bir nebze durup, sonra Besmele çekmeden ikinci sûreye başlamak.

² Birinci sûreyi bitirdikten sonra nefes almaksızın direkt olarak Besmele çekmeden ikinci sûreye başlamak.

³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.7.

⁴ a. g. e., a. y.

⁵ a. g. e., a. y.

Kebîr yaparak: **فِيهِدَى** şeklinde okur⁶.

3-4: **يُؤْمِنُونَ** : Ebû Amr, Sûsî tarikinden hemze'yi vav'a ibdâl ederek **يُؤْمِنُونَ** şeklinde okur⁷.

6: **أَهْنَدْتَهُمْ** : Ebû Amr, iki hemze arasına bir fasıl elifi ziyâde ederek, ikinci hemzeyi de teshîl yaparak Kâlûn, Hişâm ve Ebû Ca'fer'le birlikte **أَهْنَدْتَهُمْ** şeklinde okurken; Ya'kûb da, Ruveys tarikinden sadece teshîl yaparak, Verş ve İbn-i Kesîr ile birlikte: **أَهْنَدْتَهُمْ** şeklinde okur⁸. Yine Ebû Amr, Sûsî tarikinden **لَا يُؤْمِنُونَ** yi ibdâl ederek Verş ve Ebû ca'fer'le birlikte **لَا يُؤْمِنُونَ** şeklinde okur.

7: **أَبْصَارَهُمْ** : Ebû Amr, sad'ın elifini tam imâle yaparak okur⁹.

8: **وَمِنَ النَّاسِ** : Ebû Amr, **النَّاسِ** kelimesini Dûrî tarikinden imâle yaparak okur. **بُؤْمِنِينَ** kelimesini de yine Verş ve Ebû Ca'fer'le birlikte: **بُؤْمِنِينَ** şeklinde okur¹⁰.

9: **وَمَا يَخْدَعُونَ** : Ebû Amr, Nâfi' ve İbn-i Kesîr ile birlikte bu kelimeyi: **وَمَا يُخَادِعُونَ** şeklinde Mufâale bâbından okur¹¹.

10: **يَكْذِبُونَ** : Ebû Amr, Nâfi', İbn-i Kesîr, İbn-i Amir, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'la birlikte bu kelimeyi Tefîl bâbından: **يَكْذِبُونَ** şeklinde okurlar¹².

11: **وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ** : Ya'kûb, Ruveys tarikinden Hişâm ve Kisâî ile birlikte **قِيلَ** kelimesinin (ق) harfini zammeye yaklaştırarak "işmâm" ile okurken, Ebû Amr, Sûsî tarikinden İdğâm-ı Kebîr yaparak: **وَإِذَا قِيلَهُمْ** şeklinde okur¹³.

13: **السُّفَهَاءُ أَلَا** : Ebû Amr, Nâfi', İbn-i Kesîr, Ebû Ca'fer ve Ruveys ile birlikte ikinci hemzeyi vav'a çevirerek: **السُّفَهَاءُ وَلَا** şeklinde teshîl vechi ile okur¹⁴.

19: **بِالْكَافِرِينَ** : Ebû Amr, (ك) harfinin fethasını tam bir imâle yaparak okur¹⁵. Aynı şekilde Dûrî ve Ruveys de ona iştirak ederler¹⁶.

21: **خَلَقَكُمْ** : Ebû Amr, Sûsî tarikinden (ق) 1, (ك) harfine idğâm ederek okur¹⁷.

⁶ Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 10.

⁷ a. g. e., s. 11.

⁸ a. g. e., s. 16.

⁹ a. g. e., a. y.

¹⁰ a. g. e., s. 16-17.

¹¹ a. g. e., s. 17.

¹² a. g. e., a. y.

¹³ a. g. e., a. y.

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, I, 388.

¹⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 147.

¹⁶ Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 19.

¹⁷ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 22; Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 19.

28: **تُرْجَعُونَ** : Ya'kûb, bu âyetten itibaren Kur'ân'ın neresinde geçerse geçsin "âhirete dönme" mânasında olması şartıyla ister hitâb ister gâib sîgasında olsun bu fiili, muzâraat harfinin fethası, (ج) harfinin de kesresi ile okur¹⁸. Şu halde Ya'kûb, bu fiili ikinci bâbdan ve malûm sîga ile okumaktadır.

29: **وَهُوَ** : Ebû Amr, bu âyetten itibaren, Kur'ân'ın her yerinde bu zamirin bu şekilde gelmesi halinde (هـ) yi cezimli olarak okur. Bu hususta Kâlûn, Kisâf ve Ebû Ca'fer de, ona iştirak ederler¹⁹.

30: **قَالَ رَبُّكَ** : Ebû Amr, Sûsî tarikinden (ل) ı , (ر) ya idğâm ederek okur²⁰.

Yine aynı âyetin sonunda geçen **إِنِّي أَعْلَمُ** kısmında Ebû Amr, Nâfi', İbn-i Kesîr ve Ebû Ca'fer'le birlikte (ي) nin fethasıyla : **إِنِّي أَعْلَمُ** şeklinde okur²¹.

31: **هَؤُلَاءِ** : Ebû Amr, (لا) dan sonra gelen birinci hemzeyi düşürerek, "kasr" ve "tûl" vechiyle okur. Tûl vechi, Dûrî tarikinden rivâyet olunmuştur. Ya'kûb ise Ruveys tarikinden ikinci hemzeyi (اِِنْ in hemzesini) teshîl ile okur. Bu hususta Verş, Kunbül ve Ebû Ca'fer de Ya'kûb'a iştirak ederler²².

35: **حَيْثُ شِئْتُمَا** : Ebû Amr, Sûsî tarikinden (ث) harfini (ش) harfine idğâm ederek ve ikinci kelimedeki hemzeyi de sâkin yâ'ya idğâm ederek okur²³.

37: **أَدْمُ مِنْ** : Ebû Amr, Sûsî tarikinden birinci (م) i, ikinci (م) e idğâm ederek okur. Yine âyette: **إِنَّهُ هُوَ** kısmında birinci (هـ) yı, ikinci (هـ) ya idğâm ederek okur.

38: **فَلَا خَوْفٌ** : Ya'kûb, bu âyetten itibaren, Kur'ân'ın her yerinde bu kelimeyi (ف) harfinin fethasıyla ve tensinsiz olarak okur²⁴.

40: **فَارْهَبُونَ** : Ya'kûb, kelimenin sonundaki mahzûf yâ harfini isbât ederek: **فَارْهَبُونِي** şeklinde okur²⁵.

41: **فَاتَّقُونِ** : Ya'kûb, yine aynı "isbât" vechiyle: **فَاتَّقُونِي** şeklinde okur²⁶.

48: **وَلَا يُقْبَلُ** : Ebû Amr ve Ya'kûb, İbn-i Kesîr'le birlikte yâ yerine (ت) (ت)

18 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 20.

19 a. g. e., a. y.

20 a. g. e., a. y.

21 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 152; Pâlûvî, a.g.e., s. 21.

22 Pâlûvî, a.g.e., s. 21.

23 a. g. e., s. 21-22.

24 a. g. e., s. 23.

25 a. g. e., a. y.

26 a.g.e., a. y.

getirerek : ولا تُقبل şeklinde okumuşlardır²⁷.

51: وَأَعَدْنَا : Ebû Amr ve Ya'kûb, Ebû Ca'fer'le birlikte elifsiz olarak وَأَعَدْنَا şeklinde okumuşlardır²⁸.

Yine aynı âyette geçen: مُوسَى kelimesini ve burdan itibaren aynı vezinde gelecek olan maksûr kelimeleri Ebû Amr, taklîl vechiyle okuyacaktır. Bu hususta Verş de "hulf" metodunu uygulayarak, Ebû Amr'a iştirak edecektir²⁹.

Yine aynı âyette: اتَّخَذْتُمْ fiilini, Ebû Amr, (ذ) 1, (ت) ya idğâm ederek okur. Bu hususta İbn-i Kesîr, Hafs ve Ruveys müstesnâ olmak üzere bütün kurrâ Ebû Amr'a iştirak ederler ve bu fiilin benzer yapıları nerede gelirse gelsin, aynı kaide uygulanır³⁰.

52: من بعد ذلك : Bu terkip nerede gelirse gelsin Ebû Amr, Sûsî tarikinden (د) 1, (ذ) a idğâm ederek okur³¹.

54: بارئكم : Ebû Amr, bir keresinde hemzeyi sükûn ile, bir keresinde de Dûrî tarikinden hemzenin esre harekesini "ihtilâs" vechiyle okur³².

58: حيث شئتم : Aynen 35. âyette olduğu gibi okunur.

61: عليهم الذَّكَّة : Ebû Amr, zamir mim'inin kesresiyle : عليهم الذَّكَّة şeklinde okurken, Ya'kûb, ha'nun ve mim'in zammesiyle : عليهم الذَّكَّة şeklinde okur. Bu ikinci vechte Hamza, Kisâf ve Halef-i Aşir de Ya'kûb'a iştirak ederler³³.

62: والنَّصَارَى : Ebû Amr, bu âyetten itibaren (ر) harfinden sonra elif-i maksûrenin geldiği tüm kelimelerde imâle yapacaktır. Hamza, Kisâf ve Halef de bu hususta ona iştirak edeceklerdir³⁴.

67: هُزُوا : Ebû Amr, İbn-i Kesîr, İbn-i Amir ve Kisâf ile birlikte vav yerine hemze getirerek, aynı hareketlerle: هُزُوا şeklinde okur³⁵.

68: مَاهِي : Ya'kûb, bu kelimenin sonuna bir "hâ-i sâkine" getirerek, "ilhâk" vechiyle: ماهية şeklinde vakfeder³⁶.

²⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 155; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 23.

²⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 155; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 73; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 23.

²⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 23.

³⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 155; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 23.

³¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 23.

³² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 155; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 73; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 23.

³³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 24.

³⁴ a. g. e., s. 25.

³⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 158; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 25.

83: حُسْنًا : Ya'kûb, bu kelimeyi Hamza, Kisâf ve Halef'le birlikte hâ'nın ve sin'in fethasıyla : حَسْنَا şeklinde okumuştur³⁷.

85: تَطَاهَرُونَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, bu kelimeyi, zı harfinin şeddesiyle okumuşlardır. Nâfi', İbn-i Kesîr, İbn-i Amir ve Ebû Ca'fer de onlara iştirak ederler³⁸.

Yine bu âyette: تُفَادُوهُمْ kısmını Ebû Amr, İbn-i Kesîr, İbn-i Amir, Hamza ve Halef'le birlikte, ta'nın fethası ve fa harfinin sükûnuyla elifsiz olarak: تَفْدُوهُمْ şeklinde okumuştur³⁹.

Yine bu âyetin sonundaki : يَعْمَلُونَ fiilini, Ya'kûb, yâ ile : يَعْمَلُونَ şeklinde okumuştur. Nâfi', İbn-i Kesîr, Ebû Bekir ve Halef de kendisine iştirak ederler⁴⁰.

90: يَنْسَا : Nerede gelirse gelsin bu kelimeyi Ebû Amr, Sûsî tarikinden "ibdâl" vechiyle ; yani hemze'yi yâ'ya çevirerek okur. Verş ve Ebû ca'fer de kendisine iştirak ederler⁴¹.

Yine aynı âyette : يَنْزِلُ fiilini, nûn'un sükûnuyla ve zâ'nın şeddesiz haliyle Ebû Amr ve Ya'kûb: يَنْزِلُ şekilde İf'âl bâbından okurlar. İbn-i Kesîr de kendilerine iştirak eder⁴².

92: وَلَقَدْ جَاءَكُمْ : Ebû Amr, dâl'ı, cîm'e idğâm ederek okur. Hişâm, Hamza, Kisâf ve Halef de, kendisine iştirak ederler⁴³.

Yine aynı âyette : بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ kısmında Ebû Amr, Sûsî tarikinden tâ'yı sâ'ya idğâm ederek okur⁴⁴.

96: يَعْمَلُونَ Ya'kûb, bu fiili ta ile : يَعْمَلُونَ şeklinde okur⁴⁵.

106: أَوْ نُنْسَاهَا : Ebû Amr, İbn-i Kesîr ile beraber birinci nûn'un ve sîn'in fethasıyla ve de hemzenin sükûnuyla: أَوْ نُنْسَاهَا şeklinde okur⁴⁶.

113: يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ : Ebû Amr, Sûsî tarikinden mîm'i bâ'ya idğâm ederek ve mim'de de dudak ihfâsı yaparak okur⁴⁷.

³⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 25.

³⁷ a. g. e., s. 26.

³⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 163; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 74; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 26.

³⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 164 ; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 26; .

⁴⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 26.

⁴¹ a. g. e., a. y.

⁴² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 165; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 75; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 26.

⁴³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 27.

⁴⁴ a. g. e., a. y.

⁴⁵ a. g. e., a. y.

⁴⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 168; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 76; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 29.

119: **ولا تُسْتَلْ** : Bu fiili, Ya'kûb, Nâfi' ile birlikte, tâ'nın fethası ve lâm'ın cezmiyle: **لا تُسْتَلْ** şeklinde nehy-i hâzır sîgası ile okur⁴⁸.

124: **عَهْدِي** : Burada Hafs ve Hamza müstesnâ olmak üzere, Ebû Amr ve Ya'kûb da dahil olmak üzere bütün kurrâ, "mütekellim yâ" sının fethasıyla okurlar⁴⁹.

125: **بَيْتِي** : Ebû Amr ve Ya'kûb, mütekellim yâ'sının sükûnuyla okurlar. İbn-i Kesîr, Hişâm, Ebû Bekir, Hamza, Kisâf ve Halef de, onlara iştirak ederler⁵⁰.

128: **أَرِنَا** : Nerede gelirse gelsin, Ebû Amr, Sûsî tarikinden birinci okuyuşta Ya'kûb ve İbn-i Kesîr'le birlikte, râ'nın sükûnuyla, ikinci okuyuşta ise Dûrî tarikinden râ'nın kesresinde ihtilâs yaparak okur⁵¹.

133: **شُهَدَاءَ إِذْ** : Ebû Amr ve Ruveys tarikinden Ya'kûb, ikinci hemzeyi, yâ harfine yakın bir teshîl yaparak: **شُهَدَاءَ يذْ** şeklinde okumuşlardır. Nâfi', İbn-i Kesîr ve Ebû Ca'fer de onlara iştirak ederler⁵².

140: **أَمْ يَقُولُونَ** : Ebû Amr ve Ravh tarikinden Ya'kûb, yâ ile: **أَمْ يَقُولُونَ** şeklinde, hitâb sîgasını, gâib sîgaya çevirerek okumuşlardır. Nâfi', İbn-i Kesîr, Ebû Bekir ve Ebû Ca'fer de onlara iştirak ederler⁵³.

142: **مِنْ يَشَاءُ إِلَى** : Ebû Amr ve Ruveys tarikinden Ya'kûb, bir keresinde ikinci hemzeyi, yâ harfine yakın bir tonda teshîl ile: **مِنْ يَشَاءُ يَلِي** şeklinde, diğer bir keresinde de ikinci hemzeyi tam bir vav'a çevirerek: **مِنْ يَشَاءُ وَلِي** şeklinde okumuşlardır. Nâfi', İbn-i Kesîr ve Ebû Ca'fer de onlara iştirak ederler⁵⁴.

143: **لِرُؤْفٍ** : Esmâ-i Hüsnâ'dan biri olan bu kelime nerede ve nasıl gelirse gelsin, Ebû Amr ve Ya'kûb, hemzeyi uzatmaksızın okurlar. Ebû Bekir, Hamza, Kisâf ve Halef de onlara iştirak ederler⁵⁵.

144: **يَعْمَلُونَ** : Ya'kûb, Ravh tarikinden tâ ile : **يَعْمَلُونَ** şeklinde okur⁵⁶.

⁴⁷ Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 29.

⁴⁸ a. g. e., a. y.

⁴⁹ a. g. e., s. 30.

⁵⁰ a. g. e., a. y.

⁵¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 171; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 76; Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 30.

⁵² Pâluvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 30.

⁵³ a. g. e., a. y.

⁵⁴ a. g. e., a. y.

⁵⁵ a. g. e., a. y.

⁵⁶ a. g. e., a. y.. Bundan böyle yer işgal etmemesi için sadece Basralıları göstereceğiz.

- 149: عَمَّا يَعْمَلُونَ : Ebû Amr, yâ ile: عَمَّا يَعْمَلُونَ şeklinde okur⁵⁷.
- 152: وَلَا تَكْفُرُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât ile okur⁵⁸.
- 158: وَمَنْ تَطَوَّعَ : Ya'kûb, yâ ile, tı'nın şeddesi ve ayn'ın cezimi ile: يَطَوَّعَ şeklinde okur⁵⁹.
- 165: وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ : Ya'kûb, tâ ile : وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ şeklinde okurken, Ebû Amr da, Sûsî tarikinden vasıl halinde râ'nın fethasını, "hulf" metoduyla imâle eder⁶⁰.
- Yine aynı âyette: أَنْ الْقُرْءَا kısmında Ya'kûb, (أَنْ) yi kesre ile: (أَنْ) şeklinde okur⁶¹.
- 168: خُطُّوَاتٍ : Ebû Amr, bu kelimeyi nerede gelirse gelsin ta'nın sükûnuyla okur⁶².
- 177: لَيْسَ الْبِرُّ : Ebû Amr ve Ya'kûb, râ'nın zammesiyle: لَيْسَ الْبِرُّ şeklinde okumuşlardır⁶³.
- 182: مَوْصٍ : Ya'kûb, bu kelimeyi vav'ın fethası ve sâd'ın şeddesiyle, Tef'îl bâbından okumuştur⁶⁴.
- 185: وَلِنُكْمِلُوا : Ya'kûb, kâf'ın fethası ve mim'in şeddesiyle Tef'îl bâbından okur⁶⁵.
- 186: الدَّاعِ : Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb, hem vasıl hem de vakf halinde yâ'yı isbât ederek: الدَّاعِي şeklinde okurlar. Aynı âyette ki: إِذَا دَعَانِ kısmında da aynı kuralı uygularlar⁶⁶.
- 187: فِي الْمَسَاجِدِ تَلِكِ : Ebû Amr, Sûsî tarikinden, vasıl halinde dâl'ı, tâ'ya idğâm ederek okur⁶⁷.
- 189: وَلَكِنَّ الْبِرَّ : Aynen, 177. âyette ki kurallar burada da geçerlidir.
- 197: فَلَا رَفْتٌ وَلَا نَسْوَقٌ : Ebû Amr ve Ya'kûb, sâ'nın ve kaf'ın ötresi ve tenviniyle okumuşlardır. Yine aynı âyette: وَاتَّقُونَ kelimesini, Ebû Amr, vasıl halinde; Ya'kûb ise, her iki halde de yâ'yı isbât ederek okurlar⁶⁸.

⁵⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 30.

⁵⁸ a. g. e., a. y.

⁵⁹ a. g. e., a. y.

⁶⁰ a. g. e., a. y.

⁶¹ a. g. e., a. y.

⁶² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 174; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 78; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 30.

⁶³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 176; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 79; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 33.

⁶⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 33.

⁶⁵ a. g. e., a. y.

⁶⁶ a. g. e., a. y.

⁶⁷ a. g. e., a. y.

- 210: تُرْجِعُ الْأُمُورَ : Ya'kûb, nerede gelirse gelsin, tâ'nın fethası ve cîm'in kesresi ile okur⁶⁹.
- 219: قَلِ الْعَفْوُ : Ebû Amr, vav'ın zammesiyle okur⁷⁰.
- 229: يَخَانَا : Ya'kûb, yâ'nın zammesiye, meçhûl sîgasında okumuştur⁷¹.
- 233: لَا تُضَارُّ : Ebû Amr ve Ya'kûb, râ'nın zammesiyle okurlar⁷².
- 236: قَدْرُهُ : Her iki kelimeyi Ebû Amr ve Ya'kûb, dâl'in sükûnuyla okurlar⁷³.
- 237: بِيَدِهِ عَقْدَةٌ : Ya'kûb, Ruveys tarikinden ha zamirini ihtilâs ile okurlar⁷⁴.
- 240: وَصِيَّةٌ : Ya'kûb, tâ'nın zammesiyle okur⁷⁵.
- 245: يُضَاعَفُهُ : Ebû Amr, fâ'nın zammesiyle okurken, Ya'kûb, elifi hazfederek, ayn'ın şeddesi ve fâ'nın zammesiyle: يُضَعَّفُهُ şeklinde okur⁷⁶.
- يَبْسُطُ fiilini Ya'kûb, Ravh tarikinden (ص) ile: يَبْصُطُ şeklinde okur⁷⁷.
- 249: مَنِيَّ إِلَّا : Ebû Amr, mütekellim yâ'sını fetha ile; غُرْفَةٌ : kelimesini de ğayn'ın fethasıyla okur. Yine aynı âyette: هُوَ وَالَّذِينَ : kısmında Ebû Amr, Sûsî tarikinden birinci vav'ı, ikinci vav'a idğâm ederek okur⁷⁸.
- 251: دَاوُدَ جَالُوتَ : Ebû Amr, Sûsî tarikinden dal'ı cim'e idğâm eder. دَفَعَ اللَّهُ : kısmında da Ya'kûb, dal'ın kesresi, fâ'nın fethası ve bir elif ziyâdesiyle: دَفَّعَ اللَّهُ şeklinde okur⁷⁹.

⁶⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 180; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 80; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 34.

⁶⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 34.

⁷⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 182; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 80; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 34.

⁷¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 35.

⁷² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 183; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 81; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 35.

⁷³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 184; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 81; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 35.

⁷⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 35.

⁷⁵ a. g. e., s. 36.

⁷⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 185; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 81; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 36.

⁷⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 36

⁷⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 187; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 81; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 36.

⁷⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 36.

254: لا يبيع فيه ولا خلة ولا شفاعاً : Ebû Amr ve Ya'kûb, her üç kelimenin ayn'ın ve tâ'ların fethasıyla, tensinsiz olarak okurlar⁸⁰.

259: لبثتم : Bu ve لبثتُ fiillerinde Ebû Amr, sâ'yı, tâ'ya idğâm ile okur. لم يتسنَّ : fiilini, Ya'kûb, vasıl halinde yâ'yı hazf ederek: لم يتسنَّ şeklinde okur. حمارك : Ebû Amr, bu kelime tam bir imâle yapar. Yine Ebû Amr ve Ya'kûb, تُنشرها : kelimesinde zâ yerine râ getirerek: تُنشرها şeklinde okurlar⁸¹.

260: فصرهنَّ : Ya'kûb, Ruveys tarikinden bu kelimeyi sâd'ın kesresiyle okur⁸².

261: يضاعفُ : Ya'kûb, bu fiili elifi hazfederek ve ayn'ın şeddesiyle, Tef'îl bâbından okur⁸³.

265: برئوتُ : Ebû Amr ve Ya'kûb, bu kelimeyi râ'nın zammesiyle okurlar⁸⁴.

أكلها kelimesini: Ebû Amr, her yerde kâf'ın cezimiyle okur⁸⁵.

269: ومن يؤتُ : Ya'kûb, vasıl halinde tâ'nın kesresiyle; vakf halinde ise yâ'yı isbât ederek: ومن يؤتِي şeklinde okur⁸⁶.

271: فنعماهي : Ebû Amr, ayn'ın kesresinde ihtilâs yapar⁸⁷.

يُكفِّرُ fiilini ise: Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ yerine nun ile mütekellim sîgasında okurlar⁸⁸.

273: يحسبهم : Ebû Amr ve Ya'kûb, sîn'in kesresiyle okurlar⁸⁹.

280: تصدقوا : Ebû Amr ve Ya'kûb, sâd'ın şeddesiyle okurlar⁹⁰.

⁸⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 187; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 82 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 36.

⁸¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 189; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 82; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 36-37.

⁸² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 36-37.

⁸³ a. g. e., a. y.

⁸⁴ a. g. e., a. y.

⁸⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 190; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 83; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 37.

⁸⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 38.

⁸⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 190; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 84; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 38.

⁸⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 191; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 84; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 38.

⁸⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 191; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 84; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 38.

⁹⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 192; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 85; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 39.

281: تُرْجَعُونَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, tâ'nın fethası ve cim'in kesresiyle okurlar⁹¹.

282: فَتَذَكَّرَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, zâl'in sükûnuyla ve kâf'ın şeddesiye bu fiili İf'âl bâbında okurlar⁹².

تِجَارَةٌ حَاضِرَةٌ : Sıfat terkiibini, Ebû Amr ve Ya'kûb, her iki tâ'nın zammesiyle merfu' okurlar. Esasen bu terkiibi mansûb okuyan sadece Asım'dır. Diğerleri hep merfu' okumuşlardır⁹³.

283: فَرِهَانٌ : Ebû Amr, bu kelimeyi râ'nın ve hâ'nın zammesiyle ve elifsiz olarak: فَرِهْنٌ şeklinde okumuştur⁹⁴.

284: فَيَغْفِرُ لِمَنْ : Ebû Amr, bu kelimeyi râ'nın cezimiyle okumuştur ve ayrıca: وَيُعَذِّبُ مَنْ kısmını da bâ'nın cezimiyle ve mîm'e idğâm ederek okur⁹⁵.

285: لَا نُفَرِّقُ : Ya'kûb, bu kelimeyi nun yerine yâ ile okumuştur⁹⁶.

286: أخطأنا : Ebû Amr, bu kelimeyi, Sûsî tarikinden, sâkin hemzeyi elife ibdâl ederek okumuştur⁹⁷.

Al-i İmrân Sûresi

3: التَّوْرَةَ : Ebû Amr, bu kelimeyi Kur'ân'ın her yerinde râ'nın imâlesiyle okur⁹⁸.

11: كَذَّابٌ : Sûsî, hemzeyi elif'e ibdâl ederek okur⁹⁹.

13: يَرَوْنَهُمْ : Ya'kûb, bu fiili yâ yerine tâ ile okur. Ayrıca رَأَى kelimesini: Sûsî, ibdâl ile okur¹⁰⁰.

14: والحِثُّ ذَلِكُ : Sûsî, sâ harfini zâ harfine idğâm ederek okur¹⁰¹.

15: قُلْ أُوتِيتُكُمْ : Ebû Amr, iki hemze arasına bir keresinde fasıl elifi ziyâde edip, bir keresinde elifsiz olarak ikinci hemzeyi teshîl ile okurken,

⁹¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 193; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 85; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 39.

⁹² a. g. e., a. y.

⁹³ a. g. e., a. y.

⁹⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 194; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 85; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 39.

⁹⁵ a. g. e., a. y.

⁹⁶ a. g. e., a. y.

⁹⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 39.

⁹⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 201; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 86; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 39.

⁹⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 39.

¹⁰⁰ a. g. e., a. y.

¹⁰¹ a. g. e., a. y.

Ruveys, daima elifsiz olarak ikinci hemzeyi teshîl ile okur¹⁰².

18: إِلا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ : Sûsî, birinci vav'ı ikinci vav'a idğâm ederek okur¹⁰³.

20: وَجْهِي : Ebû Amr ve Ya'kûb, mütekellim yâ'sını iskân ile okurlar. Ayrıca Ya'kûb, وَمَنِ اتَّبَعِنِ kelimesini , mütekellim yâ'sını isbât ederek: وَمَنِ اتَّبَعِنِ şeklinde okur¹⁰⁴.

28: تَقِيَّةٌ : Ya'kûb, bu kelimeyi tâ'nın fethası, kaf'ın kesresi ve yâ'nın şeddesi ve fethasıyla: تَقِيَّةٌ şeklinde okumuştur¹⁰⁵.

35: مِنْ إِنْكَ : Ebû Amr, vasıl halinde yâ'nın fethasıyla okur¹⁰⁶.

36: وَضَعَتْ : Ya'kûb, ayn'ın cezimi ve tâ'nın zammesiyle okur¹⁰⁷.

37: وَكَلَّمَهَا : Ebû Amr ve Ya'kûb, fâ'yı şeddesiz olarak ve زَكْرِيَّا kelimesine de zammeli bir hemze ilavesiyle: زَكْرِيَّا şeklinde okurlar¹⁰⁸.

41: اجْعَلْ لِي : Ebû Amr, mütekellim yâ'sını fetha ile okur¹⁰⁹.

48: وَيُعَلِّمُهُ : Ebû Amr, burada yâ yerine nun getirerek mütekellim sîgasıyla okur¹¹⁰.

49: أَنِّي أَخْلَقُ : Ebû Amr, mütekellim yâ'sını fetha ile okur. Ayrıca Ya'kûb, طَائِرًا kelimesini: طَائِرًا şeklinde okur¹¹¹.

50: وَأَطِيعُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât ile okur¹¹².

57: فَتُوقَفُ بِهِمْ : Ebû Amr ve Ravh, nun ile: فَتُوقَفُ بِهِمْ şeklinde okur¹¹³.

66: هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ : Ebû Amr, hemzesiz olarak biraz da medd ederek teshîl ile: هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ şeklinde okur¹¹⁴.

75: يُؤَدُّهُ : Ebû Amr, hâ'nın sükûnuyla, Ya'kûb ise, hâ'nın kesresini ihtilâs ile okur¹¹⁵.

102 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 40.

103 a. g. e., a. y.

104 a. g. e., a. y.

105 a. g. e., a. y.

106 a. g. e., a. y.

107 a. g. e., a. y.

108 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 204; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 87; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 40.

109 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 41.

110 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 41.

111 a. g. e., a. y.

112 a. g. e., a. y.

113 a. g. e., a. y.

114 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 211; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 89; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 42.

115 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 213; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 89; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 42.

79: *والتَّوْبَةُ ثُمَّ* : Sûsî, tâ'yı sâ'ya idğâm ederek okur. Ayrıca *تَعْلَمُونَ* filini: Ebû Amr ve Ya'kûb, tefîl bâbından sülâsî sîgaya naklederek: *تَعْلَمُونَ* şeklinde okurlar¹¹⁶.

80: *وَلَا يَأْمُرُكُمْ* : Ebû Amr, râ harfinde iskân ederken, Dûrî, ötreye yakın ihtilâs eder¹¹⁷.

83: *يُرْجَعُونَ* : Ebû Amr, yâ yerine tâ ile okur¹¹⁸.

85: *يَبْتَغِ غَيْرَ* : Sûsî, hulf metoduyla ğayn'ları idğâm eder¹¹⁹.

97: *حِجَّ الْبَيْتِ* : Ebû Amr ve Ya'kûb, hâ harfini fetha ile okurlar¹²⁰.

108: *يُرِيدُ ظُلْمًا* : Sûsî, dâl'ı, zı harfine idğâm eder¹²¹.

112: *الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ* : Sûsî, vasıl halinde tâ'yı zâl harfine idğâm eder¹²².

115: *وَمَا يُفْعَلُوا* : Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ yerine tâ harfi ile hitâp sîgasında okurlar. Yine bu âyette *يُكْفَرُونَ* kelimesini de aynen tâ ile okurlar¹²³.

120: *لَا يَضُرُّكُمْ* : Ebû Amr ve Ya'kûb, dat harfinin kesresi ve şeddesiz olarak râ harfinin sükûnuyla okurlar¹²⁴.

129: *وَيُعَذِّبُ مَنْ* : Bu kelime nerede gelirse gelsin, Sûsî, bâ harfini mim harfine idğâm ederek okur¹²⁵.

130: *مَضَاعِفَةٌ* : Ya'kûb, bu kelimeyi elifsiz olarak ve ayn harfinin şeddesiyle okur¹²⁶.

145: *يُرِيدُ ثَوَابَ* : Ebû Amr, dal harfini se harfine idğâm ederek okur¹²⁷.

146: *قَاتِلَ* : Ebû Amr ve Ya'kûb, kaf'ın zammesi ve tâ'nın kesresiyle, elifsiz olarak, bu fiili, Müfâale bâbından, sülâsî meçhûl sîgaya aktararak okurlar¹²⁸.

¹¹⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 213; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 89; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 42.

¹¹⁷ a. g. e., a. y.

¹¹⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 214; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 89; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 42.

¹¹⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 42.

¹²⁰ a. g. e., a. y.

¹²¹ a. g. e., a. y.

¹²² a. g. e., a. y.

¹²³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 215; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 90; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 42.

¹²⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 215; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 90; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 43.

¹²⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 43.

¹²⁶ a. g. e., a. y.

¹²⁷ a. g. e., a. y.

151: الرَّعْبَ : Bu kelime marife gelsin , nekre gelsin her yerde Ya'kûb, bu kelimeyi ayn'ın zammesiyle okur¹²⁹.

154: إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ : Ebû Amr ve Ya'kûb, كُلُّ kelimesini lââm'ın zammesiyle okurlar¹³⁰.

157: يَجْمَعُونَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, bu fiili tâ harfi ile hitâp sîgasında okurlar¹³¹.

161: أَنْ يَغْلَى : Ya'kûb, yâ'nın zammesi ve ğayn harfinin fethasıyla okur¹³².

175: وَخَافُونَ : Ya'kûb, yâ harfini isbât ederek okurken, Ebû Amr, sadece sîla halinde isbât eder¹³³.

179: حَتَّى يَمِيزَ : Ebû Amr, yâ'nın zammesi , mim'in fethası ve şeddeli olarak ikinci yâ'nın kesresiyle okurken, bu sülâsî fiili, Ya'kûb, Tef'îl bâbına naklederek okur¹³⁴.

180: بِمَا تَعْمَلُونَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, tâ yerine yâ ile okurlar¹³⁵.

185: زُجِرَ عَنْ : Sûsî, hâ harfini ayn harfine idğâm ederek okur¹³⁶.

187: لَا تَكْتُمُونَهُ ve لَتُبَيِّنَنَّ : Kısımlarında Ebû Amr, muzâraat harfi olan tâ yerine yâ harfi ile gâib sîgasında okumuştur¹³⁷.

188: لَا تَحْسِنَ : Ebû Amr, tâ yerine yâ harfi getirerek, sîn'in kesresiyle, Ya'kûb ise sadece sîn'in kesresiyle okurlar. Yine aynı âyette ki, فَلَا تَحْسِبْنَهُمْ : Kısmında ise Ya'kûb, sadece sîn'in kesresiyle okurken, Ebû Amr, tâ harfi yerine yâ harfiyle, sîn'in kesresi ve bâ harfinin zammesiyle okur¹³⁸.

193: الْإِبْرَارِ : Ebû Amr, râ'nın elifinde imâle apar¹³⁹.

196: لَا يَغُرَّتْكَ : Ya'kûb, Ruveys tarikinden, nûn-i müşeddede yerine, nûn-i

128 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 217; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 90; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 43.

129 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 43.

130 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 217; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 91; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 43.

131 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 218; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 91; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 43.

132 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 44.

133 a. g. e., a. y.

134 a. g. e., a. y.

135 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 220; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 92; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 44.

136 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 44

137 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 221; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 93; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 44.

138 ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 93; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 44-45.

139 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 44-45.

muhaqqefe ile: لَا يُغْرَتُكَ şeklinde okur¹⁴⁰.

Nisâ Sûresi

1: تَسَاءَ لُون : Ebû Amr ve Ya'kûb, bu kelimeyi sîn'in şeddesiyle okurlar¹⁴¹.

5: السُّفْهَاءَ أَمْوَالِكُمْ : Ebû Amr, birinci hemzeyi düşürerek, tek hemze ile geçiş yapar. Bunu yaparken, birinci okuyuşta bir, ikinci okuyuşta ise iki elif meddeder. Ya'kûb ise, Ruveys tarikinden ikinci hemzeyi teshîl yaparak okur¹⁴².

11: يُوصِي : Ebû Amr ve Ya'kûb, sâd'ın kesresiyle okurlar¹⁴³.

12: يُوصَى : Ebû Amr ve Ya'kûb, sâd'ın fethasıyla okurlar¹⁴⁴.

22: مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا : Ebû Amr, Dûrî tarikinden birinci hemzeyi düşürerek ve birinci geçişte kasr, ikinci geçişte ise medd ile okur. Ya'kûb ise, Ruveys tarikinden ikinci hemzeyi teshîl ile okur¹⁴⁵.

24: وَأَحِلَّ لَكُمْ : Ebû Amr ve Ya'kûb, hemzenin ve hâ harfinin fethasıyla, meçhûl sîgadan malûm sîgaya naklederek okurlar¹⁴⁶.

29: تِجَارَةٌ : Ebû Amr ve Ya'kûb, tâ'nın zammesiyle okurlar¹⁴⁷.

33: عَقَدْتِ : Ebû Amr ve Ya'kûb, ayn harfinin önüne elif ziyâde ederek Müfâale bâbindan okurlar¹⁴⁸.

40: يُضَاعَفُهَا : Ya'kûb, ayn harfini, şedeli ve elifsiz olarak okur¹⁴⁹.

57: الصَّالِحَاتِ سَنَدَخْلَهُمْ : Sûsî, tâ'yı sîn'e idğâm ederek okur¹⁵⁰.

73: كَأَنْ لَمْ تَكُنْ : Ebû Amr ve Ravh, tâ harfi yerine yâ harfiyle okurlar¹⁵¹.

77: وَلَا تُظْلَمُونَ : Ravh, tâ harfi yerine yâ harfiyle okur¹⁵².

¹⁴⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 44-45.

¹⁴¹ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 93.; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 44-45.

¹⁴² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 44-45.

¹⁴³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 228; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 94; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 46.

¹⁴⁴ a. g. e., a. y.

¹⁴⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 46.

¹⁴⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 231; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 95; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 46.

¹⁴⁷ a. g. e., a. y.

¹⁴⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 233; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 96; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 47.

¹⁴⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 47.

¹⁵⁰ a. g. e., s. 48.

¹⁵¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 235; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 96; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 48.

- 81: بَيْتَ طَائِفَةٍ : Ebû Amr, tâ harfini tı harfine idğâm ederek okur¹⁵³.
- 87: أَصَدَّقُ : Ruveys, nerede gelirse gelsin bu kelimedeki sâd harfini, işmâm yaparak ze harfine yakın bir edâ ile okur¹⁵⁴.
- 90: حَصْرَتُ : Ya'kûb, vasıl halinde tâ'nın fethası ve tenviniyle, vakf halinde ise kelimenin aslına binâen hâ harfinin sükûnuyla okur¹⁵⁵.
- 97: المَلَكَةُ طَائِفَةٍ : Sûsî. tâ'yı zı harfine idğâm ederek okur¹⁵⁶.
- 102: وَلَتَاتِ طَائِفَةٍ : Sûsî, tâ'yı tı'ya bir keresinde idğâm edip, diğer bir keresinde idğâm etmeyerek okur¹⁵⁷.
- 103: إِطْمَأْنَنْتُمْ : Sûsî, hemzeyi elif'e ibdâl ederek okur¹⁵⁸.
- 114: نُوتِيهِ : Ebû Amr, nûn yerine yâ harfiyle okur¹⁵⁹.
- 124: يَدْخُلُونَ : Ebû Amr ve Ravh, yâ'nın zammesiyle ve hâ'nın fethasıyla bu fiili meçhûl sîga ile okurlar¹⁶⁰.
- 128: أَنْ يُصَلِّحَا : Ebû Amr ve Ya'kûb, bu fiili yâ'nın, sâd'ın ve lâm'ın fethası, ayrıca sâd'ın şeddesiyle ve sâd'dan sonra elif ziyâde ederek, Tefe'ul bâbından: أَنْ يُصَلِّحَا şeklinde okur¹⁶¹.
- 134: يُرِيدُ ثَوَابَ : Sûsî, dal'ı sâ'ya idğâm ederek okur¹⁶².
- 136: الَّذِي نَزَّلَ : Ebû Amr, nûn'un zammesi ve zâ'nın kesresiyle okur. Yine Ebû Amr, aynı âyett ki: أَنْزَلَ fiilini, hemzenin zammesi ve zâ'nın kesresiyle okur¹⁶³.
- 140: وَقَدْ نَزَّلَ : Ebû Amr, nûn'un zammesi ve zâ'nın kesresiyle okur¹⁶⁴.
- 145: فِي الدَّرَكِ : Ebû Amr ve Ya'kûb, râ'nın fethasıyla okurlar¹⁶⁵.
- 146: وَسَوْفَ يُؤْتِ : Ya'kûb, vakf halinde yâ harfini isbât ederek okur¹⁶⁶.

¹⁵² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 48.

¹⁵³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 235; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 48.

¹⁵⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 48.

¹⁵⁵ a. g. e., a. y.

¹⁵⁶ a. g. e., a. y.

¹⁵⁷ a. g. e., a. y.

¹⁵⁸ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 49.

¹⁵⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 237; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 97; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 49.

¹⁶⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 238; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 97; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 49.

¹⁶¹ a. g. e., a. y.

¹⁶² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 49.

¹⁶³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 239; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 98; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 49.

¹⁶⁴ a. g. e., a. y.

¹⁶⁵ a. g. e., a. y.

152: سوف يُؤْتِيهِمْ : Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ yerine nûn ile okurlar¹⁶⁷.

Mâide Sûresi

- 2: أن صدوكم : Ebû Amr, hemzenin kesresiyle okur¹⁶⁸.
- 3: واخشون : Ya'kûb, vakf halinde yâ'yı isbât ederek okur¹⁶⁹.
- 6: وأرجلكم : Ebû Amr, lââm'ın kesresiyle okur¹⁷⁰.
- 28: يدي إليك : Ya'kûb, mütekellim yâ'sının sükûnuyla okur. Yine aynı âyette: أخاف إني kısmında Ebû Amr, mütekellim yâ'sının fethasıyla okur¹⁷¹.
- 31: ياويلتي : Dûrî, kelimenin sonunda taklîl yapar¹⁷².
- 32: رُسُلنا : Ebû Amr, gerek burada gerekse: (رُسُل) kelimesinin zamire muzâf olarak geçtiği her yerde sîn'in sükûnuyla okur¹⁷³.
- 39: من بعد ظلمه : Sûsî, dal harfini zı harfine idğâm ederek okur¹⁷⁴.
- 42: السَّحَّتْ : Bu sûrede üç yerde geçen bu kelimeyi Ebû Amr ve Ya'kûb, hâ'nın zammesiyle okur¹⁷⁵.
- 44: واخشون : Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb ise, her iki halde de mütekellim yâ'sını isbât ederek okurlar¹⁷⁶.
- 45: والجروح : Ebû Amr, hâ'nın zammesiyle okur¹⁷⁷.
- 53: ويقول : Ebû Amr ve Ya'kûb, lââm'ın fethasıyla okurlar¹⁷⁸.
- 57: والكفار : Ebû Amr ve Ya'kûb, râ'nın kesresiyle okurlar, ayrıca Ebû

¹⁶⁶ Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 50.

¹⁶⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 240; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 98; Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 50.

¹⁶⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 242; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 98; Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 50; .

¹⁶⁹ Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 50.

¹⁷⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 242; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 98; Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 50.

¹⁷¹ Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 50.

¹⁷² a. g. e., a. y.

¹⁷³ a. g. e., a. y.

¹⁷⁴ a. g. e., a. y.

¹⁷⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 243; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 99; Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 51.

¹⁷⁶ Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 51.

¹⁷⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 244; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 99; Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 51.

¹⁷⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 245; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 99; Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 51; Pâlüvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 51.

Amr, fâ'nın elifinde imâle yapar¹⁷⁹.

67: رسالته : Ya'kûb, lâm'dan sonra elif getirerek, tâ'nın ve he'nin kesresiyle, cemi müennes sîgası üzere: رسالته şeklinde okur¹⁸⁰.

71: ألا تكون : Ebû Amr ve Ya'kûb, nûn'un zammesiyle okurlar¹⁸¹.

75: الايات ثم : Sûsî, tâ'yı sâ'ya idğâm ederek okur¹⁸².

93: الصالحات ثم ; الصالحات جناح : Sûsî, bu iki yerde tâ'ları, cim ve sâ'ya idğâm ederek okur¹⁸³.

94: من الصيد تناله : Sûsî, dâl'ı, tâ'ya idğâm ederek okur¹⁸⁴.

95: فجزأء مثل : Ebû Amr, hemzeyi tenvinsiz ve lâm'ı kesre ile okur¹⁸⁵.

97: والقائد ذلك : Sûsî, dâl'ı, zâl'a idğâm ederek okur¹⁸⁶.

107: من الدين استحق : Ebû Amr ve Ya'kûb, tâ'nın zammesi ve hâ'nın kesresiyle okur. Yine aynı âyette ki: الاوليان kelimesini, Ya'kûb, vav'ın şeddesi ve fethasıyla, lâm'ın kesresi ve yâ'nın sükûnu ve nûn'un fethasıyla, elifsiz olarak, cemi sîgasında: الاولين şeklinde okur¹⁸⁷.

115: منزلها : Ebû Amr ve Ya'kûb, nûn'un sükûnu ve zâ'nın şeddesiz şekliyle, İf'âl bâbına naklederek okurlar¹⁸⁸.

116: وأمي : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını iskân ile okur. Yine aynı âyette ki: لي أن kısmında, Ebû amr, mütekellim yâ'sını fetha ile okur¹⁸⁹.

¹⁷⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 245; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 100; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 51.

¹⁸⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 51.

¹⁸¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 247; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 100; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 51-52.

¹⁸² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 52.

¹⁸³ a. g. e., a. y.

¹⁸⁴ a. g. e., a. y.

¹⁸⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 247; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 100; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 52.

¹⁸⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 52.

¹⁸⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 248; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 100; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 52.

¹⁸⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 250; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 101; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 52.

¹⁸⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 250; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 101; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 53.

En'âm Sûresi

- 15: إني أخاف : Ebû amr, mütekellim yâ'sını fetha ile okur¹⁹⁰.
- 16: من يُصرفُ : Ya'kûb, râ'nın fethası ve râ'nın kesresiyle okur¹⁹¹.
- 19: أننكم : Ebû Amr, iki hemze arasına bir fasıl elifi ziyâde edip, ikinci hemzeyi teshîl ile okurken, Ruveys, sadece ikinci hemzeyi teshîl ile okur¹⁹².
- 22: نحشُرهم : Ya'kûb, nûn'un yerine, yâ ile gâib sîgasında okur. Yine Ya'kûb, aynı âyette ki: نقول fiilini de, nûn yerine yâ ile aynı kurala göre okur¹⁹³.
- 23: لم تكن : Ya'kûb, tâ yerine yâ harfi ile okur¹⁹⁴.
- 27: ولا تُكذِبُ ve وتكون : Fiillerini, Ebû Amr, bâ ve nûn harfininin zammesiyle okur¹⁹⁵.
- 32: أفلا تعقلون : Ebû Amr, tâ yerine yâ ile gâib sîgasında okur¹⁹⁶.
- 44: فتحنّا : Ruveys, tâ'nın şeddesiyle, Tef'îl bâbından okur¹⁹⁷.
- 46: الايات ثمّ : Sûsî, tâ'yı sâ'ya idğâm ederek okur¹⁹⁸.
- 54: الرحمة أنه ve فأنه : Kelimelerindeki (أَنْ) nin hemzelerini Ebû amr, kesre ile okur¹⁹⁹.
- 57: يقصُ الحقُّ : Ebû Amr ve Ya'kûb, sâd harfi yerine şeddesiz olarak dat'ın kesresi ve kaf'ın cezimiyle: يقضُ şeklinde okur²⁰⁰.
- 63: يُنجيكم : Ya'kûb, bu fiili, İf'âl bâbından : يُنجيكم şeklinde okur²⁰¹. Yine aynı âyette ki: أنجينا kısmını, Ebû amr ve Ya'kûb, sâkin yâ ile nûn arasına fethalı bir tâ harfi getirerek, hitâp sîgasında: أنجيتنا şeklinde okumuşlardır²⁰².

¹⁹⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 53.

¹⁹¹ a. g. e., a. y.

¹⁹² a. g. e., a. y.

¹⁹³ a. g. e., a. y.

¹⁹⁴ a. g. e., a. y.

¹⁹⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 255; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 102; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 53.

¹⁹⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 256; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 102; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 53.

¹⁹⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 54.

¹⁹⁸ a. g. e., a. y.

¹⁹⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 257; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 102; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 54.

²⁰⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 259; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 103; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 54.

²⁰¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 54.

²⁰² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 259; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 103; Pâlûvî,

64: يُنَجِّيكُمْ : Ebû Amr ve Ya'kûb, İf'âl bâbından: يُنَجِّيكُمْ şeklinde okurlar²⁰³.

74: آزر : Ya'kûb, râ'nın zammesiyle nidâ sîgasında: آزرُ diye okur. Yine aynı âyette ki: إِنِّي أُرِيكَ kısmında, Ebû Amr, mütekellim yâ'sını fetha ile okur²⁰⁴.

76: رَأَى كَوْبًا : Ebû Amr, râ'nın hemzesinde imâle yapar²⁰⁵. Hatta Ebû Amr, burada imâle-i kübrâ yaparak, hemzeyi tam bir kesre ile okur²⁰⁶.

80: هَدَيْنِ : Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb, her iki halde de mütekellim yâ'sını isbât ederek okurlar²⁰⁷.

83: درجات : Ebû Amr, izâfet üzere tâ'yı, tenvinsiz olarak okur²⁰⁸.

90: اقْتَدَهُ : Ya'kûb, vasıl halinde he'yi hazfederek okur²⁰⁹.

91: تجعلونه قراطيس تبدونها وتخفون كثيراً : Ebû Amr, bu âyette geçen üç fiili de tâ yerine yâ harfi ile okuyarak, hitâpdan gâib sîgasına nakleder²¹⁰.

94: بَيْنَكُمْ : Ebû Amr ve Ya'kûb, nûn'un zammesiyle okurlar²¹¹.

96: وجعل الليل : Ebû Amr ve Ya'kûb, cim harfinden sonra elif getirerek, ayn harfini kesresi , birinci lâm harfinin zammesi ve en sonki lâm'ın kesresiyle: وجعل الليل şeklinde okurlar²¹².

98: فمستقر : Ebû Amr ve Ravh, kaf'ın kesresiyle okurlar²¹³.

105: درست : Ebû Amr, dâl dan sonra elif getirerek Mufâale bâbından okurken, Ya'kûb, sin'in fethası ve tâ'nın sükûnuyla okur²¹⁴.

Zübdetü'l-İrfân, s. 54.

²⁰³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 259; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 103; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 54.

²⁰⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 54.

²⁰⁵ a. g. e., a. y.

²⁰⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 260.

²⁰⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 55.

²⁰⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 261; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 104; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 55.

²⁰⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 55.

²¹⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 262; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 105; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 55.

²¹¹ a. g. e., a. y.

²¹² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 263; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 105; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 55.

²¹³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 263; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 105; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 56.

²¹⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 264; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 105; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 56.

- 108: عدواً : Ya'kûb, ayn ve dâl harflerinin zammesiyle ve vav'ın şeddesiye okur²¹⁵.
- 109: أنها : Ebû Amr ve Ya'kûb, hemzenin kesresiyle okurlar²¹⁶.
- 114: مُنَزَّلٌ : Ebû Amr ve Ya'kûb, nûn'un cezimi ve ze'nin şeddesiz şekliyle okurlar²¹⁷
- 115: كَلِمَتُ : Ebû amr, mim harfinden sonra elif getirerek, cemi sîgasında okur²¹⁸.
- 119: فَصُلْ : Ebû Amr, fâ'nın zammesi ve sâd'ın kesresiyle okur, yine aynı âyette ki: حَرَّمَ fiilini, Ebû Amr, aynı şekilde hâ'nın zammesi ve râ'nın kesresiyle okur, ve yine âyette ki: يُضَلُّونَ fiilini, Ebû amr ve Ya'kûb, yâ harfinin fethasıyla okurlar²¹⁹.
- 124: رَسَالَتِهِ : Ebû Amr ve Ya'kûb, cemi sîgasıyla: رَسَالَاتِهِ şeklinde okurlar²²⁰.
- 128: يَحْشُرُهُمْ : Ebû Amr ve Ruveys, yâ yerine nûn ile mütekellim sîgasında okurlar²²¹.
- 143: الضَّانِ : Sûsî, sâkin hemzeyi elife ibdâl ederek okur ve yine aynı âyette ki: المعز kelimesini Ebû Amr ve Ya'kûb, ayn harfinin fethasıyla okurlar²²².
- 152: تَذَكَّرُونَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, bu fiili, bu şekliyle her yerde zâl'in şeddesiyle okurlar²²³.
- 153: وَأَنْ هَذَا : Ya'kûb, nûn'un cezimiyle okur²²⁴.
- 160: عَشْرٌ أَمْثَالِهَا : Ya'kûb, râ'nın tenvini ve lâm'ın zammesiyle okur²²⁵.
- 161: رَبِّي إِلَيَّ : Ebû Amr, mütekellim yâ'sının fethasıyla okur, قِيمًا kelimesini ise, kaf'ın fethası, ve şeddeli yâ'nın kesresiyle, Ebû Amr ve Ya'kûb,

²¹⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 56.

²¹⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 265; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 106; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 56.

²¹⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 266; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 106; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 56.

²¹⁸ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 56

²¹⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 267; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 106; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 56.

²²⁰ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 106; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 56.

²²¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 56.

²²² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 271; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 108; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 57.

²²³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 272; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 108; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 57.

²²⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 57.

²²⁵ a. g. e., a. y.

تَبَا şeklinde okurlar²²⁶.

A'râf Sûresi

25: تُخْرِجُونَ : Ya'kûb, tâ'nın fethası ve râ'nın zammesi ile okur²²⁷.

27: هُوَ وَقَبِيلُهُ : Sûsî, vav'ları bir keresinde bir birine idğâm ederek . bir keresinde de idğâm etmeyerek okur²²⁸.

40: لَا تَفْتَحُ : Ebû Amr, fâ'nın cezimi ve tâ'nın şeddesiz şekliyle okur²²⁹.

43: أَوْرَثْتُمُوهَا : Ebû Amr, sâ'yı tâ'ya idğâm ederek okur²³⁰.

54: يُغْشِي اللَّيْلَ : Ya'kûb, ğayn'ın fethası ve şın harfinin şeddesiyle Tef'îl bâbından okur²³¹.

57: بُشْرًا : Ebû Amr ve Ya'kûb, bâ yerine nun ile ve şın harfinin zammesiyle: نُشْرًا şeklinde okurlar²³².

59: إِنِّي أَخَافُ : Ebû Amr, mütekellim yâ'sını fetha ile okur²³³.

62: أَبْلَغَكُمْ : Ebû Amr, burada ve 68. âyette, bâ'nın cezimi ve lâ'm'ın şeddesiz haliyle bu fiili, İf'âl bâbına naklederek okur²³⁴.

81: إِنَّكُمْ : Ebû Amr, kelimenin evveline fethalı bir hemze getirip, iki hemze arasına bir fasıl elifi ziyâde ederek ve ikinci hemzeyi teshîl ile: آئِنكُمْ şeklinde okurken, Ruveys, aynı şekilde kelimenin evveline bir fethalı hemze getirerek, sadece ikinci hemzeyi teshîl ile okur²³⁵.

96: لَقَدْخَانَا : Ruveys, tâ'nın şeddesiyle Tef'îl bâbından okur²³⁶.

100: لَوْ نَشَاءُ أَصْبَاهُمْ : Ebû Amr ve Ruveys, ikinci hemzeyi fethalı vav'a çevirerek okurlar²³⁷.

105: مَعِيَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, mütekellim yâ'sının sükûnuyla okurlar²³⁸.

²²⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 274; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 108; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 57.

²²⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 58.

²²⁸ a. g. e., a. y.

²²⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 280; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 110; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 59.

²³⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 59.

²³¹ a. g. e., a. y.

²³² İbn Mücâhid, a. g. e., s. 283; a. g. e., ed-Dânî a. g. e., s. 110; Pâlûvî, a. g. e., s. 59.

²³³ İbn Mücâhid, a. g. e., s. 302; ed-Dânî, a. g. e., s. 117; Pâlûvî, a. g. e., s. 60.

²³⁴ İbn Mücâhid, a. g. e., s. 284; ed-Dânî, a. g. e., s. 111; Pâlûvî, a. g. e., s. 60.

²³⁵ İbn Mücâhid, a. g. e., s. 285; ed-Dânî, a. g. e., s. 111; Pâlûvî, a. g. e., s. 60.

²³⁶ Pâlûvî, a. g. e., s. 60.

²³⁷ a. g. e., a. y.

111: أَرْجِهْ : Ebû Amr ve Ya'kûb, cim'den sonra sâkin bir hemze getirerek, he'nin zammesiyle: أَرْجِهْ şeklinde okurlar²³⁹.

113: إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا : Ebû amr ve Ruveys, (إِنْ) nin evveline fethalı bir hemze ziyâde ederek, ikinci hemzeyi teshîl ile okurlar. Ebû Amr, farklı olarak, ayrıca iki hemze arasına bir fasıl elifi getirerek: آَيْنَ şeklinde okur²⁴⁰.

117: تَلَقَّفُ : Ebû amr ve Ya'kûb, lâ'm'ın fethası ve kaf'ın şeddesiyle Tefe'ul bâbından : تَلَقَّفُ şeklinde okurlar²⁴¹.

120: السَّحْرَةُ سَاجِدِينَ : Sûsî, tâ'yı sîn'e idğâm ederek okur²⁴².

123: آمَنْتُمْ : Ebû Amr ve Ravh, kelimenin evveline bir fethalı hemze ziyâde ederek istifhâm üzere okurlar, ayrıca Ebû Amr, ikinci hemzeyi teshîl yapar²⁴³.

144: إِنِّي اصْطَفَيْتَكَ : Ebû Amr, mütekellim yâ'sını fetha ile okur, yine aynı âyette: بِرِسَالَتِي kelimesini, Ravh, (يَا) yerine (لَا) ile : بِرِسَالَتِي şeklinde müfred okar²⁴⁴.

148: مِنْ حَلِيْبِهِمْ : Ya'kûb, hâ'nın fethası ve lâ'm'ın cezimiyle, yâ harfini de şeddesiz olarak: حَلِيْبِهِمْ şeklinde okur²⁴⁵.

150: مِنْ بَعْدِي : Ebû Amr, geçiş halinde, mütekellim yâ'sını fetha okur²⁴⁶.

153: السَّيِّنَاتِ ثُمَّ : Sûsî, tâ'yı sâ'ya idğâm ederek okur²⁴⁷.

161: نَغْفَرُ لَكُمْ : Ya'kûb, nûn yerine zammeli tâ ile ve fâ'nın fethasıyla: نَغْفَرُ لَكُمْ şeklinde okur ve : خَطِيْبَاتِكُمْ kısmını da, tâ'nın zammesiyle okur²⁴⁸. Ebû Amr ise: خَطَايَاكُمْ şeklinde okur²⁴⁹.

²³⁸ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 60.

²³⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 287; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 111; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 60.

²⁴⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 289; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 112; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 60-61.

²⁴¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 290; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 112; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 61.

²⁴² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 61.

²⁴³ a. g. e., a. y.

²⁴⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 302; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 115; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 61.

²⁴⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 61.

²⁴⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 302; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 115; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 61.

²⁴⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 61.

²⁴⁸ Pâlûvî, a. g. e., s. 62.

²⁴⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 295; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 114; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 62.

- 164: مَعْدِرَةٌ : Ebû Amr ve Ya'kûb, tâ'nın zammesiyle okur²⁵⁰.
 169: أَفَلَا تَعْقِلُونَ : Ebû Amr, tâ yerine yâ ile okur²⁵¹.
 172: ذُرِّيَّتِهِمْ : Ebû Amr ve Ya'kûb, cemi sîgasıyla: ذُرِّيَّاتِهِمْ şeklinde okurlar. Ayrıca Ebû Amr: أَنْ تَقُولُوا kısmını, tâ yerine yâ ile okur²⁵².
 173: أَوْ تَقُولُوا : Yine Ebû Amr, tâ yerine yâ ile okur²⁵³.
 179: ذُرْأَنَا : Sûsî, sâkin hemzeye elife ibdâl ederek okur²⁵⁴.
 195: كِيدُونَ : Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb ise her iki halde mütekellim yâ'sını isbât ederek okurlar. Ayrıca Ya'kûb: تَنْظُرُونَ kısmında yine yâ'yı isbât ederek okur²⁵⁵.
 201: طَائِفٌ : Ebû amr ve Ya'kûb: طَيْفٌ şeklinde okurlar²⁵⁶.

Enfâl Sûresi

- 9: مُرْدِفِينَ : Ya'kûb, dâl'in fethasıyla okur²⁵⁷.
 11: إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ : Ebû Amr, yâ'nın fethası, ğay'ın sükûnu, sîn'in şeddesiz hali ve fethasıyla ve sîn'den sonra sâkin bir elif getirip, son harf olan sîn'in de zammesiyle: إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ şeklinde okur²⁵⁸.
 18: مَوْهِنِ كَيْدٍ : Ebû Amr, vav'ın şeddesi ve fethasıyla, nûn'un tenvini ve dâl'in fethasıyla, izâfetten ayırarak, birinci kelimeyi Tef'îl bâbından okur²⁵⁹. Aynı kelimeyi Ya'kûb, Ebû Amr'dan farklı olarak İf'âl bâbından okur²⁶⁰.
 37: يَمِيزُ اللَّهُ : Ya'kûb, Tef'îl bâbından: يُمِيزُ اللَّهُ şeklinde okur²⁶¹.
 39: يَعْمَلُونَ : Ruveys, yâ yerine tâ ile hitâp sîgasında okur²⁶².
 42: بِالْعَدْوَةِ : Ebû Amr ve Ya'kûb, bu ve sonraki kelimeyi ayn'ın

²⁵⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 296; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 114; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 62.

²⁵¹ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 114; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 62; .

²⁵² a. g. e. , a. y.

²⁵³ a. g. e. , a. y.

²⁵⁴ Pâlûvî, a. g. e. , s. 62.

²⁵⁵ a. g. e. , s. 63.

²⁵⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 301; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 115; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 63.

²⁵⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 63.

²⁵⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 304; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 116; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 63.

²⁵⁹ a. g. e. , a. y.

²⁶⁰ Pâlûvî, a. g. e. , s. 63.

²⁶¹ a. g. e. , a. y.

²⁶² a. g. e. , a. y.

kesresiyle okur²⁶³. Yine aynı âyette ki: حَيٌّ fiilini, Ya'kûb, birincisinin harekesi kesre olmak üzere iki yâ ile, idğâmsız olarak: حَيِّي şeklinde okur²⁶⁴.

48: اِنِّي اَرَى : Ebû Amr, mütekellim yâ'sının fethasıyla okur²⁶⁵.

51-52: للعبيدِ كذاب : Sûsî, vasıl halinde dâl harfini, kâf harfine idğâm ederek okur²⁶⁶.

59: وَلَا يُحْسِبَنَّ : Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ yerine tâ ile ve sîn'in kesresiyle okurlar²⁶⁷.

60: تُرْهِبُونَ : Ruveys, râ'nın fethası ve he'nin şeddesiyle Tef'îl bâbından okur²⁶⁸.

66: ضَعُفًا : Ebû Amr ve Ya'kûb, dât'ın zammesiyle okurlar²⁶⁹. Yine aynı âyette: فَإِنْ يَكُنْ kısmını Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ yerine tâ ile okur²⁷⁰.

67: أَنْ يَكُونَ لَهُ : Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ yerine tâ ile okurlar²⁷¹.

Tevbe Sûresi

12: أُنْمَةٌ : Ebû Amr ve Ruveys, ikinci hemzeyi bir keresinde teshîl ile, diğer bir keresinde de kesreli yâ harfine çevirerek okurlar²⁷².

17: مَسْجِدًا : Kelimesini Ebû Amr ve Ya'kûb, müfred olarak: مَسْجِدًا şeklinde okurlar²⁷³.

30: عَزَّزَ ابْنَ اللَّهِ : Ebû Amr, râ'yı tenvinsiz okur. يُضَاهُونَ fiilini ise Ebû Amr ve Ya'kûb, he'nin zammesiyle ve hemzesiz olarak: يُضَاهُونَ şeklinde okurlar²⁷⁴.

²⁶³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 306; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 116; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 63.

²⁶⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 63-64.

²⁶⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 310; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 117; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 64.

²⁶⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 64.

²⁶⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 307; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 117; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 64.

²⁶⁸ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 64.

²⁶⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 308; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 117; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 64.

²⁷⁰ a. g. e. , a. y.

²⁷¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 309; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 117; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 64.

²⁷² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 312; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 117; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 64.

²⁷³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 313; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 118; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 64.

- 37: يُضَلُّ بِهِ : Ebû Amr, yâ'nın fethası ve dât'ın kesresiyle okurken, Ya'kûb, sadece dât'ın kesresiyle okur²⁷⁵.
- 40: وَكَلِمَةُ اللَّهِ : Yâ'kûb, tâ'yı fetha ile okur²⁷⁶.
- 49: فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا : Sûsî, tâ'yı sîn'e idğâm ederek okur²⁷⁷.
- 57: مُدْخَلًا : Ya'kûb, sülâsî sîgasında: مُدْخَلًا şeklinde okur²⁷⁸.
- 58: يَلْمِزُكَ : Ya'kûb, mîm'in zammesiyle okur²⁷⁹.
- 66: إِنَّ نَعْفُ : Ebû Amr ve Ya'kûb, nûn'un yerine zammeli yâ ile ve fâ'nın fethasıyla: نَعْفُ şeklinde okurlar. نَعْدَبُ طَائِفَةً kısmını ise, nûn yerine tâ ile ve zâl'in fethasıyla ve tâ'nın zammesiyle okurlar²⁸⁰.
- 72: وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَاتٍ : Sûsî, tâ'yı, cim'e idğâm eder²⁸¹.
- 79: يَلْمِزُونَ : Ya'kûb, mîm'in zammesiyle okur²⁸².
- 83: مَعِيَ أَبَدًا : Ya'kûb, yâ'nın sükûnuyla okur, مَعِيَ عَدُوًّا kısmında ise hem Ebû Amr, hem de Ya'kûb, yâ'nın sükûnuyla okur²⁸³.
- 90: الْمَعْدَرُونَ : Ya'kûb, İfâl bâbindan: الْمَعْدَرُونَ şeklinde okur²⁸⁴.
- 98: دَائِرَةُ السُّوءِ : Ebû Amr, sîn'in zammesiyle okur²⁸⁵.
- 100: وَالْإِنصَارِ : Ya'kûb, râ'nın zammesiyle okur²⁸⁶.
- 103: إِنَّ صَلَاتِكَ : Ebû amr ve Ya'kûb, cemi sîgasıyla: صَلَاتِكَ şeklinde okurlar²⁸⁷.
- 106: مُرْجَعُونَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, cim ile vav arasına zammeli bir hemze getirerek okurlar²⁸⁸.

274 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 313-314; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 118; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 65.

275 a. g. e., a. y.

276 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 65.

277 a. g. e., a. y.

278 a. g. e., a. y.

279 a. g. e., a. y.

280 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 316; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 118-119; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 66.

281 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 66.

282 a. g. e., a. y.

283 a. g. e., a. y.

284 a. g. e., a. y.

285 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 316; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 118-119; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 66.

286 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 66.

287 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 317; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 118-119; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 66.

288 ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 118-119; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 66.

- 109: هَارِبٌ : Ebû Amr, elif ile imâle yapar²⁸⁹.
 110: يَا كُؤْبُ : Ya'kûb, (لا) yı şeddesiz okur. نَطَعَ fiilini ise Ebû Amr, tâ'nın zammesiyle okur²⁹⁰.
 117: تَزِيغٌ : Ebû Amr ve Ya'kûb, bu fiili tâ ile okurlarken, Sûsî, كَادِ nin dal'ını تَزِيغٌ nun tâ'sına idğâm eder²⁹¹.
 126: أَوْلَا يَرُونَ : Ya'kûb, yâ yerine tâ ile okur²⁹².

Yûnus Sûresi

- 1: الرَّ : Ebû Amr, râ'yı imâle ile okur²⁹³.
 2: لِسَاحِرٌ : Ebû Amr ve Ya'kûb, masdar vezninde : لِسَاحِرٌ diye okurlar²⁹⁴.
 11: لِقُضِي : Ya'kûb, kaf ve dat'ın fethasıyla ve yâ'yı elife çevirerek malûm sîgasıyla okur. Yine Ya'kûb, أَجْلُهُمْ kısmını, mef'ûl olmak üzere lâ'm'ın fethasıyla okur²⁹⁵.
 15: إِنِّي أَخَافُ ، نَفْسِي إِنْ ، لِي إِنْ : Kısımlarında Ebû Amr, yâ'ları fetha ile okur²⁹⁶. Yine aynı âyette وَلَا أَدْرِيكُمْ kısmını Ebû Amr, râ'nın imâlesiyle okur²⁹⁷.
 21: مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ : Sûsî, dal'ı, dât harfine idğâm ederek okur. Ravh da, تَمَكَّرَ ون fiilini tâ yerine yâ ile okur²⁹⁸.
 23: مَتَاعٌ : Ebû Amr ve Ya'kûb, ayn'ın zammesiyle okurlar²⁹⁹.
 27: السَّيِّئَاتِ جَزَاءً : Sûsî, tâ'yı cim'e idğâm ederek okurken, Ya'kûb, نَطَعًا kelimesini tı'nın sükûnuyla okur³⁰⁰.
 35: لَا يَهْدِي : Ebû Amr, he'yi fetha ile ihtilâs yaparak okur³⁰¹.

²⁸⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 66.

²⁹⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 319; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 120; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 67.

²⁹¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 319; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 120; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 67.

²⁹² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 67.

²⁹³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 322; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 120; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 67.

²⁹⁴ a. g. e., a. y.

²⁹⁵ a. g. e., a. y.

²⁹⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 330; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 124; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 67.

²⁹⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 67.

²⁹⁸ a. g. e., a. y.

²⁹⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 325; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 121; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 68.

³⁰⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 68.

³⁰¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 326; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 122; Pâlûvî,

- 45: يَحْشُرُهُمْ : Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ yerine nûn ile okurlar³⁰².
 53: وَرَبِّي إِنَّهُ : Ebû Amr, yâ'yı fetha ile okur³⁰³.
 58: قَلِيلٌ فَرِحُوا ، يَجْمَعُونَ : Ebû Amr, yâ yerine tâ ile okur³⁰⁴.
 61: أَكْبَرَ ، أَصْغَرَ : Kelimelerini, Ya'kûb, râ'nın zammesiyle okur³⁰⁵.
 71: فَأَجْمَعُوا : Ruveys, bu emr-i hâzırı, İf'âl bâbından, sülâsî sîgaya naklederek: فَأَجْمَعُوا şeklinde okur. شُرَكَاءَكُمْ kısmını Ya'kûb, hemzenin zammesiyle okur. Yine Ya'kûb, لَا تَنْظُرُونَ nehy-i hâzırını, yâ'yı isbât ederek okur³⁰⁶.
 72: أَجْرِي Ya'kûb, yâ'yı iskân ile okur³⁰⁷.
 88: لِيُضِلُّوا : Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ'nın fethasıyla sülâsî olarak okurlar³⁰⁸.
 92: تُنْجِيكَ : Ya'kûb, İf'âl bâbından: تُنْجِيكَ şeklinde okur³⁰⁹.
 103: نُنَجِّعُ Ebû Amr ve Ya'kûb, Tef'îl bâbından: نُنَجِّعُ şeklinde okurlar³¹⁰.

Hud Sûresi

- 20: يُضَاعَفُ : Ya'kûb, Tef'îl bâbından: يُضَاعَفُ şeklinde okur³¹¹.
 27: بَادِي الرَّأْيِ : Ebû Amr, birinci yâ yerine fethalı hemze ile okur³¹².
 28: قَعْمِيَّتْ : Ebû Amr ve ya'kûb, ayn'ın fethası ve mim'in şeddesiz şekliyle okurlar³¹³.
 40: مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ : Ebû Amr ve Ya'kûp, lâm'ı tenvinsiz okurlar³¹⁴.

Zübdetü'l-İrfân, s. 68.

³⁰² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 327; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 122; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 68.

³⁰³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 330; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 124; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 68.

³⁰⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 69.

³⁰⁵ a. g. e. , a. y.

³⁰⁶ a. g. e. , a. y.

³⁰⁷ a. g. e. , a. y.

³⁰⁸ a. g. e. , a. y.

³⁰⁹ a. g. e. , a. y.

³¹⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 330; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 123; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 69.

³¹¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 69-70.

³¹² ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 124; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 70.

³¹³ a. g. e. , a. y.

³¹⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 333; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 124; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.70.

- 41: مَجْرِيهَا : Ebû Amr ve Ya'kûb, mîm'in zammesiyle okurlar³¹⁵.
- 42: يَابِتِي : Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ'nın kesresiyle okurlar³¹⁶.
- 46: أَنَّهُ عَمَلٌ غَيْرٌ : Ya'kûb, mîm'in kesresi, lâm'ın fethası ve tenvinsiz haliyle, bir de râ'nın fethasıyla okur³¹⁷. فَلَا تَسْتَلِنِ kısmında Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb ise, her iki halde de mütekellim yâ'sını isbât ederek okurlar³¹⁸.
- 55: لَا تُنظَرُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât ederek okur³¹⁹.
- 68: ثَمُودَ : Ebû Amr, dâl'in tenviniyle okur³²⁰.
- 71: يَعْقُوبَ : Ebû amr ve Ya'kûb, bâ'nın zammesiyle okurlar³²¹.
- 78: وَلَا تُخْزُونَ : Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb ise her iki halde de mütekellim yâ'sını isbât ederler³²².
- 81: إِلَّا أَمْرًا تَكَّ : Ebû Amr, tâ'nın zammesiyle okur³²³.
- 87: أَصْلَوَاتُكَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, cemi sîgasıyla: أَصْلَوَاتُكَ şeklinde okurlar³²⁴.
- 105: يَوْمَ يَأْتِ : Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb ise, her iki halde de yâ'yı isbât ederek okurlar³²⁵.
- 108: سَعِدُوا : Ebû amr ve Ya'kûb, sîn'in fethasıyla okurlar³²⁶.
- 111: لَأَ : Ebû amr ve Ya'kûb, şeddesiz okurlar³²⁷.
- 123: يُرْجَعُ : Ebû amr ve Ya'kûb, yâ'nın fethası ve cim'in kesresiyle okurlar. Yine Ebû Amr, تَعْمَلُونَ fiilini, tâ yerine yâ ile okur³²⁸.

³¹⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 333; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 124; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.70.

³¹⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 334; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 124; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.70.

³¹⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 334; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 125; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.70.

³¹⁸ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.70.

³¹⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.71.

³²⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 337; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 125; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.71.

³²¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 338; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 125; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.71.

³²² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.71.

³²³ a. g. e., a. y.

³²⁴ a. g. e., a. y.

³²⁵ a. g. e., a. y.

³²⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 339; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 126; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.72.

³²⁷ a. g. e., a. y.

³²⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 340; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 126; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.72.

Yûsuf Sûresi

- 5: رُءْيَاكَ : Ebû amr, yâ'nın elifinde taklîl yapar³²⁹.
- 12: يَرْتَعُ وَيَلْعَبُ : Ebû amr, yâ'ların yerine nûn ile okur³³⁰.
- 19: يَا بُشْرَى : Ebû amr ve Ya'kûb, يَا بُشْرَى şeklinde okurlar³³¹.
- 24: الْمُخْلِصِينَ : Bu şekilde lââm-ı tarifli geldiğinde, Ebû Amr ve Ya'kûb, devamlı olarak lââm'ın kesresiyle okurlar³³².
- 31: حَاشَا : Ebû Amr: حَاشَا şeklinde okur³³³.
- 33: السَّجْنُ : Ya'kûb, sîn'in fethasıyla okur³³⁴.
- 45: فَأَرْسَلُونِ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât ederek okur³³⁵.
- 47: دَنْبًا : Ebû amr ve Ya'kûb, hemzenin sükûnuyla okurlar³³⁶.
- 60: وَلَا تَقْرَبُونِ : Ya'kûb, yâ'yı isbât ederek okur³³⁷.
- 62: لَفْتِيَانِهِ : Ebû amr ve Ya'kûb, لَفْتِيَانِهِ şeklinde okurlar³³⁸.
- 64: حَافِظًا : Ebû Amr ve Ya'kûb, masdar vezninde: حَافِظًا şeklinde okurlar³³⁹.
- 66: تَوْتُونِ : Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb, her iki halde de yâ'yı isbât ederek okurlar³⁴⁰.
- 76: نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مِنْ نِشَاءٍ : Ebû Amr ve Ya'kûb, tâ'yı tenvinsiz okurlarken, Ya'kûb, nûn'ların yerine yâ ile gâip sîgasında okur³⁴¹.
- 94: تُفَسِّدُونِ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât ederek okur³⁴².

³²⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 344; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.72.

³³⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 346; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 128; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.73.

³³¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 347; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 128.

³³² ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 128; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.73.

³³³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 348; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 128; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.73.

³³⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.73.

³³⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.74.

³³⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 349; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 129; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.74.

³³⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.74.

³³⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 349; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 129; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.74.

³³⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 350; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 129; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.74.

³⁴⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.75.

³⁴¹ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 129; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.75.

³⁴² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.75.

109: نُوحِي : Ebû Amr ve Ya'kûb, يُوحَى şeklinde okurlar. تَعْلُونَ fiilini ise Ebû Amr, yâ ile okur³⁴³.

110: كَذِبُوا : Ebû Amr ve Ya'kûb, zal'in şeddesiyle okurlar. فَتُنَجِي fiilini ise Ebû amr, ikinci bir nûn ile ve yâ'nın sükûnuyla: فَتُنَجِي şeklinde İf'âl bâbından okur³⁴⁴.

Ra'd Sûresi

3: يُغْشِي : Ya'kûb, ğayn'ın fethası ve şın'ın şeddesiyle Tef'îl bâbından okur³⁴⁵.

4: وَزَرْعٌ وَنَخِيلٌ صِنَوَانٌ وَغَيْرُ : Ebû Amr ve Ya'kûb, bu dört kelimenin sonunu esre okurlar. Ayrıca Ebû Amr, يُسْقَى fiilini, tâ ile okur³⁴⁶.

9: المتعال : Ya'kûb, yâ'yı isbât ederek okur³⁴⁷.

17: يُوقِدُونَ : Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ yerine tâ ile okur³⁴⁸.

30: مَتَابٍ : Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât ederek okur³⁴⁹.

32: عِقَابٍ : Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât ederek okur³⁵⁰.

33: وَصُدُّوا : Ebû Amr, sâd'ın fethasıyla okur³⁵¹.

36: وَإِلَيْهِ مَأْبٍ : Ya'kûb, yâ harfini isbât ederek okur³⁵².

42: وَسَيَعْلَمُ الْكَافِرُ : Ebû Amr, müfred sîga ile: وَسَيَعْلَمُ الْكَافِرُ şeklinde okur³⁵³.

İbrâhîm Sûresi

³⁴³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 351; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 130; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.75.

³⁴⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 351-352; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 130; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.75.

³⁴⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.76.

³⁴⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 356; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 131; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.75.

³⁴⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.75.

³⁴⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 358; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 133; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.75.

³⁴⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.75.

³⁵⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.77.

³⁵¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 359; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 133; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.77.

³⁵² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.77.

³⁵³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 359; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 134; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.77.

- 2: **أَللهُ الَّذِي** Ruveys, ibtidâ üzere: **أَللهُ الَّذِي** şeklinde ref okur³⁵⁴.
- 14: **وَعِيدٍ** Ya'kûb, yâ kelimesini isbât ederek okur³⁵⁵.
- 22: **وَمَا كَانَ لِي** : Ebû Amr ve Ya'kûb, yâ harfini iskân ederek **لِي** şeklinde okurlar. **أَشْرِكْتُمُونِ** : Burada da Ebû Amr, vasıl halinde, Yâ'kûb ise, her iki halde de yâ harfini isbât ederek okurlar³⁵⁶.
- 30: **لِيُضِلُّوا** : Ebû Amr ve Ruveys, yâ'nın fethasıyla okurlar³⁵⁷.
- 31: **لِعِبَادِي** : Ravh, mütekellim yâ'sını iskân ile okurken, Ebû Amr ve Ya'kûb, **لَا يَبِيعُ فِيهِ وَلَا خَلَالًا** : Kısmını, ayn'ın ve sonki lâm'ın fethasıyla ve tenvinsiz olarak okurlar³⁵⁸.
- 40: **دُعَاءٍ** : Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb, her iki halde mütekellim yâ'sını isbât ederler³⁵⁹.

Hıcr Sûresi

- 2: **رُبَمَا** : Ebû Amr ve Ya'kûb, bâ harfinin şeddesiyle okurlar³⁶⁰.
- 8: **مَا نُزِّلَ الْمَلَكَةُ** : Her ikisi birinci (nûn) yerine fethalı tâ ile ve zâ'nın fethası ve en sonki tâ'nın zammesiyle okurlar³⁶¹.
- 41: **عَلِيٍّ** : Ya'kûb, lâm'ın kesresi, yâ'nın da zammesi ve tenviniyle: **عَلِيٍّ** şeklinde okur³⁶².
- 56: **يَقْتَنُطُ** : Her ikisi de, nûn'un kesresiyle okurlar³⁶³.
- 59: **الْمُنْجُوهُمْ** : Ya'kûb, nûn'un cezimi ve cim'in şeddesiz haliyle okur³⁶⁴.
- 68: **فَلَا تَفْضَحُونَ** : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder³⁶⁵.
- 69: **وَلَا تَحْزُونَ** : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder³⁶⁶.

354 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.77.

355 a. g. e., a. y.

356 a. g. e., a. y.

357 a. g. e., a. y.

358 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.77-78.

359 a. g. e., a. y.

360 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 366; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 135; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.78.

361 a. g. e., a. y.

362 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.78.

363 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 367; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 136; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.79.

364 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.79.

365 a. g. e., a. y.

366 a. g. e., a. y.

Nahl Sûresi

2: يُنَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ : Ravh: تَنْزَلُ الْمَلَائِكَةُ şeklinde okurken, Ebû Amr ve Ruveys, يُنَزِّلُ الْمَلَائِكَةَ şeklinde İf'âl bâbından okurlar. Ayrıca: فَاتَّقُونِ : Kısmında Ya'kûb, mütekkellim yâ'sını isbât eder³⁶⁷.

12 وَالنَّجْمُ مُسَخَّرَاتٌ : Her ikisi, mîm'in fethası ve tâ'nın kesresiyle okurlar³⁶⁸.

20: يدعون : Ebû Amr, yâ yerine tâ ile okur³⁶⁹.

37: لا يهدي : Her ikisi, yâ'nın zammesi ve dâl'in fethasıyla okurlar³⁷⁰.

43: نُوحِي : Her ikisi, nûn'un yerine yâ ile ve hâ'nın fethasıyla okurlar³⁷¹.

48: يَتَفَيَّأُ : Her ikisi , yâ yerine tâ ile okur³⁷².

51: فَارْهَبُونَ : Ya'kûb, mütekkellim yâ'sını isbât eder³⁷³.

66: نُسْقِيكُمْ : Ya'kûb, nûn'un fethasıyla okur³⁷⁴.

71: يجحدون Ruveys, yâ yerine tâ ile okur³⁷⁵.

79: أولم يروا : Ya'kûb, yâ yerine tâ ile okur³⁷⁶.

80: طعنكم : Her ikisi ayn'ın fethasıyla okur³⁷⁷.

96: وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ : Her ikisi muzâraat harfini yâ ile okur³⁷⁸.

İsrâ Sûresi

2: أَلَا تَتَذَكَّرُونَ : Ebû Amr, muzâraat harfini yâ ile okur³⁷⁹.

³⁶⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.79.

³⁶⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 370; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 137; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.79.

³⁶⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 371; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 137; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.79.

³⁷⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 372; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 137; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.80.

³⁷¹ a. g. e., a. y.

³⁷² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 374; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 138; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.80.

³⁷³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.80.

³⁷⁴ a. g. e., a. y.

³⁷⁵ a. g. e., a. y.

³⁷⁶ a. g. e., a. y.

³⁷⁷ a. g. e., a. y.

³⁷⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 375; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 138; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.80.

³⁷⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 378; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 139; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.81.

- 13: **وَنُخْرِجُ** : Ya'kûb, nûn'un yerine fethalı yâ ve râ'nın zammesiyle okur³⁸⁰.
- 16: **أَمَرْنَا** : Ya'kûb, hemzeden sonra bir elif ziyâde eder³⁸¹.
- 23: **أَفْ** : Ebû Amr, tenvinsiz okurken, Ya'kûb, hem tenvinsiz, hem de fâ'nın fethasıyla okur³⁸².
- 35: **بِالْقِسْطِ** : Her ikisi de, kaf'ın zammesiyle okurlar³⁸³.
- 38: **سَيِّئَةٌ** : Her ikisi : **سَيِّئَةٌ** şeklinde okur³⁸⁴.
- 42: **يَقُولُونَ** : Her ikisi, yâ yerine tâ ile okur³⁸⁵.
- 62: **أَخْرَجْتَنِي** : Her ikisinin mütekellim yâ'sı hakkındaki görüşleri malûm.
- 64: **وَرَجَلِكِ** : Her ikisi de, cim'in sükûnuyla okurlar³⁸⁶.
- 68-69: **يَغْرُقُ ، فَيُرْسِلُ ، يَعِيدُ ، يَرْسِلُ ، يَخْسِفُ** Fiillerini Ebû Amr, yâ yerine tâ ile okur. Ruveys, **يَغْرُقُ** fiilini yâ yerine , tâ ile okur³⁸⁷.
- 76: **خَلَقَكَ** : Ebû amr, **خَلَقَكَ** şeklinde okur³⁸⁸.
- 90: **حَتَّى تَفْجَرَنَا** : Ebû Amr, Tef'îl bâbına naklederek: **تَفْجَرٌ** şeklinde okur³⁸⁹.
- 92: **كَسَفْنَا** Her ikisi, sîn'in sükûnuyla okurlar³⁹⁰.
- 97: **فَهُوَ الْمُهْتَدُ** : Her ikisi de, usullerine göre yâ'yı isbât ederek okurlar³⁹¹.

Kehf Sûresi

- 17: **تَزَاوَرُ** : Ebû Amr, ze'nin şeddesiyle okurken, Ya'kûb, ze'nin sükûnu

³⁸⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.81.

³⁸¹ a. g. e. , a. y.

³⁸² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 379; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 139; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.82.

³⁸³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 380; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 140; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.82.

³⁸⁴ a. g. e. , a. y.

³⁸⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 381; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 140; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.82.

³⁸⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 383; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 140; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.82.

³⁸⁷ a. g. e. , a. y.

³⁸⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 383; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 141; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.83.

³⁸⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 384; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 141; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.83.

³⁹⁰ a. g. e. , a. y.

³⁹¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.83.

ve râ'nın şeddesiyle, elifsiz olarak: تَوْرُ şeklinde okur³⁹².

19: بِوَرِّكُمْ : Ebû Amr ve Ravh, râ'nın sükûnuyla okurlar³⁹³.

24: أَنْ يَهْدِينَ : Her ikisi usullerine göre: yâ'yı isbât ederek okurlar³⁹⁴.

34: وَكَانَ لَهُ ثَمْرٌ : Ebû amr, sâ'nın zammesi ve mîm'in sükûnuyla okurlar³⁹⁵.

38: لَكِنَّا : Her ikisi, vakf halinde, Ruveys ise, iki halde nûn'un elifiyle okurlar³⁹⁶.

39: إِنَّ تَرْنَ : Her ikisi, usullerine göre yâ'yı isbât ederler.

40: أَنْ يُوْتِينَ : Aynı kaide söz konusudur.

44: الْحَقُّ : Ebû Amr, kaf'ın zammesiyle okur. عَقِبًا kelimesini ise her ikisi kaf'ın zammesiyle okurlar³⁹⁷.

47: نُسَيْرُ الْجِبَالِ : Ebû Amr, nûn yerine tâ ile, yâ'nın fethası ve son ki lâm'ın zammesiyle okur³⁹⁸.

55: قُبْلًا : Her ikisi, kaf'ın kesresi ve bâ'nın fethasıyla okur³⁹⁹.

59: لِمَهْلِكِهِمْ : Her ikisi, mîm'in zammesi ve ikinci lâm'ın fethasıyla okur⁴⁰⁰.

63: أَنْسَانِيَةٌ : Her ikisi, zamiri kesre ile okur⁴⁰¹.

64: تَنِيغٌ : Her ikisi usullerine göre yâ'yı isbât ederler.

66: تُعَلِّمَنَ : Aynı kaide söz konusudur. رُشْدًا kelimesini her ikisi, râ'nın ve şin'in fethasıyla okurlar⁴⁰².

67: مَعِيَ : Her ikisi, yâ'nın sükûnuyla okurlar⁴⁰³

74: زَكِيَّةٌ : Ebû Amr ve Ruveys : زَاكِيَةٌ şeklinde okurlar. Ya'kûb da:

392 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 388; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 142; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.84.

393 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 389; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 143; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.84.

394 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.84.

395 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 390; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 143; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.84.

396 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 391; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 143; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.84.

397 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 392; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 143; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.85.

398 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 393; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 144; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.85.

399 a. g. e. , a. y.

400 a. g. e. , a. y.

401 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 394; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 144; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.85.

402 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 394; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 144; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.86.

403 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.86.

نُكْرًا kelimesini kâf'ın zammesiyle okur⁴⁰⁴.

77: لَتُخَذَتْ : Her ikisi tâ'nın şeddesiz haliyle ve hı'nın kesresiyle okurlar⁴⁰⁵.

81: أَنْ يُبْدِلَهَا : Ebû Amr, bâ'nın fethası ve dal'ın şeddesiyle Tef'îl bâbından okur. Ya'kûb da: رُخْمًا : kelimesini, hâ'nın zammesiyle okur⁴⁰⁶.

85: فَاتَّبَعَ Bu kelimeyle beraber, üç yerde her ikisi, hemzeyi geçerek, tâ'nın şeddesi ve fethasıyla İftiâl bâbından okurlar⁴⁰⁷

88: جَزَاءً : Ebû Amr, hemzenin zammesiyle, tenvinsiz olarak okur⁴⁰⁸.

93: السُّدَيْنِ : Burada ve gelecek olan: سَدًا kelimesinde Ya'kûb, sîn'in zammesi ile okur⁴⁰⁹.

96: الصُّدَّيْنِ : Her ikisi, sâd'ın ve dâl'in zammesiyle okur⁴¹⁰.

98: دَكَاةً : Her ikisi, كَا, şeklinde okurlar⁴¹¹.

Meryem Sûresi

6: بِرَثْنِي وَيَرث : Ebû Amr, her iki fiili de sâ'nın cezimiyle okur⁴¹².

8: عَتِيًّا : Her ikisi, ayn'ın zammesi ile okurlar⁴¹³.

19: لَأَهَبَ : Her ikisi, hemze yerine yâ ile okurlar⁴¹⁴.

23: نَسِيًّا : Her ikisi, nûn'un kesresiyle okur⁴¹⁵.

24: مِنْ تَحْتِهَا : Ebû Amr ve Ruveys, mîm'in ve ikinci tâ'nın fethasıyla

⁴⁰⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 395; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 144; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.86.

⁴⁰⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 396; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 145; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.86.

⁴⁰⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 397; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 145; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.86.

⁴⁰⁷ a. g. e., a. y.

⁴⁰⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 398; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 145; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.86.

⁴⁰⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.86.

⁴¹⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 401; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 146; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.87.

⁴¹¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 402; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 146; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.87.

⁴¹² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 407; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 148; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.87.

⁴¹³ a. g. e., a. y.

⁴¹⁴ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 148; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.87.

⁴¹⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 408; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 148; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.87.

okurlar⁴¹⁶.

25: تُسَاقِطُ : Bu hususta daha önce îzâhat geçmişti.

34: قَوْلِ الْحَقِّ : Ebû Amr, birinci lââm'ın zammesiyle okur⁴¹⁷.

36: وَإِنَّ اللَّهَ : Ebû Amr ve Ruveys, أَنْ şeklinde okurlar⁴¹⁸.

51: مُخْلِصًا : Her ikisi lââm'ın kesresiyle okurlar⁴¹⁹.

60: يَدْخُلُونَ : Her ikisi, yâ'nın zammesi ve hı'nın fethasıyla meçhûl olarak okurlar⁴²⁰.

63: نُورَتْ Ruveys: نُورَتْ şeklinde Tef'îl bâbından okur⁴²¹.

67: أَوْلا يَذْكُرُ : Her ikisi: يَذْكُرُ şeklinde Tefe'ül bâbından okurlar⁴²².

68, 69: صِلِيْنَا ve جِيْنَا : Her ikisi: cîm'in ve sâd'ın zammesiyle okurlar⁴²³.

72: نُتَجِيْ Ya'kûb: نُتَجِيْ şeklinde İf'âl bâbından okur⁴²⁴.

90: يَنْفَطِرْنَ : Her ikisi: يَنْفَطِرْنَ şeklinde İnfîâl bâbından okurlar⁴²⁵.

Tâhâ Sûresi

12: طَوَى : Her ikisi, tenvin yerine elifle: طَوَى şeklinde okurlar⁴²⁶.

53: مَهْدًا : Her ikisi: مَهْدًا şeklinde okurlar⁴²⁷.

58: مَكَانًا سَوَى : Ebû Amr, sîn'in kesresiyle okur⁴²⁸.

61: فَيُسْجِتِكُمْ : Ebû Amr ve Ravh, yâ'nın ve hâ'nın fethasıyla okur⁴²⁹.

416 a. g. e., a. y.

417 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 409; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 149; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.87.

418 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 410; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 149; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.87.

419 a. g. e., a. y.

420 a. g. e., a. y.

421 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.89.

422 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 410; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 149; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.89.

423 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.89.

424 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.89.

425 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 412; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 150; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.89.

426 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 417; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 150; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.90.

427 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 418; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 151; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.91.

428 a. g. e., a. y.

- 63: قالوا إن : Her ikisi: إن şeklinde okur. Ayrıca Ebû Amr, هان ism-i işâretini: هان şeklinde okur⁴³⁰.
- 66: يُخِيلُ : Ravh, muzâraat harfini tâ ile okur⁴³¹.
- 75: ومن ياتيه : Ruveys, zamirin kesresinde ihtilâs yaparken, Sûsî, sükûn ile okur⁴³².
- 84: أُتْرِي : Ruveys, hemzenin kesresi ve sâ'nın sükûnuyla okur⁴³³.
- 87: بِمَلَكِنَا : Her ikisi, mîm'in kesresiyle okur. حَمَلْنَا fiilini ise Ebû Amr ve Ravh, hâ'nın ve mîm'in fethasıyla, şeddesiz olarak: حَمَلْنَا şeklinde okurlar⁴³⁴.
- 93: أَلَا تَتَّبِعُنِ : Her ikisi, kendi usullerine göre mütakellim yâ'sını isbât ederler.
- 97: لَنْ تُخَلِّفَهُ : Her ikisi, lâm'ın kesresiyle okur⁴³⁵.
- 102: يُنْفَعُ : Ebû Amr, yâ yerine fethalı nûn ve fâ'nın zammesiyle okur⁴³⁶.
- 114: أَنْ يُقْضَى : Ya'kûb, yâ yerine fethalı nûn, dât'ın kesresi ve son ki yâ'nın fethasıyla okur. Yine Ya'kûb, وَحِيَّةُ izâfetini yâ'nın fethasıyla okur⁴³⁷.
- 131: زَهْرَةٌ : Ya'kûb, he'nin fethasıyla okur⁴³⁸.

Enbiyâ Sûresi

- 4: قال ربي : Her ikisi emir sîgasıyla: قل ربي şeklinde okur⁴³⁹.
- 25: فاعبدون : Ya'kûb, mütakellim yâ'sını isbât eder.
- 37: فلا تستعجلون : Yine aynı kaide geçerlidir.
- 80: لِيُخَصِّنَكُمْ : Ebû Amr ve Ravh, tâ yerine yâ ile, Ruveys ise nûn ile okur⁴⁴⁰.

429 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 419; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 151; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.91.

430 a. g. e. , a. y.

431 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.91.

432 a. g. e. , a. y.

433 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.92.

434 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 422-423; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 153; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.92.

435 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 424; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 153; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.92.

436 a. g. e. , a. y.

437 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.93.

438 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.93.

439 ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 154; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.93.

440 ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 155; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.94.

- 87: لَنْ تَقْدَرُ : Ya'kûb, nûn yerine zammeli yâ ve dâl'ın fethasıyla okur⁴⁴¹.
 92: فَاغْبُدُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.
 96: فَتُحِثُّ : Ya'kûb, birinci tâ'nın şeddesiyle okur⁴⁴².
 104: لِلْكَتَابِ : Her ikisi, müfred sîga ile: لِلْكِتَابِ şeklinde okurlar⁴⁴³.
 112: قَالِ رَبُّ : Her ikisi, emir sîgasında: قُلْ رَبُّ şeklinde okur⁴⁴⁴

Hacc Sûresi

15: ثُمَّ لِيَقْطَعِ : Ebû Amr ve Ruveys, lâm'ın kesresiyle okurlar. Keza adı geçen imamlar, bu sûrede bulunan: ثُمَّ لِيَقْضُوا kısmını da yine lâm'ın kesresiyle okurlar⁴⁴⁵.

- 23: وَلَوْلَا : Ebû Amr, sonki hemzeyi kesre ile okur⁴⁴⁶.
 25: سَوَاءٌ : Her ikisi, hemzenin zammesiyle okurlar. الْبَادِ kelimesinde kendi usullerine göre yâ'yı isbât ederek okurlar⁴⁴⁷.
 26: بَيْتِي : Her ikisi izâfet yâ'sını iskân ile okur⁴⁴⁸.
 37: لَنْ يَنَالَ ve يَنَالُهُ : Ya'kûb, here ikisini yâ yerine tâ ile okur⁴⁴⁹.
 38: يُدْفِعُ : Her ikisi: يَدْفَعُ şeklinde okur⁴⁵⁰.
 39: يُقَاتِلُونَ : Her ikisi tâ'nın kesresiyle okurlar⁴⁵¹.
 44: نَكِيرٍ : Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât eder.
 45: أَهْلِكْنَاهَا : Her ikisi: أَهْلَكْتُهَا şeklinde okurlar⁴⁵².
 51: مُعْجِزِينَ : Ebû Amr, Tef'îl bâbından : مُعْجِزِينَ şeklinde okur⁴⁵³.

441 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.94.

442 a. g. e. , a. y.

443 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 431; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 155; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.94.

444 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 432; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 156; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.95.

445 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 434; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 156; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.95.

446 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 435; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 156; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.95.

447 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 435; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 157; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.95.

448 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.95.

449 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.96.

450 a. g. e. , a. y.

451 ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 157; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.96.

452 a. g. e. , a. y.

73: تَدْعُونَ : Ya'kûb, tâ yerine, yâ okur⁴⁵⁴.

Mu'minûn Sûresi

20: سَيِّئًا : Ebû Amr, sîn'in kesresiyle okur. تَنبُتُ fiilini de Ebû Amr ve Ruveys, tâ'nın zammesi ve bâ'nın kesresiyle İf'âl bâbından okurlar⁴⁵⁵.

26: كَذَّبُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.

44: تَتْرَأُ : Ebû Amr, vasıl halinde, tenvinle, vakf halinde ise elifle okur ve vakf halinde bir keresinde imâle yaparken, diğer bir keresinde yapmaz⁴⁵⁶.

50: رِبْوَةٌ : Her ikisi bâ'nın zammesiyle okur⁴⁵⁷.

52: فَاتَقُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder. وَإِنْ هَذِهِ : Her ikisi, hemzeyi fetha ile okur⁴⁵⁸.

87,89: سَيَقُولُونَ لَهُ : Her ikisi, (الله) Lafzay-ı Celâl'inin başındaki harf-i cer olan lâmin yerine, vasıl hemzesi getirip, he'yi de zamme ile: (الله) şeklinde okurlar⁴⁵⁹.

88: بِيَدِهِ : Ruveys, izâfet zamirinin kesresinde ihtilâs yapar⁴⁶⁰.

98: يَحْضُرُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.

99: أَرْجِعُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.

108: لَا تَكَلِّمُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.

115: لَا تُرْجِعُونَ : Ya'kûb, tâ'nın fethası ve cim'in kesresiyle okur⁴⁶¹.

Nûr Sûresi

1: وَفَرْضَانَا Ebû Amr, râ'nın şeddesiyle Tef'îl bâbından okur⁴⁶².

⁴⁵³ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 158; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.96.

⁴⁵⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.96.

⁴⁵⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 445; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 159; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.96-97.

⁴⁵⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 445; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 159; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.96-97.

⁴⁵⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 446; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 159; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.96-97.

⁴⁵⁸ a. g. e., a. y.

⁴⁵⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 447; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 160; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.96-97.

⁴⁶⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.96-97.

⁴⁶¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.98.

⁴⁶² ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 161; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.98.

- 6: أَرْبَعُ : Her ikisi, ayn'ın fethasıyla okur⁴⁶³.
- 7: أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ : Ya'kûb, أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ şeklinde okur⁴⁶⁴.
- 9: وَالْحَامِسَةَ : Her ikisi, tâ'nın zammesiyle okurken, Ya'kûb, أَنْ غَضِبَ اللَّهُ kısmında, أَنْ غَضِبَ اللَّهُ şeklinde okur⁴⁶⁵.
- 11: كِبْرَةٌ : Ya'kûb kaf'ın zammesiyle okur⁴⁶⁶.
- 34: مَيِّنَاتٍ : Her ikisi yâ'nın kesresiyle okur⁴⁶⁷.
- 35: دَرِيٌّ تَوَقَّدَ : Ebû Amr, دَرِيٌّ تَوَقَّدَ şeklinde okur⁴⁶⁸. Ya'kûb, ikinci kelimedede Ebû Amr'a iştirak eder⁴⁶⁹.
- 52: وَتَتَّقِي : Ya'kûb, kaf'ın kesresiyle ve he'nin kesresinde ihtilâs yaparak okurken, Ebû Amr, kaf'ın kesresi ve he'nin sükûnuyla okur⁴⁷⁰.
- 55: وَلْيُبَدِّلْنَهُمْ : Ya'kûb, وَلْيُبَدِّلْنَهُمْ şeklinde okur⁴⁷¹.

Furkan Sûresi

- 17: يَحْشُرُهُمْ : Ebû Amr, yâ yerine nûn ile okur⁴⁷².
- 19: تَسْتَطِيعُونَ : Her ikisi muzâraat harfini yâ ile okur⁴⁷³.
- 25: تَشَقَّقُ : Ya'kûb, şın'ın şeddesiyle okur⁴⁷⁴.
- 30: ان قومي اتخذوا : Burada izâfet yâ'sınınin fetha okunması hususunda Ravh, Ebû Amr'a iştirak eder⁴⁷⁵.
- 67: لم يقتروا : Her ikisi, tâ'nın kesresiyle okur⁴⁷⁶.
- 69: يُضَاعَفُ : Ya'kûb, elifsiz olarak ve ayn'ın şeddesiyle Tef'îl bâbından

⁴⁶³ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 161; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.98.

⁴⁶⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.98.

⁴⁶⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 453; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 161; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.98.

⁴⁶⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.98.

⁴⁶⁷ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 162; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.99.

⁴⁶⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 456; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 162; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.98.

⁴⁶⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.98.

⁴⁷⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 456; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.100 .

⁴⁷¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.100.

⁴⁷² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 463; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 163; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.100.

⁴⁷³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 463; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 163; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.100.

⁴⁷⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.100.

⁴⁷⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.101.

⁴⁷⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 466; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 164; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.101.

okur⁴⁷⁷.

74: وَذُرِّيَاتِنَا : Ebû Amr, elifsiz olarak müfred sîga ile okur⁴⁷⁸.

Şuarâ Sûresi

12: يَكْتُوبُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.

13: لَا يَنْطَلِقُ ، يَضِيقُ : Fiillerini Ya'kûb, kaf'ın fethasıyla okur⁴⁷⁹.

14: يَقْتُلُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder..

56: حَازِرُونَ : Her ikisi elifsiz olarak okurlar⁴⁸⁰.

62: سَيَهْدِينِ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder..

78,79,80: يَهْدِينِ ، يَسْقِينِ ، يَحْيِينِ : Bu üç fiilde Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.

108: اطِيعُونِ : Bu sûrede sekiz yerde geçen bu kelimedeki Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.

109: أُجْرِي : Beş yerde geçen bu kelimeyi Ya'kûb, yâ'nın sükûnuyla okur⁴⁸¹.

111: وَأَتْبَاعَكَ : Ya'kûb, fiili, cemi mükesser sîgasına çevirip: وَأَتْبَاعُ şeklinde okur⁴⁸²

117: كَتَبُونَ : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.

137: خُلِقَ : Her ikisi, ha'nın fethası ve lââm'ın sükûnuyla okur⁴⁸³.

149: فَارِهِينَ : Her ikisi, elifsiz olarak okurlar⁴⁸⁴.

193: نَزَّلَ بِهِ الرُّوحَ الْأَمِينُ : Ya'kûb, ze'nin şeddesiyle fiili, Tef'îl bâbından okurken, ayrıca ha'nın ve sonki nûn'un fethalarıyla okurlar⁴⁸⁵.

Neml Sûresi

7: بِشِهَابٍ : Ebû Amr, bâ'yı tenvinsiz olarak, izâfet üzere okur⁴⁸⁶.

⁴⁷⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.101.

⁴⁷⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 467; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 164; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.101.

⁴⁷⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.101.

⁴⁸⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 472; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 166; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.102.

⁴⁸¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.102.

⁴⁸² a. g. e. , a. y.

⁴⁸³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 472; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 166; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.102.

⁴⁸⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 472; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 166; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.103.

⁴⁸⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.103.

- 18: واد : Ya'kûb, vakf halinde, yâ'yı isbât eder⁴⁸⁷.
- 22: مَكَثَ : Ebû Amr ve Ruveys, kâf'ın zammesiyle okurlar. Ayrıca سِبَا kelimesini Ebû Amr, gayr-i munsarif olarak hemzenin fethasıyla ve tenvinsiz olarak okur⁴⁸⁸.
- 25: ما تخفون وما تعلنون : Ruveys, (ي) yı şeddetsiz okur⁴⁸⁹. Bu iki fiili Ebû Amr ve Ya'kûb, tâ yerine yâ ile okurlar⁴⁹⁰.
- 28: فآلِقَهُ : Ya'kûb, he'nin kesresinde ihtilâs yapar⁴⁹¹.
- 32: تشهدون : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.
- 36: أتمدونني : Ebû Amr, vasıl halinde mütekellim yâ'sını isbât ederken, Ya'kûb, bir tek şeddeli nûn ile: أتمدونني şeklinde yâ'yı isbât eder⁴⁹².
- 51: أنا : Ebû Amr, hemzeyi kesre ile okur⁴⁹³.
- 66: إدراك : Her ikisi, أدرك şeklinde okurlar⁴⁹⁴.
- 82: أن الناس : Ebû Amr, hemzeyi kesre ile okur⁴⁹⁵.
- 87: أتوه : Her ikisi, أتوه şeklinde okurlar⁴⁹⁶.
- 88: تفعلون : Her ikisi, tâ yerine yâ ile okur⁴⁹⁷.
- 89: من فزع يومئذ : Her ikisi, ayn'ı tenvinsiz olarak ve mîm'i kesre ile okurlar⁴⁹⁸.
- 93: تعملون : Ebû Amr, tâ yerine yâ ile okur⁴⁹⁹.

486 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 472; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 167; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.103.

487 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.103..

488 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 480; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 167; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.103.

489 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.104.

490 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 480; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 168; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.104.

491 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.104.

492 a. g. e., a. y.

493 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 484; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 168; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.104.

494 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 485; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 168; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.105.

495 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 487; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 169; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.105.

496 a. g. e., a. y.

497 a. g. e., a. y.

498 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 487; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 170; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.105.

499 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 488; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 170; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.105.

Kasas Sûresi

- 23: يُصْدِرُ : Ebû Amr, yâ'nın fethası ve dal'ın zammesiyle okur⁵⁰⁰.
- 29: أَوْجَدُوا : Her ikisi, cim'in kesresiyle okur⁵⁰¹.
- 32: الرَّهْبِ : Her ikisi, he'nin fethasıyla okurlar. فَنَانِكِ ism-i işâretini ise, Ebû Amr ve Ruveys, nûn'un şeddesiyle okurlar⁵⁰².
- 33: يَقْتُلُونَ : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.
- 34: يُصَدِّقُنِي : Her ikisi, kaf'ın sükûnuyla okur. Ayrıca يَكْذِبُونَ fiilinde Ya'kûb, yâ'yı isbât eder⁵⁰³.
- 48: سَحْرَانِ : Her ikisi, ساحرانِ şeklinde ism-i fâil vezninde okurlar⁵⁰⁴.
- 57: يُجِيبِي : Ruveys, yâ yerine tâ ile okur⁵⁰⁵.
- 60: أَفَلَا تَعْقِلُونَ : Ebû amr, tâ yerine yâ ile okur⁵⁰⁶.
- 82: لَحَسَفَ بِنَا : Ebû Amr, hâ'nın zammesi ve sîn'in kesresiyle meçhûl sîgasında okur⁵⁰⁷.

Ankebût Sûresi

- 20: النَّشْأَةَ : Ebû Amr, şın'ın fethası ve elifiyle النَّشْأَةَ şeklinde okur⁵⁰⁸.
- 25: مَوَدَّةً : Ebû Amr ve Ruveys, tâ'nın zammesiyle okur⁵⁰⁹.
- 55: وَيَقُولُ : Her ikisi, yâ yerine nûn ile okur⁵¹⁰.

⁵⁰⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 492; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 171; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.106.

⁵⁰¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 493; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 171; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.106.

⁵⁰² a. g. e., a. y.

⁵⁰³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 494; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 171; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.106.

⁵⁰⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 495; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 172; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.107.

⁵⁰⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.107.

⁵⁰⁶ a. g. e., a. y.

⁵⁰⁷ a. g. e., a. y.

⁵⁰⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 498; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 173; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.107.

⁵⁰⁹ a. g. e., a. y.

⁵¹⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 501; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 174; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.108.

56: **ياعبادي** : Her ikisi, vasıl halinde izâfet yâ'sını hazfederler. Ayrıca Ya'kûb, **فاعبدون** kısmını, mütekellim yâ'sını isbât ederek okur⁵¹¹.

Rûm Sûresi

- 10: **عاقبة** : Her ikisi, tâ'yı zamme ile okur⁵¹².
 11: **ترجعون** : Ebû Amr ve Ravh, tâ yerine yâ ile okurlar⁵¹³.
 22: **للعالمين** : Her ikisi, mîm'den önceki lââm'ı fetha ile okur⁵¹⁴.
 39: **ليربوا** : Ya'kûb, yâ yerine zammeli bir tâ getirerek, vav'ın sükûnuyla okur⁵¹⁵.
 41: **ليذيقهم** : Ravh, yâ yerine nûn ile okur⁵¹⁶.
 50: **أثار** : Her ikisi müfred sîga ile : **أثر** şeklinde okur⁵¹⁷.
 54: Bu âyette üç kere zikrolunan: **ضعف** kelimesini, her ikisi dat'ın zammesiyle okur⁵¹⁸.
 57: **لا ينفع** : Her ikisi, yâ yerine tâ ile okur⁵¹⁹.

Lokmân Sûresi

- 6: **ويتخذها** : Ebû Amr, zal'ın zammesiyle okur⁵²⁰.
 18: **ولا تصعّر** : Ebû Amr, **ولا تصاعر** şeklinde Müfâale bâbından okur⁵²¹.
 20: **نعمة** : Ya'kûb, müfred müennes sîgasıyla: **نعمة** şeklinde okur⁵²².

⁵¹¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 502; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 174; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.108.

⁵¹² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 506; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 174; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.108.

⁵¹³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 506; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 175; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.108.

⁵¹⁴ a. g. e. , a. y.

⁵¹⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.108.

⁵¹⁶ a. g. e. , a. y.

⁵¹⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 508; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 175; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.109.

⁵¹⁸ a. g. e. , a. y.

⁵¹⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 509; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 176; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.109.

⁵²⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 512; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 176; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.109.

⁵²¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 513; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 176; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.109.

⁵²² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.109.

- 27: وَالْبَحْرُ : Her ikisi râ'nın fethasıyla okurlar⁵²³.
 34: وَنُزِّلَ : Her ikisi: نُزِّلَ şeklinde İf'âl bâbından okur⁵²⁴

Secde Sûresi

- 7: خَلَقَهُ : Her ikisi, lâm'ın sükûnuyla okur⁵²⁵.
 17: مَا أَخْفَى : Ya'kûb, yâ'yı iskân eder⁵²⁶.
 24: لَمَّا صَبَرُوا : Ruveys, lâm'ın kesresi ve mîm'in şeddesiz haliyle okur⁵²⁷.

Ahzâb Sûresi

- 2: تعملون : Ebû Amr, tâ yerine yâ ile okur⁵²⁸.
 4: تُظَاهِرُونَ : Her ikisi: تَطْهَرُونَ şeklinde Tefe'ul bâbından okur⁵²⁹.
 10: الظَّنُونَا : Her ikisi, vakf ve vasl halinde ikinci nûn'un elifini hazfederler⁵³⁰.
 13: لَا مَقَامَ : Her ikisi, birinci mîm'in fethasıyla okur⁵³¹.
 20: يستلون : Ruveys, يَسَاءَ لُون şeklinde Tefâul bâbından okur⁵³².
 21: أسوة : Her ikisi, hemzenin kesriyle okurlar⁵³³.
 30: يُضَاعَفُ : Her ikisi, يُضَعَّفُ şeklinde Tef'îl bâbında okurlar⁵³⁴.
 33: وَقرْنٌ : Her ikisi, kaf'ın kesresiyle okur⁵³⁵.

⁵²³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.109.

⁵²⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.110.

⁵²⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 516; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 177; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.110.

⁵²⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.110.

⁵²⁷ a. g. e., a. y.

⁵²⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 518; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 177; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.110.

⁵²⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 519; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.110.

⁵³⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 519; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.111.

⁵³¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 520; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 178; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.111.

⁵³² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.111.

⁵³³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 520; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 178; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.111.

⁵³⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 521; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 179; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.111.

⁵³⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 522; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 179; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.111.

- 36: أن يكون : Her ikisi, yâ yerine tâ ile okur⁵³⁶.
 40: وَخَاتَمَ : Her ikisi, tâ'nın kesresiyle okur⁵³⁷.
 51: تُرْجِي : Her ikisi yâ yerine ötreli hemze ile : تُرْجِيْ şeklinde okur⁵³⁸.
 52: لَا يَحِلُّ : Her ikisi, yâ yerine tâ ile okur⁵³⁹.
 66: ... الرَّسُولَا , الظَّنُونَا.. kelimesindeki kâide burada da geçerlidir.
 67: سَادَاتِنَا : Ya'kûb, cemi sîgasıyla: سَادَاتِنَا şeklinde okur⁵⁴⁰. السَّبِيلَا kelimesi de aynen yukarıda geçen iki kelime gibidir.
 68: كَبِيرَا : Her ikisi, bâ yerine sâ ile okur⁵⁴¹.

Sebe' Sûresi

- 3: عالم الغيب : Ruveys, mîm'in zammesi ile okur⁵⁴².
 5: من رجز أليم : Ebû Amr, sonki mîm'in kesresiyle okur⁵⁴³.
 13: كالجواب : Her ikisi, kendi usullerine göre yâ'yı isbât ederler⁵⁴⁴.
 14: منسأته : Ebû Amr, hemze yerine ondan bedel olarak elif ile okur⁵⁴⁵.
 تَبَيَّنَتْ fiilinde ise Ruveys, tâ ve bâ'nın zammesi ve yâ'nın kesresiyle okur⁵⁴⁶.
 15: في مسكنهم : Her ikisi, cemi sîgasıyla: في مسكنهم şeklinde okur⁵⁴⁷..
 16: أَكُلُّ : Her ikisi, lâm'ı tenvinsiz okur⁵⁴⁸.
 17: وهل نُجَازِي إِلَّا الْكُفُورَ : Ebû Amr, nûn yerine yâ ile ve ze'nin fethasıyla, bir de sonki harf olan râ'nın zammesiyle okur⁵⁴⁹.

⁵³⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 522; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 179; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.111.

⁵³⁷ a. g. e. , a. y.

⁵³⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 523; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵³⁹ a. g. e. , a. y.

⁵⁴⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁴¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 523; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 179; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁴² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁴³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 526; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 180; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁴⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 527; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 182; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁴⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 527; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 180; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁴⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.113.

⁵⁴⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 528; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 180; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁴⁸ a. g. e. , a. y.

19: رَبَّنَا بَاعِدْ : Ya'kûb, birinci bâ'nın zammesi ve ayn ile dâl'in fethalarıyla okurken, Ebû Amr, ikinci kelimeyi, Tef'îl bâbından: بَعُدْ şeklinde okur⁵⁵⁰.

20: صدق : Her ikisi dal'ı şeddesiz okur⁵⁵¹.

23: أَذِنَ : Ebû Amr, hemzenin zammesiyle okurken, Ya'kûb, فَرَغَ fiilini, fâ'nın ve ze'nin fethalarıyla okur⁵⁵².

37: جزاء الضعف : Ruveys, hemzenin tenvini ve fethasıyla, sonki harf olan fâ'nın da zammesiyle okur⁵⁵³.

40: يقول ، يحشر : Fillerini Ebû Amr, nûn ile okur⁵⁵⁴.

45: نكبر : Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât ederek okur.

46: ثم تنفكروا : Ruveys, vasıl halinde birinci tâ'yı ikinci tâ'ya idğâm eder⁵⁵⁵.

52: التناوش : Ebû Amr, vav yerine hemze ile okur⁵⁵⁶.

Fâtır Sûresi

11: ولا ينقص : Ya'kûb, yâ'nın fethası ve kaf'ın zammesi ile okur⁵⁵⁷.

26: نكبر : Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât eder.

33: يدخلونها : Ebû amr, yâ'nın zammesi ve hı'nın fethası ile okurken, Ya'kûb, لَوْلَا kelimesinin son hemzesini kesre ile okur⁵⁵⁸.

36: نَجْزِي : Ebû Amr, nûn'un yerine zammeli yâ ile ve ze'nin fethasıyla okur. Yine Ebû Amr, كُلْ kelimesini lâm'ın zammesiyle okur⁵⁵⁹.

⁵⁴⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 529; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 181; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁵⁰ a. g. e., a. y.

⁵⁵¹ a. g. e., a. y.

⁵⁵² a. g. e., a. y.

⁵⁵³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁵⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 530; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 181; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁵⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁵⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 530; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 181; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.112.

⁵⁵⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.114.

⁵⁵⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 534; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 182; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.114.

⁵⁵⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 535; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 182; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.114.

40: **بَيِّنَةٌ** : Ya'kûb, nûn'dan sonra elif getirerek: **بَيِّنَاتٍ** şeklinde okur⁵⁶⁰.

Yâsîn Sûresi

1: **يسس** والقرآن : Ravh, yâ'nın fethasında imâle yaparken, Ebû Amr, vasıl halinde nûn'u, vav'a idğâm eder⁵⁶¹.

5: **تَنْزِيلَ** : Ebû Amr ve Ya'kûb, lâm'ın zammesiyle okurlar⁵⁶².

22: **ومالي** : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını iskân eder⁵⁶³.

23: **إن يردن** : Yakûb, vakf halinde, yâ'yı isbât eder. **ولا ينفذون** kısmında da aynı kaide sözkonusudur.

25: **فاسمعون** : Aynı durum söz konusudur.

39: **والقمر** : Ebû Amr ve Ravh, râ'nın zammesiyle okurlar⁵⁶⁴.

49: **يخصمون** : Ebû Amr, hı'nın fethasıyla ve ihtilâs yaparak okur⁵⁶⁵.

55: **في شغل** : Ebû Amr, ğayn'ın sükûnuyla okur⁵⁶⁶.

62: **جِبَلًا** : Ravh, cim ve bâ'nın zammeleriyle, Ruveys, aynı şekilde, fakat lâm'ın şeddesiz haliyle, Ebû Amr ise, cim'in zammesi, bâ'nın sükûnu ve lâm'ın şeddesiz şekliyle okur⁵⁶⁷.

68: **تَنْكُتُهُ** : Her ikisi, **تَنْكُتُهُ** şeklinde sülâsî sîgasıyla okur. Ayrıca Ya'kûb, **يعقلون** ve 70. âyette geçen **لينذر** fiillerini, yâ yerine tâ ile okur⁵⁶⁸.

81: **بقادر** : Ruveys, fiil vezniyle: **يَقْدِرُ** şeklinde okur⁵⁶⁹.

Sâffât Sûresi

6: **بَرِيْنَةٌ** : Her ikisi, tenvinsiz okurlar⁵⁷⁰.

⁵⁶⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.114.

⁵⁶¹ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 183; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.114.

⁵⁶² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 539; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 183; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.114.

⁵⁶³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.115.

⁵⁶⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 540; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 184; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.115.

⁵⁶⁵ a. g. e. , a. y.

⁵⁶⁶ a. g. e. , a. y.

⁵⁶⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.115.

⁵⁶⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 543; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 185; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.115.

⁵⁶⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.116.

⁵⁷⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 547; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 186; Pâlûvî,

- 8: لا يسمعون : Her ikisi, sülâsî sîgayla: لا يسمعون şeklinde okurlar⁵⁷¹.
 56: لتردي : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.
 99: سيهدين : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.
 126: الله ربُّ : Ebû Amr, he ve bâ harflerini zamme ile okur⁵⁷².
 130: إِنْ يَا سَيْنَ : Ya'kûb: آلِ يَا سَيْنَ şeklinde okur. Tıpkı: آلِ مُحَمَّدٍ gibi⁵⁷³.

Sâd Sûresi

- 1: عذاب : Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât eder.
 14: عقاب : Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât eder.
 41: بَنُصْبٍ : ya'kûb, sâd ve bâ harflerini fetha ile okur⁵⁷⁴.
 53: تُوعَدُونَ : Ebû Amr, tâ yerine yâ ile okur⁵⁷⁵.
 57: غَسَّاقٌ : Her ikisi, sîn'i şeddesiz okurlar⁵⁷⁶.
 58: وآخر : Her ikisi, meddetmeksizin, hemzenin zammesiyle okur⁵⁷⁷.
 84: فالحق : Her ikisi, kaf'ın fethasıyla okur⁵⁷⁸.

Zümer Sûresi

- 10: يعباد : Ruveys, izâfet yâ'sını isbât eder⁵⁷⁹.
 16: فاتقون : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.
 17: فيشرِّعباد : Sûsî, vasıl halinde izâfet yâ'sını fetha, vakf halinde ise iskân ile isbât ederken, Ya'kûb, sadece vakf halinde isbât eder⁵⁸⁰.
 29: سلمًا : Her ikisi: سألًا şeklinde okur⁵⁸¹.

Zübdetü'l-İrfân, s.116.

⁵⁷¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 547; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 186; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.116.

⁵⁷² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 549; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 187; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.117.

⁵⁷³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.117.

⁵⁷⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.117.

⁵⁷⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 555; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 188; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.118.

⁵⁷⁶ a. g. e., a. y.

⁵⁷⁷ a. g. e., a. y.

⁵⁷⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 557; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 188; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.118.

⁵⁷⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.118.

⁵⁸⁰ a. g. e., a. y.

⁵⁸¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 562; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 189; Pâlûvî,

- 38: كَاشَفَاتُ ضُرِّه : Her ikisi, tâ'nın tenvini, râ'nın fethası ve he'nin zammesiyle okur. مَسَكَاتِ رَحْمَتِهِ : Yine her ikisi birinci tâ'nın tenvini, ikinci tâ'nın fethası ve he'nin zammesiyle okur⁵⁸².
- 71: فَتَحَتْ : Her ikisi, tâ'yı şedde ile okurlar⁵⁸³.

Mü'mîn Sûresi

- 1: حَم : Ebû Amr, hâ'nın fethasıyla taklîl yapar⁵⁸⁴.
- 2: عِقَاب : Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât eder.
- 15: التَّلَاق : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.
- 26: أَوْ أَنْ : Ebû Amr, birinci hemzeye okumaksızın, vav'ın fethasıyla okur⁵⁸⁵.
- 32: التَّنَاد : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.
- 35: قَلْب : Ebû Amr, bâ'yı tenvin ile okur⁵⁸⁶.
- 37: فَاطَّلَعَ : Her ikisi ayn'ın zammesiyle okur. صَدَّ fiilini ise Ebû Amr, sâd'ın fethasıyla okur⁵⁸⁷.
- 38: اتَّبَعُونَ : Her ikisinin, yâ'yı isbattaki usûlü malumdur.
- 46: أَدْخَلُوا : Ebû Amr, hemzenin ve hı'nın zammeleriyle sülâsî vezinde okur⁵⁸⁸.
- 52: لَا يَنْتَع : Her ikisi, tâ ile okur⁵⁸⁹.
- 58: تَتَذَكَّرُونَ : Her ikisi muzâraat harfini yâ ile okur⁵⁹⁰.
- 60: سَيَدْخُلُونَ : Ruveys, yâ'nın zammesi ve hı'nın fethasıyla okur⁵⁹¹.

Zübdetü'l-İrfân, s.119.

⁵⁸² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 562; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 190; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.119.

⁵⁸³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 564; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 190; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.119.

⁵⁸⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 566; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 191; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.119.

⁵⁸⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 569; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 191; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.120.

⁵⁸⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 570; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 191; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.120.

⁵⁸⁷ a. g. e., a. y.

⁵⁸⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 572; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 192; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.120.

⁵⁸⁹ a. g. e., a. y.

⁵⁹⁰ a. g. e., a. y.

⁵⁹¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.121.

Fussilet Sûresi

- 10: سَوَاءٌ : Ya'kûb, hemzeyi kesre ile okur⁵⁹².
 16: نَحْسَاتٍ : Her ikisi, hâ'nın sükûnuyla okur⁵⁹³.
 19: يُحْشِرُ أَعْدَاءُ : Ya'kûb, yâ yerine fethalı nûn ve şın'ın zammesi, bir sonki hemzenin fethasıyla okur⁵⁹⁴.
 47: مِنْ ثَمَرَاتٍ : Her ikisi, elifsiz olarak, müfred sîga ile okurlar⁵⁹⁵.

Şûrâ Sûresi

- 23: يَبْشِرُ : Ebû Amr, يَبْشِرُ şeklinde sülâsî sîga ile okur⁵⁹⁶.
 25: تَفْعَلُونَ : Her ikisi, tâ yerine yâ ile okur⁵⁹⁷.
 32: الْجَوَارِ : Her ikisi, kendi usullerine göre yâ'yı isbât ederler⁵⁹⁸.

Zuhrûf Sûresi

- 18: يَنْشَأُ : Her ikisi, يَنْشَأُ şeklinde sülâsî sîga ile okurlar⁵⁹⁹.
 19: عِبَادُ : Ya'kûb: عِنْدَ şeklinde okur⁶⁰⁰.
 27: سَيَهْدِينِ : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.
 33: سَقْفًا : Ebû Amr, sîn'in fethası ve kaf'ın sükûnuyla okur⁶⁰¹.
 35: لَّا : Her ikisi, mîm'i şeddesiz okur⁶⁰².
 36: نُفَيْضُ : Ya'kûb, nûn yerine yâ ile okur⁶⁰³.

⁵⁹² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.121.

⁵⁹³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 576; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 193; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.121.

⁵⁹⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.121.

⁵⁹⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 577; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 194; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.122.

⁵⁹⁶ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 195; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.122.

⁵⁹⁷ a. g. e. , a. y.

⁵⁹⁸ a. g. e. , a. y.

⁵⁹⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 584; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 196; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.123.

⁶⁰⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.123.

⁶⁰¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 585; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 196; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.123.

⁶⁰² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 586; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 196; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.123.

⁶⁰³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.123.

- 53: **أَسْوِرَةٌ** : Ebû Amr, sîn'den sonra elif getirerek, sîn'in fethasıyla okur⁶⁰⁴.
- 61: **وَاتَّبِعُونِ** : Her ikisi, kendi usullerine göre yâ'yı isbât eder.
- 63: **وَأَطِيعُونِ** : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.
- 68: **يَاعِبَادِ** : Ebû Amr ve Ruveys, izâfet yâ'sını isbât ederler⁶⁰⁵.
- 85: **تُرْجَعُونَ** : Ruveys, tâ yerine yâ ile okur⁶⁰⁶.
- 88: **وَقِيلَهُ** : Her ikisi, lâm'ın fethası ve he'nin zammesiyle okur⁶⁰⁷.

Duhan Sûresi

- 7: **رَبِّ السَّمَوَاتِ** : Her ikisi, bâ'nın zammesiyle okur⁶⁰⁸.
- 20: **تَرْجُمُونِ** : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.
- 21: **فَاعْتَزِلُونِ** : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.
- 45: **يَغْلِي** : Ebû Amr ve Ravh, muzâraat harfini tâ ile okur⁶⁰⁹.
- 47: **فَاعْتَلَوْهُ** : ya'kûb, tâ'nın zammesiyle okur⁶¹⁰.

Câsiye Sûresi

- 5: **آيَاتُ** : Ya'kûb, tâ'nın kesresiyle okur⁶¹¹.
- 6: **يُؤْمِنُونَ** : Ruveys, yâ yerine tâ ile okur⁶¹².
- 21: **سَوَاءٌ** : her ikisi, hemzeyi zamme ile okur⁶¹³.
- 28: Ya'kûb, ikinci **كُلُّ** kelimesini de birinci gibi nasb okur⁶¹⁴.

604 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 587; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 197; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.123.

605 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.124.

606 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.124.

607 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 589; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 197; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.124.

608 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 592; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 198; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.124.

609 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 592; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 198; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.124.

610 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.124.

611 a. g. e. , a. y.

612 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.125.

613 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 595; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 198; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.125.

614 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.125.

Ahkaf Sûresi

- 12: لينذر : Ya'kûb, yâ yerine tâ ile okur⁶¹⁵.
- 15: إحساناً : Her ikisi, حَسَنًا şeklinde okur. كُرْهَا : Ebû Amr, her iki kelimeyi kefin fethası ile okur. وفصاه : Ya'kûb, وفصله şeklinde okur⁶¹⁶.
- 16: نَتَقَبَل : Her ikisi, nûn yerine yâ'nın zammesi ile okur. أحسن : Yine her ikisi, nûn'un zammesi ile okur. نَتَجَاوَز : Yine her ikisi, nûn yerine yâ'nın zammesi ile okur⁶¹⁷.
- 25: لا يُرى إلا مساكنهم : Ebû Amr, yâ yerine tâ 'nın fethası ve nûn'un nasbiyle okur⁶¹⁸.

Muhammed Sûresi

- 22: تَوَلَّيْتُمْ : Ruveys, tâ'nın ve vav'ın zammesiyle ve lâm'ın kesresiyle okur. وَتَقَطَّعُوا : Ya'kûb, tâ'nın ve şeddesiz olarak t'nın fethalarıyla ve kaf'ın sükûnuyla okur⁶¹⁹.
- 25: وَأَمَلِي : Ebû Amr, meçhûl sîga ile: أَمَلِي şeklinde okurken, Ya'kûb, ondan farklı olarak yâ'yı iskân eder⁶²⁰.
- 26: إِسْرَارَهُمْ : Her ikisi, hemzenin fethasıyla okur⁶²¹.
- 31: وَتَبَلَّوْا : Ruveys, nûn yerine yâ ile ve vav'ın sükûnuyla okur⁶²².

Feth Sûresi

- 1: لتؤمنوا.....وتعزروه وتوقروه وتسبحوه : Bu dört fiilin hepsinde Ebû Amr, tâ yerine yâ ile okur⁶²³.

⁶¹⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.125.

⁶¹⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 596; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 199; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.125.

⁶¹⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 597; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 199; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.125.

⁶¹⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 598; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 200; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.126.

⁶¹⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.126.

⁶²⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 600; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 201; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.127.

⁶²¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 601; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 201; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.127.

⁶²² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.127.

⁶²³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 603; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 201; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.127.

10: عليه الله : Her ikisi, he'nin kesresiyle okur. فسويته : Ravh, nûn ile okur⁶²⁴

24: تعملون : Ebû Amr, tâ yerine yâ ile okur⁶²⁵.

Hucurât Sûresi

1: لا تُقدموا : Ya'kûb, tâ ve dal'ın fethalarıyla okur⁶²⁶.

10: أخوتكم : Ya'kûb, إخوتكم şeklinde okur⁶²⁷.

11: ولا تلمزوا : Ya'kûb, mîm'in zammesiyle okur⁶²⁸.

14: لا يلتكم : Her ikisi, yâ'dan sonra sâkin bir hemze ile okur⁶²⁹.

Kâf Sûresi

14: وعيد : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.

41: يُنادِ المناد : Ya'kûb, birinci kelimedede, vakf halinde, yâ'yı isbât ederken, ikinci kelimedede her ikisi, kendi usullerine göre yâ'yı isbât ederler⁶³⁰.

44: تشقُّق : Ya'kûb, şın'ın şeddesiyle okur⁶³¹.

45: وعيد : Her ikisi, kendi usullerine göre yâ'yı isbât ederler.

Zâriyât Sûresi

46: وقوم نوح : Ebû Amr, mîm'in kesresiyle okur⁶³².

56,57,59: فلا يستعجلون ، ان يطعمون ، ليعبدون Bu üç yerde Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.

624 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 603; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 201; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.127.

625 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 604; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 201; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.127.

626 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.127.

627 a. g. e. , a. y.

628 a. g. e. , a. y.

629 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 606; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 202; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.127.

630 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.128.

631 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.128.

632 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 609; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 203; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.129.

Tûr Sûresi

21: وَأَتَّبَعْنَاهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ : Ebû Amr: وَأَتَّبَعْتُهُمْ ذُرِّيَّتَهُمْ şeklinde okurken, Ya'kûb, sadece ikinci kelimeyi cemi sîgasıyla, fakat tâ ve he'nin zammeleriyle okur. İkinci: ذُرِّيَّتَهُمْ kelimesine gelince, her ikisi, cemi sîgasıyla: ذُرِّيَّتَهُمْ şeklinde okur⁶³³.

23: لَا لَعْنُ : Her ikisi, tenvinsiz olarak vav'ın fethasıyla okur⁶³⁴.

45: يُصْعَقُونَ : Her ikisi, yâ'nın fethasıyla okur⁶³⁵.

Necm Sûresi

12: أفتمارونه : Ya'kûb, tâ'nın fethası ve elifsiz olarak mîm'in sükûnuyla okur⁶³⁶.

19: اللات : Ruveys, medd-i lâzım yaparak tâ'yı şedde ile okur⁶³⁷.

50: عاداً لولى : Her ikisi: عاداً لولى şeklinde idğâm ile hemzesiz okur⁶³⁸.

55: ربك تمارى : Ya'kûb, geçiş halinde tâ'yı, tâ'ya idğâm eder⁶³⁹.

Kamer Sûresi

5: فما تُغْنِ : Ya'kûb, vakf halinde yâ'yı isbât eder.

6: الداع : Her ikisi, kendi usullerine göre yâ'yı isbât ederler.

7: خشعاً : Her ikisi, müfred sîga ile: خاشعاً şeklinde okur⁶⁴⁰.

8: إلى الداع : Her ikisi, kendi usullerine göre yâ'yı isbât ederler.

11: ففتحنا : Ya'kûb, yâ'yı şeddeleyerek, Tef'îl bâbından okur⁶⁴¹.

21: ونذير : Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât eder.

⁶³³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 612; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 203; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.129.

⁶³⁴ a. g. e., a. y.

⁶³⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 613; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 204; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.129.

⁶³⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.129.

⁶³⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.130.

⁶³⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 615; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 204; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.130.

⁶³⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.130.

⁶⁴⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 618; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 205; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.131.

⁶⁴¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.131.

Rahmân Sûresi

- 22: يَخْرُجُ : Her ikisi, yâ'nın zammesi ve râ'nın fethasıyla okur⁶⁴².
 24: الجَوَارِ : Ya'kûb, vakf halinde yâ'yı isbât eder.
 35: وَنُحَاسٍ : Ebû Amr ve Ravh, sîn'in kesresiyle okur⁶⁴³.

Vâkıa Sûresi

- 19: يَنْزِفُونَ : Her ikisi, ze'nin fethasıyla okur⁶⁴⁴.
 55: شُرْبٍ : Her ikisi, şın'ın fethasıyla okur⁶⁴⁵.
 89: فُرُوحٍ : Ruveys, râ'nın zammesiyle okur⁶⁴⁶.

Hadîd Sûresi

- 8: أَخَذَ مِثْقًاكُمْ : Ebû Amr, hemzenin zammesi, hı'nın kesresi ve kaf'ın zammesiyle okur⁶⁴⁷.
 16: نَزَلَ : Her ikisi, ze'nin şeddesiyle Tef'îl bâbından okur⁶⁴⁸. وَلَا يَكُونُوا nehy-i gâip sîgasını Ruveys, tâ ile, nehy-i hâzır sîgasında okur⁶⁴⁹.
 23: آتَاكُمْ : Ebû Amr, hemzeyi meddetmeksizin sülâsî vezninde okur⁶⁵⁰.

Mücâdele Sûresi

- 1: يُظَاهِرُونَ : Her ikisi: يَظْهَرُونَ şeklinde Tefe'ul bâbından okur⁶⁵¹.

⁶⁴² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 619; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 206; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.131.

⁶⁴³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 621; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 206; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.131; .

⁶⁴⁴ ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 207; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.131.

⁶⁴⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 623; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 207; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.131.

⁶⁴⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.131.

⁶⁴⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 625; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 208; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.131.

⁶⁴⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 626; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 208; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.131.

⁶⁴⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.133.

⁶⁵⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 626; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 208; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.133.

⁶⁵¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 628; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 208; Pâlûvî,

- 7: أَكْثَرَ : Ya'kûb, râ'nın zammesiyle okur⁶⁵².
 8: وَيَتَنَجَّوْنَ : Ruveys: وَيَتَنَجَّوْنَ şeklinde İftiâl bâbında okur⁶⁵³.
 11: فِي الْمَجَالِسِ : Her ikisi, müfred sîga ile: فِي الْمَجَالِسِ şeklinde okur.
 Yine her ikisi: فَانْشُرُوا انْشُرُوا emirlerini şın'ın kesresiyle ve ibtidâ halinde emir hemzelerini kesre ile okurlar⁶⁵⁴.

Haşr Sûresi

- 2: يُخْرِبُونَ : Ebû Amr: يَخْرِبُونَ şeklinde Tef'îl bâbından okur⁶⁵⁵.
 14: جِدَارٍ Ebû Amr: جِدَارٍ şeklinde okur ve elif imâle yapar⁶⁵⁶.

Mümtehine Sûresi

- 3: يَفْصِلُ : Ebû Amr, yâ'nın zammesi ve sâd'ın fethasıyla okur⁶⁵⁷.
 10: وَلَا تُنْكَسُوا : Her ikisi, mîm'in fethası ve sîn'in şeddesiyle Tef'îl bâbından okur⁶⁵⁸.

Saff Sûresi

- 8: مَتْمٌ نُورِهِ : Her ikisi, mîm'in tenvini, râ'nın fethası ve he'nin zammesiyle okur⁶⁵⁹.
 14: انْصَارَ اللَّهُ : Ebû Amr, râ'nın tenviniyle ve اللَّهُ Lafza-yı Celâli'nin başına lam harf-i cerr'i getirerek okur⁶⁶⁰.

Zübdetü'l-İrfân, s.133.

⁶⁵² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.133.

⁶⁵³ a. g. e. , a. y.

⁶⁵⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 629; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 209; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.133.

⁶⁵⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 632; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 209; âlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.134.

⁶⁵⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 632; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 209; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.134.

⁶⁵⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 633; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 210; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.134.

⁶⁵⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 634; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 210; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.134.

⁶⁵⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 635; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 210; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.135.

⁶⁶⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 635; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 210; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.135.

Münâfikûn Sûresi

- 4: حُسْبُ : Ebû Amr, şın'ın sükûnuyla okur⁶⁶¹.
 5: رُورَا : Ravh, vav'ı şeddesiz okur⁶⁶².
 10: وَأَكُونَ : Ebû Amr: وَأَكُونَ şeklinde okur⁶⁶³.

Teğâbün Sûresi

- 9: يجمعكم : Ya'kûb, yâ yerine nûn ile okur⁶⁶⁴.
 17: يضاعف : Tef'îl bâbından okur⁶⁶⁵.

Talâk Sûresi

- 3: بالغُ أمره : Her ikisi, ğayn'ın tenvini, râ'nın fethası ve he'nin zammesiyle okur⁶⁶⁶.
 6: وَجَدَكُمْ : Ravh, vav'ın kesresiyle okur⁶⁶⁷.
 8: نَكْرًا : Ya'kûb, kâf'ın zammesiyle okur⁶⁶⁸.
 11: مَبِينَاتٍ : Her ikisi yâ'nın fethasıyla okur⁶⁶⁹.

Mülk Sûresi

- 17,18: نَكِيرٌ ، نَذِيرٌ : Her ikisinde Ya'kûb, izâfet yâ'sını isbât eder.
 27: تَدْعُونَ : Ya'kûb, dâl'in cezimiyle okur⁶⁷⁰.

Kalem Sûresi

⁶⁶¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 636; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 211; âlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.135.

⁶⁶² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.135.

⁶⁶³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 636; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 211; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân. s.135.

⁶⁶⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.135.

⁶⁶⁵ a. g. e., a. y.

⁶⁶⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 639; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 211; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân. s.135.

⁶⁶⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.136.

⁶⁶⁸ a. g. e., a. y.

⁶⁶⁹ a. g. e., a. y.

⁶⁷⁰ a. g. e., a. y.

14: أَنْ كَانَ : Evveline fethalı bir hemze getirip, Ruveys, teshîl; Ravh ise, tahfîf yapar⁶⁷¹.

Hâkka Sûresi

- 9: قَبْلَهُ : Her ikisi, kaf'ın kesresi ve bâ'nın fethasıyla okur⁶⁷².
- 19,20: حَسَابِيَّةٌ ، كِتَابِيَّةٌ : Her birisi iki kere tekrar olunan bu kelimeyi Ya'kûb, geçiş halinde yâ harfini hazfederek okur⁶⁷³.
- 28,29: سُلْطَانِيَّةٌ ، مَالِيَّةٌ : Aynı kaide söz konusudur⁶⁷⁴.
- 41: تَوَمَّنُونَ : Ya'kûb, tâ yerine yâ ile okur⁶⁷⁵.
- 42: تَذَكَّرُونَ : Her ikisi, zâl'in şeddesiyle okurken, Ya'kûb, tâ yerine yâ ile okur⁶⁷⁶.

Meâric Sûresi

- 16: نَزَاعَةٌ : Her ikisi, tâ'nın zammesiyle okur⁶⁷⁷.
- 32: بِشَهَادَاتِهِمْ : Ebû Amr, dâl'ı elifsiz olarak, müfred sîga ile okur⁶⁷⁸.
- 43: نَصْبٌ : Her ikisi, nûn'un fethası ve sad'ın sükûnuyla okur⁶⁷⁹.

Nûh Sûresi

- 3: وَاطِيعُونَ : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.
- 21: وَوَلَدُهُ : Her ikisi, ikinci vav'ın zammesi ve lâm'ın sükûnuyla okur⁶⁸⁰.
- 25: خَطِيئَاتِهِمْ : Ebû Amr, خطاياهم şeklinde okur⁶⁸¹.
- 28: بَيْتِي : Her ikisi, izâfet yâ'sını iskân ederler⁶⁸².

⁶⁷¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.137.

⁶⁷² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 648; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 213; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.137.

⁶⁷³ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.137.

⁶⁷⁴ a. g. e. , a. y.

⁶⁷⁵ a. g. e. , a. y.

⁶⁷⁶ a. g. e. , a. y.

⁶⁷⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 651; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 214; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.137.

⁶⁷⁸ a. g. e. , a. y.

⁶⁷⁹ a. g. e. , a. y.

⁶⁸⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 652; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 215; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.138.

⁶⁸¹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 653; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 215; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.138.

Cin Sûresi

3: وَأَنَّهُ : Buradan başlayarak Ebû Amr ve Ya'kûb, bu sûredeki أَنَّهُ , أَنَّهُ kelimelerinin hemzesini kesre ile okur. Yalnız 1. , 16., 18., 19., âyetlerde hemzeyi fetha okurlar⁶⁸³.

17: يَسْلُكُهُ : Ebû Amr, yâ yerine nûn ile okur⁶⁸⁴.

20: قَالِ إِنَّمَا : Her ikisi: قَالِ إِنَّمَا şeklinde okur⁶⁸⁵.

28: لِيَعْلَمَ : Ruveys, yâ'nın zammesiyle okur⁶⁸⁶.

Müzzemmil Sûresi

6: وَطَاءُ : Ebû Amr: وَطَاءُ şeklinde okur⁶⁸⁷.

9: رَبِّ الْمَشْرِقِ : Ya'kûb, bâ'nın kesresiyle okur⁶⁸⁸.

20: وَنَصْفَهُ وَثَلَاثَةَ : Her ikisi, iki kelimeyi de mecrûr okur⁶⁸⁹.

Müddessir Sûresi

5: وَالرُّجُزِ : Ebû Amr, râ'nın kesresiyle okur⁶⁹⁰.

33: إِذَا دَبَّرَ : Ebû Amr: إِذَا دَبَّرَ şeklinde okur⁶⁹¹.

Kiyâme Sûresi

20,21: تَحْمِيُونَ ، تَذَرُونَ : Fiillerini her ikisi, tâ yerine yâ ile okur⁶⁹².

⁶⁸² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 654; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 215; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.138.

⁶⁸³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 654; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 215; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.138.

⁶⁸⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 656; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 215; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.138.

⁶⁸⁵ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 657; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 215; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.138.

⁶⁸⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.138.

⁶⁸⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 658; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 216; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.138.

⁶⁸⁸ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.139.

⁶⁸⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 658; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 216; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.139.

⁶⁹⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 659; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 216; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.139.

⁶⁹¹ a. g. e. , a. y.

37: **يُمْتَى** : Ebû Amr, yâ yerine tâ ile okur⁶⁹³.

Dehr Sûresi

4: **سَلَا** :Ebû Amr ve Ravh, vakf halinde, resm-i hatta uyarak elif üzere vakfederlerken, Ruveys, lâm'in sükûnuyla vakfeder⁶⁹⁴.

4: **قَوَارِيرَ ، قَوَارِيرًا** : Ebû Amr ve Ravh, birinci kelimedede elif üzere vakfederlerken, ikinci kelimedede sükûn üzere vakfederler. Ruveys ise, her iki kelimedede sükûn üzere vakfeder⁶⁹⁵.

21: **وَاسْتَبْرَقُ** : Her ikisi, kaf'in kesresiyle okur⁶⁹⁶.

30: **وَمَا تَشَاوَن** : Ebû Amr, tâ yerine yâ ile okur⁶⁹⁷.

Mürselât Sûresi

6: **عُدْرًا اَوْنُدْرًا** : Ravh, birinci kelimeyi, Ebû Amr ve Ya'kûb ise, ikinci kelimeyi zal'in zammesiyle okurlar⁶⁹⁸.

11: **أَقْتَتُ** : Ebû Amr, hemze yerine vav ile okur⁶⁹⁹.

30: **انْطَلَقُوا** : Bu kelimeyi Ruveys, lâm'in fethasıyla okur⁷⁰⁰.

33: **جَمَالَةٌ** : Her ikisi: **جَمَالَاتُ** şeklinde, cemi sîgasıyla okurken, Ruveys, onlardan farklı olarak cim'in zammesiyle okur⁷⁰¹.

39: **فَكِيدُونِ** : Ya'kûb, mütekellim yâ'sını isbât eder.

Nebe' Sûresi

23: **لَابِثِينَ** : Ravh, elifsiz olarak: **لَبِثِينَ** şeklinde okur⁷⁰².

⁶⁹² İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 661; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 217; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.139.

⁶⁹³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 662; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 217; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.139.

⁶⁹⁴ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.140.

⁶⁹⁵ a. g. e. , a. y.

⁶⁹⁶ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 665; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 218; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.140.

⁶⁹⁷ a. g. e. , a. y.

⁶⁹⁸ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.140.

⁶⁹⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 666; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 218; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.140.

⁷⁰⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.140.

⁷⁰¹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.141.

37: رَبُّ : Ebû Amr, bâ'nın zammesiyle okur. الرَّحْمَنِ : Yine Ebû Amr, nûn'un zammesiyle okur⁷⁰³.

Nâziât Sûresi

11: نَحْرَةً : Ruveys, nûn'dan sonra elif ziyâde ederek okur⁷⁰⁴.
 18: تَزَكَّى : Ya'kûb, ze'nin zammesiyle okur⁷⁰⁵.
 27,30,37: طغى ، دحىها ، بنىها : Bu ve benzeri kelimelerde Ebû Amr, taklîl yapar⁷⁰⁶.

Abese Sûresi

4: فَتَنَعَهُ : Her ikisi, ayn'ın zammesiyle okur⁷⁰⁷.
 25: أُنَا : Her ikisi, hemzenin kesresiyle okur⁷⁰⁸. Ruveys ise, öncesiyle birlikte vaslederken fetha, ibtidâ halinde ise kesre okur⁷⁰⁹.

Tekvîr Sûresi

6: سَجَرَت : Her ikisi, cim'i şeddesiz okurlar⁷¹⁰.
 10: نَشْرَت : Ebû Amr, şın'ı şeddeli okur⁷¹¹.
 12: سَعْرَت : Ebû Amr ve Ruveys, ayn'ı şeddesiz okurlar⁷¹².
 24: بَضْنَيْن : Ebû Amr ve Ruveys, dât'ın yerine zı ile okurlar⁷¹³.

İnfîtâr Sûresi

-
- 702 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.141.
 703 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 669; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 218; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.141.
 704 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.141.
 705 a. g. e. , a. y.
 706 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.141-142.
 707 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 672; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 220; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.142.
 708 a. g. e. , a. y.
 709 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.142
 710 İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 673; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 220; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.142.
 711 a. g. e. , a. y.
 712 a. g. e. , a. y.
 713 a. g. e. , a. y.

- 7: فعدلك : Her ikisi, dal'ı şeddeli okur⁷¹⁴.
 19: يوم : Her ikisi, mim'in zammesiyle okur⁷¹⁵.

Mutaffifin Sûresi

- 24: نَضْرَةٌ ، تَعْرِفُ : Kelimelerinin son harflerini Ya'kûb, ötre okur⁷¹⁶.
 31: فكهين : Her ikisi, fâ'dan sonra elif ziyâde eder⁷¹⁷.

Târik Sûresi

- 4: ا : Her ikisi, şeddesiz okur⁷¹⁸.

A'lâ Sûresi

- 16: تَوَثَّرُونَ : Ebû Amr, tâ yerine yâ ile okur⁷¹⁹.

Ğâşiyâ Sûresi

- 4: تَصَلَّى : Her ikisi, tâ'nın zammesiyle okur⁷²⁰.
 11: لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِأَغْيَةً : Ebû Amr ve Ruveys, muzâraat harfini, zammeli yâ ile ve Tâu't-Te'nîsi de, zamme ile okur⁷²¹.

⁷¹⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 674; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 220; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.143.

⁷¹⁵ a. g. e. , a. y.

⁷¹⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.143.

⁷¹⁷ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 676; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 221; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.143.

⁷¹⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 678; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 221; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.143.

⁷¹⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 680; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 221; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.143.

⁷²⁰ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 681; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 221; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.143.

⁷²¹ a. g. e. , a. y.

Fecr Sûresi

- 4: **يَسْرٍ** : Her ikisi, kendi usullerine göre yâ'yı isbât ederler⁷²².
 9: **بالوَادِ** : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder.
 15: **اكرمن** : Ebû Amr, vasıl halinde gâh yâ'yı isbât eder, gâh hazfeder.
 Fakat hazfettiğine dâir vecih daha evlâdır. Ya'kûb ise, dâima isbât eder⁷²³.
 16: **أهانن** : Ebû Amr, vasıl halinde gâh yâ'yı isbât eder, gâh hazfeder.
 Fakat hazfettiğine dâir vecih daha evlâdır. Ya'kûb ise, dâima isbât eder.
 17: **لا تكرمون** : Her ikisi, tâ yerine yâ ile okur⁷²⁴
 18: **ولا تحاضون** : Her ikisi, tâ yerine yâ ile ve elifsiz olarak ha'nın zammesiyle okur⁷²⁵.
 19,20: **تأكلون ، تحبون** : Fiillerini yine her ikisi, yâ ile okur⁷²⁶.
 25,26: **لا يؤتق ، لا يعدب** : Fiillerini Ya'kûb, meçhûl sîga ile okur⁷²⁷.

Beled Sûresi

- 13: **فك رقية** : Ebû Amr, kâf'ın fethası ve tâ'nın nasbıyla okur⁷²⁸.
 14: **أو إطعمم** : Ebû Amr, fiil vezniyle: **أو أطمع** şeklinde okur⁷²⁹.

Kâria Sûresi

- 10: **ماهيه** : Ya'kûb, vasıl halinde sonki he'yi hazfeder⁷³⁰.

Hümeze Sûresi

- 2: **جمَع** : Ravh, mîm'in şeddesiyle Tef'îl bâbından okur⁷³¹.

⁷²² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.144.

⁷²³ a. g. e. , a. y.

⁷²⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 685; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 222; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.144.

⁷²⁵ a. g. e. , a. y.

⁷²⁶ a. g. e. , a. y.

⁷²⁷ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.144.

⁷²⁸ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 686; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 223; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.144.

⁷²⁹ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 686; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 223; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.144.

⁷³⁰ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.148.

⁷³¹ a. g. e. , a. y.

Kâfirûn Sûresi

6: **وَلِيٍّ** : Her ikisi, yâ'yı iskân eder. **دَيْنٍ** : Ya'kûb, yâ'yı isbât eder⁷³².

Tebbet Sûresi

4: **حَمَلَةٍ** : Her ikisi, tâ harfini zamme ile okur⁷³³.

İhlâs Sûresi

4: **كُنُوءًا** : Her ikisi, vav yerine hemze ile okurken, ayrıca Ya'kûb, fâ'nın sükûnuyla okur⁷³⁴.

Basra kıraatından örnekler sunduğumuz "u bölümde, Ebû Amr'ın idğâm-ı kebîr ve imâle vecihlerinin yanı sıra, izâfet ve mütekellim yâ'larını fetha ile okuduğu yerlere, bu kısmın baş taraflarında, numûne olsun diye işâret ettik. Ancak fazla yer işgal etmemesi için, onun bu vecihlerini, çalışmamızın ilerleyen safhalarında terkettik. Hem, zaten, Ebû Amr'ın bu kıraat vecihlerini, **Basra Kıraatının Özellikleri** bölümünde îzâh etmiştik. Bu yüzden daha fazla detaya lüzum görmedik. Fakat Ya'kûb'un, Kur'ân'da geçen bütün "isbât" vecihlerini çalışmamızın bu bölümünde gösterdik. Zira bu vecih, daha önce de belirttiğimiz gibi, Ya'kûb'un en önemli özelliklerinden birisidir. Ya'kûb'un, diğer önemli bir kıraat özelliği olan "ilhâk" vechi, Aşere tarikinde geçmediği için onu, bu kısımda göstermedik, ama, Ya'kûb'un kıraat özelliklerini incelerken, o veche de işâret etmiştik.

⁷³² Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.148.

⁷³³ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 700; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 225; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.149.

⁷³⁴ İbn Mücâhid, Kitâbü's-Seb'a, s. 701; ed-Dânî, Kitâbü't-Teysîr, s. 226; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.149.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BASRA KIRAATININ HÜCCETLERİ VE NAHVÎ ÖZELLİKLERİ

Kur'ân'ın tilâvetiyle, kabîle lehçeleri arasında sıkı bir münâsebetin bulunduğunu daha önce belirtmiştik. Şimdi biz, bu bölümde Basra kıraatının istinâd ettiği lügavî mesnetleri, "hüccet" adı altında göstermeye çalışacağız. Gerçi; biz, Basra kıraatının özelliklerini incelerken, aslında bu konu da kısmen işlenmiş oluyordu. Zira o bölümde her iki kıraatçımızın kendilerine has olan kıraat vecihleri ile lügat ve nahiv arasında alâka kurmaya çalışmıştık. Buna rağmen konunun ehemmiyyetini nazar-ı dikkate alarak, bu konuyu müstakil bir başlık altında sunmayı uygun bulduk. Çünkü o kıraat özellikleri, belli başlı birkaç maddeden oluşmaktaydı ve bazı kıraatçıların iştirak etmesine rağmen, bu özelliklerde ağırlık noktasını bu iki Basralı imam işgal ediyordu. Dolayısıyla o meyanda sunmağa çalıştığımız lügat tahlilleri, sadece o kıraat özelliklerine tahsis olunmuştu. Şimdi bu bölümde diğer imamların müşterek olduğu noktalar da mevcut olması hasebiyle, iki imamımızın kıraat hüccetleri de o derece zenginlik arz etmektedir. Yine en başta kendilerine has olan kıraatlarının hüccetleri olmak üzere, diğer kıraat imamlarıyla müşterek oldukları vecihlerin de hüccetini arzetmeye çalışacağız.

Çalışmamızda böyle bir bölüme yer vermemizin nedeni, kıraat farklılıklarının, -kanaatimize göre- bazıları tarafından iyice anlaşılabilmesi, herbir kıraat ekolü temsilcisinin, belli bir otoriteye göre değil de, sanki kendi ihdâs ettiği bir metoda göre Kur'ân'ı okuyormuş gibi bir zehâba kapılmanın mevcudiyetidir. İşte böylesi bir vesvesenin bertaraf edilmesi için, Basra kıraatının, yaşayan bir dil olarak Arap lügatına uygunluğunu, "hüccet" adı altında bu bölümde işlemeyi uygun bulduk. Şunu da hemen belirtelim ki, Kurân, sînesinde barındırdığı bu rengârenk lehçe desenleriyle süslenmiş olan kıraat nüanslarını, lügavî tahlillerle isbât etmeye ve bir yerlere dayandırmaya muhtaç değildir. Kaldı ki, biz, Basra kıraatının hüccetlerini sunarken o hüccetlerin karşısında diğer kıraat ekollerinin hüccetleri de mevcuttur ve o hüccetler incelendiğinde öbür kıraatların da mükemmel bir şekilde Arabın lügatına uyum

sağladığı görülmektedir. Zira, Kur'ân, lehçeleri yaratan Allah'ın Kelâmı'dır ve lügavî tahlillere muhtaç değildir, fakat lügatler Kur'ân'a muhtaçtır. Kur'ân'ın, Arap lügatına uygun olarak indirilmesi, onun, lügate mahkûm olmasını gerektirmez. Kur'ân'ın bu şekilde nâzil olmasında hikmet, İlâhî mesajın iyi anlaşılması ve bu sayede risâlet davasının hüsn-i kabûl bulmasıdır. Bu yüzden bizim yapacağımız şey sadece Basra kıraatının, yaşayan bir dil olduğunu isbat etmek ve böylece bazı vesvese ve şüpheleri izâle etmeye çalışmak olacaktır.

Kıraat vecihlerini izah sadedinde bazı şiirlerden, nahvî kaidelerden ve o meyanda muhtelif rivâyetlerden örnekler sunmak kıraatın vücut bulması için istinad edilecek bir mesned değildir ve olamaz da. O tür istişhadların ana gayesi, Kur'ân'ın yaşayan bir kitap olması hasebiyle Arap lügatına ters düşmediğini, dolayısıyla muhâtapları tarafından kolaylıkla anlaşılan, âşinası oldukları çağlar üstü, evrensel, ilâhî bir mesaj olduğunu, eşsiz bir belâgat ve fesâhat menbaı olduğunu -alâ kaderi'l-îmkân- zihinlere nakşetmektir. Kaldı ki Kur'ânî kelimeleri şiir gibi edebî malzemelerle ispat etmeyi hoş karşılamayan âlimler de vardır. Meselâ Âlûsî'nin verdiği bilgiye göre, Suyûtî'nin naklettiği Fahrüddîn er-Râzî'nin şu sözü pek lâtifdir: "Kur'an'da vârid olan lâfızların takrîri hususunda nahiv âlimlerinin şaşırıp kaldıklarını çok görürüm. Herhangi bir lâfzın takrîri hususunda meçhul bir beyitle istişhâd ettikleri zaman bununla sevinirler. Ben, bunlara pek şaşarım. Zira onlar bu meçhul beytin vurûdunun, o Kur'ân lâfzına uygunluğunu, o lâfzın sıhhatine delil kılmaları yerine, Kur'ân'ın vurûdunu bizzat o lâfzın sıhhatine delil kılsalardı daha münâsib olurdu"¹.

Kıraat vecihlerini izah sadedinde şiir v.s. ile istişhâd şöyle dursun, bu vecihler arasında herhangi bir tercihte bulunulması dahi bazı âlimler tarafından hoş karşılanmamaktadır. Meselâ, Beydâvî مالك يوم الدين (Fâtiha, 4) âyetini tefsir ederken elifsiz olarak ملك şeklindeki kıraat için: "Muhtâr olan da budur; çünkü o, Haremeyn'in kıraatıdır" diyerek şahsî tercihini belirtmesinden dolayı Şihâbuddîn, isim vermeksizin üstü kapalı olarak şu itirazda bulunmaktadır: "Her bir fırka bu iki kıraattan birisini, neredeyse mukâbili olan kıraatı hükümsüz kılacakmışçasına diğer kıraata tercih etmiştir. Halbuki bu hoş bir şey değildir. Zira her iki kıraat da mütevâtirdir"². Yine Şihâbuddîn, Sa'leb'in şu sözlerini naklediyor: "Yedi Kıraat'ın irâblarında ihtilâf olduğunda Kur'ân'da hiçbir irâbın diğer irâba üstünlüğü yoktur"³. Kezâ Şihâbuddîn, Beydâvî'nin -az önce gördüğümüz- o ملك şeklindeki kıraat hakkında "Muhtâr olan budur"

¹ el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-Bağdâdî, Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut ts., I, 136.

² Şihâbuddîn, Hâşiyetu's-Şihâb, I, 97.

³ a. g. e., a. y.

tâbirini kullanarak tehcih belirtmesine karşıda da şu itirazda bulunuyor: "**Muhtâr** yerine **eblağ** (daha beliğ) denseydi daha uygun düşerdi. Çünkü her iki kıraat da mütevâtirdir. İki kıraattan birini **muhtâr** diye vasfetmek, diğerinin muhtâr olmadığı vehmini verir"⁴.

Bütün bu yorumlar kıraat vecihlerinin **tevkîfliğini** yani dokunulmazlık vasfı taşıdıklarını iş'âr etmektedir. Nitekim Şihâbuddîn, aynı yorumlarının sadedinde "Kıraat **semâîdir**. Onu rivâyet edenin hiçbir dahli yoktur" demektedir⁵. Ne var ki kıraat ilmi sahasında eser veren bazı âlimler, kıraat vecihleri arasında zaman zaman tercih kokan şahsî görüşlerde bulunmaktadırlar. Meselâ -ileride görüleceği üzere -Mekkî b. Ebî Tâlib (el-Kaysî) gibi güzide bir âlim özellikle Haremeyn'in ve Basra'nın bazı kıraat vecihleri için "Ne var ki ben, bu kıraatı tercih ediyorum. Zira Haremeyn'in ve Ebû Amr'ın kıraatıdır" tâbirini kullanacaktır.

Verdiğimiz misalde görüldüğü üzere bazı âlimler tarafından kıraat vecihleri arasında serdedilen tercih-vâri görüşlerin isâbetli olup olmadığı bir yana, görünen o ki sened-i sahih rivâyetle gelen **Kırâât-ı Aşere**'nin -tüm vecihleri dâhil olmak üzere- dokunulmazlığı vardır. Öyle ki bu kıraatlardan herhangi birisinin **sıhhat ve tevâtür** vafını ihlâl eder mâhiyette yapılan bazı taarruzlar, âlimlerde şedîd infiallerin uyanmasına vesile olmuş ve bu gibilere karşı ağır cevaplar verilmiştir. Meselâ İbn-i Âmir'in -daha önce arzettiğimiz-, izâfetin faslolunduğu o meşhur kıraatını tenkid eden Zemahşerî'ye karşı Âlûsî şu sert müdafaayı yapıyor: "Zemahşerî, Yedi Kıraat imamlarından her birisinin bir **harf** seçip, **nakil** ve **semâ'** yoluyla değil de kendi ictihâdıyla okuduğu hayaline kapılmıştır. Bu yüzden de İbn Âmir'e bu kıraatından ötürü galat nisbet etmiş ve bu galatın kaynağını açıklamaya çalışmıştır. Bu, küfür olmasından korkulan daha açık bir galattır. Bundan Allah'a sığınırız. Zira Yedi Kıraat'ın hepsi, vâzih bir şekilde ض harfiyle konuşan (Arap)ların en fasîhinden (Hz. Muhammed A.S.) mütevâtiren gelmektedir. Şu halde bu kıraatlardan en ufak bir şeye galat nisbet etmek Resûlüllâh'a, hattâ Azîz ve Celîl olan Allah'a galat nisbet etmek manasına gelir ki bundan Allah'a sığınırız"⁶.

Yine Âlûsî'nin kaydına göre Ebû Hayyân da birçok yorumda bulunduktan sonra Zemahşerî hakkında "Onun bu hususta mâzereti, belki de kıraat ve usûl ilmini bilmemesidir" demektedir⁷. Âlûsî vermiş olduğu bu bilgilerle yetinmemekte, **muzâfın** ma'mûlü ile, izâfet terkininin infisâl edebileceğini nahvî

⁴ Şihâbuddîn, Hâşiyetu's-Şihâb, I, 97.

⁵ a. g. e., a. y.

⁶ el-Âlûsî, a. g. e., VIII, 33.

⁷ a. g. e., a. y.

kâideler ışığında izah etmektedir⁸.

Bu değerli bilgilerden yola çıkarak şu sonuca ulaşmak mümkündür: Kıraat vecihleri isbât-ı vücud hususunda hüccetlere muhtaç değildir ve esâsen kıraatları isbat için böyle bir yola da gidilemez. Zira bu yapıldığı takdirde ilâhî olanın beşerî olana muhtaç olması sözkonusu olur ki bu muhaldir. Hücceti, biz, bu manada telâkkî ettiğimizde kıraatlar arasında ferdî tercihler doğar ki böyle bir tercihi ulemânın hoş görmediğini arzetmeye çalışmıştık. Şu halde kıraat vecihlerini izah sadedinde getirilen hüccetler, sadece o vecihleri çeşitli boyutlarla ele alıp dil yönünden ihtivâ ettikleri lügavî incelikleri ve bedîî özellikleri ortaya dökme ve rengârenk kıraatlarıyla Kur'ân'ın, yaşayan bir kitap olduğunu isbat etme açısından bir mana ifâde edebilir. Yoksa kıraatı isbat niyetiyle getirilen hüccetin hiçbir hükmü yoktur.

Basra kıraatının hüccetlerini, kıraat vecihlerinin silsilesine göre burada ele alacağız. Bunu yaparken, o vecihleri daha önce izâh ettiğimiz için sadece hüccet açısından mâlûmat sunmaya çalışacağız.

İDĞÂM-I KEBİR (الإدغام الكبير)

Harflerin telâffuzunda **izhâr** asıl olmakla beraber, bir sebepten ötürü **idğâm** vechine gidilir. İdğamda asıl olan, aynı cinsten iki harfte tahakkuk etmesidir. Bunun sebebi de telâffuzda hafiflik kasetmektir. Çünkü dil, mâlum bir harfî, mahrecinden çıkarıp telâffuz ettikten sonra, ikinci kez aynı mahrece dönerek o ilk telâffuz ettiği harfî yeniden telâffuz ederse bu zorluk verir. Sîbeveyh'in hocası olan Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî gibi nahiv bilginleri, idğâm edilmesi gereken aynı cins iki harfin izhâr edilmesini, ayağını kaldırdıktan sonra tekrar bastığı yere veya ona yakın bir yere koyan bağlı bir kimsenin yerinde saymasına benzetirler. Bazıları da bunu aynı sözün iki kere tekrar edilmesine benzetmişlerdir ki bu, işitene ağır gelir. Bu **idğâm-ı kebir** vechini savunanların iddiasına göre, idğâmı gerektiren sebep telâffuz esnasında dilin, kaltığı yere veya onun yakınına yeniden dönmesinden hâsıl olan ağırlıktır. İşte bu yüzden Ebû Amr, dilin bir kere hareket etmesini sağlamak amacıyla aynı cinsten olan ikki harften birincisini sâkin kılıp ikincisine idğâm eder⁹.

İbnu'l-Cezerî'nin kaydına göre bu vechin meşhur sahibi Ebû Amr b. el-Alâ' idğâm hakkında şöyle demiştir: "İdğâm, Arabın lisânı üzere icrâ olunan bir Arap

⁸ Bkz. el-Âlûsî, a. g. e., a. y.

⁹ el-Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib, Kitâbu'l-Keşf 'an Vucûhi'l-Kırâati's-Seb' ve 'İlelihâ ve Hıccihâ (Thk. Muhyiddîn Ramazân), 4. baskı, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1407/1987, I, 134; Ebû Zur'a, Abdurrahmân b. Muhammed b. Zencele, Huccetu'l-Kırâât (Thk. Saîd el-Afgânî), 2. baskı, Muessetu'r-Risâle, Beyrut, 1399/1979, s. 84.

kelimesidir. Bu idğâma Araptan başkaları güzellik katamazlar"¹⁰.

İdğâm-ı Kebîr vechinin, Arap lügatında kullanıldığına dâir şiirle istişhâd da mümkündür. Misâl 1:

عشية تمنى أن تكون حمامة بمكة بؤيك الستار المحرم

"Ey Uşeyye! Mekke'de, Kâbe'nin harem örtüsünün seni barındırıp koruduğu bir güvercin olmayı temenni et!"¹¹.

Meçhul bir şâirin, Uşeyye adında bir kadına seslendiği bu şiirin birinci satırı, idğâm-ı kebîrin, telâffuz esnâsında kullanıldığına bir hüccettir. Şöyle ki mezkûr beytin vezni **bahr-i tavîl** olup Fe-û-lün / Me-fâ-î-lün / Fe-û-lün / Me-fâ-î-lün şeklindedir. Birinci mısraın ilk kelimesi olan عشية alem (özel) isim olup يا عشية takdirinde olup ma'rife bir **münâdâ**dır ve dolayısıyla zamme üzere mebnîdir. Eğer bu alem ismin son harfi olan tâu't-te'nîs (dişilik alâmeti olan tâ harfi), aslına binâen zammeli olarak telâffuz edilirse o takdirde Fe-û-lün tefilesinin vezni bozulmuş olur. Bu vezni muhâfaza etmek için mutlaka عشية kelimesinin tâ'sı, müennes bir hitap sigası olan müteâkip تمنى kelimesinin tâ harfine idğâm edilmesi gerekmektedir.

Misâl 2:

ألا يا قبيل وبحك قم فهينم لعل الله يسقينا غماما

"Ey Kıyl! Kendine gel, zavallı! kalk da gizli gizli Allâh'a yalvar! Olur ki Allâh, yağmur bulutlarıyla bizi sular"¹².

Âd kavminin yaşadığı döneme ait bu şiirin sahibi o zamanlar Mekke'de yaşayan Amâlîk kabilesinin ulusu olan Mu'âviye b. Bekr'dir. Rivâyete göre; yağmurların kesilmesi yüzünden, Yemen'de şiddetli bir kuraklık hüküm sürer. Âd kavmi de Yemen civarında Umân ile Hadremevt arasında uzayıp giden kumullarda yaşıyorlardı. O zamanki âdete göre bu kuraklıktan kurtulmak için bu kavmin adamları, Mekke'ye gelirler. Niyetleri Kâbe'yi tavaf edip Allâh'a yalvarmak ve böylece bu kuraklık belâsından kurtulmaktı. Mekke'ye gelenlere komuta edenlerin içinde Mu'âviye b. Bekr'in ana tarafından akrabası olan Kıyl b. Anz da vardır. Bu insanlar Mekke'ye geliş gâyelerini unutup şarap içmeye ve eğlenmeye başlarlar. İşte onların bu bîgâneliğine çok kızan Mu'âviye, dayıları olması hasebiyle kendisi bizzat söylemeye utandığı için Verde ve Cerâde isminde iki câriyesine, yedi beyitten oluşan bir şiir inşâd ettirip bu insanları

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, en-Neşr, I, 275.

¹¹ a. g. e., a. y.

¹² Şeyhzâde, Hâşiye-yi Beydâvî, II, 251.

ikaz eder¹³ ki, ikinci misâlde arzettiğimiz beyit, bu şiirin ilk beytidir ve bu beyitte Mu'âviye, ana tarafından akrabası olan Kıyl b. Anz'e hitap etmektedir.

Beytin birinci şatırı, idğâm-ı kebîr için medâr-ı hüccettir. Şöyle ki bu şiir, **bahr-i hezectendir**. Vezni, Me-fâ-î-lün / Me-fâ-î-lün / Fe-û-lün olup birinci mısradaki **ويحك** kelimesinin kefi, **م** emr-i hâzırının birinci harfi olan kafa idğâm olununca tamı tamına bu vezne mutâbakat hasıl oluyor. Şâyet adigeçen harfler idğâm yerine izhâr edilirseler, o vakit, Me-fâ-î-lün tef'ilesi, Mu-fâ-a-le-tün tef'ilesine dönüşür. Gerçi bu tef'ile de mezkûr vezin içerisinde sıkça kullanılmaktadır. Fakat bu tür şiirler genelde verdiğimiz vezinle inşâd edilirler. Zira **bahr-i hezecte** gâlip olan Me-fâ-î-lün veznidir ve bu vezin daha canlı ve ritimlidir. İnşâd edildiğinde hareketlilik kazandırır.

Hüccet sadedinde sunduğumuz birinci misâl, idğâm-ı kebîrin **misleyn** kısmı ile alâkalıdır. Çünkü o beyitte idğâma mahal olan harfler aynı cinsten gelmektedirler. İkinci misâl ise idğâm-ı kebîrin **mütekâribeyn** kısmıyla alâkalıdır. Zira orada idğâma mahal olan **ك** ve **ق** harfleri mahrec ve sıfat itibâriyle birbirlerinden farklıdır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Ebû Amr'ın idğâm-ı kebîr vechi sadece **misleyn** nevine has değildir, **mütecâniseyn** ve **mütekâribeyn** nevilerine de şâmilidir ve idğâma mahal olan her iki harfin de harekeli olduğu bu kısımların tümünde Ebû Amr, Sûsî tarîkından idğâm vechine gider.

Ebû Amr'ın idğâm-ı kebîr vechine ışık tutması açısından misâl olarak sunduğumuz iki ayrı şiirin mahall-i istişhâdı daha da netleşsin diye Kur'ân'dan iki misâl vermek istiyoruz:

Misâl 1:

... و تودون أن غير ذات الشوكة تكون لكم ... (Enfâl, 7)

Âyet-i kerimede geçen **الشوكة** kelimesinin **س** harfini, Sûsî, Ebû Amr'dan rivâyetle, bir sonraki **تكون** kelimesinin **ت** harfine idğâm ederek okur¹⁴. Hüccet sadedinde sunduğumuz birinci şiirde de aynen bu iki harfin idğâm olduğunu görmüştük. Şâir, o beytin birinci şatırında **عشبة** kelimesinin **س** harfini, bir sonraki **تمنى** emr-i hâzırının **ت** harfine idğâm etmişti.

Misâl 2:

و كان بين ذلك قواما (Furkân, 67)

Yine Ebû Amr, Sûsî tarîkından, bu âyet-i kerimede **ذلك** 'nin **ك** 'ini, bir sonraki **قواما** kelimesinin **ق** 'ına idğâm ederek okur¹⁵. Misâl olarak sunduğumuz ikinci şiirde de aynen bu **ك** ve **ق** harflerinin, **ويحك** ve **م** kelimeleri arasında idğâm olduğunu görmüştük.

¹³ Şeyhzâde, a. g. e., II, 250-251.

¹⁴ ed-Dimyâtî, İthâf, s. 22; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 63.

¹⁵ Pâlûvî, a. g. e., s. 101.

Şu halde aynı cins harflerin veya mahrecleri bir yahut yakın olan harflerin birbirine idğâm olunuşu arap kelâmında vâki bir gerçektir. Fakat yine belirtelim ki misâl olarak takdim ettiğimiz bu v.b. şiirler, kıraatı ispat sadedinde hakiki bir hüccet olamazlar. Sadece kıraatların, yaşayan Arap lügatlarına ne denli uyum sağladığı ve böylece çeşitli lehçeleri sinesinde barındıran Allâh kelâmının yaşayan bir kitap olduğu hususunda bize ipucu verirler. Yoksa beşer kelâmıyla, Allâh kelâmı ispat olunamaz.

Ebû Amr'ın idğâm-kebîr vechini teşkil eden **misleyn**, **mütecâniseyn** ve **mütekâribeyn** kısımlarını, Basra kıraatını tanıtırken incelemiştik. Yine Ebû Amr'ın bu tür idğamlı kıraatlarındaki esas maksadın telâffuzda kolaylık sağlamak olduğunu belirtmiştik. Gerçekten aynı cins harfler veya mahrec ve sıfat bakımından yakınlığı bulunan harfler, harekeli olarak yanyana geldiklerinde telâffuz esnâsında tabîî bir zorluk oluşmaktadır. Özellikle de misleyn kısmına dâhil olan harfler غ , ع , ع gibi boğaz harflerinden; ك gibi dil köküne yakın harflerden teşekkül ettiğinde, idğâm yerine izhâr etmek telâffuzda ağırlığa neden olmaktadır. Bu ağırlık ق ve ك gibi şiddet sıfatı taşıyan harflerde daha da belirginleşmektedir. Meselâ:

... العَرَقُ قَالَ ... (Tevbe, 99); يَنْفِقُ قُرْبَاتٍ ... (A'râf, 143); فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ ... (Yûnus, 90); كَى نَسِيْحَكَ كَثِيْرًا . وَ نَذَكَرَكَ كَثِيْرًا . إِنَّكَ كُنْتَ ... (Cinn, 11); طَرَانِقَ قِدَادَا (Tâhâ, 33-35). Bu âyetlerde görüldüğü gibi idğama mahal olan kelimelerden birincisinin son harfi ile ikincisinin ilk harfi ق ve ك harflerinden oluşmaktadır. Bu harfler harekeli olduğu için izhâr edilerek okunduğunda ağırlık hâsıl olmaktadır. Zira bu iki harfin şiddet sıfatı vardır. Hele hele ق harfinin, **kalkale** vasfına ilâveten bir de **isti'lâ** (dil kökünün yukarıya kalkması) ve **tefhîm** (kalınlık) vasıflarını da sayarsak, izhâr esnasındaki zorluk daha da belirginleşmektedir. Fakat bu harfler idğâm edildiğinde, şiddet vasfı arka arkaya iki kere tekerrür etmemekte ve böylece lâfızda hafiflik sağlanmaktadır.

Kezâ aynı özelliği ع ve غ harflerinde de görmek mümkündür. Meselâ:

... وَمَسَسَ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ ... (Hacc, 65); ... وَقَعَ عَلَيْكُمْ ... (A'râf, 71);

... وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ ... (Bakara, 85) âyetlerinde tekerrür eden ع ve غ harfleri izhâr ile okunduğunda hançere zorlanmaktadır. İdğâm olunduğunda ise kıraatta hafiflik hâsıl olmaktadır. Ayrıca Ebû Amr, misâl olarak verdiğimiz ikinci âyette yanyana gelen ve her ikisi de fethalı olan hemzelerden birincisini düşürerek, tek hemze ile geçer ki bu, onun **ıskât** vechi ile alâkalıdır. Fakat bir cihetten bu konuyla da ilgisi vardır. Şöyle ki **nebr** (şiddet, vurgu) vasfı taşıyan hemze, mahrec itibâriyle de en uzak harf olması bakımından yanyana iki kez tekerrür etmesi telâffuzda zorluğa neden olmaktadır. Fakat hemzelerin birisi (Ebû Amr'a göre ilk hemze) düşürüldüğünde bu zorluk bertaraf olur. İşte Ebû

Amr, bu gibi yerlerde telâffuzu hafiletip kolaylaştırmak için idğâm-ı kebîr vechine gider. Bu vecihte Ya'kûb'un da Ebû Amr'a iştirak ettiği yerler vardır ki daha önce bu hususu izah etmiştik.

Ebû Amr'ın idğâm-ı kebîr dışında idğâm-ı sağîr vechi de vardı. Bu vechi de daha önce izah etmiştik. Yine hatırlatalım ki idğâm-ı sağîrde idğama mahal olan harflerden birincisi daima sâkindir. Bu harfler ister bir kelimedede, ister iki ayrı kelimedede bulunsun durum değişmez. Her iki halde de yapılan idğam idğâm-ı sağîrdir. **قَدْ سَمِعَ** ve **اتَّخَذْتُمْ** misâllerinde olduğu gibi.

Ebû Amr'ın idğâm-ı sağîr vechi incelendiğinde de yine idğama mahal olan harflerin arasında uzaktan veya yakından mutlaka bir mahrec yahut sıfat akrabalığı bulunduğu anlaşılır. Ayrıca, enteresandır ki bu idğam olunun harfler arasında **idğâm-ı şemsiyye** veya **izhâr-ı kameriyye** medâr olmaları açısından da bir iştirak bağı mevcuttur. Konunun daha kolay anlaşılması için birkaç vermekte yetineceğiz:

قَدْ kelimesinin **د** harfi, **ج**, **ذ**, **ز**, **ص**, **ض**, **ظ**, **س**, **ش** harflerine idğam olunur. **قَدْ جَاءَ**, **قَدْ ضَلَّ**, **قَدْ سَلَفَ**, **قَدْ شَغَفَهَا**, **قَدْ صَرَفْنَا**, **وَلَقَدْ زَيَّنَّا**, **قَدْ ذَرَأْنَا**, **لَقَدْ ظَلَمَكَ** misâllerinde görüldüğü gibi. Ebû Amr bunların tümünde idğâm-ı sağîr yapar¹⁶.

Bu idğamların hücceti, idğama mahal olan harfler arasında mahrec ve sıfat cihetinden alâka bulunması ve **ج** hariç, hepsinin idğâm-ı şemsiyyeye medâr olmasıdır. Meselâ **dâl**, **cîm**, **zâl**, **ze**, **sâd**, **sîn**, **şîn** v.s. harflerinin müşterek mahreci ağızdır. ayrıca bu harflerde **cehr** (tam olarak açıktan okunma ve kolayca işitilme), **şiddet**, **safîr** (kuş sesi gibi, ıslık gibi akıcı olma) ve buna benzer sıfatlar vardır. Ayrıca **cîm** hariç hepsine de lââm-ı ta'rîf idğam olunabilmektedir. Yani idğâm-ı şemsiyye tahakkuk etmektedir. İşte gerek **cehr**, **şiddet**, **safîr** gibi gâlibiyet özelliği bulunan sıfatlardan gerek mahrec cihetinden aralarındaki mevcut muâhât (kardeşlik) bağından ötürü **د** 'in dâl', bu harflere idğam olunur. Meselâ **ze** harfinde, taşımış olduğu safîr sıfatı sebebiyle bir kuvvet mevcuttur. Bu yüzden **dâl**, **ze**'ye idğam olduğunda **ze**'ye döner. Çünkü **ze**, **dâl**'dan daha kuvvetlidir. Dolayısıyla **dâl**, idğam sebebiyle kendisinden daha kuvvetli bir harfe naklolunmaktadır¹⁷.

إِذْ kelimesinin **ذ** harfi **ت**, **ص**, **د**, **ج**, **ز** ve **س** harflerine idğam olunur:

إِذْ kelimesinin **ذ** harfi, **ج**, **ز**, **ص**, **د**, **ت** harflerine idğam olunur. **إِذْ سَمِعُوا** gibi. Ebû Amr, bunların tümünde idğâm-ı sağîr vechine gider¹⁸. Yine bu misâllerde de **إِذْ** kelimesinin **zâl**'i ile müteakip kelimelerin baş harfi arasında mahrec cihetinden aynı muâhât bağı ve diğer özellikler mevcuttur. **ج** hâriç

¹⁶ Pâlûvî, Zübdetü'l-irfân, s. 150.

¹⁷ el-Kaysî, el-Keşf, I, 144-146.

¹⁸ Pâlûvî, a. g. e., s. 150.

tutulursa lââm-ı târif, bu harflerin tümüne aynı şekilde idğam olunabilmektedir¹⁹.

Yine Ebû Amr, *وإن تعجب فتعجب* (Ra4d, 57) misâlinde görüldüğü gibi sâkin *ب* harfini, harekeli *ف* harfine idğam eder²⁰. Zira gerek *ب*, gerekse *ف* harfi, her ikisi de dudak harflerinden olmaları sebebiyle aralarında mahrec cihetinden kardeşlik bağı mevcuttur. Ayrıca her ikisine de lââm-ı târif idğam olunmaz²¹. Yani her ikisi de **izhâr-ı kamerî** olmaya müsâittirler.

İşte bu ve benzeri nedenlerden dolayı Ebû Amr idğam vechine gitmektedir. Yine dikkat edilirse **idğâm-ı kebîrde** olduğu gibi **idğâm-ı sağîrde** de bu tür idğamlara sebep teşkil eden yegâne faktör, kelâmda hafifliği temin etmektir. Meselâ: *و إذ صرنا الليل ...* (Ahkâf, 29) âyetinin tilâveti esnâsında **terkîk** (ince okuma) ve **istifâle** (dilin aşağıya inmesi) gibi zeâfet arzeden sıfatlar taşıyan *ذ* harfinden; **tefhîm** (kalınlık), **isti'lâ** (dilin yukarı kalkması), **itbâak** (dilin ağız tavanını kapatması) ve **safir** (ıslık gibi sesli ve akıcı olma) gibi baskın sıfatlartaşıyan *ص* harfine geçmek telâffuzda ağırlık hâsıl eder. Zira, birinci harf -tabîî câizse- olabildiğine zayıf, ikincisi ise kuvvetlidir. Bunları ayrı ayrı izhâr ederek okumak âdeta iki zıddın bir arada bulunması gibi bir şeydir. İşte Ebû Amr, bu harfleri ayrı ayrı okuma yerine, *ذ* harfinin yumuşak sesini, *ص* harfinin çağlayanlara benzeyen ıslıkları arasına katıp sindirerek okur ki idğam da bundan başka bir şey değildir. Böylece Ebû Amr, iki zıt sesi ayrı ayrı telâffuz etme yerine bu iki zıt harfi, tek bir ses tonuyla kolayca okuyup geçmektedir.

İMÂLE (الإمالة)

İmâle (الإمالة) ve Feth (الفتح), Kur'ân'ın, kendi lügatlarıyla inmiş olduğu Arap füsahâsının (dili hatâsız konuşan Arapların) lisanlarında yaygın olan iki meşhur lügattırlar. Feth, Hicazlıların lügatı olurken, İmâle de Temîm, Esed ve Kays kabilelerinden oluşan Necd halkının lügatıdır²². Ebû Amr, Temim kabilesine mensup bir kıraat âlimi olması hasebiyle, Hz. Peygamber'e ulaşan sahîh kıraatında imâle vechini epeyce isti'mal etmiştir.

Fetha, kilâmda asıl olmakla birlikte, imâle debazı sebeplere binâen Arap kelâmını oluşturan bazı lügatlarda mevcuttur. Biz, imâleyi doğuran bu sebepleri daha önce izah ettiğimiz için burada konuyu tekrar ele almayı uygun bulmuyoruz. Yalnız şu noktayı yeniden hatırlatmak yerinde olacak. Şöyle ki

¹⁹ el-Kaysî, el-Keşf, I, 147-149.

²⁰ ed-Dimyâtî, İthâf, s. 269; Pâlûvî, a. g. e., s. 76.

²¹ el-Kaysî, a. g. e., I, 155.

²² İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 30; ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 74.

imâle -daha önce tarif ettiğimiz gibi- elif'i yâ'ya, yâ'nın öncesindeki fetha'yı da kesre'ye yaklaştırmak demektir²³. İmâle olunan elif, aslı itibâriyle yâ'dan bedeldir. Dolayısıyla aslına delâlet etsin diye imâle olunur²⁴. Meselâ Ebû Amr, رأى fiilini, hemze'yi imâle ederek okur. Çünkü bu fiil, nefis-i mütekellim vahde²⁵ sigasında sâkin yâ ile sigalanır. رأى رأيتُ misâlinde olduğu gibi. Kezâ âyet-i kerimede de رأى العين yâ'lı olarak zikrolunmaktadır. Şimdi bu fiili aslına göre imâle ile okuyabilmek için yani elif'i yâ'ya yaklaştırmak için evvelindeki hemzenin fethasını kesreye meylettirmekten başka imkân yoktur. Şu var ki Ebû Amr bu kelimeyi okurken sadece sonunda imâle eder, râ'yı ise fetha üzere okur²⁶. Kezâ Ebû Amr, Kur'ân'da her nerede vâki olursa olsun أدراك ve أدراكم cümlelerini imâle ile okur. Zira أدى fiilinin aslı (sülâsi yapısı) — يدري — دراية şeklinde hep yâ'lı olarak gelmektedir. Nefis-i mütekellim sigası دريتُ şeklindedir Bu yüzden elif'i aslına yaklaştırmak için râ'nın fethasını kesreye meylettirmek gerekmektedir. Böylece elif'i (aslı olan) yâ'ya meylettirmek mümkün olmaktadır²⁷.

Bir misâl daha verecek olursak; Ebû Amr ... أفترى على الله كذبا (Sebe', 8) âyet-i kerimesindeki أفترى fiilini, râ'yı imâle yaparak okur²⁸. Çünkü râ'yı uzatan elif'in aslı yâ'dır. Bu fiil يفتري — أفترى şeklinde sigalanır. Kezâ mütekellim sigası أفتريتُ şeklinde gelir. Bu fiilin sülâsi masdarı da الفترية 'dir. Görüldüğü gibi bu sigaların hepsi yâ'lı olarak sâbittir. İşte bu yüzden gerek aslına, gerekse resm-i hatta delâlet etsin diye bu kelime imâle edilir²⁹.

Şu halde ebû Amr'ın, imâle yaparak okuduğu bazı kelimelerdeki imâle vechinin gâyesi, o kelimelerin asıllarına delâlet edilmesidir.

Ebû Amr'ın imâle yaptığı bazı kelimeler de vardır ki o kelimelerin imâle ile okunmasının hücceti, hareke cihetinden kelimenin ilk harfleriyle son harfleri arasında insicâm sağlanmasıdır. Meselâ والله محيط بالكافرين (Bakara, 19) âyetindeki الكافرين kelimesini Ebû Amr kefi imâle yaparak okur. Ruveys tarikından Ya'kûb, Sûrî tarikından İbn-i Zekvân ve Dûrî tarikından Kisâî de aynı şekilde Ebû Amr'a iştirak ederler³⁰. Bu kelimedeki kefi imâle yapılmasının sebebi, elif'ten sonra gelen fâ ve râ harflerinin meksûr olması ve râ

²³ el-Kaysî, el-Keşf, I, 168; İbnu'l-Cezerî, a. g. e., II, 30.

²⁴ el-Kaysî, a. g. e., a. y.

²⁵ Esâsen bu ve benzeri fiiller cem'i müennes gâibe sigasından itibâren hep sâkin yâ ile sigalanırlar.

²⁶ Bkz. el-Kaysî, a. g. e., I, 181.

²⁷ el-Kaysî, a. g. e., I, 183.

²⁸ Pâlûvî, a. g. e., s. 112.

²⁹ el-Kaysî, a. g. e., I, 194.

³⁰ ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 130; Pâlûvî, a. g. e., s. 19.

harfinden sonra yâ harfinin gelmesidir. Yâ harfi de -bilindiği gibi- kesreden doğmuştur. Kef harfinde de imâle yapılıncâ kesreler çoğalıp ard arda gelir. Böylece bu kelimenin imâle olunuşu güzel ve sağlam olmuş olur³¹.

Yalnız Ebû Amr ve Ruveys'in bu kelimedeki imâle yapımları, bu kelimedeki irab harfinin yâ olması şartına bağlıdır. Mezkûr kelime bu yapıyla (nasb ve cer halinde) nerede gelirse gelsin adı geçen kurrâ tarafından imâle olunur³².

Şu halde Ebû Amr ve Ruveys, kef harfinin elif'inde tam bir imâle vechi uygulayarak -zaten diğer harflerin tümünün meksûr olduğu- bu kelimedeki baştan sona esrenin hâkim olduğu bir ses tonuyla kıraat etmiş oluyorlar.

Kezâ Ebû Amr **و على أبصارهم غشاة** (Bakara, 7) âyetindeki **أبصارهم** terkiğini, sâd harfinin elif'inde tam bir imâle yaparak okur³³. Bu kelimedeki sâd harfi **isti'lâ** (dil ortasının yukarı kalkmasıyla kalın okunma) vasfı taşıyan harflerden olması sebebiyle sesin alçalmasını gerektiren imâleeye uygun düşmemesine rağmen, râ'nın kesresine itibâr edilerek imâle ile de okunmuştur. Çünkü râ'nın ince (kesreli) okunmasıyla imâle arasında münâsebet vardır³⁴.

Gerçekten sâd harfi **isti'lâ** ve **itbâk** vasıflarını taşıması, ayrıca bu makamda fetha hareke ile gelmesi sebebiyle kalın okunurken, bir sonra gelen râ harfi kesre hareke taşıması sebebiyle **terkîk** vasfı arz etmekte, yani ince okunmaktadır. Böylece bir kelimedeki birbirine zıt iki sıfat ve ses tonu bulunmuş olmaktadır. Şimdi Ebû Amr, sâd'ın elif'ini imâle yaparak kesreye yaklaştırmakla, bu harfin ses tonunu nisbeten inceltmekte ve böylece ince okunan râ ile öncesi arasında ses uyumu sağlamaktadır.

Kezâ Ebû Amr, yapı itibâriyle ... **أبصار** kelimesine benzeyen **النار** ve **النهار** gibi kelimelerde de imâle yapar³⁵. Bu gibi kelimelerde imâle yapılmasının hücceti, elif'ten sonra (râ'nın) kesre(si) vâki olduğu için elif'in, yâ'ya yaklaştırılmasıdır. Çünkü yâ kesreden doğmuştur. Böyle bir imâle ise ancak elif'ten önceki fethanın, kesre cânibine yaklaştırılmasıyla mümkün olur. Böylece imâle güzel olmuş olur. Çünkü dil -imâle sâyesinde- aşağıya doğru bir tek hareket yapmış olmaktadır. İşte bu dilin tek yönde iş yapması, fetha ve elif sebebiyle önce yukarıya çıkıp sonra râ'nın kesresi sebebiyle aşağıya inmesinden daha hafiftir. Bu imâle râ harfiyle beraber pek güzel gider. Çünkü kesre hareke râ üzerinde kuvvetlidir. Onun kesresi sanki iki kesre gibidir. İşte bu yüzden imâle râ harfiyle beraber sağlamlaşmaktadır. Zira râ, **tekrâr** sıfatı

³¹ Bkz. el-Kaysî, a. g. e., I, 173.

³² Pâlûvî, a. g. e., a. y.

³³ ed-Dimyâfî, a. g. e., s. 128; Pâlûvî, a. g. e., s. 16.

³⁴ el-Âlûsî, a. g. e., I, 136.

³⁵ Ebû Amr, lâme'l-fil'inde vâki olan kesreli râ harfinden önce elif bulunan tüm kelimeleri imâle ile okur. Bu kelimeler, Ebû Amr'ın imâle vechi incelenirken ele alınmıştır.

bulunan bir harftir ve onun üzerindeki hareke iki hareke makamındadır³⁶.

Yine aynı şekilde Ebû Amr الأبرار ve الأشرار gibi râ harfinin tekrar ettiği kelimeleri de aynı gerekçelerle imâle yaparak okur³⁷.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Ebû Amr'ın imâle vechini hazırlayan başlıca iki sebep vardır:

1-Kelimenin aslî yapısına dikkat çekme

2-Kelimeyi tek bir ses tonuyla okuyup telâffuza kolaylık ve güzellik sağlama.

Ebû Amr'ın kıraatta uyguladığı vecihler arasında önemli bir yeri olan imâlenin bu tür lügavî hüccetlerinin yanısıra rivâyet hüccetleri de mevcuttur. Gerçi bu rivâyetleri Basra kıraatını tanıtırken vermiştik ama yeri geldiği için tekrar nakletmeyi uygun bulduk.

İbnu'l-Cezerî en-Neşr isimli eserinde uzunca bir senet zikrederek bu rivâyeti vermektedir. Senedin ilk halkasını teşkil eden Zerr b. Hubeyş diyor ki "Adamın biri Abdullâh b. Mes'ûd'a طه 'yı okudu ama kesre vermedi. Bunun üzerine Abdullâh ط ve ه harflerine kesre vererek طه şeklinde okudu. Adam yine kesre vermeyerek eski şekliyle okudu. Abdullâh b. Mes'ûd tekrar ط ve ه 'yi kesreleyerek okudu. Adam tekrar kesresiz okudu. Bunun üzerine Abdullâh (üçüncü kez) kesre vererek okudu ve sonra 'Vallâhi Resûlüllâh (S.A.V.) bana böyle öğretti' diye ekledi"³⁸.

İbnu'l-Cezerî bu rivâyeti verdikten sonra hadisin garîb olduğunu da müteâkiben zikretmektedir³⁹.

Yine daha önce naklettiğimiz bir rivâyette Resûlüllâh Efendimiz .. يا يحيى (Meryem, 12) âyetini okurken يحيى kelimesinde imâle yapmış, bunu duyan Safvân b. Assâl "Ey Allâh'ın elçisi, imâle ediyorsunuz. Halbuki bu, Kureyş lügatı değildir!" diye sorması üzerine Hz. Peygamber de "O da dayılarımız olan Benî Sa'd'ın lügatıdır" buyurarak cevap vermişlerdi⁴⁰.

Hüccet sadedinde sunduğumuz bu hadis için de Suyûtî garîb tâbirini kullanmıştı. Yalnız şunu da kaydedelim ki bir hadisin garîb olması o hadisin sahîh olmadığı manasına gelmez. Onun için bu rivâyetler, hüccet açısından büyük bir ilmî kıymeti hâizdir. Gerçekten kıraat kitaplarına baktığımızda طه âyetini Verş ve Ebû Amr sadece ه üzerinde; Ebû Bekr, Hamza, Kisâf ve Halef ise hem ط hem de ه üzerinde imâle yaparak okuduklarını görmek-

³⁶ el-Kaysî, a. g. e., I, 170-171; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 87.

³⁷ el-Kaysî, a. g. e., I, 172.

³⁸ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 31.

³⁹ a. g. e., a. y.

⁴⁰ Bkz. es-Schâvî, Cemâlü'l-Kurrâ, II, 498.

teyiz⁴¹.

İSKÂN (الإسكان)

Ebû Amr'ın, bazı kelimelerde hareke yerine sükûnu tercih ettiğini biliyoruz. Bu sükûn وَهَى ، وَهَوَ ، وَهَى ، لَهَى ، فَهَى ، وَهَى ، وَهَى şeklinde gelen ve zamir olan kelimelerin ortasında vâki olduğu gibi ، أَرْنَى ، يَنْصُرُكُمْ ، يَأْمُرُهُمْ ، يَشْعُرُكُمْ ، أَرْنَى ،

بارئِكُمْ ، يَنْصُرُكُمْ ، يَأْمُرُهُمْ ، يَشْعُرُكُمْ ، أَرْنَى ، gibi zamire bitişik halde gelen isim ve fiillerin sonunda da vâki olmaktadır⁴². Ebû Amr'ın، نُصِبَ ، نُصِبَ ، نُصِبَ ، نُصِبَ ، نُصِبَ ، نُصِبَ gibi isim ve masdarların ortasında iskân yaptığı da vâkidir ki bu kelimeleri daha önce görmüştük.

Ebû Amr'ın iskân ile okuduğu zamirlerin kıraat hüccetini şöyle izah edebiliriz: هـ zamirinin evveline vâv, fâ veya lâm harfleri ayrılmayacak şekilde bitiştiğinde tek bir kelime şekline döner ve böylece kelimenin ortası sâkin kılınarak hafifletilmiş olur. Böyle bir kıraatın benzeri, Arabın iskân yaparak telâffuz ettiği عَضُدٌ ve عَجَزٌ gibi kelimelerdir. Arap, bu kelimelerin ortasını sâkin kılarak عَضُدٌ ve عَجَزٌ şeklinde telâffuz ederler ve böylece kelimeyi hafifletmiş olurlar. Bu iki kelimenin bu şekilde iskân ile telâffuz edilmesi kullanılmakta olan iki meşhur lügattir⁴³. Kezâ Arap، فَخَذٌ kelimesini فَخَذٌ şeklinde de telâffuz eder⁴⁴.

Ebû Amr'ın, zamirleri bu şekilde iskân ile okumasının bir başka hücceti ise şudur: هـ harfi iki vâv veya vâv ile yâ arasında zammeli olarak geldiğinde, ağırlık hâsıl olur. Meselâ وهو ile sanki üç zamme، هى ile ise sanki iki kesre bir araya toplanmış olur. İşte bu yüzden kelimeyi hafifletmek için هـ iskân olunmaktadır⁴⁵.

Hüccete medâr olan bu ikinci şıkkın izâhı şudur: هو ، misâlinde هـ ، iki tane و 'ın ortasında bulunmaktadır. Vâv, zammeden doğduğu için, hâ'nın da zammeli okunması durumunda peşpeşe üç tane zamme dizilmiş olmaktadır. Zira vâv, hangi harekeyle okunursa okunsun, başlangıçta -işmâm yapıyormuşcasına- mutlaka ötreli bir ses tonu hâkimdir. Bu ses tonu, zammeden doğması sebebiyle vâv'ın fitratında mevcuttur. هى ، misâlinde ise yâ harfi kesreden doğduğu için peşpeşe iki kesre geliyor gibidir. İşte bu peşpeşe gelen ve telâffuzda ağırlık oluşturan zammelerle kesreler iskân vechi ile hafifletilmiş oluyorlar.

⁴¹ Bkz. ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 302; Pâlûvî, a. g. e., s. 89.

⁴² el-Kaysî, el-Keşf, I, 234, 240-241.

⁴³ a. g. e., I, 234.

⁴⁴ Ebû Zür'a , a. g. e., s. 93.

⁴⁵ el-Kaysî, a. g. e., a. y. ; Ebû Zür'a, a. g. e. a. y.

Ebû Amr'ın bazı kelime sonlarında uyguladığı iskân vechinin hüccetine gelince: İskân, her şeyden önce Arabın lügatında vardır. Meselâ **يَعْلَمُهُمْ** terki bindeki **يَعْلَمُ** fiilinin sonunda iskân yapmak, Ebû Amr'ın, mensubu olduğu Temim kabilesinin lügatıdır. Meşhur nahivci Ferrâ', bu iskân vechini Temim ve Esed kabilelerine nisbet etmiştir⁴⁶.

İskân vechinin bir başka hücceti de birden çok harekenin ard arda gelmesinden doğan ağırlıktır. Böylece iskân yapılarak hafiflik elde edilir. Meselâ Arap, **أَرَاكَ مُنْتَفِخًا** "Seni şişkin görüyorum" der. Harekelerin ard arda gelmesini hafifletmek için (aslında kesreli olan) fâ harfi iskân edilmiştir⁴⁷.

Ebû Amr, gerek **iskân** gerekse **ihtilâs** vecihlerini uygulayarak **إلى بارئكم** (Bakara, 54); **إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ** (Bakara, 67); **وَأَرْنَا** (Bakara, 128); **يَنْصُرْكُمْ** (Âl-i İmrân, 161) gibi âyetlerde isim ve fiillerin sonunu gâh sâkin kılarak, gâh harekenin üçte birini gizleyerek kıraatta bulunur ve böylece kelimeyi hafifletir. Zira Ebû Amr, bir kelimedede fazla miktarda hareke bulunmasını hoş görmez⁴⁸.

Ebû Amr'ın **ihtilâs** vechinin de hücceti vardır. Şöyle ki kelimeyi hafifletmek için zamme ve kesrelerde **ihtilâs** yapmak (yani harekenin üçte ikisini telâffuz etmek) Arabın bir lügatıdır. Hem bu **ihtilâs** vezni noksanlaştırmaz, kelimenin irâbını da değiştirmez⁴⁹.

İki sebepten ötürü **ihtilâs** vechine gidilir:

1-Harekelerin ard arda gelmesi ve çok olması yüzünden kelimenin tamamının harekeli olması ağır bulunduğu için,

2-İrâbı kendi özel yerinden ayırıp değiştirmesi münâsebetiyle **iskân** vechi uzak düştüğü için.

İşte bu yüzden harekede **ihtilâs** yapılarak ne irâb cihetinden kelime haleldâr olur, ne de harekelerin birbirini takip etmesinden dolayı kelime ağırlaştırılmış olur. Böylece iki durumun ortası bulunmuş olur⁵⁰.

Ebû Amr'ın **iskân** vechini, kelimelerin değişik yapı arzeden aksâmı içerisinde de müşâhede etmek mümkündür. Böylece kelimelerin, farklılık arzeden etimolojik yapıları tetkik edildiği vakit **iskân** vechinin, câri olan sâir Arap lügatlarından birisi olduğu anlaşılacaktır. Şöyle ki: Arap harfleri iki kısımdır:

a) Sâkin olanlar,

b) Harekeli olanlar.

Sâkin olan harfler de iki kısımdır:

⁴⁶ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 213; el-Fârisî, a. g. e. II, 79.

⁴⁷ el-Kaysî, a. g. e., I, 241.

⁴⁸ Ebû Zûr'a, a. g. e., s. 97.

⁴⁹ el-Kaysî, a. g. e. a. y.

⁵⁰ a. g. e., a. y.

a¹- İsti'malde sükûnun asıl olduğu harfler: 'بُرْدُ' ve 'بُكْرُ' kelimelerindeki ر ve و harfleri gibi.

b¹- İsti'malde harekenin asıl olup, sükûnun da câiz olduğu harfler.

b¹ şıkkı da kendi arasında ikiye ayrılmaktadır:

a²- Harekenin, binâ için olduğu, yani bizzat kelime yapısında; orta kısımlarda, yapı itibâriyle bulunduğu harfler,

b²- Harekenin, irâb için olduğu, yani kelime sonunda bulunduğu harfler.

Kelime yapısında bulunan harekenin sâkin kılınabileceği harfler de iki kısımdır:

a³- Tek kelimedede vâki olan sâkin harf: 'ضُرِبَ', 'إِبِلٌ', 'سَبَعٌ', 'فَخَذَ' ve 'عَلِمَ' kelimelerinin ayne'l-fiil'inde vâki olan harfler gibi. Bu kelimeler iskân ile hafifletilerek 'عَلِمَ', 'ضُرِبَ', 'إِبِلٌ', 'سَبَعٌ' şeklinde de telâffuz edilirler.

b³- Cümlede vâki olan sâkin harf: Bu durumda cümlenin iki ayrı unsuru, tek bir unsurmuş gibi kabul edilip iskân vechine gidilir. Arabın 'أَرَاكَ مُتَتَفَخًا' sözünde olduğu gibi. (Bu tabirde ikinci unsur olan 'مُتَتَفَخًا' kelimesi, aslında fâ'nın kesresiyle telâffuz olunurken iskân ile de isti'mal olunabilmektedir).

Harekenin, yapı itibâriyle mevcut olduğu kelimeleri, hem hareke ile hem de sükûn ile okumanın cevâzı hususunda hiçbir ihtilâf yoktur.

Mu'reb kelimedede bulunan harfin harekesinin iskân olunmasına gelince, bu hususta ihtilâf vardır. İnsanlardan bazıları bunu yadırgamakta ve "İrâbın özel işareti olması hasebiyle bu harfi sâkin kılmak câiz değildir" demektedirler. Sîbeveyh gibi meşhur bir nahivci ise bunu tecviz etmekte ve şiirde kullanılması açısından hareke ile sükûn arasında fark gözetmemektedir. Ayrıca Sîbeveyh (pek çok şiirde istişhâdda bulunarak) bu iskân vechini Araptan rivâyet etmiştir⁵¹.

Bu izahlar ışığında Ebû Amr'ın iskân ile okuduğu kelimelere baktığımızda her iki tür hareke, yani, hem binâ hem de irâb hareketlerinde iskân ve ihtilâs vechilerini uyguladığını görmekteyiz.

Ebû Amr'ın iskân vechini destekleme sadedinde, Sîbeveyh'in, Arap edebiyatına dâir rivâyet ettiği şiirlerden bazısını Ebû Ali el-Fârisî el-Hucce li'l-Kurrâi's-Seb'a isimli eserinde nakletmektedir. Biz de gerek Sîbeveyh'in rivâyet ettiği şiirlerden, gerek diğerlerinden birkaç tanesini hüccet sadedinde takdim etmeyi uygun buluyoruz⁵²:

Accâc'ın şiiri:

⁵¹ Bu izahlar için bkz. el-Fârisî, el-Hucce, II, 78-79.

⁵² el-Fârisî, a. g. e., II, 79-81.

نَبَاتٌ مُنْتَصِبًا رَمًا تَكْرُ دَسَا

"Geceyi ayak üstü dikilerek uyumaksızın geçirdi".

Bu şiirde ism-i fâil olan منتصبا kelimesinin bâ harfi aslında meksûr iken, iskân ile terennüm edilmiştir.

Ebû Zeyd'in şiiri:

قَالَتْ سُلَيْمَى اشْتَرِ لَنَا سَوِيْقًا

"Süleymâ dedi ki: 'Bizim için bir miktar kavut satın al' ".

Bu şiirde de aslî yapısı itibâriyle اشترى emr-i hâzırı, son illet harfi olan yâ'nın düşmesi neticesinde sâkin kılınmıştır.

Ukayşir el-Esedî'nin şiiri:

رُحْتِ وَفِي رِجْلَيْكَ مَا فِيهِمَا وَ قَدْ بَدَأَ هُنَاكَ مِنَ السَّمِثْرِ

"Ayaklarında bulunan bulunduğu halde akşam yolculuğu yaptın. Öyle ki, avret mahallin izârdan gözüktü".

Bu beytin ikinci şatırında izâfet halinde gelen هُنْ kelimesinin aslı هُنُّ olup "kadının ferici"nden kinâyedir. Mısırada هُنَّا şeklinde gelmesi gerekirken, nûn harfinde iskân yapılmıştır.

İmruu'l-Kays'ın şiiri:

فَالْيَوْمَ أَشْرَبُ غَيْرَ مُسْتَحْقِبٍ إِثْمًا مِنَ اللَّهِ وَلَا وَأَغْلٍ

"(Verdiğim sözü yerine getirdiğim için) Allah katında herhangi bir günah kesbetmeksizin ve dâvet olunmadığı halde işret-i aşirete dâhil olan bir kimse olmaksızın bugün artık (gönül huzuruyla şarabımı) içiyorum".

Câhiliye devrinin bu usta şâiri, şiirinin şatr-ı evvelinde أشرب muzâri fiilini cezmeden hiçbir edat mevcut değilken iskân ile terennüm etmektedir. Bunu - daha önce izah ettiğimiz gibi- şiirin vezninden anlıyoruz.

Rivâyete göre, İmruu'l-Kays, mezkûr şiiri, babasının öldürüldüğü gün inşâd etmiş. Şöyle ki, şâir babasının öcünü almadıkça şarap içmeyeceğine dâir nezretmiş. Nihâyet kisası uygulayıp babasının intikâmını olanca nezrini ifâ ettiği için kendi anlayışına göre şarap ona helâl olmuş ve artık bu yüzden şarap içtiği için günahkâr da olmuyormuş. (Zira kendi inancına göre Allah'a verdiği sözü böylece yerine getirmiş oluyordu)⁵³.

Beytin ikinci şatırının sonunda gelen واغل kelimesi ise, dâvet olunmadığı halde içki içen topluluğun arasına katılan kimse manasınadır. Şâir, bu kelimeyi edât-ı nefy olan لا ile غير üzerine atfederek, böylesi yüzüstü biri olmadığını da ifâde emiş oluyor.

⁵³ el-Fârisî, a. g. e., I, 117.

Ebû Nuhaile'nin şiiri:

إذا اعوججتُ قلتُ صاحبِ قَوْمٍ بالدو أمثال السفين العوم

"O develer, kupkuru çöl ortasında eğri büğrü yürüdükleri vakit dedim ki: Arkadaş! Develeri yüzen gemiler gibi doğruca yürüt".

Mahall-i istişhâd, beytin birinci şatırdr. Orada geçen صاحب kelimesi, يَا صَاحِبُ takdirinde bir nidâ cümlesi olup başındaki harf-i nidâ hazfolunmuştur ve şâir aslında zamme üzere mebnî olan bâ harfini iskân ile terennüm etmiştir. Aksi takdirde şiirin vezni haleldâr olur. Şöyle ki bu şiirin vezni üç kere: Müs- tef-i-lun 'dur. صاحب kelimesinin ح kısmını, Müs cüzüyle çakıştırmak için bâ harfini iskân etmek gerekmektedir.

Birinci şatırın ilk iki tefilesi Me-fâ-i-lun vezniyle irâd olunmasına rağmen üçüncü tefile asıl yapısıyla geldiği için mahall-i istişhâd haleldâr olmamaktadır.

Şâir, çöl ile deniz ve deve ile gemi arasında lâtif bir tenâsüb ve teşbih bağı kurarak ıssız çölü engin denize, deveyi de gemiye benzetmiştir. Zira gemiler denizlerde düz rota üzerinde hareket ederler.

Cerîr'in şiiri:

سيروا بنى العم فالأهواز منزلكم أو نهر تيرا ولا تعرفكم العرب

"Yürüyün ey amcazâdeler! artık sizin menziliniz Ehvâz yurdudur yahut Tîrâ nehridir. Araplar sizi tanımıyor".

Bu beytin mahall-i istişhâdını daha önce izah etmiştik. Şu kadarını söyleyelim ki لا تعرف fiili, cezmeden âmîl bulunmadığı halde iskân olunmuştur.

Vaddâh el-Yemen'in şiiri:

إنما شعري شهيد قد خلط بالجلجان

"(Haber getirenin beline ve ayağına bağlı olan) çingıraklara karışan şiirim, gerçekten mumun içindeki bal gibidir".

İkinci şatırda bulunan خلط kelimesi meçhul siga ile gelen ve son harfi fetha üzere mebnî olan bir mâzi fiil olduğu halde şâir, تı harfini iskân ile terennüm etmiştir. Şâyet fetha ile terennüm etseydi, iki kere: Fâ-i-lâ-tun gelen şiirin vezni bozulmuş olurdu.

Şiir pek beliğ görünüyor. Şâir seyr ü sefer esnâsında çingırak seslerine karışan şiirlerini, muma karışan bala benzetiyor. الشهد , mum içerisinde bulunan bal demektir. Bu şiirde şiir ile bal ve çingırak sesi ile mum arasında çok güzel bir tenâsüb ve teşbih-i mecâzî sanatı icrâ olunarak şâir terennüm ettiği şiirlerini böylece medh etmiş oluyor. Şâir âdeta demek istiyor ki: "Yemesi hoş olan balı, yenmeye müsait olmayan mumdan nasıl süzüp ayırıyorsan, benim şiirlerimi de aynı şekilde kulak tırmalayan çingırak sesleri arasından süzerek seç ve sadece benim terennümlerime kulak ver. Zira benim şiirimi dinlemeye değer".

İstişhâd mahalli olarak irâd edilen şiirlere dikkat edilirse hem mebnî,

hem de **mu'reb** kelimelerde iskân vechi şâirler tarafından gayet ustalıkla uygulanmış. İşte bütün bu iskân vecihleri Arabın lügatında mevcut olup Ebû Amr'ı destekler mâhiyettedir.

Ebû Amr'ın iskân vechine bizzat Kur'ân'dan hüccet getirmek de mümkündür. Meselâ "Her kim Allah'a ve Resûlüne itaat eder, Allah'a saygı duyar ve O'ndan sakınırsa, işte asıl bunlar mutluluğa erenlerdir" (Nûr, 52) âyet-i kerimesindeki **يَتَّقِ** muzâri fiili, illetli bir fiil olup aslı **يَتَّقِي** iken **men-i şartiyye** (من) ye **cezâ** vâki olması hasebiyle sonundaki illet harfi olan yâ'nın düşmesi neticesinde **يَتَّقِ** şeklinde gelmesi gerekirken, **يَتَّقُ** şeklinde iskân ile gelmiştir.

Fakat enteresandır, bu meyanda iskân vechini pek az kullanan Âsım, iskân vechini pek çok kullanan Ebû Amr'a hüccet temin etmektedir. Zira bu fiili önündeki muttasıl zamirin kesresiyle birlikte **يَتَّقِهْ** şeklinde okuyan tek kıraat imâmı Âsım'dır. Ebû Amr ise kelimenin binâsına riâyet ederek kaf'ın kesresi ve zamirin sükûnuyla **يَتَّقُهُ** şeklinde okur⁵⁴. Kanaatimizce Ebû Amr'ın bu vechi için en kuvvetli hüccet, Âsım'ın bu kıraatıdır. Çünkü Allah kelâmıdır ve medâr-ı hüccet olmaya da daha lâyıktır. Diğer lügavî tahliller hakiki manada Kur'ân'a hüccetlik yapamazlar.

TAHFÎF-İ HEMZE (تخفيف الهمزة)

Ebû Amr'ın kıraat vecihleri arasında önemli bir yeri olan bu vechin hangi tür kelimelerde ve ne şekilde uygulandığını daha önce görmüştük. Şimdi de bu vechin hüccetlerini izaha çalışalım:

Bilindiği gibi hemze -boğazın nihâf ucundan veya göğüsten çıkması sebebiyle⁵⁵- mahreci en uzak olan ve telâffuzda bulunana en zor gelen, başlı başına müstakil bir harftir. Bu yüzden Arap diğer harflerde kullanmadığı -meselâ- **tahkîk, tahfîf, nakil, ibdâl, hazf** v.s. yöntemleri hemzede kullanmıştır. Bütün bu vecihlerin sebebi Arabın, hemzeyi ağır bulmasından kaynaklanmaktadır. Buna bir de hemzenin (bazı kelimelerde) tekerrür etmesi eklenince bu harfin telâffuzu Araba büsbütün ağır gelir. Bu sebebe binâen Arap, iki kelimedede vâki olan mükerrer hemzeyi gâh **tahfîf** (teshîl), gâh **hazf** ile isti'mal etmiştir⁵⁶.

Hemze'nin taşıdığı olduğu bu şiddet ve sıklet vasfından ötürü diğer bazı ekoller gibi Basra ekolü de çeşitli metotlar uygulayarak hemze'yi hafifletme yoluna gitmiştir. Hemze'nin kelimedede bulunuş şekliyle arzettiği muhtelif

⁵⁴ el-Kaysî, el-Keşf, II, 140; İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 124; ed-Dimyâtî, a. g. e. , s. 326.

⁵⁵ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 198-199.

⁵⁶ el-Kaysî, a. g. e., I, 72.

binâlara birer misâl verip hüccetlerini zikretmekle yetineceğiz. Zira bütün hemzeli kelimeleri ele alacak olursak bir hayli yer işgal edecektir.

İbdâl:

Ebû Amr'ın, bir kelimedede vâki olan sâkin hemze'yi bir önceki harfin harekesi cinsinden med harfine çevirerek okuması demektir.

الذين يؤمنون بالغيب (Bakara, 3); الذين يأكلون الرِّيا (Bakara, 275);

يؤمنون ، يأكلون ، يؤمنون fiil-lerinde olduğu gibi. Ebû Amr bu kelimelerdeki sâkin hemzeleri bir önceki harfin harekesine tebaan **ibdâl** ederek: يؤمنون ، يأكلون ، يؤمنون şeklinde okur. Bu ibdâlin sebebi ise mahrecinin uzak olmasından dolayı sâkin hemze'de bir ağırlık ve meşekkat mevcûdiyetidir. Bu yüzden النطق بها كالتهوع "Sâkin hemze'yi telâffuz etmek kusmak gibidir" denilmiştir. İşte bu yüzden Ebû Amr, hemze'nin hafifletilmesini istemiştir. Çünkü hemze'yi böylece hafifletmek arap lügatına ve rivâyete uygun düşmenin yanısıra okuyana daha kolay gelir.kaldı ki tahfif, Hicazlıların lügatıdır. Onun için Verş de bu ibdâl vechinde Ebû Amr'a iştirak eder⁵⁷.

Teshîl (veya Tahfif):

Ebû Amr'ın bir kelimedede yanyana gelen iki hemze'yi hafifleterek okumasıdır.

İki Hemze'nin bir kelimedede vâki oluşu üç halde gelir:

a) Her iki hemze'nin de meftûh olması: أُنذرتهم (Bakara, 6) âyetinde olduğu gibi. Ebû Amr iki hemze arasına bir fasl elifi ziyâde ederek ve ikinci hemze'yi ه harfine yakın bir ses tonuyla teshîl yaparak هُنذرتهم şeklinde okurken, Ruveys elif ziyâde etmeksizin sadece ikinci hemze'yi teshîl ederek هُنذرتهم şeklinde okur⁵⁸.

b) İkinci hemze'nin meksûr gelmesi: إِنَّكَ . (Yûsuf, 90) âyetinde olduğu gibi. Ebû Amr iki hemze arasına bir fasl elifi ziyâde edip, ikinci hemze'yi de ي harfine yakın bir sesle teshîl ederek إِنَّكَ şeklinde okurken Ruveys, sadece ikinci hemze'nin teshîli ile إِنَّكَ şeklinde okur⁵⁹.

c) İkinci hemze'nin mazmûm gelmesi: أُوْنبِسْكُمْ (Âl-i İmrân, 15) âyetinde görüldüğü gibi. Ebû Amr bir keresinde iki hemze arasına bir fasl elifi getirip bir

⁵⁷ el-Kaysî, a. g. e., a. y.; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 84.

⁵⁸ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 363; ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 128; Pâlûvî, a. g. e., s. 16.

⁵⁹ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 370; ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 267; Pâlûvî, a. g. e., s. 75.

keresinde getirmeyerek, yani **hulf** vechini uygulayarak; ayrıca ikinci hemze'yi و 'a yakın bir sesle **أُونِبْنِكُمْ** ve **أُونِبْنِكُمْ** şeklinde okurken Ruveys sadece ikinci hemze'yi teshîl yaparak okur⁶⁰.

Bu iki imamın bu tür bir **teshîl** ile okumalarının hücceti, haddi zâtında ağır olan hemze'nin tekerrür etmesi halinde daha ziyade ağır gelmesidir. Arabın ekserisi bu görüştedir. Nâfi, İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Hişâm'ın mezhebi budur. Ayrıca kıraat imamları, ikinci hemze sâkin olduğunda dahi ağır görüldüğü için **tahfif** emişlerdir. Şu halde ikinci hemze harekeli olduğunda onu tahfif etmek daha münâsip düşer. Zira, harekeli harf, sâkin harften daha kuvvetli ve ağırdır. Ayrıca Araplardan ve kıraat imamlarından bir cemaat, tek hemze'yi telâffuz etmeyi hoş karşılamamışlardır ve bu yüzden ister sâkin ister harekeli olsun hemze'yi **tahfif** etmişlerdir. **يواخذ** ve **يومن** misallerinde olduğu gibi. Hal böyle iken hemze tekerrür ettiğinde onu hafifletmek daha evlâ ve kıyasa daha uygundur⁶¹.

Ayrıca Ebû Amr'ın bu tür kelimeleri iki hemze arasına bir fasl elifi sokarak okumasının hüccetine gelince; böyle bir kıraatın sebebi ikinci hemze'den doğacak ağırlığı izâle etmektir. Şöyle ki iki hemze arasına bir elif getirmekle bir benzer diğer benzerden uzaklaştırılmış olur. Çünkü iki hemze arasına giren elif bir engel oluşturarak bu aynı cinsten olan iki hemze'nin birleşmesine mâni olur ve böylece lafız da hafifletilmiş olur⁶².

Iskât (hazf):

Aynı harekeyi taşıyan iki hemze'den birisinin ilk kelimenin sonunda, diğerinin ise ikinci kelimenin başında bulunmasıyla hemze'lerden birisini düşürerek tek hemze ile okumanın ismidir.

Bu iki hemze'nin harekeleri beraberce ya üstün ya ötre ya da esre olur.

Bakara, 31) **هؤلاء إن كنتم** (Ahkâf, 32) **أولياء أولئك** (Nisâ, 5) **السفهاء أموالكم** misallerinde görüldüğü gibi. Ebû Amr bu üç grup kelimedede birinci hemze'yi hafifleterek: **هؤلاء إن كنتم ، أولياء أولئك ، السفهاء أموالكم** şeklinde okur⁶³.

Ebû Amr'ın bu **iskât** vechinin hücceti ise, birinci hemze hafifletilerek, ikinciyi birincinin yerine yerine kâim kılmaktır. Böylece ikinci hemze birinci hemze'ye niyâbet edecektir. Yine burada da aynı şekilde **tahfif** söz konusudur⁶⁴.

⁶⁰ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 374; ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 171; Pâlûvî, a. g. e., s. 40.

⁶¹ el-Kaysî, el-Keşf, I, 73-74; el-Fârisî, el-Hucce, I, 255; Ebû Zûr'a, Hucce, s. 86.

⁶² İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 382.

⁶³ a. g. e., a. y.

İki ayrı kelimedede vâki olan bu hemzeler farklı hareke taşımaları halinde, Ebû Amr, harekenin cinsine göre **teshîl** metodu uygular. Meselâ **شهداء** إذ (Bakara, 133) âyetinde olduğu gibi birinci hemze meftûh, ikincisi meksûr olursa Ebû Amr ve Ruveys birinci hemze'yi **tahkîk**, ikinci hemze'yi ise **beyne beyne** (hemze ile yâ arası bir ses) mertebesinde yâ'ya yaklaştırarak **شهداء** şeklinde okurlar⁶⁵.

السفهاء ألا (Bakara, 13) âyetinde olduğu gibi hemze'lerin birincisi mazmûm, ikincisi meftûh olursa yine bu iki kıraat üstadı bu sefer birincisini tahkîk, ikincisini ise hâlis vâv'a çevirerek teshîl ile **السفهاء** ولا şeklinde okurlar⁶⁶.

جاء أمة (Mu'minûn, 44) âyetinde olduğu gibi birincisi meftûh, ikincisi mazmûm olursa, her iki imam beyne beyne mertebesinde ikinci hemze'yi teshîl ile vâv'a yaklaştırarak **جاء** ومة şeklinde okurlar⁶⁷.

من الماء أو مآ (A'râf, 50) âyetinde olduğu gibi birincisi meksûr, ikincisi meftûh olursa her iki imam ikinci hemze'yi hâlis yâ'ya çevirerek teshîl ile **من الماء** يو şeklinde okurlar⁶⁸.

يشاء إلى (Bakara, 142) âyetinde olduğu gibi birincisi mazmûm, ikincisi meksûr olursa, her iki imam ikinci hemze'yi bir keresinde hâlis kesreli vâv'a ibdâl ederler, bir keresinde de yâ'ya yakın teshîl yaparlar. Vâv'a ibdâl **mütekaddimûn**un ekseriyetinin görüşüdür. Yâ ile teshîl ise **müteahhirûn**un ekseriyetinin görüşüdür. Ayrıca nahiv bilginlerinden Ahfeş, teshîlin hemze ile vâv arasında, Sîbeveyh ise hemze ile yâ arasında tahakkuk etmesini tercih etmişlerdir⁶⁹. Daha önce de belirttiğimiz gibi şu anda edâ her iki görüşe göre de uygulanmakta olup yâ ile teshîl vâv'a ibdâl olunmaya takdim edilmiştir⁷⁰.

Bu beş kısımda tahakkuk eden teshîlin hücceti yine aynı şekilde lafzı hafifletmektir. İki hemze'nin yanyana geldiği tüm kelimelerde teshîle medâr olarak ikinci hemze seçilmiştir. Zira o, lafzı hafifletmeye daha uygundur. Bütün bu teshillerin sebebi iki harekeli hemze'nin bir araya gelmesinin ağır bulunmasıdır. Ehl-i Haremeyn ve Ebû Amr'ın mezhebi de budur⁷¹.

İskât (birinci hemze'yi düşürme) vechinin dışında teshîlin ikinci hemze'ye tahsisinin sebebi, kanaatimizce telâffuzdan doğan zarûrettir. Çünkü telâffuza başlanırken birinci hemze'yi ister istemez nutk etmek gerekmektedir.

⁶⁴ el-Kaysî, el-Keşf, I, 75.

⁶⁵ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., I, 388; Şâhin Abdüssabûr, Eseru'l-Kırâât, s. 111-112.

⁶⁶ a. g. e., a. y.

⁶⁷ a. g. e., a. y.

⁶⁸ a. g. e., a. y.

⁶⁹ İbnu'l-Cezerî, a. g. e., a. y.; ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 149.

⁷⁰ Bkz. Pâlûvî, a. g. e., s. 30.

⁷¹ el-Kaysî, a. g. e., I, 78-79.

Hemze şiddetli ve ağır bir harf olmasına rağmen telâffuza bir kere onunla başlanmıştır. Bundan sonra ise ikinci hemze'yi aynı şiddet sıfatıyla telâffuz etme zarûreti yoktur. İkinci sırada yer alan bu hemze'yi teshîl etmek artık mümkündür. Bundan öte yapılacak iş, her bir kıraat imamının kendi usulüne uygun olarak ikinci hemze'de teshîl vechini uygulaması olacaktır.

İkinci hemze'nin teshîl edilmesi meselesi sarf kitaplarında da zikrolunmaktadır. Bunun en güzel örneği **if'âl bâbıdır**. Bu bapın gelen fiillerin muzârî sigasında ikinci hemze hafzolunmuştur. Çünkü nefs-i mütekellim vahde hâne-sinde fiilin çekimi iki harekeli hemze ile tahakkuk etmektedir, hem de birinci hemze'nin harekesi zamme olduğu için fetha hareke taşıyan ikinci hemze'ye geçiş pek ağır gelmektedir. Meselâ **أكرم** mâzi fiili if'âl bâbından olup bunun muzârîsi **يُكْرِم** şeklinde gelmesi gerekirdi. Fakat bu durumda fiilin nefs-i mütekellim vahde sigası **أُكْرِمُ** gelecekti ve böylece iki harekeli hemze'yi telaffuz etmek hem zorluk verecek, hem de sarhoşun yahut köpeğin kusarken çıkardıkları kerih sesin bir benzeri hâsıl olacak ve kulağa hoş gelmeyecekti. Bu yüzden nahivciler ikinci hemze'yi öldürerek if'âl bâbını tek hemze ile kullanmışlardır. Nahivcilerin bu yaptığı ise Ebû Amr'ın kıraatında sıkça rastladığımız **tahfif** vechinden başka bir şey değildir.

İZÂFET YÂ'SI (ياء الإضافة)

Ebû Amr'ın isme, fiile ve harfe bitişen mütekellim yâ'larını bazı kelimelerde fetha hareke ile okuyup ilk harfi hemze olan müteâkip kelimeye geçiş yaptığını biliyoruz. Bu konu üzerinde daha önce etraflıca durulmuştu.

'إِنِّي أَعْلَمُ' ... (Bakara, 30) misâlinde görüldüğü gibi.

Bu vechin hüccetine gelince: Bilindiği gibi **izâfet yâ'sı** daima zâid bir harftir ve **muzâfun ileyh** olanın ismidir. Bu izâfet yâ'sının aslı harekeli olmaktadır. Çünkü isim, sâkin olan tek harf üzere bulunamaz. (İzâfet yâ'sı da bilindiği gibi muzâfun ileyh'in ismidir).

Bu izâfet yâ'sında harekenin asıl olması delili, bu **ي** harfinin, aynen **عليك** ve **إليك** 'de bulunan **ك** ; **إليه** ve **عليه** ; **هـ** ; **رأيتَ** ve **رأيتَ** 'de bulunan **أ** zamirleri gibi bir harf olmasıdır. Bu zamirler ise, -görüldüğü gibi ancak harekeli olarak gelirler. İşte **yâ-i izâfe** de böyledir⁷².

İzâfet yâ'sının harekelenmesinde **fethanın** seçilmesindeki sebebe gelince, çünkü fetha, harekelerin en hafifidir. Şâyet kesre ile harekelenseydi zâten bir önceki harf de meksûr olduğu için iki kesre cem'olacaktı ve tabîî ki, bu ağır gelecekti. Şâyet zamme ile harekelenseydi, bu sefer daha da ağır gelecekti.

⁷² Bkz. el-Kaysî, el-Keşf, I, 324.

Dolayısıyla fetha, izâfet yâ'sına en uygun olandır. İzâfet yâ'sını bu şekilde hareke ile takviye etmek gerektiğine göre bu hususta fetha daha sağlam ve fesâhata daha uygundur. Çünkü harekede asıl olan odur. Ayrıca şu da bilinmektedir ki Arap, vakf halinde harekesi sâbit olsun duyi izâfet yâ'sından sonra **hâ-i sekt**⁷³ getirir. Böylece Arap vakf halinde harekenin korunmasına karşı ihtiraslı olan da, bu harekeni vasl halinde korunması daha kuvvetli olmaktadır. Nasıl ki **مَالِيَهُ ، حَسَابِيَهُ ، كِتَابِيَهُ** (Hâkka, 25,26,28) izâfetlerinde de izâfet yâ'ları fetha hareke ile okunmaktadır ve hâ-i sekt ile vakfolunmaktadır⁷⁴.

Ebû Ali el-Fârisî de, şunları kaydediyor: "Bu yâ harfini fetha okuyanın hücceti, bu harfin aslının hareke olmasıdır. Çünkü bu yâ, muhatap zamiri olan kef harfîne denktir. (ك) harfi fethalandığı gibi, (ي) da fethalanır⁷⁵.

Şu halde izâfet yâ'sının fetha ile okunması Arap lügatında mevcuttur. Ayrıca yukarıda yazdığımız üç âyetle, bu vechin sıhhatine dâir Kur'ân'dan delil de getirebiliriz. Kaldı ki Âsım'ın da fetha ile okuduğu izâfet yâ'ları Kur'ân'da epeyce mevcuttur: **وَلِيَّ دِينٍ** (Kâfirûn, 6), **وَلِيَّ بَيْتِي** (Cinn, 28), **وَلِيَّ فِيهَا** (Tâhâ, 18) misallerinde olduğu gibi.

CEM'İ MÜZEKKER GÂİB ZAMİRİ

Ebû Amr'ın, evvelinde sâkin yâ ve kesre hareke bulunan **هم** zamirini lâm-1 târifli kelimeye vasledeken hem hâ'yı, hem de mîm'i kesre ile okuyarak geçiş yaptığını, bazı zamirlerde Ya'kûb'un da kendisine iştirak ettiğini daha önce misalleriyle izah etmiştik. Yine Ya'kûb'un sâkin yâ'dan sonra ve cezm alâmeti olarak düşen yâ'dan sonra gelen tesniye ve cem'i gâib zamirlerini hâ'nın zammesiyle okuduğunu görmüştük. Şimdi de bu iki Basralının bu husustaki hüccetlerini görelim:

Ebû Amr'ın hücceti: **إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ** (Yâsîn, 14); **عَلَيْهِمُ الذَّلَّةُ** (Bakara, 61); misallerinde görüldüğü gibi hâ ve mîm'den sonra sâkin bir harf gelince hem de hâ'dan önce yâ harfi veya kesre bulununca iki sâkinin bir araya gelmemesi için mîm'in harekelenmesine muzdar kalındı⁷⁶. İki sâkin karşılaştığında asıl olan hareke kesre olduğu için mîm, kesre ile harekelendi. Mîm'den önce hâ'nın harekesi kesre olduğundan mîm'i kesre ile harekelemek Ebû Amr'a göre daha

⁷³ Kelime sonunda durulurken telaffuzu kolaylaştırmak için getirilen sâkin **هـ** harfidir.

⁷⁴ Bkz. el-Kaysî, el-Keşf, I, 324.

⁷⁵ el-Fârisî, el-Hücce, I, 414.

⁷⁶ Aslı itibâriyle vakf halinde **عَلَيْهِمُ** 'in mîm'i sâkindir. vasl halinde ise, ikinci kelimenin vasl hemze'si tabiatı gereği düşeceği için sâkin mîm'i ilk karşılayacak olan harf ya şedde'den ya da cezim'den kaynaklanan bir sükûn vasfı taşıyacaktır. İki sâkin'in buluşma sebebi işte budur.

münâsiptir. Böylece Ebû Amr, iki kesreyi peşpeşe getirmiş olmaktadır. Yani mîm kesrelenince kendisinden önceki hâ'nın kesresi de ona uymuş olmaktadır. Hâ ise kendisinden önce bulunan yâ'dan ötürü kesrelenmiştir⁷⁷. (Böylece kesre'den doğan yâ ile, kesreler peşpeşe dizilerek bir insicâm hâsıl olmaktadır).

İki sâkin'in buluşmaması için kesre'nin aslî hareke olmasının sebebine gelince; çünkü isimlerde kesre ile irâb kasdolunması için mutlaka kesre'nin tenvinli olması gerekir. Halbuki zamme ve fetha tenvinsiz olduklarında dahi isimlerde irâb olabilmektedirler. Şâyet iki sâkin'in buluşmaması için zamme yahut fetha hareke verilirse bu takdirde mebnî olan, gayr-ı munsarîf mu'reb olan kelime ile karışıklık arzederdi. Kesre ise isimlerde ancak tenvinli olarak iraba medâr olduğu için tenvinsiz halde irâb olmaz, binâ olur. Binâenaleyh kesre hareke kullanıldığında mebnî olan mu'reb olana karışmaz. İşte bu yüzden iki sâkin karşılaştığında birinci harfî kesre ile harekelemek isimlerde daha evlâdır⁷⁸. Bilindiği gibi zamir de ismin yerini almaktadır.

Başka bir hüccet: Ebû Amr, zamir hâ'sını, ağırlığın hoş karşılanmaması sebebiyle aslî harekesi olan zammeden ayırınca, mîm'i de -hâ'dan sonra gelen sâkin harfin harekelenmesi maksadıyla- aynı şekilde kesre ile harekelendirmişdir. Böylece Ebû Amr, **kesreden zammeye hurûc lâzım gelmesin diye** mîm'i, evvelindeki harfin kesresine tâbi kılmıştır. Ebû Amr bu şekilde kesrenin ardından kesre getirerek, mîm'in harekelenmesine ihtiyaç duyulduğunda harekelerin arasını te'lif etmiş bulunmaktadır⁷⁹.

Gerçekten zamir mîm'i, kesre yerine zamme ile harekelenmiş olsaydı, evvelinde bulunan hâ'nın kesresinden zammeye doğru bir tırmanış olacaktı. Birbirine taban tabana zıt ve uzak olan bu iki harekeden bir diğerine çıkış yapmak ise oldukça zordur. İşte Ebû Amr her iki zamir harfini peşpeşe kesre ile okuyarak hem telaffuz zorluğunu bertaraf etmiş, hem de harekeler arasında bir âhenk oluşturmuş oluyor.

Bir başka hüccet: Sarf kitaplarında meşhur bir kâide vardır: الساكن إذا حرك بالكسر "Sâkin olan harf harekelendiğinde, kesre ile harekelenir". İşte bu sarf kâidesini Ebû Amr'ın bu kıraat vechine de uygulayabiliriz. Zira vasl halinden önce zamir mîm'i sâkin bir pozisyonadadır. Vasl halinde ise bu harfin mutlaka bir hareke alması gerekecektir. İşte bu hareke, yukarıda arzettiğimiz kâide gereği kesreden başka bir hareke olamaz.

Ayrıca bu cem'i zamirlerinde sâkin yâ ile kesre'nin cinaslı ve uyumlu

⁷⁷ el-Fârisî. el-Hucce, I, 110-111; el-Kaysî, el-Keşf, I, 37.

⁷⁸ el-Kaysî. a. g. e., I, 38.

⁷⁹ Ebû Zîr'a, a. g. e., s.82.

olarak gelmeleri Kays, Temim ve Benî Sa'd'ın lügatıdır⁸⁰.

Ebû Amr'ın bu kıraat hücceti sadedinde Ya'kûb'un ona iştirak ettiği zamir kelimelerinin kıraat hücceti de böylece izah edilmiş oldu.

Şimdi de Ya'kûb'un, cemi zamirlerini zamme ile okumasının hüccetini görelim:

Ya'kûb'un عَلَيْهِمْ , إِلَيْهِمْ şeklinde zamiri, hâ'nın zammesiyle okumasındaki hüccet, kelimenin aslına riâyet ve lafzı hafifletmektir. Şöyle ki, zamirin aslı هُمْ şeklindedir. Dolayısıyla hâ'nın aslî harekesi zamme'dir. Kelimede ihtisâr (kısaltma) hâsıl olsun diye cemi vâv'ı hazfolundu. Telaffuzda kolaylık olsun diye de mîm'in zammesi hazfolunarak mîm sâkin kılındı. Böylece asıl olan hâ'nın zammesi getirilerek bir başka asıl olan vâv'ın isbâtı ve mîm'in zammesi terk edilmiş oldu. Zamir bu şekilde hâ'nın zammesiyle okununca., başına gelen على , إلى gibi harf-i cerler, hâ'nın irâbına tesir edemediler. Bu edatlar başa gelmeden önce hâ'nın aslî harekesi ne ise aynen korunmuş oldu. Çünkü sonradan dâhil olan ârızdır. Ayrıca عَلَيْهِمْ , إِلَيْهِمْ , لَدَيْهِمْ gibi kelimelerde bulunan sâkin yâ'nın aslı eliftir. O, sadece zamire bitişirken yâ'ya dönüşmüştür. Şu halde yâ, lâzım değil ârızdır. Bu yüzden yâ'ya değer verilmeyip hâ, aslî harekesi olan zamme üzere terkolunmuştur. Ayrıca bu sâkin yâ'ların aslı elif idi. Elif ise zamir hâ'sından sonra vâki olduğunda, hâ'ya, zammeli olmaktan başkası câiz olmaz. Böylece hâ, eliften bedel olan yâ-i ârız ile birlikte, elifle beraber olduğu asıl mecrâsında akmış bulunmakta ve de aslına binâen zamme hareke giymektedir⁸¹.

Ya'kûb'un bu kıraatındaki hücceti sadedinde şu kısa yorumu da isâbetli buluyoruz: Şöyle ki, zamir hâ'sı kendisine bitişen harflerden ayrılıp tek başına kaldığında asıl harekesi olan zamme'yi giymektedir. هُمْ فَعَلُوا "Onlar yaptılar" misâlinde görüldüğü gibi. Hem, vâv'ın asıl menbaı olan zamme çok eski bir kıraat olup Kureyş, Hicaz ve bunların etrafında yer alan fasîh Yemenlilerin lügatıdır⁸²

İSBÂT (الإتيات)

دَعَانِ وَ دَاعٍ (Bakara, 186.) Kelimelerini, Ebû Amr, vasıl halinde, Ya'kûb ise, her iki halde (ي) harfini isbât ederek: دَاعِي وَ دَعَانِي şeklinde okurlar. Çünkü, birinci kelime (ي) , lâme'l-fiili'nde bulunmaktadır. Vasıl halinde kelimeninin aslına uyulur ve, yâ isbât edilir. Vakf halinde Mushaf'ın hattına uyulur ve, yâ

⁸⁰ ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 123.

⁸¹ el-Kaysî, el-Keşf, I, 35-36; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 81.

⁸² el-Fârisî, a. g. e., I, 60.

hazfedilir⁸³. Tabii bu, Ebû Amr için hüccet olmaktadır. Ya'kûb için, her hâlükârda yâ'yı isbât etmek asıldır. Zira nâkıs kelimenin sonunda bulunan yâ, zaten aslî bir harftir. Mütakellim ve izâfet yâ'ları ise, isbât edilmedikleri yerlerde kesre ile temsil edilirler. Esas olan temsil eden değil temsil edilendir. Hem, bu yâ harfleri nahiv kitaplarında belirtildiği gibi, "iktifâen bi'l-kesr" yani kesre ile yetinilmeğe binâen hazf olunmaktadırlar. Halbu ki iktifâ; yani elde olanla yetinme, zarûrî hallerde söz konusudur. İzâfet ve mütakellim yâ'sının hazfında ise hiçbir zarûret yoktur.

Zâid yâ'yı hem vakf hem vasl halinde okuyan, bu harfi aslına binâen **isbât** etmekte ve vasl ile vakfın arasında bir uyum sağlamaktadır. Bunu da yâ harfinde kolay bulmaktadır. Çünkü **med** ve **lîn** harfleri mushafların birçoğunda hattan hazfedilir ama vasl ve vakf halinde kıraat olunur. Tıpkı **اسمعیل** ve **اسحق** kelimelerinde olduğu gibi. Böyle kıraatta bulunup da resm-i hatta bulunmayan elifler Kur'ân'da çoktur. İşte aynen bunun gibi yâ, elif yerine konularak vasl ve vakf halinde isbât olunur. Her ne kadar hatta silinmiş olsa da⁸⁴.

İLHÂK (الإحاق)

Ya'kûb'un, sonua hâ-i sekt getirerek kıraatta bulunduğu beş kısım kelime vardır ki bunları daha önce izah etmiştik. İşte Ya'kûb'un, kelime sonuna **ه** harfini bitiştirip okumasına **ilhâk** tabirinde bulunulmaktadır. Bu ilhâk vechi nahiv bilgilerine göre câiz olup **semâ'** ve **kıyâs** cihetinden sâbittir⁸⁵.

İlhâk vechini isbât etmek için iki tür hüccet getirebiliriz:

a) Lügattan:

Sarf ve nahiv ilmüne dâir kaleme alınmış eserlerde bazı illetli fiillerin emr-i hâzır sigasında bu sekt hâ'sını görebilmekteyiz. Bunun sebebi ise telaffuzda kolaylık sağlamaktır. Zira öyle illetli fiiller vardır ki onun emr-i hâzır sigası tek bir harf ile sâbit olmaktır. Bu, o fiilin etimolojik yapısından kaynaklanmaktadır. Meselâ: **وقى** mâzi fiilinin emr-i hâzır **ق** şeklinde tek harf ile gelmektedir. Bu emir sigasını tek harf ile hem de tabiatı gereği ağır bir hareke olan kesre ile telaffuz etmek zor olacağı için sonuna bir **ه** getirilerek **قه** şeklinde telaffuz edilmiştir. Gerçekten böyle sekt hâ'sı ile, bu tek harfi telaffuz etmek rahatlık sağlamaktadır.

b) Kur'ân'dan:

Kur'ân'da yedi kelime vardır ki bu kelimeler resm-i hatta sekt hâ'sı ile

⁸³ Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 126.

⁸⁴ el-Kaysî, a. g. e., I, 333.

⁸⁵ İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 136.

mazbut olup bütün kurrâ vakf halinde bu hâ'yı isbât etme husunda mütefiktiler. Yalnız vasl halinde isbât olunup olunmayacağı hususunda ihtilâf vardır.

1- لم يَتَسَنَّ (Bakara, 259) . Hamza, Kisâi, Halef ve Ya'kûb vasl halinde bu kelimeyi hâ'yı hazfederek okurlar. A'meş, el-Yezîdî ve İbn-i Muhaysın da bu hususta onlara iştirak ederler.

2- اِقْتَدَ (En'âm, 90) . Birinci örnekteki kıraat burada söz konusudur. Yalnız İbn-i Muhaysın'dan hulf vechi, İbn-i Âmir'den vasl halinde hâ'yı kesre ile okuma, Hişâm'dan hâ'yı kasr ile okuma, İbn- Zekvân'dan ise hulf tarîkiyla hâ'yı işbâ etme (doyurucu olarak meddetme) vecihleri rivâyet olunmuştur.

3- كِتَابِيَّة (el-Hâkka, 19,25).

4- حِسَابِيَّة (el-Hâkka, 26) . Bu kelimeleiri ya'kûb vasl halinde hâ'sız okur. İbn-i Muhaysın da kendisine muvâfakat eder.

5- مَا لِيَّة (el-Hâkka, 28).

6- سُلْطَانِيَّة (el-Hâkka, 29). Her ikisini Hamza ve Ya'kûb vasl halinde hâ'yı hazfederek okurlar. İbn-i Muhaysın da aynen kendilerine muvâfakat eder.

7- مَا هِيَّة (el-Kâri'a, 10). Yine Ya'kûb ve Hamza bu kelimeyi vasl halinde hâ'yı hazfederek okurlar⁸⁶.

Bütün bu kelimeler, hâ üzere vakfolunduğunda telaffuzda bir rahatlık, bir hafiflik hâsıl olmaktadır.

Bu kelimeler teker teker incelendiğinde sonlarındaki hâ harfinin kelimededen olmadığı anlaşılır. Meselâ, birinci kelimenin aslı (bir yoruma göre) لم يَتَسَنَّ şeklinde fiildir. İkinci kelimenin aslı اِقْتَدَ şeklinde emr-i hâzırdır. 3, 4, 5 ve 6. kelimelerin asılları da كِتَابِيَّة ، حِسَابِيَّة ، مَا لِيَّة ، سُلْطَانِيَّة şeklinde izâfet terkididir. Son kelimenin aslı da مَا هِيَّة şeklinde istifham cümlesidir. Bunların sonuna ه ilhâk olunarak lafızda hafiflik hâsıl olmuştur. İşte bütün bu deliller Ya'kûb'un ilhâk vechini destekler mâhiyettir.

İŞMÂM (الإشمام)

İşmâm, ayne'l-fiil'i (yani ortadaki harfi) illetli harften müteşekkil fiillerin telaffuzunda uygulanan bir vecihtir. بَيْعَ ، قِيلَ fiillerinde olduğu gibi. Bu vecih, fiilin ilk harfinin kesresini zamme'ye yaklaştırarak, sonra da sâkin yâ'yı azıcık vâv'a meylettirecek bir şekilde telaffuz ederek tahakkuk eder. Nahivcilerin ve kurrânın işmâmdan kasıtları budur⁸⁷.

Ya'kûb'un kıraat vecihlerinden olan işmâm, ecvef fiillerin meçhul mâzi sigalarında uygulanması câiz olan fasîh bir lügat olup, nahiv kitaplarında özel

⁸⁶ Bu maddeler için bkz. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, II, 142; ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 104-105.

⁸⁷ Bkz. Molla Câmî, el-Fevâ'id, s. 333.

bir başlık altında işlenmektedir⁸⁸.

Kıraat ıstılâhında işmâm, sadece ecvef fiillerde kullanılmayıp, başka uygulama alanları da vardır. Fakat Ya'kûb'un işmâm vechi, aynen nahiv kitaplarındaki izah edildiği şekliyle tahakkuk etmektedir. Zaten kendisi de büyük bir nahivciydi.

İshmâm Vechinin Hücceti:

Daha önce işaret ettiğimiz gibi Kur'ân'da meçhul sigâ ile gelen yedi tane ecvef⁸⁹ fiil vardır. Bunlar سَيْتٌ ، سَيْئٌ ، سَيْقٌ ، حَيْلٌ ، جَيْئٌ ، غَيْضٌ ، قَيْلٌ fiillerinden teşekkül eder. Bunlardan, جَيْئٌ ve غَيْضٌ fiillerinin aslı yâ ile, diğerlerinin ise vâv ile gelir. Bu fiillerin aslı سُوَيْتٌ ، سُوَيْئٌ ، سُوَيْقٌ ، حُوَيْلٌ ، جُوَيْئٌ ، غُوَيْضٌ şeklinde gelip ilk harflerin asıl harekesi zamme'dir. Bu fiillerin ilk harflerinin zammesi hazfedilerek, illetli olan ikinci harflerin kesresi, sâkin kalan ilk harfe nakledildi. Böylece illet harfleri sâkin kılındı. İlet harfi vâv olanlarda vâv'lar, evvelleri meksûr olduğu için yâ'ya dönüştü. Daha sonra tüm bu yâ'lar, sâkin olup evvelleri de meksûr olduğundan halleri üzere terk olunup meddedildiler. İşte bu fiillerin ilk harfinde işmâm edenin kastı, bu harflerin asıl harekesinin zamme olduğunu beyan etmektedir⁹⁰.

Bu fiillerdeki işmâm vechine Ruveys'in yanısıra kimlerin iştirak ettiğini daha önce belirtmiştik.

· CINSTEN HÜKMÜNÜ NEFYEDEN ۞

Kur'ân'da bazı kelimelerin başında bulunan lâ-i nâfiyeyi İbn-i Kesîr, Ebû Amr ve Ya'kûb'un, bazı yerlerde cinsten hükmünü nefyeden lâ olarak değerlendirdiklerini ve bu lâ'nın, başına geldiği kelimeleri nasb üzere okuduklarını görmüştük. لا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ (Bakara, 254); لا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ (İbrâhîm, 31); لا لَغْوٌ فِيهَا وَلَا تَأْتِيمٌ (Tûr, 23) misallerinde görüldüğü gibi. Adıgeçen imamlar lâ'dan sonra gelen kelimeleri tenvinsiz olarak fetha üzere mebnî okurlar⁹¹.

Böyle okuyanın hücceti, lâ'nın dâhil olduğu kelimenin medlûlü olan sınıfın

⁸⁸ Molla Câmî. a. g. e., a. y.

⁸⁹ Ayne'l-fiil'i, yani orta harfi و veya ى 'dan oluşan fiile ecvef ismi verilir. Ecvef "içi boş" anlamındadır. Bu fiilin, böyle bir isimle tesmiye edilmesinin sebebi, و ile ى elife döndüğünde âdeta fiilin ortasında bir boşluk hâsıl olmaktadır.

⁹⁰ el-Kaysî, el-Keşf, I, 230; Ebû Zûr'a, a. g. e., s. 89-90.

⁹¹ el-Kaysî, a. g. e., I, 305.

tüm fertlerine olumsuzluğu teşmil etmektir. Böylece bu vecihle okuyan kimse lâ'yı, kendisinden sonra gelen kelime ile beraber fetha üzere mebnî kılmış oluyor. Âdeta هل فيه من بيع "O gün alış-veriş nâmına herhangi bir şey var mı?"; هل فيه من خلة "O gün dostluk nâmına herhangi bir şey var mı?"; هل فيه من شفاعاة "O gün şefaata nâmına herhangi bir şey var mı?"; هل فيها من لغو "O Cennet şaraplarını içenlerde saçmalama nâmına herhangi bir şey var mı?"; هل فيها من تأثيم "O Cennet şarabını içenlerde günaha girme nâmına herhangi bir şey var mı?" diye genel bir soru soran kimseye, bu ismini nasbeden lâ ile : "Hayır, o kıyâmet günü alış-veriş, dostluk, kayırma nâmına en ufak bir şey yoktur; o Cennet şaraplarının içilmesi ânında zırvalama ve günaha girme nâmına en ufak bir şey yoktur" diye olumsuzluk ifâde eden genel bir cevap veriliyor gibidir⁹².

BAZI KELİMELERİ DEĞİŞİK BÂBLARDAN OKUMA

Gerek Ebû Amr'ın, gerekse Ya'kûb'un değişik bâblardan okudukları pek çok kelime mevcut olduğundan, bu başlık altında sunacağımız hüccetler bir hayli yer işgal edebilir. Bu yüzden imkân nisbetinde vasatın üzerine çıkmamaya gayret edeceğiz.

Şimdi bu iki Basralı imamın bazı kelimeleri değişik bâblardan okudukları âyetleri sırasıyla gösterek hüccetlerini izah edelim:

وما يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ (Bakara, 9)

Ebû Amr'ın, sülâsiden mufâ'ale bâbına naklederek, وما يَخْدَعُونَ şeklinde okumasını birkaç yönden delillendirmek mümkündür:

a) Aynı âyetin başı يَخْدَعُونَ fiiliyle başlar. Böylece ikinci fiilin, birinci fiilin lafzıyla gelmiş olması iki kelime arasındaki mutâbakat ve müşâkele açısından çok güzeldir. Zira aynı manaya gelen bu iki fiil, tek bir lafızla gerçekleşmiş oluyor⁹³. Mekkî b. Ebî Tâlib'in kaydına göre Müberred, bu âyetle ilgili olarak şöyle demiş: "O münâfıklar zikrolunan şu muhâdaa (hile dizme) ile her şeyden önce kendilerini aldatıyorlar. Zira bu muhâdaanın vebâli kendilerine âittir". Müberred'in bu değerlendirmesine göre şu halde lafzın (yani يَخْدَعُونَ fiilinin) değişmemesi gerekir. Çünkü birincisi ne ise ikincisi de odur⁹⁴.

b) Bu fiilin mufâ'ale bâbından okunmasının sebebi, birisinin hile dizmesine karşılık veren bir başkası varmış gibi sanki iki kişi karşılıklı muhâdaada bulunuyormuşcasına bir mananın telâkkî edilmesidir. Bu değerlendirmeye göre fiil (muhâdaa), iki kişi tarafından işleniyormuş gibidir. Tıpkı Kümeyt'in, yahut bir başka şâirin, su içip içmemekte tereddüt eden bir

⁹² el-Kaysî. a. g. e., I, 305.

⁹³ a. g. e., I, 225.

⁹⁴ a. g. e., a. y.

eşeği anlatmakta olduğu şu beyitte görüldüğü gibi:

تذکر من أتى و من أين شربه   يؤامر نفسه كذى الهجمة الإبل

"Kalabalık bir deve sürüsünün sahibi gibi iki nefsiyle meşveret ediyormuşçasına nasıl ve nereden içeceğini düşündü durdu".

İkinci şatırın başındaki fiil -mecâzen- bir tek eşeğe âit iken, şâir, o fiili mufâ'ale bâbından getirmiştir. Sanki eşeğin, birisi su içmek isteyen, diğeri ise istemeyen iki benliği varmış da şu içip içmeme hususunda eşek, o iki benliği ile iştişâre ediyormuş gibi bir mana iş'âr edilmiş. Böylece şâir, eşeğin, suyun başına gelip gelmemeden yana sergilediği mütereddit tavırla iki benlik arasında temsîl sanatı icrâ etmiş oluyor⁹⁵.

Aynı şekilde münâfıklar da bu âyetin veciz ifadesine göre sanki karşılıklarına ikinci bir şahıs olarak kendi benliklerini almışlar, âdeta karşılıklı bir vaziyette birbirlerine hile düzüyorlar gibidirler. Zira hilelerinin ma'kes bulacağı bir başkası yoktur. Hele hele kendisini -güyâ- aldatma küstahlığına kalkıştıkları zât Allâh (C.C.) ise ... O halde kendi hileleri yine kendi başlarına ma'kûs olmaktadır. İşte Ebû Amr'ın bu tür bir kıraatı böylesi veciz ve latif bir manaya medâr olmaktadır.

c) Ebû Amr'ın yine kendisi bu kıraatı için hüccet olarak: "Kişi, kendi nefesine muhâdaa'da bulunur, yoksa hud'a' da bulunamaz." demektedir. Asmaî ise: "Nefsine hud'a eden hiçbir kimse yoktur. Ancak muhâdaa eder" demiştir⁹⁶. Şu halde Ebû Amr ve Asmaî, bu kelimenin sülâsî sîga ile mufâale sîgasını farklı bir biçimde yorumlamışlardır. Herhalde hud'a daha etkin sayılıyor ki, Allah'a karşı bunu yapabilmek imkansız olduğundan, Ebû Amr, mufâale sîgasını tercih etmiş oluyor. Zira bu vezin, mecâzî mana için kullanılmaya müsâittir. Ayrıca Arap, birisine hile düzdüğünde: خادعت فلاناً ; gâlip geldiğinde ise: خدعته der⁹⁷.

و لهم عذاب أليم بما كانوا يكذبون (Bakara, 10).

Ebû Amr ve Ya'kûb âyette geçen fiili, sülâsiden tef'îl bâbına nakle-derek: يُكذَّبُونَ şeklinde okurlar⁹⁸.

Bu kelimeyi böyle okuyan, âyetin öncesindeki فى قلوبهم مرض فزادهم الله مرضا kısmına hamletmektedir. Şöyle ki Allah, âyetin o kısmında münâfıkların halini bildirmekte, onların kalplerinde büyük bir maraz bulunduğunu, Allâh'ın da bu marazı artırdığını zikretmektedir. Marazdan maksat şüphedir. Her kim bir şey

⁹⁵ Bkz. el-Fârisî, el-Hücce, I, 317-318.

⁹⁶ el-Fârisî, a. g. e., I, 314.

⁹⁷ Ebû Zûr'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 87.

⁹⁸ el-Kaysî, a. g. e., I, 227; ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 129; Pâlûvî, a. g. e., s. 17.

hakkında şüpheye düşerse ona yakîn beslemez ve o şeyin sahih olduğunu ikrâr etmez. Kim ki o şeyi ikrâr etmez ve sahih olduğuna inanmazsa, o şeyi tekzip ve inkâr etmiş olur. Dolayısıyla o münâfıklar **kâzib** değil, **mükezzibdirler**⁹⁹.

Ayrıca **tekzib** (yalanlama), **kizb** (yalan söyleme)den daha geneldir. Çünkü sâdık bir kimseyi her tekzip eden onun fiili hakkında yalan söylemiş olur. Ama her yalan söyleyen bir başkasını tekzip etmiş olmaz. Şu halde böylesi bir kıraatla lafzı, her iki manaya şümûlü olan bir sigaya hamletmek, iki mananın yalnız birisine has olan sigaya hamletmekten daha evlâdır. Hem Ebû Amr'ın kendisi: "O münâfıklar, Peygamber'i ve O'nun getirdiklerini tekzip etmeleri üzerine ikâba uğratıldılar, yoksa yalan söylemeleri üzerine değil" demektedir. Hattâ İbn-i Abbâs'tan da buna benzer bir rivâyet gelmiştir. A'rec, Ebû Ca'fer, Şeybe, Mücâhid, Ebû Recâ ve Şibl de bu يَكْذِبُونَ fiilini şeddeli okumuşlardır ki ebû Hâtim'in tercih ettiği kıraat da budur. Hattâ Ebû Hâtim: "Bize göre Amme'nin kıraatı şeddeli olanıdır. Medine ve Mekke ahâlisinin kıraatı olmakla birlikte şeddeli olan kıraat bana daha sevimli geliyor" demiştir. Ebû Muhammed ise: "Şeddeli kıraat bana daha sağlam gelmektedir. Çünkü şeddesiz kıraatın manasını da tazammun etmektedir. Halbuki şeddesiz okumak, şeddeli okumanın manasını tazammun edememektedir. Üstelik bu şeddeli kıraat Medine ve Mekke halkının kıraatıdır" demiştir¹⁰⁰.

Ayrıca Kur'ân'da bu kelimenin şeddeli olarak okunduğuna delil teşkil eden pek çok âyet mevcuttur:

... و لقد كُذِّبَتْ رَسَلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا ... "Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Onlar, yalanlanmalarına... rağmen sabrettiler.." (En'âm, 34).

... بل كُذِّبُوا بِمَا لَمْ يَحِيطُوا بِعَلْمِهِ ... "Bilâkis onlar, ilmini kavrayamadıkları ... Kur'ân'ı yalanladılar ..." (Yûnus, 39).

... و إن يُكذِّبُوكَ فَقُلْ لِيْ عَمَلِيْ وَ لَكُمْ عَمَلِكُمْ ... "Onlar seni yalanlarsa de ki: 'benim işim bana, sizin işiniz de size âittir...' " (Yûnus, 41).

... و إن يُكذِّبُوكَ فَقَدْ كُذِّبَتْ رَسَلٌ مِنْ قَبْلِكَ ... "Eğer seni yalanlıyorsa (üzülme); senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı..." (Fâtır, 4) gibi âyetler onlardan sadece birkaçıdır¹⁰¹.

... و إذ واعدنا موسىٰ (Bakara, 51)

Ebû Amr ve Ya'kûb, âyette geçen واعدنا fiilini, **mufâale** bâbından **sülâsi** sigaya naklederek واعدنا şeklinde okurlar¹⁰².

⁹⁹ el-Kaysî, a. g. e., I, 228.

¹⁰⁰ a. g. e., I, 229.

¹⁰¹ el-Fârisî, el-Hucce, I, 338-339.

¹⁰² ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 135; Pâlûvî, a. g. e., s. 23.

Bu fiili elifsiz okumanın delili, tüm kurrânın, ... *إِ لَمْ يَعِدْكُمْ رَبِّكُمْ* (Tâhâ, 86) âyetinin kıraatında ittifak etmeleridir. Zira Cenâb-ı Hak, *أَمْ لَمْ يُوَاعِدْكُمْ* buyurmadı. Demek ki âyette Allâh'ın, Hz. Musa'ya bir *va'di* sözkonusudur. Zira mufâale vezni ekseriya iki beşer arasında vâki olan fiiller için müsta'meldir. Âyetteki *va'd* ise tek başına Allâh tarafından Hz. Musa'ya olmuştur. Dolayısıyla Allâh hem *va'd*, hem de *va'îd* hususunda münferittir. Kur'ân da bu siga üzere gelmiştir.

Ayrıca Kur'ân'ın zâhir lafzından anlaşılan mana, Allâh tarafından Hz. Musa'ya olan bir vaaddir. Yoksa Hz. Musa tarafından herhangi bir vaad sözkonusu değildir. O halde *nassın* zâhirine göre bu fiili *vâhid* (tekil siga) üzere hamletmek gerekmektedir. Zira fiil, tek başına Allâh'a nisbet olunmaktadır. Hasan Basrî, Ebû Recâ, Ebû Ca'fer, Şeybe, İsa b. Ömer, Katâde, İbn-i Ebî İshâk (Ya'kûb)'ın da kıraatları budur. Hattâ Ebû Hâtim: "Bize göre Amme'nin kıraatı elifsiz olarak *وعدنا* şeklindedir. Zira *muvâade*, çoğunlukla her birisi diğere *va'deden*, birbirine denk iki mahlûk (insan) arasında tahakkuk eder" demiştir¹⁰³.

Hem: *إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعَدَ الْحَقَّ* âyeti de bu görüşü takviye etmektedir. Ayrıca, bu fiilin, Cenâb-ı Hakk'a, sülâsî sîgayla isnâd olunduğu pek çok âyet vardır ki: *أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبِّكُمْ وَعَدُوا حَسَنًا* (Mâide, 9.), *وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ* (Tâhâ, 86.), *وَإِذْ يَعِدْكُمْ اللَّهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ* (Enfal, 7.), *وَعَدَكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً* (Feth, 20.) âyetleri, onlardan birkaçıdır. Bütün bu âyetlerde Allah'ın kullarına *va'di*, *فَعَلَّ* vezniyle vürûd etmektedir. Kıraat mahalli farklılık arzedince kıraatı ittifak olunana ve Kur'ân'da *واعد* 'den çok bulunan *وعد*, sigasına hamletmek gerekir¹⁰⁴.

... *تظَاهرون عليهم* (Bakara, 85).

Her iki Basralı, kelimeyi aslına uygun olarak: *تَظَاهَرُونَ* şeklinde şeddeli olarak okurlar¹⁰⁵.

Bu kıraatın hücceti kelimedeki hafifletilmesinin hoş karşılanmamasıdır. Zira kelimenin aslı *تتظاهرون* veznidir. Zı harfini Kûfeliler gibi şeddetsiz okuma halinde, iki tâ harfinin yanyana gelmesinden doğan sıkleti önlemek için ikinci tâ'nın hazfi sözkonusudur. Böylece kelimenin binâsına noksanlık âriz olmaktadır. Oysa ki zı harfi şeddeli okunduğunda hem kelimenin binâsı korunmuş olmakta, hem de kelimenin telaffuzu hafifletilmektedir. Çünkü kelimenin aslı *تتظاهرون* 'dir. Mahrec yakınlığı münâsebetiyle tâ, kendisinden daha kuvvetli olan zı'ya idğam olunmuştur. İki tâ harfinin telaffuzu zor geleceği için idğam vechine gidilerek hem kelimenin aslı korunmuş, hem de telaffuza hafiflik getirilmiş olmaktadır. Sîbeveyh de şeddeli kıraatı hafifli kıraata tercih

¹⁰³ el-Kaysî, a. g. e., I, 239.

¹⁰⁴ el-Fârisî, a. g. e., II, 67.

¹⁰⁵ Pâlûvî, a. g. e., s. 26.

etmiştir¹⁰⁶.

... بغيًا أن يُنزلَ الله (Bakara, 90). Ebû Amr ve Ya'kûb, bu fiili, if'âl bâbından okurlar. Hüccetleri ise, aynı âyetin: أن يكفروا بما أنزل الله diye başlamasıdır. Cenâb-ı Hak, orada نزل buyurmadı.

Ebû Amr, daha öncede belirttiğimiz gibi, Kur'ân'da geçen tüm نزل fiillerini if'âl bâbından okur. Yalnız En'âm ve Hıcr sûrelerinde bu kuralın dışına çıkarak tef'îl bâbından okur. Ebû Amr'a göre bu iki istisnânın haklı gerekçesi vardır. Şöyle ki, En'âm sûresinin 37. âyetinde: قل إن الله قادرٌ على أن ينزل آيةً buyurulurken, orada نزل fiilinin, tef'îl bâbından okunmasının sebebi, aynı âyetin: وقالوا لولا نزلنا عليه آيةً من ربِّه şeklinde başlamasıdır. Zira o kısımda نزل fiili, tef'îl bâbından okunmuştur. O halde müteâkip fiilin de, yanbaşındaki bu komşu fiilin lafzıyla gelmesi gerekecekti. Hıcr sûresinin 21. âyetinde ise وما ننزله إلا بقدر معلوم buyulurken, yağmurun, tederîcî olarak belli miktarla yağdırıldığına işaret edilmesi için, fiil, tef'îl bâbından getirilmiştir. Zira yağmurlar ara ara yağar. Tef'îl bâbının kelime yapısı da bu tederîcilik manasına uygundur. İşte bu yüzden her iki Basralı, bu iki fiili, tef'îl bâbından okumuşlardır. Yoksa, onlara göre Kur'ân'da esas olan if'âl bâbından okumaktır¹⁰⁷.

ما ننسخ من آية أو ننسها (Bakara, 106).

Ebû Amr, if'âl bâbından sülâsi sigaya nakledeerek: نَسَا مَا şeklinde okur¹⁰⁸.

Ebû Amr'ın böyle okuması, âyette geçen "unutma" manasını, "te'hir etme" manasına hamletmesinden kaynaklanmaktadır. Zira, lügatte نَسَا , أَخْرَجَ "erteledi" manasına gelmektedir. Meselâ Arap, أنسأت الإبل ع الحوض "Deveyi havuzdan geri ettim" der. Kezâ Arap uzun ömür dileme sadedinde: "Allah senin ecelini geciktirsin" der. Bu yoruma göre âyetin takdiri: ما ننسخ من آية أو نوخر نسخ لفظها "Biz her ne ki bir âyeti nesheder yahut onun lafzının neshini ertelersek ..." şeklinde tahakkuk etmektedir. Yahut âyetin te'vili: "Biz her ne ki bir âyeti neshedip hükmünü değiştirirsek, yahut hükmünü değiştirmeyi erteleyip de iptal etmezsek ..." takdirindedir. Hattâ İbn-i Cüreyc'in Mücâhid'den rivâyet etmesine göre Mücâhid, Ebû Amr'ın kıraatına göre ilgili âyeti "Biz, herhangi bir âyeti imhâ eder veya hattını sâbit kılıp hükmünü değiştirirsek ..." şeklinde yorumlamıştır. ayrıca Hz. Ömer, İbn-i Abbâs, Atâ b. Yesâr, Mücâhid, Übeyy b. Ka'b, Ubeyd b. Umeyr, Neha'î, Atâ b. Ebî Rebâh ve İbn-i Muhaysın da aynı şekilde Ebû Amr'ın tercih ettiği kıraatla okumuşlardır¹⁰⁹.

¹⁰⁶ el-Fârisî, a. g. e., II, 134-135; el-Kaysî, a. g. e., I, 251; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 104.

¹⁰⁷ el-Kaysî, a. g. e., I, 253-254; Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 106.

¹⁰⁸ İbn-i Mücâhid, a. g. e., s. 168; ed-Dânî, a. g. e., s. 76; Pâlûvî, a. g. e., s. 29.

تَعْلَمُونَ (Al-i İmrân79.) Ebû Amr, sülâsî vezniyle: تَعْلَمُونَ şeklinde okur. Hücçeti ise, aynı âyetin: وَمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ şeklinde devam etmesidir. Zira Cenâb-ı Hakk: تَدْرُسُونَ buyurmamış¹¹⁰. O halde تَعْلَمُونَ fiilini de, تَدْرُسُونَ fiilinin sîgasıyla okumak icâbeder. Her ders yapan âlimdir ama muallim olmayabilir. Hem iki fiili de aynı sigâ ile okumak mutâbakat ve mücânese arz etmede daha güzeldir¹¹¹.

لا يَضْرِبُكُمْ (Âl-i İmrân, 120.) Ebû Amr, لا يَضْرِبُكُمْ şeklinde okur. Hücçeti ise: ضَارَ ضَارٌ - يَضْرِبُ - يَضْرِبُ (Şuarâ, 50.) âyetidir. (Şöyle ki, bu fiil, mudâaf olmayıp, ecvef-i yâî bir kelimedir ve : ضَارَ ضَارٌ - يَضْرِبُ - يَضْرِبُ şeklinde sîgalanır). Bu durumda kelimenin aslı: لا يَضْرِبُكُمْ dur. (ي) illet harfi olup, evvelinde sahih ve sâkin olan (ض) harfi vardır. Hareke yüklenmede harf-i sahih, harf-i illetden evlâ olduğundan, ي nın kesresi, ض harfine naklolundu ve böylece : لا يَضْرِبُ oldu. Ayetin öncesinde cezmeden âmil olarak, şart edatı olan اِنْ bulunduğundan, fiil: لا يَضْرِبُ şeklinde meczum hale geldi ve bu sûretle iki sâkin cem oldu. İki sâkinin bir araya gelmesini önlemek için sâkin olan ي , harfi hazfolundu ve neticede: لا يَضْرِبُ şeklini aldı¹¹².

حَتَّى يَمَيِّزَ (Al-i İmrân, 179.) Ya'kûb: يَمَيِّزُ şeklinde Tef'îl bâbından okur. Zira Tef'îl bâbında teksir manası vardır. Yani Cenâb-ı Hakk'ın, pis olanı, temiz olandan iyice ayırması söz konusudur. Ayrıca Arap, bu fiili şeddeli haliyle daha çok kullanır ve التَّمْيِيزُ derler¹¹³.

عَاقِدَتُ أَيَّامِكُمْ (Nisâ, 33.) Her ikisi عَاقِدَتُ şeklinde Müfâale bâbından okur. Çünkü akid, iki arkadaş arasında olur. Bu da, Câhiliyye devrinde olurdu. Şöyle ki, zayıf bir kişi, güçlü bir kişiye gelir ve onunla karşılıklı yeminleşerek, birbirleriyle akid yaparlardı. Zayıf olan, güçlü olana: "Ben senin oğlunum, sen benim mirascımsın, ben de senin mirascınım, canım senin canın, kanım senin kanındır, senin intikamın benim intikamımdır" diyerek, onunla sözleşirdi. İşte Allah (C.C.), onlara karşı vefalı olunmasını (ve mirastan onlara da pay verilmesini bu âyetle) emretmiştir. Dolayısıyla böyle bir akit, ancak iki kişi arasında mümkün olabilir. (Bu yüzden iki Basralı, ilgili fiili, ortaklık manası ifade eden mufâale bâbından okumuşlardır). Bu âyetin, miras âyetiyle nesh-olunduğu da söylenmiştir¹¹⁴.

فَاوَلَّكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ نَقِيرًا (Nisâ, 124.) Ebû Amr ve Ravh, birinci fiili,

¹⁰⁹ el-Fârisî, a. g. e., II, 186-187; el-Kaysî, a. g. e., I, 258-259; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 109.

¹¹⁰ Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 167.

¹¹¹ el-Kaysî, a. g. e., I, 351.

¹¹² Ebû Zür'a, a. g. e., s. 171.

¹¹³ a. g. e., s. 182-183.

¹¹⁴ a. g. e., s. 201-202.

aynen ikinci fiilde olduğu gibi, meçhûl sîga ile: **يُدْخَلُونَ** şeklinde okurlar. Bu hususta onların iki hücceti vardır:

1-Cenâb-ı Hak: **وَأَدْخَلَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ...** (İbrâhîm, 23.) buyurmaktadır. Burada fiil, meçhûl sîga ile zikrolunmuştur.

2-Ayette ikinci sırada yer alan: **يَدْخُلُونَ** fiili, birinci sırada gelen: **يَدْخُلُونَ** fiilini te'kid eder. (Müekkid, müekkedin i'rabını giyer. O halde müekked olan **يَدْخُلُونَ** fiilinin, meçhûl sîga ile gelmesi gerekir¹¹⁵.)

Bir başka hüccet: **يَدْخُلُونَ** fiilinin meçhûl sîga ile okunması gerekir. Zira cennetlikler, Allah tarafından Cennete girdirilmedikçe, oraya giremezler¹¹⁶.

Her ikisi: **أَنْ يُصَالِحَا** (Nisâ, 128.) şeklinde Tefâul bâbından okurlar. Bu durumda fiilin aslı: **أَنْ يَتَصَالِحَا** olmaktadır. Mahreç yakınlığı sebebiyle **ت**, **ص** a idğâm olundu. Şeddenin sebebi bu idğâmdır. Böyle okumalarının hüccetine gelince, Çünkü Araplar iki (ya da daha fazla) kişi arasında anlaşmazlık olduğu zaman (bunun akabinde anlaşmaya vardıklarında): **تصالح القوم** "Topluluk sulhlaştı" derler. Fakat hemen hemen: **أصلح القوم** deyimini hiç kullanmazlar. Ayrıca ilgili fiil, şayet İf'âl bâbından gelseydi, masdarının **صَلِحًا** şeklinde sülâsî değil, **إِصْلَاحًا** şeklinde rubâî gelmesi gerekirdi¹¹⁷. Şu halde her iki Basralı, bu kıraatlarında müşâreke manasını ifade eden Tefâul veznini benimsemiş oluyorlar.

بِمَا عَقَدْتُمُ الْإِيمَانَ (Mâide, 89.) Ebû Amr, aynen Hafs gibi, âyette geçen fiili, **ق** in şeddesiyle Tef'îl bâbından okur ve yine Ebû Amr'ın kendisi, hüccet olarak şunları söyler: **وَكُذِّبْتُمْ**, **عَقَدْتُمْ** (te'kîd ettiniz) demektir. **وَلَا تَنْقُضُوا الْإِيمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا** (Pekiştirdikten sonra, yeminleri bozmayın ...) (Nahl, 91.) âyeti de, bu manayı tasdik eder. Tevkîd (te'kîd), yemindeki lağv'ın zıddıdır...¹¹⁸. Şu halde fiili, sülâsî vezniyle okumak, yemindeki "te'kîd" manasına elverişli değildir. Ayette ise Cenâb-ı Hak'ın, kalpten, bilerek yapılan kuvvetli yeminleri sorumlu tuttuğu söz konusudur.

لِيُضِلُّونَ بِأَفْوَاهِهِمْ... (En'âm, 119.) Basralılar, bu fiili, **ي** nin fethasıyla, sülâsî sîgasında okurlar. Hüccetleri de: **إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ** ve **وَأَوْلَئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ** gibi âyetlerdir. Cenâbı Hak, bu âyetlerde, o gibilerini, **إِضْلَالٌ** (idlâl) değil; **ضَلَالٌ** (dalâl) vasfıyla vasıflandırmıştır¹¹⁹.

أَبْلَغُكُمْ (A'râf, 62.) Ebû Amr, İf'âl bâbından: **أَبْلَغُكُمْ** şeklinde okur¹²⁰. Hücceti: **لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي** (A'râf, 93.) âyet-i kerîmesidir¹²¹. Bu

¹¹⁵ Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 212.

¹¹⁶ el-Fârisî, el-Hücce, III, 182; el-Kaysî, a. g. e., I, 397.

¹¹⁷ el-Fârisî, a. g. e., I, 398-399; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 214.

¹¹⁸ Ebû Zür'a. a. g. e., s. 234.

¹¹⁹ a. g. e., s. 270.

¹²⁰ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 111; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.60.

âyette de adı geçen fiil, İf'âl bâbından gelmektedir. Ebû Amr, böyle okumakla, kurrânın ihtilâf ettikleri vechi, ittifâk ettikleri veche taşımıştır¹²². Şöyle ki, أَبْلَغْتُمْ kısmını bütün kurrâ, İf'âl bâbından okur.

ذلكم وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنٌ كَيْدِ الْكَافِرِينَ (Enfâl, 18.) Ebû Amr: ... مُوهِنٌ كَيْدٌ şeklinde okur¹²³. Bu kıraata göre, موهن ism-i fâil'i, tef'îl bâbından: مُوهِنٌ şeklinde okunurken, izâfetten kesilerek, tenvin almış ve böylece, كَيْدٌ kelimesini mefûliyyet üzere nasb etmiştir.

Ebû Amr'ın bu kıraatına göre: bu kelime, وَهْنٌ - يُوهِنُ şeklinde gelir. Tıpkı تَقْتُلُ

يُقْتَلُ gibi. Bu kıraatın hücceti ise: şeddeli okumanın fiilde tekrarı gerektireceği hakikatıdır. Şöyle ki, bu sûrede Allah (C.C.) ın, yağmur yağdırmakla, kalplerine kuvvet vermekle, kâfirleri onlara az göstermekle, mü'minleri savaşta sâbitleştirmesi söz konusudur. Bütün bunlar ise, ara ara, peyder pey, vakit be vakit oluyordu. Böylece Allah, kâfirleri, tekrar tekrar alçaltıyor, zaâfa uğrattıyordu. İşte bu tefrîcîlik ve tekerrür etme manasını tahakkuk ettirmek için, Tef'îl bâbından okumak gerekir¹²⁴.

تَكَادُ السَّمَاوَاتُ يَنْفَطِرْنَ مِنْهُ (Meryem, 90.) Ebû Amr ve Ya'kûb, âyette geçen ikinci fiili, Tef'îl bâbından İnfîâl bâbına naklederek: يَنْفَطِرْنَ şeklinde okurlar. Hüccetleri ise: إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ (İnfitâr, 1.) ve السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ (Müzemmil, 18.) âyetleridir. Zira bütün kurrâ, bu iki âyetteki ilgili fiilleri, İnfîâl bâbından okumuşlardır. Böylece Basralılar, kıraatında ittifâk edilen kelimeyi, ihtilâf edilene tercih etmiş oluyorlar¹²⁵.

إِنَّ اللَّهَ يَدْفَعُ عَنِ الدِّينِ آمِنًا (Hacc, 38.) Her iki imam, âyette geçen birinci fiili, Müfâale bâbından, sülâsî sîgaya aktararak: يَدْفَعُ şeklinde okurlar. Bu kıraatın hücceti ise, Hiçbir şeyin, Allah'la müdâfâyaya girişmesinin söz konusu olmayacağıdır. Allah, tek başına def ve men eder. Dolayısıyla fiilin, müşâreke yerine vahdet sîgasıyla gelmesi gerekir. Çünkü âyette, Allah'ın, mü'minleri, kâfirlerden koruması söz konusudur¹²⁶.

سَيِّئًا (Mü'minûn, 20.) Ebû Amr: سَيِّئًا وشجرة تخرج من طور سيناء تنبت بالدهن kelimesini sîn'in kesresiyle: سَيِّئًا şeklinde okurken; hem Ebû Amr, hem de Ruveys, تَنْبَتُ fiilini, İf'âl bâbına naklederek: تَنْبَتُ şeklinde okur. Birinci kelimenin kıraat hücceti: وَطُورِ سَيْنِينَ (Tîn, 2.) âyetidir. (Böylece her iki kelimedede

¹²¹ Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 286-287.

¹²² a. g. e., a. y.

¹²³ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 116; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.63.

¹²⁴ el-Kaysî, el-Keşf, I, 490; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 309.

¹²⁵ el-Kaysî, a. g. e., II, 93; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 448.

¹²⁶ el-Kaysî, a. g. e., II, 120; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 478.

س harfi kesre ile gelmiş oluyor). Meyve bitiren her dağa: سنين ismi verilir. (İlgili âyette, zeytin ağacının Tûr-i Sînâ dağında bittiği ifâde buyrulmaktadır). Ebû Zür'a'nın demesinde, her iki lügatın aslı Süryânice'dir. el-Kaysî ise : "Sîn'in kesresiyle olan kıraat bana daha sevimli geliyor. Zira Haremeyn'in ve Ebû Amr'ın bu kıraatta ittifakları vardır" der¹²⁷.

İkinci kelimenin hücceti ise, lügavî tahlile dayanır. el-Ferrâ, demiş ki: Her ikisi (sülâsî ve mezîd sîgalar), iki lügattır (ikisi de aynı manada kullanılabilmektedir), نَبَتَ الشَّجَرُ dendiği gibi, أَنَبَتَ الشَّجَرُ de denir. (Her ikisi de, "bitki bitti" demektir)".

Ayrıca meşhûr şâir Züheyr b. Ebî Sülmâ'nın, şu beyti de, bu hususta şâhit getirilebilir:

رَأَيْتَ ذَوِي الْحَاجَاتِ عِنْدَ بَيْوتِهِمْ فَطِينًا لَهُمْ حَتَّى إِذَا أَنْبَتَ الْبَقْلُ

"Sen, ihtiyâç sâhiplerinin, evlerinin etrafında, bakla (lar) bitinceye kadar (ihtiyâçlarını görmek için) oturup, beklediklerini görmüşsündür"

Bu beyitte şâir, أَنَبَتَ fiilini, İfâl bâbından gelmesine rağmen, نَبَتَ manasında kullanmıştır. Şu halde bu fiilin rubâisi de, aynen sülâsîsi gibi lâzım mana ifade edebilmektedir¹²⁸.

BAZI KELİME SİGALARINDA VÂKİ OLAN İHTİLÂF

Basra imamları, bazı müzekker kelimeleri müennes, müennes kelimeleri müzekker; gâib sigalı olanı muhâtab, muhâtab sigalı olanı ise gâib sigalı olarak okurlar. Kezâ gâib sigayı mütekellim, mütekellim sigayı da gâib sigaya ile okurlar. Şimdi bu kıraat vecihlerinin hüccetlerini görelim:

... (Bakara, 48). Ebû Amr ve Ya'kûb, لا يقبل fiilini لا يقبل şeklinde müennes sigaya ile okurlar¹²⁹.

Bu fiilin müennes sigaya ile okunmasının sebebi, isnâd olunduğu الشفاعة isminin müennes olmasıdır. **Müsnedün ileyh** müennes olunca, **müsnedin** de müennes olması gerekir. Tilâvetin görünen hâli de budur. A'rec, İbn-i Muhaysın ve Mekkeliler de böyle okumuşlardır. Asıl olan da budur. وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ (Hûd, 94) âyetinde de aynı şekilde الصَّيْحَةَ kelimesi fâil olup, müennes olduğu için onun fiili de أَخَذَتِ şeklinde müennes gelmiştir¹³⁰.

... أم تقولون (Bakara, 140).

Ebû Amr ve Ravh, hitap sigasını gâib sigaya naklederek: يقولون şeklinde

¹²⁷ el-Kaysî, a. g. e., II, 127; Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 484.

¹²⁸ Bkz. el-Beydâvî, Envâr, II, 117; el-Kaysî, a. g. e., a. y.; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 484.

¹²⁹ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 23.

¹³⁰ Bkz. el-Fârisî, a. g. e., II, 51; el-Kaysî, a. g. e., I, 238; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 95.

okurlar¹³¹. Bu fiilin gâib sigasıyla okunmasının sebebi Yahudi ve Nasârâ'dan haber verilmesidir. Haber ise gâib sigâ ile tahakkuk eder. Böylece kelâm, lafzın gâib sigası üzere câri olmuştur. Hem bu âyetten önce geçen *فإن آمنوا بمثل ما آمنتم به فقد اهتدوا وإن تولوا فإنما هم في شقاق فسيكفئهم الله وهو السميع العليم* (Bakara, 140) âyet-i kerimesindeki mezkûr fiiller, Yahudi ve Nasârâ'dan *ihbâr* vâki olmak üzere hep gâib sigasıyla gelmişlerdir. Aynı şekilde *أم يقولون* de o mecrâda gâib sigasıyla gelerek önceki *ihbârî* fiillere mutâbakat arzemiştir. Tercih olunan kıraat *ي* harfiyle olandır. Hasan, Ebû Abdîrrahmân, Ebû Recâ, Katâde, Ebû Ca'fer ve Şeybe *yâ* ile okumuşlardır. Ebû Hâtîm'in tercihi de budur¹³².

كان لم تكن بينكم وبينهم مودة (Nisâ, 73.) Heriki Basralı, âyette geçen *nâkis* fiili, *ي* ile müzekker sîgasında okur. Zira bu fiilin ismi olan: *مودة* masdarı, aynen *الود* masdarının manasını taşır. Tıpkı *الموعظة* ve *الوعظ* masdarlarının aynı manaya geldiği gibi. Cenâb-ı Hak, bir âyetinde: *فمن جاءه موعظة من ربه* (Bakara, 275) buyurmaktadır. (Bu âyette geçen *الموعظة* masdarı, fiilini *جاء* şeklinde müzekker olarak almıştır. Çünkü lafzen olmasa bile, manen *الوعظ* masdarıyla eş değerdedir. İşte ilgili âyette de aynı durum söz konusudur).

Ayrıca Basralı nahivcilere göre, isimle fiil arasına herhangi bir kelime girdiğinde, o kelime, müennes yerine geçer. (Ayette de -Basra kıraatına göre- *كان لم يكن* *nâkis* fiiliyle onun ismi olan *مودة* masdarının arasına iki tane zarf kelimesi girmiştir).

Bir başka yorum da: Ayette geçen *مودة* kelimesinin müennesliği, hakiki olmayıp itibâridir. Bu durumda fiil ile isim arasına giren (kelime ya da cümle) , fiilin müzekker sîga ile gelmesini, (belâğat ve fesâhat) yönünden güzelleştirir. Nitekim Cenâb-ı Hakk: *وأخذ الذين ظلموا الصبيحة* (Hûd, 67.) buyurmaktadır¹³³.

فبذلك فليفرحوا هو خير مما يجمعون (Yûnus, 58.) Ya'kûb, Ruveys tarikinden: *فليفرحوا* ve *فليفرحوا* şeklinde gâib sîgasından, muhâtap sîgaya naklederek okur. Hücçeti ise, şu hadistir: Übeyy b. Ka'b, anlatıyor: "Rasûlullah (S.A.V.), bana: "Sana Kur'ân okumam bana emrolundu" buyurdu. Ben de: "Rabbim, benim ismimi verdi mi?" diye sordum. O da : "Evet" buyurdular ve bana: *قل بفضل الله فليفرحوا هو خير مما يجمعون* şeklinde okudu"¹³⁴.

يرتع ويلعب... (Yûsuf, 12.) Ebû Amr, bu fiilleri, gâip sîgadan, mütekellim sîgaya naklederek: *ترتع وتلعب* şeklinde okur¹³⁵. Hücçeti ise, bu sûrenin 17.

¹³¹ Pâlûvî, a. g. e., s. 30

¹³² el-Fârisî, a. g. e., II, 229; el-Kaysî, a. g. e., I, 266; Ebû Zûr'a, a. g. e., s. 115.

¹³³ Daha geniş bilgi için bkz. el-Fârisî, el-Hücce, III, 171; el-Kaysî, a. g. e., I, 392; Ebû Zûr'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 208.

¹³⁴ Ebû Zûr'a, a. g. e., s. 333.

âyetinin: **إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَبِقُ** şeklinde aynı sîga ile gelmesidir. Böylece Yûsuf'un kardeşleri, yaptıklarını iddiâ ettikleri işlerini, topyekün, cemaat halinde kendilerine nisbet etmişlerdir. Öyleyse bu âyette de aynı şekilde, "gezip eğlenme" işi cemata nisbet olunur. Bir de nûn ile okumada Yûsuf'un kardeşlerinin kendilerinden haber vermeleri söz konusudur. Zira onlar o vakit henüz peygamber değillerdi. Bâtıl olmayan oyun ise câizdir¹³⁶.

وَيَوْمَ نُصَيِّرُ الْجِبَلِ (Kehf, 47.) Ebû Amr, âyette geçen fiili, meçhûl ve münnes sîga ile: **نُصَيِّرُ** şeklinde; nâibu'l-fâil olması hasebiyle de: **الْجِبَالِ** cemi kelimesini merfu' okur. Bu kıraatın hücceti: **وَسَيَّرَتِ الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا** (Nebe', 20.) âyetidir. Böylece Ebû Amr, kıraatında ihtilâf olan kelimeyi, kıraatında ittifâk olana taşımış oluyor. **وَإِذَا الْجِبَالُ سَوَّيَتْ** (Tekvîr, 3.) âyeti de hüccet olarak getirilebilir¹³⁷. Bütün bu âyetlerde "tesyîr"; yani, yerinden koparılıp yürütülmeleri hâdisesi, dağlara nisbet edilmektedir. Bu da, Ebû Amr'ın bu tür kıraatını te'yîd eder.

BAZI KELİME BİNÂLARINI DEĞİŞTİRME

Basra imamlarının, kelime binâsında, muhtelif irâb vecihleri beyninde ve med ile kasr arasında dönüşümlü olarak farklı vecihler uyguladıkları bazı âyetler de vardır. Bu bölümde bu vecih ihtilâflarını görmeye çalışalım:

.. **وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا** .. (Bakara, 83).

Ya'kûb âyette geçen **حُسْنًا** masdarını sıfat-1 müşebbehe sigasına nakleterek **حَسْنًا** şeklinde okur¹³⁸.

Bu kıraatın hücceti, sıfat-1 müşebbehe vezinde okunmakla, hazfolunmuş bir **mevsûfa sıfat vâki** olmasıdır. Âyetin takdiri **وَقُولُوا لِلنَّاسِ قَوْلًا حَسَنًا** şeklindedir. Mevsûf olan **قَوْلًا** kelimesi hazfolunup, sıfat olan **حَسْنًا** kelimesi bâki kalmıştır. Böylesi mevsûfun hazfı, **حَسَنًا** kelimesi hakkında pek güzeldir. Çünkü bu **حَسَنًا** kelimesi, isimlerin yerini alan sıfatlarla benzeşme arz etmektedir.

الْأَبْرَقِ (alaca) **الْأَبْطَحِ** (kumlu dere) **الْعَبْدِ** (köle) sıfatlarında olduğu gibi. Bu cümleden olarak Araplar **هَذَا حَسَنٌ** "Bu güzeldir"; **مَرَرْتُ بِحَسَنٍ** "Bir güzele uğradım" derler de neredeyse mevsûfu hiç zikretmezler.

Bu isti'malin benzeri Kur'ân'da da mevcuttur:

.. **قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأَمْتَعَهُ قَلِيلًا** "Allah buyurdu ki; Kim inkâr ederse onu bir süre faydalandırır (sonra da onu Cehennem azabına muzdar kılar)ım ..." (Bakara, 126). Bu âyet, **قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأَمْتَعَهُ قَلِيلًا** takdirindedir. Zira, **قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأَمْتَعَهُ قَلِيلًا** (Nisâ, 77); **مَتَاعٌ قَلِيلٌ** (Âl-i İmrân, 197) gibi âyetler böyle bir takdirin delilidirler. Kezâ

¹³⁵ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 128 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.73.

¹³⁶ el-Kaysî, a. g. e., II, 6; Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 355.

¹³⁷ el-Kaysî, a. g. e., II, 64; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 409.

¹³⁸ Pâlûvî, a. g. e., s. 26.

و جعل فيها رواسى " Ve Allâh, o yeryüzünde muhkem dağlar... yarattı ..." (Ra'd, 3); ... أن اعمل سابغات "Geniş zırhlar imâl et diye ..." (Sebe', 11) âyet-i kerimleri de: و جعل فيها جبالا رواسى ve أن اعمل دروعا سابغات ve takdirindedirler. Bu iki âyette de mevsûf hazfolunmuştur. Çünkü âyette mahzûf olan "dağlar"ın ve "zırhlar"ın mezkûr sıfatları, mahzûf olan mevsûflarına delâlet etmektedir¹³⁹.

لرؤف رحيم (Bakara, 143). Cenâb-ı Hakk'ın isimlerinden olan bu kelimeyi Ebû Amr ve Ya'kûb, hemzeyi meddetmeksizin: رَعْفُ vezninde okur. Hüccti ise, bu veznin, medhetme hususunda daha mübâlağalı bir mana taşımasıdır. Meselâ Arap: رجل حَدَقٌ وَيَقْطُ der ki, manası: "Çok mâhir ve uyanık bir kişi" demektir. Ayrıca meşhûr bir şâir olan Cerîr'in, çok âdil bir Emevî halifesi olan Ömer b. Abdî'l-Azîz için inşâd ettiği şu beyit de, Ebû Amr için bir hüccettir¹⁴⁰.

يَرَى لِلْمُسْلِمِينَ عَلَيْهِ حَقًّا كَفِعْلِ الْوَالِدِ الرَّؤْفِ الرَّحِيمِ

"Çok acıyan ve merhametli olan babanın yaptığı gibi, müslümanların, onun üzerinde bir hakkı olduğu görüşündedir".

Bu beyitin 2. mıraindaki الرؤف kelimesinin hemzesi meddolunduğu takdirde, o bölüme tesâdüf eden tefîle'nin vezni bozulmaktadır. Şu halde şâir, o kelimeyi: فَعْلٌ vezninde kullanmıştır.

ليس البر... (Bakara, 177.) Ebû Amr, râ harfini zamme ile okur. Hüccti ise, bu kelimenin, ليس nin ismi olup, devam eden: أن تُولُوا kısmının ise haberi olmasıdır. Zira Hz. Übeyy b. Ka'b, bu âyeti: ليس البر بأن تُولُوا şeklinde okumuştur. İbn-i Mes'ûd'un da mushafında aynı şekilde ب ile gelmiştir. Ebû Ubeyd ve Ebû Hâtim'in de tercihi budur. Hasan, A'rec, Şeybe, Müslim b. Cündeb, İsâ , İbn-i Muhaysın, Şibl ve daha niceleri böyle okumuşlardır. (ب) harf-i cerri ise ليس nin ismine değil, haberine dâhil olur. ليس , ismini ref ettiğine göre; البر kelimesinin merfû' olması gerekir. Ayrıca ليس , hakiki fiile benzediğinden, البر kelimesi, onun fâili mesâbesindedir. Fâilin, fiilden sonra gelmesi ise evlâdır¹⁴¹.

ولله على الناس حج البيت... (Al-i İmrân, 97.) Ebû Amr, (ح) nın fethasıyla okur. Zira fetha ile okuma Hicâzluların ve Ben-î Esed kabîlesinin lügatıdır. Kesre ise, Necidlilerin lügatıdır. Ayrıca fethalı şeklin masdar, kesreli şeklin ise isim olduğu da söylenmiştir¹⁴².

¹³⁹ el-Fârisî, a. g. e., II, 128; el-Kaysî, a. g. e., I, 250; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 103.

¹⁴⁰ Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 116. Aynı beyti, Ebû Ali el-Fârisî: ترى yerine, يرى yerine, عليه yerine, عليك ifadesiyle misal getirmektedir. Bu durumda şâir halifeye hitâp etmiş oluyor. Ayrıca orada muhakkıkın, dipnottaki îzâhına göre adı geçen halife, Hişâm b. Abdî'l-Melik'tir. Bkz. el-Fârisî, el-Hücce, II, 230.

¹⁴¹ el-Fârisî, el-Hücce, II, 270.; el-Kaysî, a. g. e., I, 281; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 123.

لا تكونُ (Mâide, 71.) Ebû Amr, nun'un zammesiyle: لا تكونُ şeklinde okur. Hücçeti ise, لا ya idğâm olunan أن in, masdar için değil de tefsir için veya أن 'nin tahfif görmüş şekliyle te'kid için geldiğidir. Yani: أن لا تكونُ takdirindedir. Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın, Hadîd sûresinin 29. âyetinde: ألا يقدرُونَ buyurması da, Ebû Amr'ın bu kıraatı için bir hücçettir¹⁴³. Zira âyette geçen أن , masdar için gelseydi, fiilin sonundaki cemi nun'u, nasb alâmeti olarak düşerdi.

بالبينا نُردُّ ولا نكذبُ بآياتِ ربِّنا ونكفونُ من المؤمنين (En'âm, 27.) Ebû Amr, her üç fiili, merfu' okur. Hücçeti ise, son iki fiil cümlesini, birinci fiil cümlesinden ayrı olarak değerlendirmesi ve her birini başlı başına bir kelam olarak telakkî etmesidir. Sanki بالبينا temennî edâtı, her fiil cümlesinin başında tekrar ediyor gibidir¹⁴⁴. Bu değerlendirmeye göre: "... keşke (dünyaya) geri çevrilseydik... keşke Rabbimizin âyetlerini yalanlamasaydık... keşke inananlardan olsaydık" şeklinde bir mana verilebilir.

رأى كوكبا (En'âm, 76.) Ebû Amr, رأى fiilini, râ'nın fethası ve hemzenin kesresiyle okur. Burada hemzenin kesreli okunmasına sebep, ي nın yanı başında bulunmasıdır¹⁴⁵. Zira yâ harfi, kesreden doğduğu için öncesini kesre ister.

فبهدهام اقتتد (En'âm, 90.) Ya'kûb, vasıl halinde emir fiilinin sonundaki ه yı hazfeder. Hücçeti ise, bu he'nin vakf ve vakf halinde (kelime sonundaki) harekeyi beyan için gelmesidir. Okuyan vasl ettiğinde, emr-i hâzırın sonundaki dal, kendisinden sonra gelen harfe kavuşur ve böylece he'ye ihtiyaç kalmaz¹⁴⁶.

فمستقرُّ ومستودعُ (En'âm, 98.) Ebû Amr ve Ravh, birinci kelimeyi ق harfinin kesresiyle ism-i fâil vezninde okurlar. Hücçetleri ise: ... فمستقرُّ takdirinde olmasıdır. Yezîdî ise, bu âyeti: فمستقرُّ في الأرحامِ ومستودعُ في الأضلاب şeklinde yorumlamıştır. Hasan-ı Basrî ise: مستقرُّ في القبرِ ومستودعُ في الدنيا şeklinde bir yorum getirmiştir. Yahut: فمستقرُّ في الأحياءِ ومنكم مستودعُ في الثرى şeklinde de yorumlanabilir. Bütün bu yorumlara binâen Ebû Amr, مستقرُّ kelimesini ism-i fâil; مستودع kelimesini ise ism-i mef'ûl olarak değerlendirmiştir¹⁴⁷.

Basralıların getirdiği bu yoruma göre âyete: "... Böylece sizden (rahimlerde, veya kabirlerde, veya hayatta bulunanlar arasında) kalanlar vardır, (sulplerde, veya dünyada, veya toprak altında) bırakılanlar vardır..." şeklinde bir mana verilebilir.

¹⁴² el-Fârisî, el-Hücce, III, 72.; el-Kaysî, a. g. e., I, 353-354; Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kirâât, s. 170.

¹⁴³ Ebû Zür'a, a. g. e., s. 233.

¹⁴⁴ el-Fârisî, el-Hücce, III, 292-293; el-Kaysî, a. g. e., I, 428; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 245.

¹⁴⁵ Ebû Zür'a, a. g. e., s. 256.

¹⁴⁶ a. g. e., s. 260.

¹⁴⁷ el-Fârisî, el-Hücce, III, 365; el-Kaysî, a. g. e., I, 442; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 262-263.

cemi kelimesini, müfred sîga ile: مَسْجِدٌ şeklinde okurlar¹⁵⁵, ve böyle okumakla da, Mescid-i Harâm'ı kasederler. Delilleri ise: إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ (Tevbe, 29.) âyetidir. (Zira bu âyette, müşriklerin, Mescid-i Harâm'a yaklaştırılmaması gerektiği söz konusudur. Medâr-ı hüccet olan âyette de: müşriklerin, Allah'ın mescitlerini ma'mûr edemeyecekleri ifâde buyrulmaktadır. Şu halde her iki âyette geçen mescitten kasıt, Mescid-i Harâm'dır). Ayrıca Ebû Amr, kendisi bu kıraatını şöyle savunmuş: " أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ (Tevbe, 20.) âyeti, bu kıraatı (مسجد الله) tasdik eder. (Zira bu âyette de, hacılara su dağıtmanın ve Mescid-i Harâm'ın hertürlü bakım işlerinin, îmân ve cihadla bir tutulamayacağı ifâde buyrulmaktadır). İkinci âyette ise:... إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مِنْ أَمْنٍ بِاللَّهِ (Tevbe, 18.) buyrulurken, مساجد şeklinde cemi gelmesinin sebebi, her yerde bulunan mescitleri, yine her yerde bulunabilen, mü'minlerin ihyâ edebileceği hakikatıdır¹⁵⁶.

هـ لا يَهْتَدِي (Yûnus, 35.) Ebû Amr: لا يَهْتَدِي şeklinde okurken, هـ nin fethasında ihtilâs yapar¹⁵⁷. Ebû Amr'ın bu kıraattaki hücceti, kelimenin etimolojik yapısının arzettiği özelliktir. Şöyle ki, bu fiilin aslı: لا يَهْتَدِي dir. ت , د a idğâm edilip ت nin fethası, هـ ya bırakıldı. Ayrıca Abdullah b. Mes'ûd'un: لا يَهْتَدِي şeklindeki kıraatı ve İbn-i Abbâs'ın bu âyeti tefsîr ederken: لا يَهْتَدِي tabirini kullanması da Ebû Amr için hüccet teşkil eder¹⁵⁸.

بادي الرأي (Hûd, 27.) Ebû Amr, tek başına, birinci yâ yerine fethalı hemze ile: بادئ الرأي şeklinde okur¹⁵⁹. Hücceti ise, âyetin: ابتداء الرأي takdirinde olmasıdır. Yani, Hz. Nûh'un kavmi: (Ey Nûh!, Biz, ancak evvelemirde tefekkür etmeksizin, ilk görüşte sana uyanların bizim bayağlarımız olduğunu, dediğin şeyleri iyiden iyiye düşünmediklerini görüyoruz..." demeye getiriyorlardı¹⁶⁰. Şu halde Ebû Amr, ابتداء manasından yola çıkarak, bu kelimenin hemzesini, بادي kelimesine taşımış oluyor.

المخلصين (Yûsuf, 24.) Her ikisi, ism-i fâil vezninde: المخلصين şeklinde okurlar¹⁶¹. Hüccetleri ise: وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ (Nisâ, 146.) ve مُخْلِصًا لَهُ دِينِي (Zümer, 14.) âyetleridir. Bu âyetlerde mü'minlerin "ihlâs" ile amel ettikleri söz konusudur. "İhlâs" la amel işleyene de -ism-i fâil vezniyle- مُخْلِصٌ denir¹⁶².

¹⁵⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.65.

¹⁵⁶ el-Kaysî, a. g. e., I, 500; Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 316.

¹⁵⁷ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 122 Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s.68.

¹⁵⁸ Ebû Zür'a, a. g. e., s. 331-332.

¹⁵⁹ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 124 Pâlûvî, a. g. e., s.70.

¹⁶⁰ el-Kaysî, a. g. e., I, 526; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 338.

¹⁶¹ ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 128 Pâlûvî, a. g. e., s.73.

¹⁶² Ebû Zür'a, a. g. e., s. 358.

﴿كُلَّ ذَلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِنْدَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا﴾ (İsrâ, 38.) Bu âyette geçen ve izâfet halinde nin ismi olan سَيِّئُهُ ter kibini; Ebû Amr ve Ya'kûb, كان nin haberi olarak, müfred sîga ile: سَيِّئَةً şeklinde okur. Hücçet olarak da, el-Yezîdî'nin şu yorumu getiriliyor: "Yani bu âyetlerde, vasfı geçen, Allah'ın yasakladığı herbir şey, seyyiedir, mekrûhtur". Hatta Ebû Amr'ın bizzat kendisi: "Allah'ın yasakladıklarında güzel olan bir şey yoktur ki, onun seyyiesi de mekrûh olsun" diyerek, enterasan bir yorum getirmiştir¹⁶³.

﴿وَإِذَا لَا يَلْبِثُونَ خَلَاقَكَ إِلَّا قَلِيلًا﴾ (İsrâ, 76) Ebû Amr, âyette geçen خلاف masdarını, خلف şeklinde okur. Bu kıraata göre: بعدك "senden sonra, senin ardından" şeklinde bir mana takdiri vardır. Bu kıraatın hücceti: نَكَالًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا (Bakara, 66.) âyetidir. Zira bu âyette de, بعدها manasında: خلفها şekliyle vârid olmuştur¹⁶⁴.

﴿قَالَ أَتَأْتِلْتُمْ نَفْسًا زَكِيَّةً﴾ (Kehf, 74.) Ebû Amr ve Ruveys: زَكِيَّةً şeklinde okurlar. Bu kıraatın hücceti olarak, Ebû Amr'ın, kendisi şöyle bir yorum getirmiş: "الزَكِيَّةُ kelimesi, hiç günâh işlemeyen; الزَكِيَّةُ kelimesi, günâh işleyip, sonra bağışlanan demektir. Hz. Hızır ise, ancak bülûğa ermemiş, küçük bir çocuk ördürmüştü. (Dolayısıyla hiç günâh işlememiş bir çocuk için زَكِيَّةُ kıraatı uygun düşer). Bazıları da, ilgili kelimenin bu şekliyle: طَاهِرَةٌ (tertemiz) manasını yansıttığını söylemişlerdir¹⁶⁵.

﴿إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طَوًى﴾ (Tâhâ, 12).

Her iki Basralı, âyette geçen طوى kelimesini tensinsiz olarak ve vâv'dan sonra elif'le okurlar¹⁶⁶. Bu kıraata iki vecihten hüccet getirilebilir:

a) طوى kelimesi طاور ism-i fâilinden ma'dûl (dönüşmüş) bir kelime olabilir. Tıpkı عامر ism-i fâilinden ma'dûl olan عمر kelimesi gibi. Bu durumda طوى, aynen عمر gibi gayr-ı munsarif bir kelimedir.

b) Bir yer parçasına alem olmuş bir isim olabilir. Nitekim Hz. Musa'nın gece yolculuğu yaptığı bu vâdiden Kur'ân: "فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ ... (Kasas, 30) diye bahsetmektedir. Böylece bu kelimeyi tensinsiz okuyanlar, محطم kelimesinde olduğu gibi فَعَلَ vezninde gelen bir kelime olarak meşhur vâdinin ismi olmasına binâen okurlar. Ma'dûl bir kelime olarak ele alındığında عَمَرَ ve قَرُرُ isimlerinde olduğu gibi ma'dûlün anı (kendisinden dönüştüğü kelimenin aslı)nın bulunması, veya كَتَعَ ve جَمَعَ kelimelerinde olduğu gibi, ma'dûlün anının bulunmaması ve kullanılmaması durumu değiştirmez¹⁶⁷. Basra kıraatına göre طوى kelimesi bu iki cins ma'dûl-

¹⁶³ el-Kaysî, a. g. e., II, 47; Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 403.

¹⁶⁴ Ebû Zür'a, a. g. e., s. 408.

¹⁶⁵ el-Kaysî, a. g. e., II, 68; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 424.

¹⁶⁶ ed-Dimyâtî, a. g. e., s. 302; Pâlvî, a. g. e., s. 90.

den hangisine kıyas edilirse edilsin her iki halde de **gayr-ı munsarîf** olur ve tabîî ki, tenvinsiz olması icâb eder.

Mekkî b. Ebû Tâlib (el-Kaysî), bu kıraat hakkında şahsî kanaatini belirtirken: "Her iki kıraat (tenvinli ve tenvinsiz okumak) da güzeldir. Ne var ki, ben **gayr-ı munsarîf** (tenvinsiz) olanını tercih ediyorum. Çünkü Haremeyn'in ve Ebû Amr'ın iltizâm ettiği kıraat budur" demektedir¹⁶⁸.

Ayrıca bu sûrede bazı âyet başlarının tenvinsiz olarak gelmesi ve bu طوى kelimesinin de bir âyet başı olması hasebiyle aynı benzerlikte diğer âyet başlarına uyması için tenvinsiz gelmesi gerekeceği de savunulmaktadır¹⁶⁹.

Neml ve Sebe' sûrelerinde geçen سبأ kelimesinin başında harf-i cer olmasına rağmen Ebû Amr, mansûb olarak okur. Bunun sebebi, Neml sûresinde geçtiği şekliyle, Yemen ve San'a arasında bulunan meşhûr bir şehrin adı olması, Sebe' sûresinde geçtiği şekliyle ise, bir kabîlenin ismi olması hasebiyle gayr-i munsarîf bir kelime olmasıdır¹⁷⁰.

وإذا الرسل أقتت (Mürselât, 11). Ebû Amr: وُتت şeklinde okur. Sebebi ise, bu kelimenin, me'haz-ı iştikâkının: الوقت. masdarı olmasıdır¹⁷¹.

FÂTIHA SÛRESİNİN HÜCCETLERİ

Hüccetler bölümünde takip; ettiğimiz sırayı bozmamıza rağmen **hitâm-ı misk** olsun diye burada teberrüken Fâtiha sûresinin hüccetlerini göreceğiz:

مالك يوم الدين (Fâtiha, 4.) Ebû Amr'ın, bu kelimeyi elifsiz olarak: الملك şeklinde okumasının delili: فتعالى الله الملك الحق (Tâhâ, 114.), الملك القدوس (Cum'a,1.), ملك الناس (Nâs, 2.) gibi âyetlerdir. Zira .bu kelime , zikrolunan âyetlerde elifsiz olarak geçmektedir. Hatta Ebû Amr: "Siz: فتعالى الله المالك الحق diye (elifle) okuyabilir misiniz?" diyerek, الملك kelimesini elifle okuyanları yadırgamıştır¹⁷².

Ebû Amr'ın : الملك şeklinde kıraat etmesinin mantıkî îzâhı da vardır. Şöyle ki, her "melik", "mâlik" tir, ama her "mâlik", "melik" değildir. Zira kişi, bazan ev, elbise gibi şeylere mâlik olabildiği halde o kişiye "melik" denmez. Ebû Amr da: "melik, mâlik'i içine alır, ama mâlik, melik'i içine alamaz" demiştir¹⁷³.

Başka bir hüccet: Cenâb-ı Hakk'ın hükümranlığını medhetme hususunda

¹⁶⁷ Bkz. el-Kaysî, el-Keşf, II, 96-97; Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 451.

¹⁶⁸ el-Kaysî, a. g. e., a. y.

¹⁶⁹ a. g. e., a. y.

¹⁷⁰ el-Kaysî, a. g. e., II, 156; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 525, 585.

¹⁷¹ el-Kaysî, a. g. e., II, 357; Ebû Zür'a, a. g. e., s.742.

¹⁷² Ebû Zür'a, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele, Huccetü'l-Kırâât (Thk. Saîd el-Efgânî), 2. baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1399/ 1979, s. 77; el-Fârisî, el-Hucce, I, 9-10.

¹⁷³ el-Fârisî, el-Hucce, I, 9-10; Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 77-78.

"mülk" ile vasfetmek, "milk" ile vasfetmekten daha evladır. Zira "mülk", "melik" olmanın; "milk" ise, "mâlik" olmanın gereğidir. İşte bu yüzden Cenâb-ı Hak: *لَمِنَ الْمَلِكِ الْيَوْمِ* "Bu gün mülk (hükümranlık) kimindir? ..." (Mü'min, 16.) buyurmakta ve kendi zatını, "mülk"e medâr olan "melik" vasfıyla vasıflandırmaktadır¹⁷⁴.

Diğer bir hüccet: *مَلِك* kıraatını tercih eden bazı kimselerin demesine göre; Cenâb-ı Hak: *رَبِّ الْعَالَمِينَ* buyurarak, âlemlerin Rabbi olmasının yanı sıra, her şeyin mâliki olduğunu da zımnen vasfetmiş oluyor. O halde yeniden *مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ* diye tekrar etmesinde fâide yoktur. Hem Hz. Peygamber'den: *مَلِك* şeklinde kıraat ettiğine dair gelen haber, *مَالِك* şeklinde kıraat ettiğine dâir gelen haberden, senet cihetinden daha sahih ve sağlamdır.¹⁷⁵

Bir başka hüccet: Cenâb-ı Hak: *قُلْ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمَلِكِ مِنْ تَشَاءُ* "De ki, ey mülkün mâliki, sâhibi olan Allahım! Sen, mülkü dilediğine verirsin..." (Al-i İmrân, 26.) buyurmaktadır. Yine Allah, dünya mülkünün de sâhibidir ve dünyevî mülkiyeti, dilediğine vermeye kâdirdir. Şu halde mâlik lafzının delâlet ettiği mânada, maddeye dayanan dünyevî şeylere sâhib olmak da söz konusudur ve Allah'ın dilemesiyle bazı insanlar da bu vasfı, mecâzî yoldan taşıyabilir. Halbuki Ahirette, mülk, hükümranlık yalnız Allah'ındır. Başkalarının buna mecâli yoktur. O halde *مَلِكِ يَوْمَ الدِّينِ* diye okunması daha evlâdır¹⁷⁶.

... *اهدنا الصِّرَاطَ...* Ya'kûb, Ruveys tarikinden *الصِّرَاطَ* kelimesini, (س) ile *السِّرَاطِ* şeklinde okur. Bu kıraatın hücceti şu ki, (س) , aslî bir harftir. Dolayısıyla aslî olandan, aslî olmayana (yani ص harfine) intikâl olunamaz. Hem, İbn-i Abbâs'dan bu kelimeyi (س) ile okuduğu rivâyet olunmuştur¹⁷⁷.

Ya'kûb, he'nin zammesiyle: *عليهم* şeklinde okur. Zira (هـ) nin asli harekesi zammedir. Dolayısıyla onun kıraatı, harekesinin aslına göre icrâ olunmuştur¹⁷⁸.

* * *

Basra ekolünün, kendine has birçok nahvî kuralları içerisinde iki mühim kuralı belirtip, daha sonra bu iki kural ile Basra kıraatı arasında alâka kurarak, bu bölümü kapatmak istiyoruz.

a-Basralı nahivcilere göre, "isim", mecrûr olan "zamir" üzerine atf olunduğunda, zamiri cer eden âmilin (الخافض) , iâde edilmesi vâciptir. Bu durumda

¹⁷⁴ Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 77-78.

¹⁷⁵ el-Fârisî, el-Hucce, I, 10.

¹⁷⁶ Bkz. el-Fârisî, el-Hucce, I, 14.

¹⁷⁷ Ebû Zür'a, Huccetü'l-Kırâât, s. 80.

¹⁷⁸ Ebû Zür'a, a. g. e., s. 81.

"ma'tûfun aleyh" in ; yani "kendisine atıfda bulunulan" kelimenin harf-i cerle veya izâfetle mecrûr olması aynıdır.

Meselâ: مررتُ بك وزيدٍ denir. Fakat مررتُ بك وزيدٍ denilemez. Zira, misalde geçen ك zamiri , cüz mesâbesinde olduğu için, ب harf-i cerri tekrar edilmeksizin, زيد isminin, o zamir üzerine atfolunması câiz değildir. Çünkü, "cüz", "küll"ü taşıyamaz. Bu misâl, harf-i cerle alâkalıdır. İzâfetle alâkalı olarak da: أَهْلٌ أَنْتُمْ وَأَهْلُكُمْ (Ankebût, 33.) âyetini misâl verebiliriz. Burada أَهْلٌ

kelimesinin mansûp gelmesi, o kelimenin, mecrûr olan ك zamirine atfolunmadığını gösteriyor. Aksi takdirde أَهْلٌ kelimesinin mecrûr olması ve: أَهْلٌ وَأَهْلٌ şeklinde ism-i muzâf'ın tekrar edilmesi gerekirdi. Şu halde أَهْلٌ kelimesi, mecrûr olan zamire değil de, مَنْجُو ism-i muzâfının delâlet ettiği fiil üzerine atf olunmuştur. Yani: وَأَنْتُمْ جِي أَهْلِكُ takdirindedir. Şu halde Basralılar, cerr eden âmil îade edilmeksizin, ism-i zâhirin, zamîr-i mecrûr üzerine atf olunmasını çirkin buluyorlar.

Kûfeliler ise, böyle bir atfın sıhhatli olduğunu savunarak: مررتُ بك وزيدٍ demeyi tecvîz ederler. Onların bu hususta en büyük delilleri, meşhûr bir kıraatçı ve nahivci olan Kûfe'li Hamza'nın: أَتَقْرَأُونَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ (Nisâ, 1.) âyetinin الْأَرْحَامَ kelimesini, mecrûr olarak okumasıdır. Bu kıraata göre isim olan الْأَرْحَامَ cemi kelimesi, vav ile, mecrûr olan: بِهِ zamirine atf olunurken, bâ harf-i cerri tekerrür etmemektedir. Hamza da, yedi imamdan biri olması hasebiyle kıraatı sahihtir. Basralılar ise, الْأَرْحَامَ kelimesinin mecrûr okunmasını iki cihetten uygun bulmazlar:

1- Hz. Peygamber (S.A.V.): لَا تَحْلِفُوا بِأَبَائِكُمْ "Babalarınızın adına yemin etmeyin!" buyurmuştur. (Hamza'nın kıraatı da, böyle bir mana için elverişlidir).

2-Cerr eden âmil îade olunmaksızın, ism-i zâhirin, zamîr-i mecrûr üzerine atf olunması, nahivcilerin icmâna aykırıdır. İşte bu yüzden Ebû Amr ve Ya'kûb, Hamza'nın tam aksine الْأَرْحَامَ kelimesini, أَتَقْرَأُونَ emr-i hâzırının mef'ûlü olan: اللَّهُ Lafza-i Celâline atfederek mansûb okurlar. Esasen Hamza, cerr kıraattta münferit kalmış olup, bütün kurrâ, Basra ekolünü desteklemiştir¹⁷⁹.

Hamza'nın dışındaki kıraatçıların okuyuşuna göre, âyete: "Adını öne sürerek birbirinizden, dilekte bulunduğunuz Allah'dan ve akrabalık (bağlarını koparmak) tan sakının!"; Hamza'nın kıraatına göre ise: "Öyle bir Allah'dan sakının ki, O'nun adını ve akrabalık hakkını zikrederek (Allah için, aramızda

¹ İsm-in, mecrûr zamir üzere atfolunup olunamayacağı hususunda verdiğimiz bilgiler ve daha geniş îzâhât için bkz. el-Müberred, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd, el-Muktadab (Thk. Muhammed Abdu'l-Hâlık Udayme), Beyrut, tsz. IV, 152; İbn Akîl, Behâuddîn Abdullah el-Akîl el-Hemedânî, Şerhu İbn Akîl alâ Elfiyet-i İbn-i Mâlik (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), 7. baskı, Tahran, 1211 h. II, 239; Ebû Zûr'a, el-Hucce, s. 188-189; el-Fârisî, el-Hucce, III, 121; Muharrem Efendi, Hâşiye-yi Muharrem, İst. 1309 h. II, 605.

mevcut olan karâbet hakkı için, baban başı için v.s. diyerek) birbirinizden dilekte bulunursunuz..." şeklinde bir mana verilebilir.

b-Münâdâ (kendisine: "ey" diye seslenilen, ünlenenin ismi) üzere, mârife bir kelime atfolunduğunda, ma'tûfun, yani atfolunan kelimenin i'râbı merfu' da olabilir, mansûb da olabilir. Her iki vecih de câizdir.

Meselâ: **بَارِئُ وَالْحَارِثُ أَوْ الْحَارِثُ** "Ey Zeyd ve Hâris! " derken, ma'rife bir kelime olan **الْحَارِثُ** kelimesi, **زيد** üzerine atf olunurken, merfu' da olabilir, mansûb da olabilir. Böylece ma'tûfun merfu' olması, ma'tûfun aleyhin lafzına binâen olurken; ma'tûfun mansûb olması, ma'tûfun aleyhin mahalline binâen tahakkuk etmektedir. Zira, harf-i nidâ olan **بَا** edâtı, başına geldiği münâdâyı lafzan ref ederken, zımında taşıdığı: **أَنَادِي** "Nidâ ediyorum, sana (veya size) sesleniyorum" manasıyla da, münâdâyı mahallen nasb eder. Bu durumda, münâdâ olan kelime, mahal itibâriyle mef'ûl konumundadır. Yalnız böyle bir atıfta ma'tûfun i'râbına, tecvîz ve tercih cihetinden yaklaşımda, nahivcilerin farklı yorumları vardır. Halîl b. Ahmed, Sîbeveyh ve Mâzinî, ma'tûfun aleyh'in lafzına itibâr ederek, ma'tûf hakkında nasbı tecvîz, ref'i tercih ederlerken; Ebû Amr, İsâ b. Ömer ve Yûnus gibi âlimler, ma'tûfun aleyh'in mahalline itibâr ederek, ma'tûf hakkında - tam aksine- ref'i tecvîz, nasbı tercih ederler. Müberred'e gelince; o, ma'tûf: **الْحَسَنُ** kelimesi gibi, lâm-ı ta'rif'den soyulması câiz olan bir isim olduğunda, Halîl b. Ahmed ve Sîbeveyh'in grubu yanında yer alır. Zira lam-ı ta'rif'siz de gelebilen böyle bir ismin başına **بَا** harf-i nidâsı gelebildiği için, ma'tûf, müstakil bir münâda olabilme özelliğine mâlikdir. Aksi takdirde, yani; ma'tûf: **النَّجْمِ وَالصَّعِقِ** gibi nidâ cümlesinde, lâm-ı ta'rif'den soyulamayacak cinsten bir kelime olduğunda ise, Ebû Amr'ın grubunda yer alır.

Ebû Amr ve grubunun böyle bir pozisyonda nasbı tercih etmelerinin sebebi, ma'tûf olan ma'rife kelimenin, ma'tûfun aleyh olan münâdaya tâbi olmasıdır. Tabeyyet ise mahal itibâriyle olur. Münâdâ olan kelime de -daha önce belirttiğimiz gibi- mahallen mansûbdur. Mahallen mansûb olan metbû'un (münâdâ) tâbi'nin (ma'tûf) de mansûp olması gerekir. Bu hususta Ebû Amr'ın ve ashâbının daha isâbetli oldukları söylenmiştir. Çünkü **بِأَجَابِ أَوْبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ** (Sebe', 10.) âyeti, onları destekler mâhiyettir.

Şöyle ki, Ebû amr ve Ya'kûb da dâhil olmak üzere bütün kurrâ, **الطَّيْرَ** kelimesini mansûb okurken, yalnız A'rec, öbür grubu destekliyerek, bu kelimeyi ref okumuştur¹⁸⁰.

² el-Müberred, el-Muktadab, IV, 212, 225; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdullah Şerhu Cümeli'z-Zeccâfî (Thk. Dr. Ali Muhammed İsâ), 2. baskı, Beyrut, 1986, s. 232; Muharrem Efendi, Hâşiye-yi Muharrem, I, 297-299.

Ebû Amr'ın, bu hususta Sibeveyh'e nazaran daha isâbetli bir yorumda bulunduğuna, Kur'ân'ın ışığında şâhid olmaktayız.

BEŞİNCİ BÖLÜM

BASRA KIRAATININ FIKIHLA MÜNÂSEBETİ

Fıkıh ilminin dayandığı temel esasların başında hiç şüphesiz, Allah'ın Kitâbı olan Kur'ân gelir. Dolyısıyla Kur'ân'ın tilâvetine yansıyan kıraat farklılıkları, tabiidir ki. bazı fikhî mevzûları etkileyecektir. Biz de, bu bölümde Basra kıraatının bazı fikhî özelliklerine işâret edeceğiz. Yalnız bunu yaparken, Basra kıraatının, fıkha yansıyan bütün elemanlarını ele almamız şu an için mümkün değildir. Örneğin; Basra kıraatına göre sadece "Besmele" konusunu incelemeye kalksak, bu, sayfalar tutar, hatta başlı başına ayrı bir tez konusu oluşturur. Bu yüzden, bu bölümü uzatmamak için konuyla ilgili sadece birkaç âyeti ele almağa çalışacağız.

ولا تقرروهن حتى يطهرن (Bakara, 222.) Bu âyette geçen يطهرن muzârî fiilini, Hafs hâriç, Kûfeliler: يَطْهَرْنَ şeklinde Tefe'ul bâbından okurken, Basra, Şam ve Haremeyn kurrâsı, sülâsî sîgasıyla okurlar¹. Basra kıraatında bu fiilin, sülâsî sîga ile okunması (mana te'kîdine yol açmadığı için), kadının, sadece hayızdan temizlenmesine delâlet etmektedir. Şu halde sülâsî sîgasındaki kıraatttan, hayız kanının kesilmesi anlaşılmaktadır. Bu durumda Hanefîlere göre, şayet kadının âdeti on günün altında ise, kadın gusl etmedikçe, yahut üzerinden tam bir namaz vakti geçmedikçe, hayız hükmü devam ediyor demektir². (Bu durumda, onunla cinsel ilişkide bulunmak yasaktır. fakat on günün altında âdet gören kadın, âdetini doldurup, kan kesildikten sonra yıkanır, ya da kâmil bir namaz vakti geçinceye kadar beklerse, bu takdirde cinsel ilişki helaldir). Şayet kadının, âdeti on gün ise, böyle bir kadın âdetini doldurunca, hayız hükmü kalktığı için onunla cinsel ilişkide bulunmak helaldir. Zira böyle bir kadın (Hanefîlere göre, maksimum müddet olan on günü doldurduğu için) cünüp hükmündedir. Cünüp kadınla cinsel ilişkide bulunmak ise helaldir.

Şu halde Basra kıraatı, bu noktada Hanefî mezhebinin ictihâd anlayışına uygundur.

¹ İbn Mücâhid, Kitâbu's-Seb'a, s. 182; ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 80; Pâlvîf, Zübdetü'l-İrfân, s. 34.

² el-Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, I, 349.

Aynı fiili, şeddeli olarak Tefe'ül bâbından okuyan Ebû Bekr, Hamza, Kisâî ve Halef-i Aşir'in kıraatını nazar-ı itibâra alanlar ise, hayızın maksimum müddetini doldursa dahi, kadının gusletmesini şart koşarlar. Zira, şeddeli kıraat (taşımuş olduğu te'kîd ve ziyâde manası sebebiyle) kanın kesilmesinin yanı sıra (tertemiz olmak için) yıkanmanın gerekliliğine de delâlet eder. Şâfîler de, bu görüşü benimsemişlerdir.

Hem âyetin devamında gelen **فَإِذَا تَطَهَّرْنَ** fiil-i mâzisi de, birinci fiilin kıraatına uygun olarak Tefe'ül bâbından gelmektedir. Şu halde cinsel ilişkinin helal olması için sadece kanın kesilmesi gerekmez, ayrıca kadının yıkanması da gerekir. Bu noktadan hareket ederek, Taberî: "Bu hususta iki kıraattan evlâsı: **يَطَهَّرْنَ** şeklinde şeddeli okuyanların kıraatıdır. Zira bu takdirde: **حَتَّى يَغْتَسِلْنَ** "O kadınlar, yıkanmadıkça (onlara yaklaşmayın)" manası doğmaktadır" diyerek, şeddeli kıraatı tercih etmektedir³.

Gerçi, şeddeli kıraatta da sadece kanın kesilmesi manası mevcuttur. Zira kadının hayzı sona erdiğinde: **طَهَّرَتِ الْمَرْأَةَ** dendiği gibi, **تَطَهَّرَتِ الْمَرْأَةُ** de denir. Tıpkı, aynı vezinden): **تَقَطَّعَ الْحَبْلُ** (ip koptu) ve **تَكْسَّرَ الْكَوْزُ** (testi kırıldı) dendiği gibi. Bu fiiller: **انقطع** ve **انكسر** manalarına gelirler. Fiilin, bu şekilde bir vasıf taşıması (kendi öz manasına ilâve olarak) başka bir mana gerektirmez. (Dolayısıyla Tefe'ül bâbından: **تَطَهَّرْنَ** şeklinde kıraat da, kanın kesilmesine ilâve olarak, yıkanma manasını gerekli kılmaz)⁴.

Ebû Bekr b. el-Arabî ise: "Ayette geçen "tuhr" lafzını, "su ile temizlenme" ye hamlelersek, âyeti "tahsîs" etmekten, delilleri ise tenâkuzdan korumuş oluruz. Aksi takdirde, **حَتَّى يَطَهَّرْنَ** fiilini, "kanın kesilmesi" ne hamlettiğimizde ise, âyeti tahsîs ederek, lafzının gerektirmediği bir manaya göre hükmetmiş oluruz ve böylece deliller hususunda tenâkuza düşeriz" diyerek, şeddeli kıraatın hem hayızdan temizlenmeye, hem de yıkanmaya delâlet ettiğini savunur⁵. Kurtubî'nin beyanına göre, Ebû Ali el-Fârisî: **يَطَهَّرْنَ** şeklinde şeddesiz kıraatı tercih etmiş⁶.

... **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً** (Nisâ, 29.) Bu âyette geçen **تِجَارَةً** kelimesini, Kûfeliler, mansûb okurken, diğer bütün kurrâ: **تِجَارَةً** şeklinde merfu' okurlar⁷.

³ et-Taberî, Ebû Ca'fer İbn Cerîr, Câmîu'l-Beyân fi Te'vîlî'l-Kurân, 1. baskı, Beyrut, 1412/1992, II, 397-398; el-Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, I, 349-350.

⁴ el-Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, I, 349-350.

⁵ İbnu'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh, Ahkâmu'l-Kur'ân (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, 2. baskı, Mısır, 1387/1967, I, 169.

⁶ el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, III, 88.

⁷ İbn Mücâhid, Kitâbu's-Seb'a, s. 182; ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 80; Pâlûvî, Zübdetü'l-

Buna göre, Basralılar da, bu kelimeyi merfu' okuyanlar içerisinde yer almaktadır.

Kûfelilerin kıraatına göre âyet-i kerîmenin takdîri: **إلا أن تكون الأموال تجارة عن تراض** şeklindedir (ve tabîî, كان nin haberi olması hasebiyle: **تجارة** kelimesi mansûb olmaktadır)⁸. Yahut âyetin, Kûfe kıraatına göre takdîri: **إلا أن تكون التجارة تجارة...** şeklindedir⁹.

Kûfelilerin kıraatına göre, karşılıklı rızâdan doğan ticâret, nehyedilen mal yeyiminden istisnâ kılınmış olmaktadır. Zira, batıl bir şekilde mal yemek, bazan ticâret cihetinden olduğu gibi, ticâret dışı bir şey cihetinden de olabilir. Dolayısıyla bu kıraata göre, ticâret, bâtil bir yolla mal yemek sayılmamış oluyor (yani, yenmesi yasaklanan mal, sadece ticârî açıdan bâtil olma vasfı taşımakta, dolayısıyla, bâtil yere yenilmesi vasfını taşıdığından ötürü yasaklanan mal, sadece ticârî mal olma özelliği arz etmektedir).

Basralıların kıraatına göre ise âyetin takdîri: **إلا أن تقع تجارة عن تراض** şeklindedir (yani, burada كان , tam bir fiil kabul edilip, önündeki **تجارة** kelimesini ref etmiştir). Tıpkı bir şâirin, şu beytinde görüldüğü gibi:

فدى لبني شيبان رحلي وناقتي إذا كان يومٌ ذو كواكبٍ أشهبُ

"Yıldızlı, karanlık bir gün olduğunda, sefer yüküm ve devem, Şeybân oğullarına fedâ olsun".

İkinci mısradaki: **إذا حدث يومٌ**, إذا كان يومٌ manasına gelir (yani, beyitte de كان nâkıs fiil olmayıp, حدث manasına gelen: "kâne-i tâmme" dir. Bu sebeble de önündeki **يومٌ** kelimesini ref etmiştir...).

Basralıların bu kıraatına göre, karşılıklı rızâya dayanan ticâretin dışında, kalan tüm malların bâtil yere yenmesi, mutlak manada yasaklanmış oluyor. Yani, sadece ticârî açıdan değil, her türlü açıdan ve her çeşit malın bâtil yere yenmesi, Basra kıraatına göre yasaklanmaktadır. Bu durumda istisnâ, "munkatî" olma vasfını kazanır ki, böyle bir istisnâda, müstesnâ (istisnâ kılınan), müstesnâ minh'in (kendisinden istisnâ edilenin) cinsini taşımaz ve onun tamamen dışında kalır. Böylece âyetin o kısmının takdiri: **لكن إذا وقعت تجارة**

(Fakat, karşılıklı rızâdan doğan bir ticâret olursa, işte bu mübahtır) şeklindedir. Böylece, Basra kıraatına göre, sadece "bâtil" lık vasfı taşıyan bozuk bir ticâretle değil; fâiz, kumar v.s. gibi zulüm yoluyla gelen, karşılık esâsına dayanmayan her türlü mal kazancı yasaklanmış oluyor¹⁰.

İrfân, s. 47.

⁸ el-Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, I, 175.

⁹ Şeyhzâde, Hâşiye-yi Beydâvî, II, 29.

¹⁰ Daha geniş bilgi için bkz. el-Cassâs, a. g. e., II, 172-175; Şeyhzâde, a. g. e., II, 28-29.

أو لامستم النساء (Nisâ, 43.) Hamza, Kisâf ve Halef: ل harfini uzatmaksızın: لمستم şeklinde sülâsî sığa ile okurlarken, Basra ekolü de dâhil olmak üzere diğer kurrâ, Mufâale bâbından okurlar¹¹.

Ebû Hanîfenin mezhebine göre, burada لمستم fiili, جامعتم (yahut, cinsel ilişkide bulunduğunuzda..) manasına gelir. Kelimenin görünen manası budur, başkası değil. Çünkü kelime, Mufâale bâbından gelmiştir. Mufâale bâbı da, müşâreke; yani, ortaklık manası ifâde eder. Müşâreke ise, ancak iki kişi arasında vâki olabilir. Cinsi münâsebet de, aynı şekilde ancak iki kişi arasında vücûda gelebilir. O halde, âyette geçen لمستم , جامعتم manasına gelmektedir¹². Elifsiz olarak okuyanların kıraatına göre ise: لمستم fiili, hem "elle dokunma", hem de "mücâmaatta bulunma" manalarına ihtimâli vardır. Dolayısıyla لمستم fiili, iki manaya da hamlolunmaya müsâit olduğundan, (bir nevî) "müteşâbih" dir. لمستم fiili, yalnız bir mana (mücâmaat) ifâde ettiğinden, "muhkem" dir. Muhkem duruken, müteşâbih'e gidilmez. Hem Cenâb-ı Hak, bizlee, müteşâbih olanı, muhkem olana hamletmemizi, âyette (Al-i İmrân, 7.) emretmektedir¹³. Dolayısıyla Basra kıraatı, bu noktada Ebû Hanîfe'nin mezhebine uygundur. Hatta Basra ekolünün en meşhûr temsilcisi olan Ebû Amr: "Mülâmese (الملامسة) "cimâ" demektir. Lems (اللمس) ise, cesedin sâir azaları için söz konusudur" demiş¹⁴.

Bu kelime hakkında meseleye, Ebû Hanife'nin görüşünün tam aksi istikâmetinde yaklaşanlar da vardır. Bazı âlimler, "mülâmese" ye , "el ile dokunma, öpme" manası verirken; "lems"e "mücâmaatta bulunma" manası vermişlerdir¹⁵. İbnu'l-Arabî'nin beyanına göre, meşhûr nahivci Müberred, bu konuda şu değerlendirmeyi yapıyor: " وطمتم , لمستم (cinsel ilişkide buldunuz); لمستم ise, قَبَلْتُمْ (öptünüz) manalarına gelir. Zira, öpme fiilinde kadının kasdı ve eylemi mevcuttur ve dolayısıyla iki kişi arasında vâki olabilir. Fakat "cinsel ilişkide bulunma" fiilinde kadının aktivitesi yoktur"¹⁶.

Kurtubî ise, bu hususta âlimlere mahsûs beş farklı görüş zikredip: "Bu beş görüşün en doğru olanı, Mâlik'in görüşüdür ki, o da, "mülâmese"nin, "cinsel ilişkide bulunma" manasının altında kalmasıdır. Bu görüş, Hz. Ömer ve oğlu Abdullah'dan rivâyet olunmuştur ki, İbn-i Mes'ûd'un görüşü de budur"

¹¹ İbn Mücâhid, Kitâbu's-Seb'a, s. 234; ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 96; Pâlvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 47.

¹² el-Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, II, 372.

¹³ a. g. e., a. y.

¹⁴ İbnu'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, I, 444.

¹⁵ el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, V, 223.

¹⁶ İbnu'l-Arabî, a. g. e., I, 444.

demektedir¹⁷. Tabîî bu arada Kurtubî'nin, Mâlikî olduğunu da unutmamak lâzımdır. Şu halde Müberred'le İmam Mâlik'in bu konuya yaklaşımları hemen hemen aynı oluyor. Yani, (اللمس), sülâsî vezninde olduğu için, şirket kabul etmez ve doğrudan doğruya erkeğin aktif olduğu "cinsî münâsebet" e delâlet eder. الملامسة ise, Mufâale bâbından olması hasebiyle, şirket kabul eder ve böylece "karşılıklı öpüşme, dokunma, oynama v.s. " manalarına delâlet eder.

Şâfîî ise, âyette geçen اللمس kelimesini, "mutlak manada el ile dokunmak" manasında değerlendirir ve ona göre, arada herhangi bir engel olmaksızın, kadının çıplak bir azasına eliyle dokunan bir kişinin abdesti bozulmuş olur. Bu durumda şehvetin bulunup bulunmaması, hükmü değiştirmez. Yalnız saç, diş ve tırnak gibi deri cinsinden olmayan şeylere dokunmak, şehvet kasdıyla da olsa, abdesti bozmaz¹⁸.

Şimdi de bu: لستم veya لستم fiilinin, ifâde ettiği mana hususunda Sahâbeye kadar uzanan ictihâd çizgisini görelim:

Gerek bu sûrede, gerekse Mâide sûresinde (Mâide, 6.) ki âyette geçen: الملامسة kelimesinin delâlet ettiği mana hususunda iki farklı görüş vardır:

1-Her iki âyette geçen bu kelime: الجماع "cinsel ilişkide bulunma" manasına gelir. Sahâbeden Ali ve İbn-i Abbâs (R.A.) la; Tâbiûn'dan Hasan el-Basrî, Mücâhid ve Katâde'nin görüşleri budur. Bu görüşün îzâhı şu ki; Allah, اللمس kelimesini zikretmekle, cinsel ilişkiden kinâyede bulunmuştur. Zira "lems" cinsel ilişkiye götürür. İbn Abbâs ise: "Allah çok haya sâhibidir ve Kerîm'dir. Bu yüzden "münâsebette bulunma"yı , kinâye olarak "mülâmese" ile ifâde buyurdu" demektedir¹⁹.

2-Her iki âyette geçen "lems" den maksat, iki cildin birbirleriyle buluşmasıdır. Bu ister cinsel ilişkiyle olsun, ister başka şekilde olsun birdir. Sahâbeden İbn-i Mes'ûd ve İbn-i Ömer (R.A.) le, Tâbiûndan Şa'bî ve Nehâf'nin görüşleri de budur.

Bu görüşün îzâhı ise şöyledir: "lems" hakikat olarak "elle dokunma" manasına gelir. Şu halde bu kelimeyi "cinsî münâsebet" manasına hamletmek "mecaz"dır. Aslolan ise sözü, mecâza değil, hakîkata hamletmektir. Kaldı ki: أو لستم şeklinde okuyanın kıraatı da "cinsel ilişkide bulunma" manasına delâlet etmez. Zira, (Hz. Peygamber'in yasakladığı bir alış veriş türü olan) Mülâmese Bey'ine dair hadis-i şerifte geçen : اللمس , الملامسة manasında kullanılmıştır. Şöyle ki, (Câhiliyye döneminde bir kişi, diğerine): "Sen, benim elbiseme dokunduğunda veya ben, senin elbisene dokunduğumda, bu alış veriş artık

¹⁷ el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, V, 224.

¹⁸ a. g. e., V, 225.

¹⁹ el-Hâzin, Lübâbu't-Te'vîl, I, 354.

gerçekleşmiştir" derdi. Şu halde hadisin ifâde ettiği manada karşılıklı bir "mülânese" yerine, iki taraftan vukû bulan ferdî bir "lems" söz konusudur. İşte âyette geçen "mülânese" hâdisesi de aynen böyledir. "Mülânese" bu şekilde, "münâsebette bulunma" manasının hâricinde kullanılabildiğine göre: *أر لامتسم النساء* âyeti, sarâhaten (açıkça) "cima" ya delâlet etmeyip, asıl olarak "el ile dokunma" manası için konulmuş olan "lems" e hamlolunur²⁰.

Bu iki farklı değerlendirme meticesinde, arada (elbise gibi) herhangi bir mania bulunmaksızın kadınla erkek arasında vukû bulan herhangi bir aza temâsında, İbn-i Mes'ûd, İbn-i Ömer, Zührî, Evzaî ve Şâfiî'ye göre abdest bozulmuş olur. Bu temas esnasında, şehvetin bulunup bulunmaması hükmü değiştirmez²¹.

Mâlik, Leys b. Sa'd, Ahmed ve İshâk'a göre dokunma, şehvetle olursa abdest bozulur, aksi takdirde bozulmaz²².

İbn-i Abbâs, Hasan, Süfyân-ı Sevrî ve Ebû Hanîfe'ye göre ise, mutlak manada "dokunma" abdesti bozmaz²³.

Bu hususta adı geçen müctehidler, davalarını isbât etmek için yapmış oldukları lügavî sentezlere ilâve olarak, birçok hadisle de istidlâlde bulunurlar. Biz sadece Ebû Hanîfe'nin (ve onun görüşünü paylaşanların) delil getirdiği hadisi naklederek, bu bahsi kapatmak istiyoruz.

Urve b. Zübeyr, teyzesi olan Hz. Aişe (R.A.) den rivâyet ettiğine göre: "Hz. Peygamber (S.A.V.), hanımlarından bazısını öper, sonra da abdest almaksızın namaza çıkardı". Urve diyor ki: " (Hz. Peygamber'in öptüğü) o kadın, senden başka kim olabilir ki?" dediğimde, Hz. Aişe, güldü"²⁴. Tirmizî'nin, Sünen'ini tahkîk eden Ahmed Muhammed Şâkir, bu hadisin dipnotunda, Ebû Dâvûd, İbn-i Mâce, Ahmed, Dârekutnî ve Taberî'nin de aynı hadisi rivâyet ettiklerini keydetmekte ve bu rivâyet tariklerini göstermektedir²⁵.

Bu hadis, Ebû Hanîfe için hüccet teşkil eder. Şöyle ki, "mülânese" ile ilgili âyetin devâmında: *... فلم تجدوا ماءً فتيمموا صعيداً طيباً...* ve bu durumda su bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprakla teyemmüm edin!.." buyurulmaktadır. Bu durumda ya cünüplük ya da abdestsizlik söz konusudur, ve bu sebeble mükelleften, su bulamadığı takdirde teyemmüm ederek, cünüplük veya

²⁰ el-Hâzin, Lübübu't-Te'vîl, I, 354.

²¹ a. g. e., a. y.

²² a. g. e., a. y.

²³ a. g. e., a. y.

²⁴ et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, el-Câmiu's-Sahîh (es-Sünen), Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, ys. ve tsz. et-Tahâre, 63 (I, 133, h. no: 86).

²⁵ Bkz. a. g. e., a. y.

abdestsizlik haline son vermesi istenmektedir. Aynı zamanda, bu ümmet için müstesnâ bir lütuf olarak, "teyemmüm"ü teşrî kılan, İslâma yepyeni bir hüküm kazandıran bu âyette: **أَوْ لَا مَسْتَم** buyrulur, en azından abdesti bozan bir fiile işâret olunmaktadır. Aksi takdirde âyetin devamında, su bulunmadığı takdirde teyemmüm etme talebi getirilmezdi. Demek ki, ortada en azından bir hades hali var. Halbu ki, el ile dokunma şöyle dursun, öpmenin bile abdesti bozmadığını, hadisten öğrenmiştik. O halde âyette geçen "mülâmese" den maksat "mücâmaat" dır.

Netice olarak diyebiliriz ki: **أَوْ لَا مَسْتَم** şeklinde Basra kıraatı, "ed-dâll bi'l-ibâre" metoduyla meseleye yaklaşan ve böylece lafzın delâlet ettiği hakiki, yani lügavî manayı tercih eden Şâfiî ve onun gibi düşünenlere, "karşılıklı, ya da tek yönlü dokunma" yorumunu kazandırırken, bu noktada "ed-dâll bi'l-işâre" metodunu benimseyen ve lafzın delâlet ettiği "kinâye" manasını esas alan Ebû Hanife ve onun gibi düşünenlere de "karşılıklı cinsel ilişkide bulunma" yorumunu kazandırmıştır.

...**وامسحوا برؤسكم وأرجلكم**... (Mâide, 6.) Abdestle ilgili bu âyette geçen **ارجل** cemi kelimesini, Nâfi', İbn-i Amir, Hafs, Kisâf ve Ya'kûb, J harfinin fethasıyla okurken, İbn-i Kesîr, Ebû Amr, Ebû Bekir, Hamza, Ebû Ca'fer ve Halef-i Aşîr, J harfinin kesresiyle okumuşlardır²⁶. Dolayısıyla Basra kıraatı: **وأرجلكم** ve **وأرجلكم** şeklinde iki farklı vecihle gelmiştir.

Ya'kûb'un "nasb" kıraatına göre: **أرجلكم** kısmı, **وجوهكم** kısmına atfolunur. **فاغسلوا** ise, **وجوهكم** (yıkayın) emr-i hâzırının mefulüdür. Ma'tûf, ma'tûfun aleyh'in hükmünü giyer. O halde ma'tûf olan ayakların, ma'tûfun aleyh olan "yüzler" gibi yıkanması farzdır. Cumhûr-u ulemânın görüşleri de bu doğrultudadır. Şu halde "nasb" vechiyle okumada herhangi bir proplem yoktur.

Ebû Amr'ın cerr kıraatına gelince, bu kıraata göre iki farklı görüş ortaya çıkar:

1-**أرجلكم**'ün başındaki **و** harfinin: "atıf" manasıyla değerlendirilmesi,

2-Aynı **و** harfinin: "mücâvere", veya "müşâkele" manasıyla değerlendirilmesi.

Birinci görüşü benimseyenler, **أرجلكم** terkiibini, **برؤسكم** terkiibine atfederler ve **برؤسكم** ün âmili olan: **وامسحوا** emr-i hâzırının manasını, yukarıda arzettiğimiz kâideye binâen, **أرجلكم** kısmına da taşırlar ve böylece ayakların da aynen baş gibi meshedilmesi gerektiğini savunurlar. Bunların başında İbn-i Abbâs, Enes b. Mâlik, Alkame ve Ebû Ca'fer gelir. Bu dört zat: **وأرجلكم** şeklinde mecrûr okumuşlardır²⁷. Rivâyet olunduğuna göre, İbn-i Abbâs: "Abdest, iki yıkama ve

²⁶ İbn Mücâhid, Kitâbu's-Seb'a, s. 242-243; ed-Dânî, Kitâbu't-Teysîr, s. 98; Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 50.

iki meshden ibârettir" demiş²⁸. Yine rivâyet olunduğuna göre: Haccâc-ı Zâlim, "Ehvaz" yurdunda, abdestle ilgili bir hutbe irâd ederken: "Yüzlerinizi, kollarınızı yıkayın; başınızı meshedin, ayaklarınızı da yıkayın! Zira Adem oğluna, ayaklarının pisliğinden daha yakın olan hiçbir pislik yoktur. (O pisliği devamlı beraberinde taşır). O halde ayaklarınızın üstünü, altını ve topuk kısmını yıkayın" demiş. Hz. Enes (Mûsâ b. Enes'in haber vermesiyle) Haccâc'ın bu sözlerini duyunca: "Allah, doğru söylemiştir, Haccâc ise, yalan söylemiştir. Zira Allah: *وَأَرْجِلِكُمْ* و*امسحوا برؤسكم* "... başlarınızı ve ayaklarınızı meshedin!" buyurmaktadır" diyerek, tepkisini dile getirmiştir²⁹. Hz. Enes, abdest alma esnasında ayaklarına meshederken su ile birazcık ıslatmış ve: "Kur'ân, "mesh"i indirdi. Sünnet de, yıkamayı getirdi" dermiş³⁰. İkrime, ayaklarını mesheder ve: "Ayaklar hakkında yıkama hükmü yoktur, onlar hakkında sadece "meshetme" hükmü inmiştir" derdi. Şa'bî ise: "Cebrâîl meshi indirmiştir. Bak sana, abdestte yıkanan yerler, teyemmümde meshediliyor, abdestte meshedilen yerler ise, teyemmümde mülğâ kılınıyor (terkediliyor)" diyordu³¹. İbn-i Abbâs ve Katâde: "Allah, iki yıkamayı ve iki meshi farz kıldı" diyorlardı³². Dâvûd-i Zâhirî: "Yıkamakla, meshetmeyi beraber yapmak vâciptir" derken, Hasan-i Basrî ve İbn-i Cerîr et-Taberî: "Mükellef, yıkamakla mesh arasında muhayyerdir (dilediğini yapar)" diyorlardı. Özellikle Taberî, her iki kıraatı, haber hususunda birbirleriyle çelişmediği müddetce, kendileriyle amel edilebilen iki rivâyet gibi telakki eder³³.

İkinci görüşü benimseyenler ise, başta dört mezhebin imamı olmak üzere, cumhûr-u ulemâdır, yani ümmetin kahir ekseriyetidir. Bu çoğunluk ulemâ daha önce de belirttiğimiz gibi, nasb kıraatı tercih etmişlerdir. Fakat cerr kıraat da, sahih ve hak kıraat olduğu için o noktada farklı bir yorum getirmişlerdir. Şöyle ki, *و* , cerr kıraata göre, "mücâvere" ve "müşâkele" manası ifâde eder. Yani bu *و* harfi, bu gibi pozisyonlarda, hemen yanı başındaki mücâvir (komşu) kelimenin harekesini, kendisinden bir sonra gelen kelimeye taşır. Zira Arap, harekeyi uzak kelimedenden, yakın kelimeye atfetmeyi sever. Meselâ, Arap: *جَعْرُ ضَبُّ حَرْبٍ* der ki, bu terkîbin manası, "harap

²⁷ İbnu'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, II, 574.

²⁸ el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, VI, 92; el-Hâzin, Lübâbu't-Te'vîl, I, 435; Ebû Zür'a, a. g. e., s. 223.

²⁹ el-Kurtubî, a. g. e., VI, 92; İbnu'l-Arabî, a. g. e., II, 574, 575.

³⁰ a. g. e., a. y.

³¹ a. g. e., a. y.

³² a. g. e., a. y.

³³ el-Kurtubî, a. g. e., VI, 92; İbnu'l-Arabî, a. g. e., II, 574, 575; el-Hâzin, a. g. e., I, 435.

bir kertenkele yuvası" demektir. Bu tabirde geçen خرب kelimesi, ضَبُّ in değil de, جُرُّ nun sıfatıdır. Şu halde bu misalde geçen خرب kelimesi, lafzı cihetinden değil, mana cihetinden جحر nun sıfatı oluyor. Zira, جحر kelimesi, merfu' olduğu için lafız yönünden böyle bir tavsife elverişli değildir. Aynen bunun gibi âyette geçen رجل kelimesi de "vâv-1 mücâvere" ile, lafzen yakınındaki برؤسكم e ,manen ise uzaktaki وجوهكم e atfolunur. Buna "müşâkele" de tâbir olunur ki, Arap şiirinde misalleri çoktur.

Meselâ: عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَمَاءً بَارِدًا "O hayvanı saman ve su ile alafладım" mısrasında şâir, "müşâkele" yaparak, "su içirme" yerine "alaf verme" tâbirinde bulunuyor. Çünkü, hemen yanı başında "saman" lafzı geçmektedir. Bu yüzden yeri gelmişken, hem samanı, hem de suyu, "alaf" tâbiriyle halledip, sözü uzatmamış oluyor. Kezâ Lebîd:

وَرَأَيْتُ زَوْجَكَ فِي الْوَعَى مَتَقَلِّدًا سَيْفًا وَرِمْحًا

"Senin kocanı, harp içinde kılıç ve kargı kuşanmış bir halde gördüm" derken, ikinci mısırda müşâkele yaparak, kargıyla kılıcı tekbir "kuşanma" manası altında toplamıştır. Halbuki, kargı taşınır, kılıç gibi kuşanılmaz. Fakat yeri gelmişken iki ayrı mana, bir lafızla ifâde edilip, söz fazla uzatılmamıştır. Kezâ: شَرَابُ أَلْبَانٍ وَتَمْرٍ وَأَقْطُ "Alabildiğine süt, hurma ve (yoğurttan mamul) keş içer..." mısrasında da şâir, aynı müşâkele metodunu kullanmıştır. Çünkü içilmeye müsâit olan şey süttür, hurma ve keş içilmez, yenir. Bu mısralar: مَتَقَلِّدًا سَيْفًا وَحَامِلًا رِمْحًا , عَلَفْتُهَا تَبْنًا وَسَقَيْتُهَا مَاءً بَارِدًا

Şerab alban ve tamer ve aqat takdirindedir. İşte bu âyette de, böyle bir müşâkele sanatı yapılmıştır. Şu halde bu yoruma göre cerr kiraata göre de, ayaklar hakkında farz olan "yıkama" dır. Zira cerr kiraatta, riâyet olunan lafız değil manadır. yahut cerr kiraatta atfın sahîh olması için âyetin o kısmı sünnetle kayıtlanmalıdır ki, o da ayağa mesh giyme halidir. Bu durumda cerr kiraat, mest üzerine mesh etme hükmüne delâlet eder, çıplak ayağa değil.

Hz. Peygamber'in mest giydiği ve ayaklarına mesh verdiği, 70'e yakın sahâbeden naklolunduğu için "tevâtür" derecesine ulaşmıştır. Aksi takdirde, cerr kiraatta lafız üzerine atfın sahîh olduğu iddia olunursa, çıkmaza girilir. Zira, Hz. Peygamber'in abdest alırken ayaklarını, bir, iki veya üç kere yıkadığı, sahîh rivâyetle haber verilmektedir. Hem, Buhârî ve Müslim gibi en sahîh kaynaklar da, ayaklarını az bir su ile mesheder gibi hafifce yıkayan ashâbına: "Cehennemde yanacak olan ökçelere yazık!" buyurduğu sâbittir. Kaldı ki Arap, bir örfünde yıkamaya da, meshetme tâbirini kullanmaktadır. Meselâ; kişi abdest alıp, azalarını yıkadığında: قَدْ تَمَسَّحَ denir. Yani, "iyice temizlendi" manasındadır. Kezâ Arap: مَسَّحَ اللَّهُ مَا بَكَ "Allah, senin

günahlarını silip tertemiz etsin" der. Bu yoruma göre cerr kıraatta atıf, sahih olur ve "ayaklarınızı da iyice yıkayıp temizleyin" manası çıkar³⁴.

Cerr kıraatttan yola çıkarak, ayaklar hakkında farz olan hükmün "mesh" olduğunu savunanlara dikkat edilirse, bunlar pek az sayıdaki sahâbe ve tâbîflerdir ki, bunların getirdikleri yorumlar, kendilerine has ferdî ictihâdlardır. Bu gün de Şiâlar hâriç, İslâm âleminde revaç bulan ve tatbîk edilen, "ayakları yıkama" hâdisesidir.

Ya'kûb ve onun gibi okuyanların "nasb" kıraatına ve Ebû Amr ve onun gibi okuyanların cerr kıraatında vâv-ı âtife'nin "mücâvere ve müşâkele" manasında yorumlanmasına göre, ilgili âyete: "Ey îman edenler! Namaz kılmağa kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi yıkayın! Başlarınızı meshedin! Ayaklarınızı da topuklara kadar yıkayın" manası verilirken; yine Ebû Amr ve onun gibi okuyanların "cerr" kıraatında, و harfine tam bir "atıf" yetkisi tanınarak: "...yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi yıkayın! başınıza ve topuklara kadar ayaklarınıza da mesh edin!..." şeklinde bir mana verilebilir. "Mesh"i, "mübâlağalı bir şekilde yıkanıp temizlenme" manasına yorumlayanlara göre, birinci mananın tercih edileceği zaten malumdur.

...أَلَيْسَ الَّذِي... (Neml, 25.) Ya'kûb, Ruveys tarikinden, şeddesiz olarak: أَلَيْسَ يَسْجُدُوا şeklinde okur. Kisâî ve Ebû ca'fer de, kendisine iştirâk ederler³⁵. Bu kıraata göre أَلَيْسَ , tenbîh edâtı, ي نİN aslı da: لَ olup nidâ edâtı, اسْجُدُوا emr-i hâzırı ise ibtidâ cümlesidir.

Bu durumda âyet: أَلَيْسَ يَا قَوْمُ اسْجُدُوا³⁶. Hatta İbn-i Mücâhid'in verdiği bilgiye göre, Kisâî, bu âyeti okurken, لَ أَلَيْسَ diye kıraat edip durur, sonra اسْجُدُوا diye başlayarak, okumağa devam edermiş³⁷. Zeccâc da, bu şekilde okunması gerektiğini beyan ediyor³⁸.

Bu tür bir isti'mâl Arap lügatında, özellikle şiirde oldukça fazladır. Meselâ Arap: أَلَيْسَ يَا اِرْحَمُونَا der ki, bunun manası: "Ey insanlar!, bize acıyın" demektir. Burada: لَ هُوَ تَاْكَدِيرِيْ وَارْحَمُونَا³⁹.

Kurtubî'ye göre: أَلَيْسَ şeklinde şeddeli kıraat, secdeyi gerektirmez. Çünkü

³⁴ Bu ve daha geniş bilgi için bkz. el-Müberred, el-Muktadab, IV, 73; el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, VI, 92-96; İbnü'l-Arabî, Ahkâmu'l-Kur'ân, II, 575, 576; el-Cassâs, Ahkâmu'l-Kur'ân, II, 345-347; el-Hâzin, Lübâbu't-Te'vîl, I, 435; Ebû Zür'a, Hüccetü'l-Kirâât, s. 223.

³⁵ Pâlûvî, Zübdetü'l-İrfân, s. 104.

³⁶ Ebû Zür'a, a. g. e., s. 526.

³⁷ İbn Mücâhid, Kitâbu's-Seb'a, s. 480.

³⁸ ez-Zeccâc, Meâni'l-Kur'ân, IV, 115.

³⁹ Ebû Zür'a, a. g. e., s. 526.

bu, Belkıs'ın kavminin, Allah'a secde etmeyi terkettiklerine dair bir haberdir⁴⁰. Zeccâc, şeddesiz kıraatın, secdenin vücûbunu geretireceğini; şeddeli kıraatın ise, gerektirmeyeceğini savunur⁴¹. Yine Kurtubî'nin keydetmesine göre, Ebû Hâtim ve Ebû Ubeyde, şeddeli kıraatı tercih etmişlerdir. Zira, şeddesiz kıraatın güzel bir yorumu olmakla beraber, Sebe diyârına dair kıssada bir kopukluğa, sonradan tekrar konuya dönmeye medâr olmaktadır. Şeddeli kıraatta ise, orta yerde hiç kopukluk olmayacak bir şekilde konunun devamlılığı sözkonusudur⁴². Meşhûr nahiv bilgini Ferrâ da, : "Kim şeddesiz olarak okursa, bu kıraata göre secde edilmesi emrolunur. şeddeli okunanda ise emrolunmaz"⁴³. Bu hususta Zemahşerî ise, şunları söylüyor: "Eğer sen: "burada her iki kıraatta mı tilâvet secdesi vâciptir, yoksa birisinde mi?" dersin, derim ki: "Her ikisinde de vâciptir. Çünkü, Kur'ân daki secde mahallerinde, ya secdenin emredilmesi, ya secde edenin medhedilmesi, ya da etmeyenin zemmedilmesi sözkonusudur. Bu iki kıraattan birisi (şeddesiz olanı), secdeyi emretmekte; diğeri ise terkedeni zemmetmektedir⁴⁴.

هلا تسجدون ve ألا تسجدون şeklinde, Übeyy b. Ka'b ve İbn-i Mes'ûd'a nisbet edilen iki kıraat da vardır ki⁴⁵, bu iki kıraat: "Secde etmez misiniz? " manasına gelir ve Ruveys'in kıraatını te'yîd eder.

Zemahşerî'nin beyanına göre, Kur'ân'da 14 yerde secde âyeti olduğu hususunda Ebû Hanîfe ve Şâfiî müttefiktirler⁴⁶. Ayrıca fıkıh kitaplarında, her iki kıraata göre secde edilmesi gerektiğine dair malumat vardır⁴⁷.

⁴⁰ el-Kurtubî, el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, XIII, 185-186.

⁴¹ ez-Zeccâc, Meâni'l-Kur'ân, IV, 115.

⁴² el-Kurtubî, a. g. e., XIII, 185-186.

⁴³ ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 326.

⁴⁴ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzil, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz III, 145.

⁴⁵ el-Kurtubî, a. g. e., XIII, 186; Şeyhzâde, Hâşiye-yi Beydâvî, III, 487.

⁴⁶ ez-Zemahşerî, a. g. e., III, 145.

⁴⁷ Bkz. et-Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâil, Hâşiye alâ Merakî'l-Felâh Şerh Nûru'l-İzâh, s. 392-393.

SONUÇ

Bu çalışmamızda Basra ekolünün kendine has kıraat özelliklerini ve bu özelliklerin dayandığı hüccetleri; yani, Arap lisânındaki yerini göstermeye çalıştık. Bunu yaparken kısmen de olsa Basra kıraatıyla, nahiv ve fıkıh ilmi arasında ilgi kurmayı da uygun bulduk. Takdir olunur ki, Basra kıraatının tüm nahiv özelliklerini, İslâm hukukuna yansıyan yanlarını detaylı bir şekilde sunmak, böyle bir çalışma için fazla gelecek, muhtevâyı aşacaktı. Fakat, o konulara çok cüz'î de olsa temas etmekle iyi bir şey yapıldığı kanısındayız. O sahalarda, daha kapsamlı ve verimli çalışmaların yapılması doğrultusunda bu nâçiz eserimize bir motivasyon gözüyle bakılabilir.

Basra ekolünü incelerken, bu ekolün iki dev sîması olan Ebû Amr ve Ya'kûb'u birlikte işlemeye çalıştık. Tezimizde yer yer işâret ettiğimiz gibi bu iki zatın kıraat ilminin yanısıra başta nahiv, fıkıh, kelâm ve edebiyat ilimleri olmak üzere bir çok ilmi branşta da yetkili oldukları bir gerçektir. Nahiv ilmiyle, kıraat ilmi arasında sıkı bir münâsebet sözkonusu olduğu için, aynı zamanda iki meşhûr nahivci olan bu imamların kendilerine has olan kıraatlarına pekçok nahvî ve lügavî güzelliklerin yansıdığını gördük. Ebû Amr'ın kıraat senesinde, Übeyy b. Ka'b; Ya'kûb'un kinde ise, Alî b. Ebî Tâlib bulunmakla, her iki üstâdın kıraat isnâdı oldukça sıhhatli ve kuvvetlidir.

Bu çalışmamız esnasında Basra ekolünün, kendine has nahiv özelliklerinin oluşumunda koymuş olduğu kuralları, aynen kıraat sahasında da koruduğunu gördük. Meselâ; birçok vecihte bu iki imam (özellikle de Ya'kûb), Kûfelilerin kıraatına iştirâk ederken, Nisâ sûresinin 1. âyetinde: والأرحام kelimesini, mecrûr okuyan Kûfeli Hamza'ya iştirâk etmezler. Zira Hamza'nın o kıraatında, ism-i zâhir olan الأرحام kelimesi, zamîr-i mecrûr olan (به) kelimesine atfolunurken, (ب) harf-i cerri îade edilmemektedir. Halbuki böyle bir atıf, Kûfe ekolünde câiz olmakla birlikte, Basra ekolünde câiz değildir. Bu yüzden gerek Ebû Amr, gerekse Ya'kûb, ilgili âyette geçen الأرحام kelimesini mansûb okuyarak, اتقوا nun mef'ûlü olan الله Lafza-yı Celâli'ne atfetmişlerdir.

Şu mühim noktayı da belirtmeden geçemeyeceğiz: Kısmen, hüccet olsun diye Bakar sûresinin ilk başlarında Basra kıraatına iştirâk eden diğer kıraatçıların da vecihlerine işâret etmiştik. O iştirâk noktalarına dikkat edildiğinde, Basra ekolünün, genellikle "Hameyn" diye isimlendirilen Medîne

ve Mekke ekolleriyle birleştigi görülür. Her ne kadar bazı yerlerde Kûfe ekolüyle birleşse de, çoğunlukla Harameyn'in metodunu uygulamıştır. Bunun sebepleri üzerinde kısmen durmuştuk.

Fakat yeniden hatırlatalım ki, Basra ekolünün baş temsilcisi olan Ebû Amr, kıraatını genellikle Mekke ve Medîne'den seçmiştir. Mekke ekolünün temsilcisi olan İbn-i Kesîr, Ebû Amr'ın kıraat hocasıdır. Daha önce belirttiğimiz gibi, İbn-i Mücâhid, Ebû Amr'ın, kıraatını Hicâzlılardan aldığını ve kıraatta onların metodunu uyguladığını söylüyordu.

Netice olarak diyebiliriz ki, Basra kıraatı, gerek senet açısından, gerekse taşınmış olduğu birçok lügat ve nahiv özellikleri açısından oldukça sağlam ve yaşayan dil olma özelliğini her defasında arzeden pek zengin bir kıraattır.

BİBLİYOGRAFYA

AHMED EMİN, Fecru'l-İslâm, 10. baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz.; Duha'l-İslâm, 10. baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, 1969.

AHMED b. HANBEL, el-Müsned, Matbaatu Mektebeti'l-İslâmî ve Dâru's-Sadr, Beyrut, tsz. I-VI.

AHMED NAİM (ve Kâmil Miras), Tecrîd-i Sarfîh Trc. 8. baskı, Ankara, 1984, I-XII.

el-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn es-Seyyid Mahmûd el-Bağdâdî (ö. 1270 h.), Rûhu'l-Me'ânî fi't-Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, ts., I-XXX.

ÂSİM EFENDÎ, Kâmûs Tercemesi, Matbaa-yi Bahriye, İstanbul , 1304, I-IV.

el-BAĞDÂDÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Ali el-Hatîb (ö. 463 h.), Târîhu Bağdâd, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, tsz., I- XIV.

BAKIR, Abdülkâdir, "Basra", İslâm Ansiklopedisi, T.D.V. Yayınları, Güzel Sanatlar Matbaası, İst. 1992, V, 108-114.

el-BEYDÂVÎ, Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali Ebu'l-Hayr el-Kadî Nâsiruddîn (ö. 685 h.), Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, Matbaa-yı Amire, İst., 1303 h., I-II.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl, el-Câmiu's-Sahîh, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1315 baskısından ofset, I-VIII.

el-CASSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî (ö. 370 h.), Kitâbu Ahkâmi'l-Kur'ân, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabiyye, Beyrut, tsz. (Birinci baskıdan ofset, Matbaatu Evkâfi'l-İslâmiyye, İst., 1335 h.), I-III.

ed-DÂNÎ, Ebû Amr Osman b. Saîd, Kitâbu't-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb' (Thk. Otto Pretzl), Matbaatu'd-Devle, İst., 1930.

ed-DİMYÂTÎ, Ahmed b. Muhammed b. Abdi'l-Ğanî (ö. 1117/1705), İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırâati'l-Erbaati'l-Aşer (Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'), Abdulhamîd Ahmed Hanefî Matbaası, Mısır, 1359 h.

EBÛ ŞÂME, el-Makdisî Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmâîl b. İbrâhîm (ö. 665/1267), el-Mürşidü'l-Vecîz (Thk. Dr. Tayyar Altukulaç), Dâru Sadr, Beyrut, 1395/1975.

EBÛ ZÛR'A, Abdurrahman b. Muhammed b. Zencele, Hucetu'l-Kırâât (Thk. Saîd el-Afğânî), 2. baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1399/1979.

el-FÂRİSÎ, Ebû Ali el-Hasen b. Abdu'l-Ğaffâr (ö. 377 h.), el-Hucce li'l-Kurrâi's-Seb'a (Thk. Bedrüddîn Kahveci, Beşir Cuycâtî), 1. baskı, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, Beyrut, 1404/1984, I-III v.dv.

el-HAMEVÎ, Ebû Abdillâh Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî (ö. 1229 h.), Mu'cemu'l-Büldân, Mektebetü'l-Esedî, İnan, 1965. , I- VI.

el-HÂZİN, Alâuddîn Ali b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî (ö. 741 h.), Lübâbu't-Te'vîl fî Ma'âni't-Tenzîl, Matbaa-yı Amire, Mısır, 1328 h. , I-IV.

el-ISFEHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed er-Râğıb (ö. 503 h.), Mu'cemu Müfredât-ı Elfâzi'l-Kur'ân (Thk. Nedim Maraşlı), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ys. ve tsz.

İBN AKÎL, Behâuddîn Abdullâh el-Akîlî el-Hemedânî (ö. 769 h.), Şerhu İbn-i Akîl alâ Elfıyet-i İbn-i Mâlik (Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd), 7. baskı, Matbaatu'l-Emîr, Tahran, 1211 h., I-II.

İBN el-ARABÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh (ö. 542 h.), Ahkâmu'l-Kur'ân (Thk. Ali Muhammed el-Becâvî), 2. baskı, Mısır, 1387/1967, I-IV.

İBN el-BÂZİŞ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef el-Ensârî (ö. 540/1121), Kitâbu'l-İknâ' fi'l-Kırâati's-Seb' (Thk. Dr. Abdulmecid Kutamış), 1. baskı, Dâru'l-Fıkr, Şam, 1403/1984, I-II.

İBN el-CEZERÎ, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed ed-Dımeşkî (ö. 833 h.), Ğâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ (Thk. G. Bergstraesser), 1. baskı, Mektebe-yi Hancı, Mısır, 1351/1932, I-II.

en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr (Thk. Ali Muhammed ed-Dabbâ'), Matbaatu Mustafa Muhammed, Mısır, tsz., I-II.

Takrîbu'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr (Thk. İbrâhîm Atve İvad), 1. baskı, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1381/1967.

İBN HALLİKÂN, Ebu'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr (ö. 681 h.), Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân (Thk. Dr. İhsân Abbâs), Dâru Sadr, Beyrut, Tsz. , I-VIII.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdullah Cemâlüddîn b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh (ö. 761 h.), Şerhu Cümeli'z-Zeccâcî (Thk. Dr. Ali Muhammed İsâ), 2. baskı, Mektebetü'n-Nahda'l-Arabiyye, Beyrut, 1986.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276 h.), Tefsîru Garîbi'l-Kur'ân (Thk. es-Seyyid Ahmed Sakar), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1398/1978; Te'vîlu Müşkili'l-Kur'ân (Thk. es-Seyyid Ahmed Sakar), 2. baskı, Dâru't-Türâs, Kahire, 1393/1973.

İBN MANZÛR, Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-Ensârî (ö. 711 h.), Lisânu'l-Arab, ed-Dâru'l-Mısriyye, Mısır, tsz.(Bulak baskısından ofset), I-XX.

İBN MELEK, Abdullatîf, Şerhu'l-Menâr fi'l-Usûl, Ofset Basımevi, İst. 1965.

İBN MÛCÂHİD, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs et-Temîmî el-Bağdâdî (ö. 324 h.), Kitâbu's-Seb'a fi'l-Kırâât (Thk. Dr. Şevki Dayfi), 3. baskı, Dâru'l-Maârif, Kahire, tsz.

İBN NÜCEYM, Zeynüddîn, el-Bahru'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dakâik, 2. baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, tsz., I-VIII.

İZMİRÎ, Muhammed b. Veli, Hâşiyetü Mir'âti'l-Usûl, İst. tsz., I-II.
el-KÂDÎ, Abdulfettâh, el-Büdûru'z-Zâhira fi'l-Kırâati'l-Aşri'l-Mütevâtira min Tarîkayi'ş-Şâtubiyye ve'd-Dûrâ, 1. baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut,

1401/1981.

KAMHAVÎ, Muhammed es-Sâdik, el-Burhân fî Tecvîdi'l-Kur'ân, Matbaatu Muhammed Ali Subeyh, Mısır, 1981.

el-KAYSÎ, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437 h.), el-İbâne an Maâni'l-Kırâât (Thk. Dr. Abdulfettâh İsmâîl Çelebî), Dâru Nahda, Kahire, tsz.

Kitâbu'l-Keşf an Vucûhi'l-Kırââti's-Seb' ve İlelihâ ve Hıccihâ (Thk. Muhyiddîn Ramazân), 4. baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1407/1987, I-II.

KEHHÂLE, Ömer Rıza, Mu'cemu Kabâili'l-Arab, 3. baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1402/1982, I-V; Mu'cemu'l-Müellifîn, Matbaatu't-Terakkî, Şam, 1376/1957, I-XV.

KOÇYİĞİT, Talat, Hadis İstılahları, 2. baskı, Ankara, 1985.

el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (ö. 671 h.), el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân, 3. baskı, Dâru'l-Kütibi'l-Arabiyye, Mısır, 1387/1967, I-XIX.

LEVİS, Ma'lûf, el-Müncid, 9. baskı, Beyrut, 1937.

MOLLA HUSREV, el-Kâdı Muhammed b. Firâmûz (ö. 588 h.), Dürerü'l-Hukkâm fî Şerh-i Ğureri'l-Ahkâm, Ofset Basımevi, İst. 1978, I-II; Mir'âtu'l-Usûl fî Şerh-i Mirkâti'l-Vusûl, Ofset Basımevi, İst. 1966.

MUHARREM EFENDİ, Hâşiyetü Muharrem, Matbaa-yı Osmâniyye, İst. 1309 h., I-II.

el-MÜBERRED, Ebu'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd (ö. 285 h.), el-Muktadab (Thk. Muhammed Abdulhâlik Udayme), Alemü'l-Kütüb, Beyrut, tsz. I-IV.

MÜSLİM, Ebu'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşayrî (ö. 261 h.), es-Sahîh, 1. baskı, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1374/1955, I-V.

PÂLÛVÎ, Abdulfettâh, Zübdetü'l-İrfân, Hilal Yayınları, Arif Efendi Matbaası, İst. 1312 h.

er-RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer el-Huseyn (606 h.), el-Mahsûl fî İlm-i Usûli'l-Fıkh (Thk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alevânî), 2. baskı, Beyrut, 1412/1992, I-VI; et-Tefsîru'l-Kebîr, 1. baskı, Matbaa-yı Behiyye, Mısır, 1357/1938, I-XXXI.

es-SÂVÎ, Ahmed b. Muhammed, Hâşiye alâ Tefsîri'l-Celâleyn, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz., I-IV.

es-SEHÂVÎ, Alamüddîn Ali b. Muhammed (ö. 643 h.), Cemâlu'l-Kurrâ ve Kemâlu'l-İkrâ' (Thk. Dr. Ali Hüseyin el-Bevvâb), 1. baskı, Matbaatu'l-Medenî, Kahire, 1408/1987, I-II.

es-SERAHSÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl (ö. 490 h.), Usûl-i Serahsî (Thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî), 2. baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1393/1973, I-II.

SUBHÎ, Salih, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, 9. baskı, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, Beyrut, 1977.

es-SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahman (ö. 911 h.), el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), 1. baskı, Matbaatu'l-Meşhedî'l-Hüseynî, Kahire, 1387/1967.

ŞÂHİN, Abdussabûr, Eseru'l-Kırâât fi'l-Asvât ve'n-Nahvi'l-Arabî, 1. baskı, Mektebe-yi Hancı, Kahire, 1408/1987.

ŞEYHZÂDE, Abdurrahman b. Şeyh Muhammed b. Süleymân (Dâmâd), Mecmau'l-Enhur fî Şerhi'l-Mülteka'l-Ebhur, Matbaa-yı Amire, İst. tsz., I-II.

ŞEYHZÂDE, Muhyiddîn Muhammed b. Muslihiddîn Mustafa (ö. 951 h.), Hâşiye alâ Tefsîri'l-Kâdi el-Beydâvî (Bulak baskısı), Kahire, 1263 h., I-IV.

ŞİHÂBUDDÎN, Ahmed b. Muhammed b. Ömer, İnâyetü'l-Kâdi ve Kifâyetü'r-Râdi alâ Tefsîri'l-Beydâvî (Hâşiyetü'ş-Şihâb), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Diyarbekir, tsz., I-VIII.

eş-ŞURUNBİLÂLÎ, Hasan b. İmâd b. Ali el-Vefâ (ö. 1069 h.), Ğunyetü Zevi'l-Ahkâm fî Buğyet-i Düreri'l-Hukkâm (Dürer kenarında), Ofset Basımevi,

İst., 1978, I-II.

et-TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed İbn-i Cerîr (ö. 310 h.), Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân, 1. baskı, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992, I-XII.

et-TAFTÂZÂNÎ, Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer (ö.791 h.), Şerhu'l-Akâid, Bahar Matbaası, İst. 1973.

et-TAHTÂVÎ, Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl (ö. 1231 h.), Hâşiye alâ Merâki'l-Felâh Şerh Nûri'l-İzâh, 2. baskı, Matbaatu Mustafa el-Bâbî, Mısır, 1389/1970.

et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279 h.), el-Câmiu's-Sahîh (Thk. Ahmed Muhammed Şâkir), el-Mektebetü'l-İslâmiyye, ys. ve tsz., I-V.

ez-ZECCÂC, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî (ö. 311 h.), Maâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhû (Thk. Abdulcelîl Abduh Çelebî), 1. baskı, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 1408/1988, I-V.

ez-ZEHEBÎ, Şemsüddîn Ebû Abdillâh (ö. 748 h.), Ma'rifetü Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabakâti ve'l-A'sâr (Thk. Muhammed Seyyid Câdu'l-Hakk), Matbaatu Dâru't-Te'lîf, Mısır, 1431/1969.

ZEKİYYÜDDÎN, Şa'bân, İslâm Hukuk İlminin Esasları (Trc. İbrâhîm Kâfi Dönmez), D. V.Y., Ankara, 1990.

ez-ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl, Dâru'l-Marife, Beyrut, tsz., I-IV.

ez-ZERKÂNÎ, Muhammed Abdu'l-Azîm, Menâhilu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, tsz., I-II.

ez-ZERKEŞÎ, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân (Thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm), 1. baskı, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, Mısır, 1376/1957, I-IV.

ZEYDÂN, Corci, Medeniyyet-i İslâmiyye Târihi (Trc. Zeki Meğâmiz), Kanaat Matbaası, İst. 1329 h., I-V.

ez-ZİRİKLÎ, Hayruddîn, el-A'lâm, 3. baskı, Beyrut, 1389/1969, I-XI.

ÖZGEÇMİŞ

Erzurum, Pazaryolu İlçesi, Alıçlı Mahallesinde doğdu (1956). İlkokulu bitirdikten sonra, hıfzını ikmâl etmenin yanısıra Recep AKÇAY ve İrfan ŞAMLI hoca efendilerden bazı dînî ilimler tahsil etti. İstanbul Fatih İmam Hatip Lisesini bitirdi (1978). Aynı tarihte imam hatiplik görevine başladı. Daha sonra Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni bitirdi (1992). Aynı fakültede Tefsir Anabilim Dalı Kıraat bölümü Araştırma görevliliğine atandı (2 Nisan 1993). Halen bu bölümde çalışmaktadır. Evli ve üç çocuk babasıdır.